

โครงการวิจัยเอกสาร ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง
เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน

ไชยรัตน์ ปราณีและคณะ

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

2551

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์)

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเอกสาร ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนอย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อศึกษาการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนอย่างยั่งยืน จากชุมชนต้นแบบในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง (2) เพื่อศึกษาชุมชนต้นแบบของการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ (3) เพื่อกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม

ผลการวิจัย พบว่า

จากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ คือ (1) ทิศทางสังคม ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งแบ่งออกเป็น ทุมนมนุษย์ ทิศทางสถาบัน กลุ่ม/เครือข่าย และทิศทางวัฒนธรรม (2) ทิศทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ท่าทีที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ พื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (3) ทิศทางความรู้ สติปัญญา/เทคโนโลยี หมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก และ (4) นโยบาย/กระบวนการพัฒนาจากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน/ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้จากการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ รวมทั้งสิ้น จำนวน 38 ชุมชน โดยได้จากการสังเคราะห์เอกสารจำนวน 32 ชุมชน และจากการลงศึกษาในพื้นที่จริง จำนวน 6 ชุมชน ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังพบว่า วิธีการผลิตแบบยังชีพ จะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่าง

ในส่วนของผลการกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคือความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย พบว่า แนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคือความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย มี 2 แนวทาง คือ (1) การสร้างความรู้ ความเข้าใจ โดยสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และสิ่งแวดล้อม และสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารสิ่งแวดล้อมของชุมชน และ (2) การปฏิบัติการเพื่อความพอเพียงในระดับตนเอง ครอบครัว และชุมชน ซึ่งมีแนวปฏิบัติ คือ การสร้างอาชีพหลักให้มั่นคง สร้างเสริมอาชีพรองหรืออาชีพเสริม และเพิ่มเติมสวัสดิการ จึงจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

Abstract

The Documentary Research Projects as prototype community to follow His's majesty approach that focus "sufficiency economy" sustainable poverty solving. This research has main objective to implement study His's majesty approach its from prototype community and sub-objective as (1) to synthetic documentary and relevance research His's majesty approach that focus "sufficiency economy " (2) to study prototype community to follow His's majesty approach that focus "sufficiency economy " for development anything (3) to formulate approach and follow His's majesty approach that focus "sufficiency economy " sustainable poverty solving area target. And so on this Documentary Research and applied qualitative Research. The finding as :

From synthetic its we found common factor to survival of community to driven "sufficiency economy " as :

1) Social Capital as; internal factor is composed of community and each appeared so cooperative power as community move as develop and solve community. Classification as Human Capital, Institutional Capital, Cultural Capital and network

2) Natural and Environment Capital; this meaning to location, soundness climate and geography have abundant and that lifestyle base. However; Accesses as its important to survive of community

3) Knowledge Wisdom and Technology Capital; this meaning body of knowledge as local wisdom, innovation and technology in community and exchange within community and external Access

4) External Development Process and Policy; external development process and policy as public and private to implement and direct impact community

furthermore; the study prototype community to follow His's majesty approach that focus "sufficiency economy " sustainable poverty solving and total community 38 with synthetic documentary and relevance research total community 32 and field work total community 6 its finding research relevance with synthetic Documentary Research its and another finding sufficiency of production as element to linkage between production and consumptions. Even more; the power of community and family with integration function balance

two activity and important to everlasting survive. And so on that factor relationship systematic as dynamic integrations with survive community change in the world and influence mode of thinking or system thinking of internal person of community so reality practice with start collection needs group or the same problem with participation for solution of co-problem. However; the same thinking systems and group party to empower and search mode of management thinking with resource. And so to adaptive self - economic activity and other. And take to processing its; production, consumptions, exchange with balance and linkage

In the finding of His's majesty approach that focus "sufficiency economy " sustainable poverty solving area target : its have 2 approach (1) to improve self learning process of community and develop understandings with environments management of community (2) and action practice of sufficiency in individual , family , community which approach to core careers stable and alternative careers as welfares for self-reliance sustainable

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จาก นักวิชาการ และปราชญ์ชาวบ้านทุกท่าน โดยเฉพาะ พ่อคำเดื่อง ภาษี พ่อผาย สร้อยสระกลาง คุณ วริศร รักษ์พันธ์ คุณ สมบูรณ์ ศรีสุบัติ และคุณสมชาย แสงสว่าง ตลอดจนชาวบ้านชุมชนบ้านหนองแอก ตำบลหนองหม้อ อำเภอตากถ้ำ จังหวัดนครสวรรค์ ที่ให้ความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิจัยครั้งนี้

สุดท้าย ขอขอบคุณ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ให้ความร่วมมือ ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ไชยรัตน์ ปราณี

มิถุนายน 2551

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง	7
ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง	8
หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	10
ปัจจัยและเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง	14
การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้	20
แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคาใจ	25
ความหมายของคาใจ	25
สาเหตุของคาใจ	26
การแก้ไขปัญหาคาใจ	30
แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน	34
หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยกับการพัฒนาท้องถิ่น	34
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น	44

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
กระบวนการประชาพิชัย	46
แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชน	47
ความหมายการเรียนรู้ของชุมชน	48
ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชน	49
องค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน	52
เป้าหมายและการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน	54
กลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชน	55
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	57
กรอบแนวคิดในการวิจัย	65
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	66
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
ผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ	69
เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง	
ผลการศึกษาชุมชนต้นแบบ ในการนำเอาแนวพระราชดำริ	94
เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้	
ผลการกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง	194
ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย	
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	201
อภิปรายผล	203
ข้อเสนอแนะ	204
บรรณานุกรม	161
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	211
ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรม	219

สารบัญตาราง

ตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงผลการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ
เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

191

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
Nakhon Sawan Rajabhat University

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ	หน้า
แผนภาพที่ 1 แสดงสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	11
แผนภาพที่ 2 แสดงกระบวนการขับเคลื่อนทุนทางสังคม	15
แผนภาพที่ 3 แสดงกลุ่มปัจจัยที่นำไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาส	27
แผนภาพที่ 4 แสดงการเคลื่อนตัวของกระบวนการทัศน์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	36
แผนภาพที่ 5 แสดงจุดมุ่งหมายของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	37
แผนภาพที่ 6 แสดงวิธีการ/กระบวนการค้นคว้าหาคำตอบของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์ วิจัยเดิมและกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	38
แผนภาพที่ 7 แสดงผลผลิตของงานวิจัยสู่กระบวนการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	39
แผนภาพที่ 8 แสดงภาพสะท้อนแห่งคุณค่าต่อการพัฒนาท้องถิ่นงานวิจัยตาม กระบวนการทัศน์วิจัยเดิมและกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	40
แผนภาพที่ 9 แสดงสรุปกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	41
แผนภาพที่ 10 แสดงกระบวนการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน	49
แผนภาพที่ 11 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	65
แผนภาพที่ 12 แสดงวิธีดำเนินการวิจัย	66
แผนภาพที่ 13 แสดงสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	73
แผนภาพที่ 14 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน	84
แผนภาพที่ 15 แสดงตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	86
แผนภาพที่ 16 แสดงระดับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง	93
แผนภาพที่ 17 แสดงหำลักษณะหลักการของการพัฒนาชุมชน	196
แผนภาพที่ 18 แสดงกรอบแนวคิดในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน	198

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนผ่านของภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทย ในช่วงปีพ.ศ. 2544 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศใหม่ โดยเฉพาะรูปธรรมที่เกิดขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการวางรากฐานการพัฒนาที่เข้มแข็ง ที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจระดับรากหญ้าและระดับมหภาคควบคู่ไปกับการสร้างความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกอย่างรู้เท่าทันบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและภูมิคุ้มกันที่ดี อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน และเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างยั่งยืน

ซึ่งผลของการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจในระยะสั้น ๆ ของประเทศ พบว่า อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2545 ร้อยละ 5.3 ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดในแผนฯ ส่วนความก้าวหน้าของผลการดำเนินงานตามวาระแห่งชาติใน 4 เรื่องนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ การที่รัฐบาลให้ความสำคัญกับการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาความยากจนได้มีส่วนช่วยให้สัดส่วนคนยากจนลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2545 คนยากจนได้รับโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ และได้รับบริการภายใต้ระบบคุ้มครองทางสังคมและหลักประกันสุขภาพมากขึ้น รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนเอง ซึ่งจะเป็พื้นฐานในการพึ่งตนเอง และแก้ไขเชิงโครงสร้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มต่างๆ ในอนาคต

2. การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การดำเนินงานตามแนวทางของยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ได้มีส่วนผลักดันให้อันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยสูงขึ้น ผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือ การดำเนินนโยบายการเงิน การคลัง และมาตรการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ได้สร้างความมั่นคงให้ภาคการเงินและความเชื่อมั่นของภาคธุรกิจ ขณะที่การปรับโครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศที่มุ่งเน้นการสร้างคุณภาพและมูลค่าเพิ่ม การสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ ได้เอื้ออำนวยต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาคุณภาพผู้ประกอบการและแรงงานไทย

3. การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคม โดยเฉพาะการจัดระบบการคุ้มครองทางสังคมได้มีส่วนช่วยให้การยกระดับคุณภาพคนไทยมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น สุขภาพคนไทยมีการพัฒนาที่ดีขึ้น คนไทยร้อยละ 95.7 ได้รับการคุ้มครองด้านประกันสุขภาพ การส่งเสริมให้คนมีงานทำส่งผลให้ปัญหาการว่างงานลดลงเหลือประมาณร้อยละ 2.9 และการพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมได้ครอบคลุมถึงกลุ่มแรงงานมากขึ้น แต่การปฏิรูปการศึกษายังดำเนินการได้ล่าช้า คุณภาพการศึกษาของคนไทยจึงอยู่ในระดับต่ำ ขณะที่การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ได้มีส่วนช่วยลดความรุนแรงของปัญหา แต่คนไทยก็ยังต้องเผชิญกับปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากคดีอาชญากรรมผู้มีอิทธิพลและยาเสพติดที่ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย

4. การพัฒนาที่ยั่งยืน ในปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาที่ส่งสมมานานให้เบาบางลงไปได้ก่อน โดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก อาทิ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งยังดำเนินการได้ช้ามาก ทำให้ไม่ทันกับความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้น ถึงแม้ชุมชนและภาคีการพัฒนาต่าง ๆ จะตื่นตัวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น แต่การดำเนินงานก็ยังมีข้อจำกัด เนื่องจากขาดกลไกเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ ชุมชน และประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

แม้ว่าการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งก็ตามแต่สถานการณ์ความยากจนก็ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยซึ่งพิจารณาได้จากสถานการณ์หนี้สินครัวเรือนไทยในช่วง 8 ปี นับจากปี พ.ศ. 2537 ถึงปี พ.ศ. 2545 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนไทยมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือเพิ่มจาก 3.1 หมื่นบาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็น 3 เท่าของรายได้ต่อเดือนในปี พ.ศ. 2537 เป็นเกือบ 8.5 หมื่นบาทต่อครัวเรือน คือคิดเป็น 5.5 เท่าของรายได้ต่อเดือนในปี พ.ศ. 2545 การบริหารหนี้ของครัวเรือนยากจนมาก ครัวเรือนยากจนจะไม่สามารถใช้หนี้ได้ภาระหนี้ของคนจนในปัจจุบันค่อนข้างสูง หากอัตราดอกเบี้ยรายเดือนอยู่ที่ 1 % ต่อเดือน และคนจนแบ่งเงินจำนวน 20 % จากรายได้ประจำเดือน มาใช้เพื่อการชำระหนี้ครัวเรือนที่ยากจนจะต้องใช้เวลาในการชำระหนี้ เป็นเวลา 3.6 ปี และครัวเรือนยากจนมากต้องใช้เวลาถึง 6.6 ปี จึงจะชำระหมด (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2547 : 14) นอกจากนี้จากการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชั้นรายได้

อย่างไรก็ตามผลพวงของการพัฒนาต่าง ๆ ที่ยังคงเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงได้ัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” อย่างจริงจัง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2555) เพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศที่สมดุล เป็นธรรมและยั่งยืนในที่สุด

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องดำเนินการให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถจำแนกได้ 5 ประการ คือ

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควร หรืออย่างมีสมดุล

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติ

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งเพื่อที่จะสามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วย ทำให้ชุมชนช่วยตนเองได้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540 : 19)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของกลุ่มบุคคลต่างๆ หรือแม้แต่ประเทศชาติให้เกิดความสมดุลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยยึดทางสายกลางมีความพอเพียง พอประมาณ มีเหตุผลและมีระบบภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

การแก้ไขปัญหาความยากจนในอนาคตจึงควรมุ่งเน้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเพื่อดำรงความพอเพียง เดินทางสายกลาง ดังนั้น คณะผู้วิจัยสนใจที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยในการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการคิด การเรียนรู้ และสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อศึกษาการนำแนวทางพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน จากชุมชนต้นแบบในภูมิภาคต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้

1. เพื่อสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อศึกษาชุมชนต้นแบบของการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาในด้านต่างๆ
3. เพื่อกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปี 2540 ถึงปัจจุบัน และเอกสารที่เกี่ยวกับชุมชนต้นแบบในเรื่องการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความ

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตด้านระยะเวลา สถานที่

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2551 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 1 ปี

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ปัญหาความยากจน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงองค์ความรู้ที่ชุมชนนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน
2. ทำให้ทราบถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
3. ทำให้ได้แนวทางการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในพื้นที่เป้าหมาย

นิยามศัพท์เฉพาะ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ความพอเหมาะ มี ไม่ได้ขาด แต่มีในลักษณะที่เหมาะสม ไม่มากเกินไปหรือน้อยไปเป็นความสมดุลในการกระทำทุกอย่าง ทำให้เกิดการพัฒนาย่างมั่นคง

ความมีเหตุผล หมายถึง การพิจารณาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องและผลกระทบที่จะเกิด โดยต้องมีเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานเพื่อการตัดสินใจ

การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมพร้อมที่จะรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น โดยเป็นการคาดคะเนปัญหาที่จะในอนาคตอันใกล้และไกล และต้องคำนึงถึงเหตุสุดวิสัยต่าง ๆ ด้วย

เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้รอบด้านเกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง คุณธรรมในการดำรงชีพ เพื่อความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าทั้งของตนเองและส่วนรวม 4 ประการ คือ เมตตาธรรม สามัคคีธรรม สุจริตธรรม และเที่ยงธรรม

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่การได้รับข้อมูลจนถึงการลงมือปฏิบัติจริง โดยมีรากฐานอยู่ที่ชุมชน ท้องถิ่น วิถีชีวิต ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้มีศักยภาพได้

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเอกสาร ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิด ที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ โดยจะนำเสนอเป็น 5 ส่วนด้วยกัน คือ

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชน
- 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

สุเมธ ตันติเวชกุล (2541 : 62) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงตัวคนนั้นๆ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

อำพล เสนาณรงค์ (2542 : 9) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อ จากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของจากที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือ ในประเทศมากที่สุด พยายามก่อหนี้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อ หารายจ่ายไม่เกินรายรับ

ณรงค์ โชควัฒนา (2542 : 16 – 17) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาอย่างบูรณาการ โดยไม่มองเฉพาะเศรษฐกิจอย่างเดียว ต้องมองสังคม และสิ่งแวดล้อมพร้อมๆ ไปด้วย การพัฒนา โดยการพัฒนา ต้องมองรอบด้าน เรียกว่า บูรณาการและพึ่งตนเอง พึ่งเงินออม สติปัญญา และการตลาด โดยอาศัยปัจจัยในการพัฒนา คือ คนและเป้าหมายของคน ก็คือ อยู่ดี กินดี มีสุขทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม เศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ดี

ประเวศ วะสี (2542 : 4 – 6) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การมีความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

- 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น
- 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม จะทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงินๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
- 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง
- 7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รู้จบวาบ เดี่ยวจน เดียวรวยแบบกะทันหันปรับตัวไม่ทัน แต่เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจะทำให้สุขภาพจิตดี

บุญเสริม บุญเจริญผล (2543 : 4) ได้อธิบายความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินการเลี้ยงชีวิตแบบรู้จักพอ ด้วยความพยายามผลิตสินค้าขึ้นมาเอง ให้พอเพียงสำหรับคนในครอบครัวกินและใช้ หากผลิตได้เหลือกินเหลือใช้จึงขาย หากผลิตได้ไม่พอก็ต้องซื้อบ้าง มิได้มุ่งผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว โดยไม่นำมาบริโภคด้วย นอกจากนั้น การผลิตและการบริโภคต้องอยู่ในหลักของความพอดี รู้จักพอในการผลิตและบริโภค

กรมวิชาการ (2546 : 160) ได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกันคือ

- 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
- 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
- 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
- 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากฟองสบู่แตก ไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมง และการท่องเที่ยว
- 7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รู้จบวาบ เดี่ยวจนเดี๋ยวรวยแบบกะทันหันเดี๋ยวตกงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประชาชนอยู่คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ตัดยา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2548 : 1) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็ว แต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับก่อน

จากการศึกษาความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทาน แก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกชั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความรักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความ รอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้ สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

2. หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2549 : 2)

2.1.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทาง ที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจาก ภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2.2.2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตน ได้ในทุกกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

2.2.3 คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

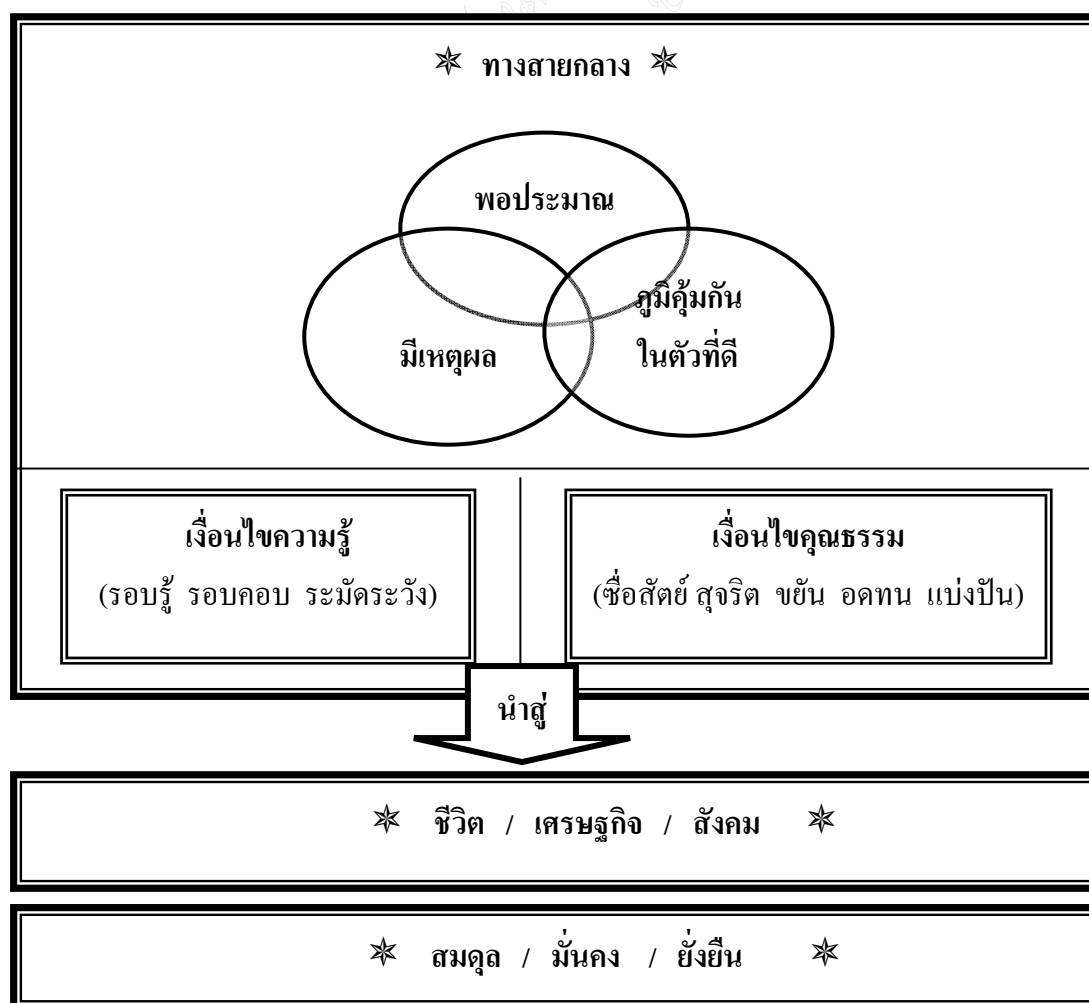
2.2.4 เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง นั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วยมีความตระหนักใน คุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

2.2.5 แนวทางปฏิบัติ / ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

จากการศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถสรุป หลักแนวคิด โดยแสดงได้ดัง แผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2549 : 5)

โดยสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกรอบแนวคิดที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และทุกระดับ โดยอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และเป็นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน โดยประกอบไปด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ซึ่งจะต้องมีเงื่อนไขในเรื่องความรู้ และคุณธรรมประกอบด้วย ส่วนในแนวทางปฏิบัติ ต้องมีการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

2.2 จุดเน้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จุดเน้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีดังนี้ (สมบัติ กุสุมาลี, มปป : 6 – 8)

2.2.1 เน้นให้คนเข้าใจลักษณะพื้นฐานทางสังคมว่า “ความเปลี่ยนแปลง” คือความจริงแท้ทางสังคม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถือว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นอนิจจะลักษณะของสังคม ดังนั้น คนในสังคมจึงต้องรู้จักมองโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลานี้เป็นระบบ ต้องไม่มองโลกอย่างหยุดนิ่งตายตัว ต้องเข้าใจว่าทุกอย่างล้วนอยู่ภายใต้พลังพลวัต การเปลี่ยนแปลงซึ่งมีตรรกะของเหตุและผลที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

2.2.2 เน้นการสร้างความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เมื่อมองโลกในเชิงพลวัตแล้ว คนก็ต้องหันกลับมาถามทบทวนตนเองว่าจะเตรียมพร้อมตนเองครอบคลุมชุมชน องค์กรและประเทศชาติ ให้สามารถรองรับเข้ากับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร หากพิจารณาจากคำนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ไม่ได้ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ประเด็นสำคัญกลับอยู่ที่ว่าจะปรับตัวเปลี่ยนแปลงให้เท่าทันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสเหล่านั้นอย่างไร?

2.2.3 เน้นการสร้างสมดุล มั่นคง และความยั่งยืนระยะยาว กล่าวคือ ในการที่จะปรับตัวให้พร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ หลักสำคัญในการเตรียมความพร้อมนี้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะไม่มองเพียงแค่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า หรือการเอาตัวรอดได้ในระยะสั้น ๆ หรือการแก้ปัญหาให้แต่ตัวเองเอาตัวรอดได้ แต่ไปสร้างความเสียหายให้กับภาคส่วนอื่น หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเน้นเรื่องของการมองการไกล การเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งและ การมีชีวิตที่ดีร่วมกันในระยะยาว

2.2.4 เน้นความพอดี พอประมาณ รู้จักตนเอง รู้จักบริบท ในการที่จะทำให้สังคมชุมชนองค์กรมีความสมดุลยั่งยืนระยะยาว คนในสังคมจะต้อง “รู้เรา รู้เขา” คือ รู้จักตนเอง รู้จักรากเหง้า ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ความสามารถ จุดแข็ง จุดอ่อนของตนเอง และรู้จักวิเคราะห์บริบท/สภาพแวดล้อมแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน รวมทั้งรู้จักทำความเข้าใจสังคม/ชุมชน/

องค์กรในส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเมื่อพิจารณา “ตัวเราและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง” อย่างรอบด้านแล้ว หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเน้นให้เราได้รู้จัก “ความพอประมาณ” และ “ความพอดี” กล่าวคือรู้จักประเมินและประมาณตนเองว่า “ความพอดี พอเหมาะพอควร” สำหรับสังคม/ชุมชน/องค์กรของเราควรจะอยู่ ณ จุดใด สิ่งที่เราควรหลีกเลี่ยงก็คือ การทำอะไรที่สุดโต่งทั้งในทางบวกและทางลบ เช่น การทำอะไรที่เกินความสามารถ เกินศักยภาพและขีดความสามารถแห่งทางสังคม หรือการทำอะไรที่ต่ำกว่าความสามารถ ศักยภาพและความเป็นจริงของตนเอง เป็นต้น

2.2.5 เน้นการมีความรู้ และคุณธรรม คนที่จะรู้จักตนเอง รู้จักสภาพแวดล้อมและรู้จักประมาณตนเองนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีธรรมะอยู่ในจิตใจ เงื่อนไขสำคัญที่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถือว่าเป็นหัวใจสำคัญก็คือ การที่คนในสังคม/ชุมชน/องค์กรจะต้องใช้ชีวิตและทำงานอยู่บนพื้นฐานของความรู้ การมีสติปัญญา และการหมั่นเรียนรู้แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มากกว่าการใช้แต่อารมณ์ความรู้สึกและอคติเดิม ๆ ในการคิดตัดสินใจ รวมทั้ง คนในสังคม/ชุมชน/องค์กรจะต้องมีคุณธรรม เป็นพื้นฐานของจิตใจ เช่น มีความ پاکเพียร อุตสาหะ มีระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีสัมมาอาชีวะ มีธรรมะในจิตใจ มีความสามัคคี เป็นต้น

2.2.6 เน้นการพึ่งตนเอง การพึ่งพิงอิงกัน และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป้าประสงค์สำคัญของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือทำให้คน/ครอบครัว/ชุมชน/องค์กร/สังคมสามารถที่จะยืนหยัดบนขาของตนเอง แม้ “การพึ่งตนเองได้” คือหัวใจสำคัญ แต่การพึ่งตนเองได้มิได้หมายความว่า จะใช้ชีวิตแบบปัจเจกชนนิยม ตัวใครตัวมัน ตัดขาดความสัมพันธ์จากโลกภายนอก หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริม “การพึ่งตนเองแบบยั่งยืน” กล่าวคือการรู้จักสร้างความสัมพันธ์ ร่วมมือ ช่วยเหลือ แบ่งปัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกับผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ส่งเสริมให้คนอื่นแต่ประโยชน์ส่วนตน (Self – Interest) เป็นที่ตั้ง แต่ให้คุณค่าอย่างยิ่งกับการสร้างวิสัยทัศน์และค่านิยมของคนให้รู้จักรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Collective Interest) เพราะประโยชน์ส่วนรวมคือสิ่งที่สร้างความสงบ สันติและความผาสุกของทุกคนในสังคมในระยะยาว

จากจุดเน้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ในลำดับแรกจะต้องเน้นให้คนเข้าใจลักษณะพื้นฐานทางสังคมว่าทุกอย่างล้วนอยู่ภายใต้พลังพลวัต การเปลี่ยนแปลงซึ่งมีตรรกะของเหตุและผลที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ส่วนลำดับที่สองต้องสร้างความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลง ลำดับที่สามจะต้องปรับตัวให้รองรับการเปลี่ยนแปลงได้ โดยเน้นการมองการไกล การเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และการมีชีวิตที่ดีร่วมกันในระยะยาว ลำดับที่สี่จะต้องรู้จักรากเหง้าของตนเอง สามารถวิเคราะห์บริบท/สภาพแวดล้อมแห่ง

การเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน รวมทั้งรู้จักทำความเข้าใจ สังคม ชุมชน องค์กร ในส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นก็ต้องรู้จักความพอประมาณ และ ความพอดี คือ การไม่ทำอะไรที่เกินความสามารถ ศักยภาพของตนเอง ลำดับที่ห้าจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีธรรมะอยู่ในจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ส่วนลำดับสุดท้ายจะต้องสามารถพึ่งตนเองได้ และรู้จักสร้างความสัมพันธ์ ร่วมมือ ช่วยเหลือ แบ่งปัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกับผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง หรือส่วนรวม เพราะประโยชน์ส่วนรวมคือสิ่งที่สร้างความสงบ สันติและความผาสุกของทุกคนในสังคมในระยะยาวต่อไป

3. ปัจจัยและเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง

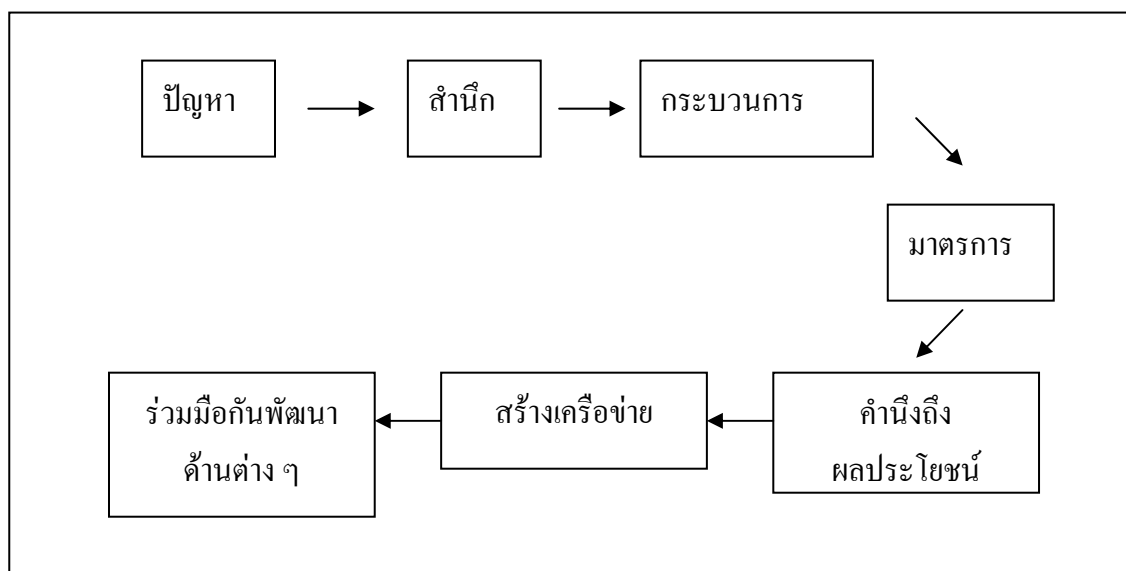
ปัจจัยในการขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมี 4 กลุ่มปัจจัย โดยเรียงตามลำดับความสำคัญของแต่ละปัจจัย ได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2548 :37 - 53)

3.1 กลุ่มปัจจัยทุนทางสังคม ทุนทางสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

3.1.1 ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม อันรวมถึงทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรและสมาชิกในสังคมกับทุนทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น นวัตกรรมต่างๆ ทางด้านเทคโนโลยี เป็นต้น

3.1.2 ทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม เช่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ที่เป็นกรอบการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม ความรู้ในสังคม ความสัมพันธ์ไว้วางใจกันในชุมชน เป็นต้น

จากประสบการณ์ของชุมชนต่าง พบว่า โดยทั่วไปแล้วคนในชุมชนจะกระตือรือร้นที่จะรวมกลุ่มกันเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นและปัญหานั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ดังนั้น กระบวนการสร้างสำนึกร่วมในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาจึงเกิดขึ้นอย่างธรรมชาติ โดยผ่านการรวมกลุ่มของคนท้องถิ่นในการร่วมกัน ใช้เหตุผลวิเคราะห์ปัญหาและสังเคราะห์แนวทางแก้ไขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างและปกป้องผลประโยชน์ร่วมของคนภายในชุมชน เมื่อการรวมกลุ่มดังกล่าวประสบความสำเร็จ ชุมชนจำเป็น ต้องสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่นที่ประสบกับปัญหาเดียวกันเพื่อ แลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ความรู้และร่วมมือกันสร้างภูมิคุ้มกัน ให้แก่ชุมชนตน ท้ายสุดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนยังสามารถส่งเสริมการพัฒนาทางด้านต่างๆ อีกด้วย กระบวนการดังกล่าว สามารถสรุปได้ตามแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 แสดงกระบวนการขับเคลื่อนทุนทางสังคม
ที่มา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548 : 40)

3.1.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน โดยใช้ประเพณีของท้องถิ่นของตนเอง ต้องทำเอง ฝึกเอง และเรียนรู้ ด้วยตนเอง เพราะไม่ทำก็ไม่รู้ หรือไม่ทำก็ไม่มีทางทำได้ ต้องหา สถานที่สงบฝึกปัญญา ชักถามเมื่อสงสัย รู้ที่มาที่ไป รู้รากเหง้าตนเอง สร้างสำนึกรักบ้านเกิด สร้างนิสัยผูกมัดเชื่อมโยงชุมชนโดยการ ออมทรัพย์ร่วมกัน ผ่านโครงการพึ่งตนเองเพื่อสร้างเม็ดเงิน และใช้เงิน ที่เหลือจัดสวัสดิการชุมชน

3.1.4 ศาสนา สำหรับการใช้ศาสนาเป็นปัจจัยขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ควรอาศัยหลักคำสอนของศาสนาเผยแพร่ ควบคู่ไปกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีข้อเสนอแนะว่า ในการสอนหรือชักจูงคนอื่น ๆ ให้เห็นคล้อยตามกับเรานั้น เราไม่ควรใช้คำว่า อย่า หรือสั่งห้ามไม่ให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะธรรมชาติของ คนเรานั้น จะยึดมั่นในอัตตา และไม่ชอบให้อัตตาถูกทำลาย หรือถูก ใครสั่งการ ดังนั้น เวลาจะสื่อสารกับใครในเรื่องใดๆก็ตาม ควรคิดค้น หากวิธีที่นุ่มนวลและสอดคล้องกับจิตของผู้รับสาร โดยควรคำนึง ถึงแบบแผนของการสื่อสารให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

3.1.5 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแก่พสกนิกร ดังนั้นพระราชดำรัส หรือพระราชกรณียกิจของพระองค์ จึงเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานของปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน เนื่องจากพระองค์ เป็น

ที่พึงทางจิตใจของคนไทยทุกหมู่เหล่า ดังนั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ในการปลูกจิตวิญญาณการทำงาน เพื่อสังคม ตามรอยพระยุคลบาท

3.2 กลุ่มปัจจัยการรวมกลุ่ม และชุมชนเข้มแข็ง

กระบวนการใช้เครือข่ายและชุมชนเข้มแข็งขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีขั้นตอนดังนี้

3.2.1 หาวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ และถอดแบบ โดยมี ชุมชนหลัก ชุมชนรอง และชุมชนเงา เป็นแกนระดับต่างๆ ในการถ่ายทอดสู่ชุมชนลูกข่าย ภายใต้หลักสูตรที่มีการ สร้าง ร่วมกัน สร้างความเข้มแข็งแก่บุคลากร โดยสร้างผู้นำ มีตัวตาย ตัวแทน

3.2.2 มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยการสรุป บทเรียน และแลกเปลี่ยน เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3.2.3 ปัจจัยหลักที่ควรจะมี เพื่อเกิดเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง คือ มีสถานที่ในการ ทำงานที่พร้อม มีแหล่งทุนหนุนเสริม และมีหลักสูตรที่จะเรียนรู้

3.3 กลุ่มปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาตินั้น หมายรวมถึง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ที่ทำให้เรามีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ตั้งแต่ ป่า ดิน ดันน้ำ ทะเล ปลายน้ำ ชายฝั่งทะเล ทรัพยากรทะเลและภูมิโนศ ทั้งทางพืชและสัตว์ต่างๆ

กระบวนการใช้ปัจจัยทางทรัพยากรขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.3.1 สร้างจิตสำนึกชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน ในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และรักษา สิ่งแวดล้อม

3.3.2 สร้างองค์ความรู้และสร้างกลุ่มการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรร่วมกันในหมู่ สมาชิก รวมทั้งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชน หมั่นศึกษาวิจัย และทำความเข้าใจในศักยภาพของ ทรัพยากรของชุมชนและของประเทศ

3.3.3 กำหนดข้อบังคับให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และร่วมกันเฝ้าระวัง ไม่มีการทำลายทรัพยากรเกิดขึ้น

3.3.4 ส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรให้มีใช้ได้อย่างยั่งยืน

3.3.5 ถอดบทเรียนผลของความสำเร็จและความล้มเหลวจาก การพัฒนาที่ผ่านมา ของสังคมไทยและชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

3.4 กลุ่มปัจจัยด้านรัฐธรรมนูญและ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

สำนักงาน ฯ ได้ดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อให้เกิด การแปลงแผนพัฒนาฯ ไปสู่ ภาคปฏิบัติ โดยมีตัวอย่างโครงการดังนี้

3.4.1 โครงการสร้างสรรค์พลังแผ่นดิน : โครงการดังกล่าวเป็นโครงการตาม แนวคิดของรัฐบาล ที่จะใช้พลังแผ่นดินของ ประเทศเพื่อแก้ปัญหาหลักๆ และแปลงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ไปสู่ภาคปฏิบัติให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม เช่น แก้ไขปัญหา ความยากจนในระดับตำบล ลดปัญหาเสพติด ปราบปราม การทุจริตการฉ้อราษฎร์บังหลวง สร้างพลังทางสังคม วัฒนธรรม และปัญญา ตลอดจนศีลธรรมและเร่งปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินให้เกิดผล ผ่านการอบรม เครือข่ายการพัฒนา ที่เป็นวิทยากรกระบวนการการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในเชิงร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบระหว่างสมาชิกในชุมชนต่างๆ ด้วยตนเอง ซึ่งนับ เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การบริหารจากเดิมที่รัฐหรือภาคราชการเป็นผู้แก้ไขปัญหา สนองความต้องการของประชาชน ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งหมด

3.4.2 นโยบายการพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ : คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้ สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำหน้าที่ประสานหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปรับ โครงสร้างการพัฒนา ชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน อันเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแผน พัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดการพัฒนาเมืองและชุมชนให้ น่าอยู่ ตามคุณลักษณะสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ ความน่าอยู่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐาน มีการบริหารจัดการที่ดี

3.4.3 โครงการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารการเงินการ คลังท้องถิ่น : โครงการ ดังกล่าวอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ อันมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งประสานและส่งเสริมการมีส่วนร่วม สิทธิภาพ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เพื่อเป็นรากฐานที่สำคัญและก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันที่ดีแก่สังคมไทย อันเป็น องค์ประกอบที่สำคัญองค์ประกอบหนึ่งนอกเหนือจาก ความพอประมาณ และความมีเหตุมีผล ตาม หลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นปรัชญานำทางในแผนพัฒนาฯ ขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นทั่วประเทศ เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น อันเป็นแนวทางหนึ่ง ในยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ในส่วนของ การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคม บนพื้นฐานของ การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาให้เกิดแผนฉบับที่ 9

นอกจากนี้ อรสุดา เจริญรัช (2543 : 76 - 77) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย กล่าวว่า มโนทัศน์ที่เป็นข้อค้นพบจากข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยนัยยะของความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองที่ปรากฏอยู่ในรูปของความสมดุลระหว่างการผลิต และการบริโภค รวมทั้งดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ ความสมดุลระหว่างกายกับจิตของมนุษย์นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้สังคมประเพณีของหมู่บ้านนี้ได้ด้วยเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ

ประการแรก คือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพของหมู่บ้าน ซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของตนเองเป็นหลัก

ประการที่สอง คือ ศักยภาพของหมู่บ้านที่ยังคงสามารถดำรง รักษา “อำนาจ” ในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ และกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของตนเองไว้ ทำให้สามารถใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่จัดการให้กิจกรรมการผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตนเองอย่างสมดุล

นอกจากนั้นยังพบว่าเงื่อนไขอื่น ๆ อีก 4 ประการที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุน ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ในโครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านคือ

- 1) การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบเงินตรา
- 2) สภาพของป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทรัพยากรที่เพียงพอ
- 3) เทคโนโลยีที่มีขนาดเหมาะสมและไม่ซับซ้อนจนเกินไป
- 4) จำนวนประชากรที่เหมาะสม

การมีวิถีการผลิตหลักแบบยังชีพของหมู่บ้านนั้น ทำให้ความต้องการบริโภคของครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดลักษณะของกิจกรรมการผลิต ไม่ว่าจะเป็นชนิดหรือจำนวนผลผลิตต่าง ๆ ในขณะที่อำนาจของชุมชนจะเป็นปัจจัยที่ควบคุมดูแลให้การผลิตนับตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ รวมถึงกระบวนการผลิตตลอดจนกระทั่งการแลกเปลี่ยน หรือจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคอย่างสอดคล้องและพอเพียง

ดังนั้น ข้อสรุปที่ได้ก็คือ วิถีการผลิตแบบยังชีพจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างการผลิตและการบริโภค ในขณะที่อำนาจของชุมชนและครอบครัวจะทำหน้าที่บูรณาการให้เกิดความสมดุลระหว่างสองกิจกรรมนี้ในช่วงต่อมา ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินไปควบคู่กันไปทั้งสองประการ จึงจะทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้

จากการศึกษาสามารถสรุปปัจจัยและเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ ปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้นื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ พื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน / ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ (Implementation) ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่น

4. การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้

4.1 แนวทางปฏิบัติ 7 ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง

หลัก 7 ข้อของการประพฤติปฏิบัติตามแนวพระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม 4 ประการ เพื่อนำไปสู่วิถีแห่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มีแนวทาง ในการดำเนินการแต่ละ ขั้นตอน (ศูนย์ เศรษฐกิจพอเพียงสร้าง. 2549 : 29 – 37) คือ

4.1.1 จับประเด็นปัญหา การจับประเด็นปัญหาให้ถูกต้อง เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการแก้ปัญหาชีวิตของผู้คนแต่ละคน

4.1.2 วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เมื่อจับประเด็นปัญหาของชีวิตที่พึงแก้ไขได้แล้ว จะต้องวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาให้ถูกต้องต่อไป จากมิติของเหตุปัจจัยภายในเกี่ยวกับพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ของตัวเราเองเพื่อจะได้มองเห็นช่องทางในการแก้ไขปัญหาลำต้นนั้น จากกรอบของเหตุปัจจัยภายใน ที่เราสามารถควบคุมกำหนดและเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ไม่ใช่มองปัญหาจากกรอบของเหตุปัจจัยภายนอกที่เราควบคุมกำหนดอะไรไม่ได้มากนัก แล้วเกิดความท้อแท้สิ้นหวังกับการแก้ปัญหาในชีวิต

4.1.3 กำหนดขอบเขตเป้าหมายในการแก้ปัญหา ต้องกำหนดขอบเขตทิศทาง การแก้ปัญหา ให้อยู่ในกรอบของ “สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม” ด้วย เพื่อให้เป็นไปในทิศทางที่เกิดประโยชน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างยั่งยืน หรือเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น (Win Win Situation) การแก้ปัญหาในทิศทางที่ “เป็นประโยชน์และเป็นธรรม” จึงเป็นแนวทางแก้ไขปัญหามีความยั่งยืน และจะเสริมสร้างให้เกิดระบบภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลง ต่าง ๆ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4.1.4 เขียนคำปณิธานหรือทำแผนปฏิบัติ เมื่อสามารถกำหนดขอบเขตเป้าหมายในการแก้ปัญหาย่างกว้าง ๆ ได้แล้ว ขั้นต่อไปก็เลือกประเด็นของสิ่งที่ตั้งใจจะประพฤติปฏิบัติ หรือทำแผนปฏิบัติเพื่อนำไปสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป โดยมีหลักการคือ

- 1) กำหนดสิ่งที่ตั้งใจปฏิบัติหรือทำเป็นแผนปฏิบัติให้สอดคล้อง “พอเพียง” กับการแก้ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่เผชิญก่อน
- 2) กำหนดเป้าหมายของการปฏิบัติ ให้พอเหมาะกับศักยภาพที่มีอยู่
- 3) กำหนดขอบเขตและกรอบเวลาของสิ่งที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้สามารถวัดผลสัมฤทธิ์ได้

ขั้นตอนการปฏิบัติสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงขั้นตอนนี้จะเป็นไปตามพระบรมราโชวาทคุณธรรม 4 ประการข้อแรก คือ “การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่ สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม”

4.1.5 คำถึงความมุ่งหมาย ต้องพยายามคำถึงความมุ่งหมายที่จะประพฤติปฏิบัติให้ได้ตามปณิธานหรือแผนนั้น ๆ การปฏิบัติในขั้นตอนนี้จะเป็นไปตามพระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม 4 ประการข้อที่สอง คือ “การรู้จักข่มใจตนเองฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น”

4.1.6 ใช้ความอดทน อดกลั้น และอดออม การใช้ “กำลังของจิตใจ” โดยอาศัยความอดทน อดกลั้นเข้าสู่กับปัญหา ควบคู่กับการใช้ “กำลังของปัญญา” พิจารณาให้เห็นคุณค่าของสิ่งที่กำลังประพฤติปฏิบัติกันนั้น ๆ จนสามารถเอาชนะอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ที่เผชิญได้เป็นผลสำเร็จก็คือขั้นตอนการปฏิบัติสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรมราโชวาทคุณธรรม 4 ประการในข้อที่สาม ได้แก่ “การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติดังความสัสดุจริตไม่ว่าด้วยเหตุประการใด”

4.1.7 ละวางความชั่วความทุจริต ถ้าสามารถประพฤติปฏิบัติมาได้ถึงขั้นสุดท้ายจนบรรลุเป้าหมายตามปณิธานที่กำหนดไว้ในแต่ละเรื่อง ความชั่วความทุจริตหรือ “สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม” ก็จะถูกลำรอกกำจัดให้หมดไปเป็นลำดับ

4.2 การวางแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

ครัวเรือน/บุคคลควรศึกษาและจัดทำแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง แผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แผนการดำเนินชีวิตในระดับบุคคลหรือครัวเรือนโดยการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการวางแผนดำเนินกิจกรรม มีเป้าหมายให้เกิดวิถีชีวิตพอเพียงในการดำรงชีพหลุดพ้นจากความยากจน และพึ่งตนเองได้ การจัดทำแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้บุคคล/ครัวเรือนเกิดการเรียนรู้ ดังนี้ เรียนรู้และวิเคราะห์ปัญหาของตนเองและครัวเรือน เรียนรู้ศักยภาพของตนเอง ความเก่ง ความเชี่ยวชาญในตนเอง เรียนรู้เรื่องหลักและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เรียนรู้วิธีวางแผนแบบพอเพียง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อน ๆ ปรับทัศนคติสู่การพึ่งตนเองอย่างแท้จริง (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2549 :7,14 – 15)

4.2.1 การจัดทำแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดทำแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ในการจัดทำแผนจะให้ผลดีควรจัดทำเป็นกลุ่ม โดยอาจจัดทำร่วมกับสมาชิกในครัวเรือนหรือจัดทำร่วมกับเพื่อนบ้านที่มีเป้าหมายที่จะหลุดพ้นจากความยากจนและพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยมีขั้นตอนการจัดทำแผน ดังนี้

1) จัดทำข้อมูลครัวเรือน โดยให้หัวหน้าครัวเรือนกรอกข้อมูล รายละเอียดประกอบด้วย ข้อมูลหัวหน้าครัวเรือน ข้อมูลการประกอบอาชีพหลัก / รอง ข้อมูลการใช้สารเคมีในครัวเรือน ข้อมูลสมาชิกในครัวเรือน

2) การค้นหาศักยภาพของครัวเรือน เพื่อให้ครัวเรือนค้นหาทุนหรือ ปัญญาที่อยู่ในตนเอง และมีความเชื่อมั่นในทุนเหล่านั้นมากแค่ไหนในประเด็น ความรู้ความชำนาญหรือทักษะในการประกอบอาชีพ ทุนในการประกอบอาชีพ เงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนเพื่อน ทุนความดี ความรู้เท่าทันสถานการณ์ในการประกอบอาชีพ

3) การค้นหาปัญหาของครัวเรือน เพื่อให้ครัวเรือนช่วยกันค้นหาปัญหาและวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาใน 4 ด้าน คือ ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการเงินของครัวเรือน ด้านปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ด้านครอบครัวอบอุ่น

4) สรุปรายชื่อข้อมูลด้านศักยภาพ ข้อมูลปัญหาของครัวเรือน และข้อมูลแผนการเพิ่มรายได้ของครัวเรือน เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบข้อมูลในภาพรวมของครัวเรือน

5) ให้นุคคล / ครัวเรือนใช้ผลจากข้อ 4 กำหนดทิศทางของครัวเรือน เพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน ผู้ชีวิตพอเพียงโดยมีเป้าหมาย ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีเงินออมเรียนรู้น่ามากขึ้น และเพิ่มพูนคุณธรรม

6) วางแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง โดยการประยุกต์จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการวางแผน ประกอบด้วย 5 แผนดังนี้ แผนสร้างความพอประมาณในครัวเรือน แผนสร้างความมีเหตุผลของครัวเรือน แผนสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้ครัวเรือน แผนเสริมความรู้และการเรียนรู้ของครัวเรือน แผนเพิ่มพูนคุณธรรมในครัวเรือน

7) การปฏิบัติตามแผน ให้ครัวเรือนบันทึกผลการปฏิบัติตามแผนพร้อมทั้งประเมินตนเองตามระยะเวลาที่เหมาะสม

8) การสนับสนุนโดยกลุ่ม องค์กรในชุมชน และภาคีพัฒนาทั้งภาคราชการและเอกชน โดยการเยี่ยมบ้านให้กำลังใจ สนับสนุนตามกำลังของหน่วยงานเพื่อให้บุคคล/ครอบครัวพึ่งตนเองได้

4.2.2 สมุดบัญชีครัวเรือน

สมุดบัญชีครัวเรือน หมายถึง สมุดบัญชีสำหรับบันทึกรายรับ – รายจ่ายประจำครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนจะต้องบันทึกรายรับ – รายจ่ายที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน และสรุปผลการรับ – จ่ายของครัวเรือนทุกสิ้นเดือน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ถึงที่มาที่ไปของรายรับ - รายจ่ายในแต่ละช่วงเวลาสามารถวางแผนการใช้จ่ายเงินในครัวเรือนให้มีความพอดี และมีเงินเหลือเก็บออมไว้

ความสำคัญของการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือน ครัวเรือนจะพึ่งตนเองได้ จะต้องมีการลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออมอย่างน้อย 1 ส่วนใน 4 ส่วน ของรายจ่ายของครัวเรือนจึงจำเป็นที่ครัวเรือนจะต้องเรียนรู้และจัดทำบัญชีรับ – จ่าย ของครัวเรือน เพื่อเรียนรู้ภาวะหนี้สิน

รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน สามารถวางแผนควบคุมรายจ่ายของครัวเรือนได้สร้างวินัยการใช้เงินให้แก่ครัวเรือนและสมาชิก ครัวเรือนมีเงินออมไว้ใช้ในอนาคต

วิธีบันทึกบัญชีครัวเรือน ทำโดยวิธีง่าย ๆ โดยจดบันทึกทุกครั้งที่จ่าย สิ้นเดือนให้ครัวเรือนสรุปรายรับ – รายจ่าย เงินเหลือสำหรับออม และประเมินผลการใช้จ่ายทุกเดือนเพื่อลดเลิกใช้จ่ายในรายการที่ฟุ่มเฟือยถ้ามีภาวะหนี้สินต้องวางแผนการใช้หนี้ในระยะสั้น – ยาว ตามความเหมาะสม

4.2.3 การออม

การออม คือ การสะสมเงินทีละน้อยให้พอกพูนขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ดังนั้นไม่ว่าจะมีรายได้เท่าใดเราสามารถออมได้เสมอ ข้อสำคัญในการออม ได้แก่ การเก็บออมจะต้องลงมือเก็บออมโดยไม่มีเงื่อนไข ห้ามผลัดวันประกันพรุ่ง จะต้องวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างสม่ำเสมอ การจดบันทึกบัญชีรับ – จ่าย เพื่อตรวจสอบการใช้จ่าย วิธีนี้จะช่วยให้รู้ว่าเรา หักเงินไปกับรายจ่ายประเภทไหนบ้าง และเลือกตัดตอนรายจ่ายส่วนใดออกได้บ้าง

ประโยชน์ในการออม คือ เงินที่เราหามาได้จากการทำงาน รับราชการ รับจ้างค้าขายหรือการประกอบอาชีพอื่น ๆ ในแต่ละวันแต่ละเดือน ควรมีวางแผนในการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดเท่าที่จำเป็นไม่ฟุ่มเฟือย จะต้องมิเหลือไว้บ้างเพื่อเก็บสะสมไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน ไม่มีงานทำประสบภัยถึงต้องทุกข์พลภาพหรือเกษียณอายุ เพราะชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่น่าแน่นอน เงินออมจึงสามารถเป็นที่พึ่งเมื่อเราตกอยู่ในภาวะลำบาก เป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตเราได้เป็นอย่างดี

4.3 การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้

นอกจากนี้ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 : 3) ได้กล่าวถึง การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ มีรายละเอียดคือ

4.3.1 โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก การทำอะไรอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง

4.3.2 พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร

4.3.3 การสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้น บนพื้นฐานของความสมดุลในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ

4.3.4 ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงเศรษฐกิจ

โดยสรุปการนำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ มีแนวทางปฏิบัติ ประกอบด้วย 7 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) ค้นหาปัญหาของตนเองให้ถูกต้อง
- 2) วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
- 3) กำหนดขอบเขตเป้าหมายในการแก้ปัญหา
- 4) เขียนคำปณิธาน โดยกำหนดสิ่งที่ตั้งในปฏิบัติ กำหนดเป้าหมายให้พอเหมาะ กำหนดขอบเขตและกรอบเวลาของสิ่งที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ โดยสอดคล้องกับสภาพพอเพียง
- 5) ปฏิบัติตามคำปณิธาน โดยฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดี
- 6) อดทน อดกลั้น อดออม โดยใช้กำลังของจิตใจ ควบคู่กับ กำลังของปัญญา
- 7) ละวางความชั่วความทุจริต

นอกจากนี้ แนวทางการนำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ควรมีการวางแผนชีวิตโดยการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มต้นจากจัดทำข้อมูลครัวเรือน แล้วค้นหาศักยภาพของครัวเรือน และปัญหาของครัวเรือน แล้วจัดทำสรุปข้อมูลด้านศักยภาพ ปัญหา และข้อมูลแผนการเพิ่มรายได้ ต่อจากนั้นก็วางแผนชีวิตโดยประกอบด้วย แผนสร้างความพอประมาณ สร้างความมีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกัน เสริมความรู้ และเพิ่มพูนคุณธรรม ต่อจากนั้นจึงปฏิบัติตามแผน โดยอาจได้รับกำลังสนับสนุนของหน่วยงาน องค์กร ต่าง ๆ เพื่อให้บุคคล/ ครอบครัวพึ่งตนเองได้

ซึ่งแนวทางหนึ่งก็คือ การทำสมุดบัญชีครัวเรือน ซึ่งสามารถช่วยวางแผนการใช้จ่ายเงินในครัวเรือนให้มีความพอดี และมีเงินเหลือเก็บออมไว้ โดยจะต้องมีกิจกรรมลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออมอย่างน้อย 1 ใน 4 ส่วน ของรายจ่ายของครัวเรือน โดยวิธีการคือจดบันทึกทุกครั้งที่ย้าย สิ้นเดือนให้สรุปรายรับ – รายจ่าย เงินเหลือสำหรับออม เพื่อวางแผนเพื่อลดค่าใช้จ่ายในรายการที่ฟุ่มเฟือย ถ้ามีภาวะหนี้สินต้องวางแผนการใช้นี้ในระยะสั้น – ยาว ตามความเหมาะสม โดยถ้ามีเงินเหลือ จะต้องออมเพื่อ การสะสมเงินทีละน้อยให้พอทุนขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ซึ่งมีประโยชน์ในการวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดใช้เท่าที่จำเป็นไม่ฟุ่มเฟือย มีเหลือไว้เพื่อเก็บสะสมไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน เพราะชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน เงินออมจึงสามารถเป็นที่พึ่งเมื่อเราตกอยู่ในภะลำบาก เป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตเราได้เป็นอย่างดี

แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคความยากจน

ความยากจนเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่ง ในหลายยุค หลายสมัย ได้พยายามที่จะกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนต่าง ๆ ทั้งนี้คนที่ยากจนส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในระดับรากหญ้า ซึ่งถือเป็นกลุ่มคนที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง จะเห็นได้ว่าความยากจนนอกจากส่งผลกระทบต่อบุคคลต่าง ๆ ทั้งในด้านร่างกาย และจิตใจแล้ว ยังเป็นตัวชี้วัดในการพัฒนาประเทศอีกด้วย ดังนั้นหลายฝ่ายจึงได้พยายามหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาคเพื่อให้ประชาชนได้หลุดพ้นจากความยากจน

1. ความหมายของความยากจน

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2544 : 1) กล่าวว่า คนจนไม่ใช่ผู้มีรายได้น้อยยังชีพเท่านั้น แต่ยังรวมผู้ขาดด้านต่าง ๆ เช่น ขาดทรัพยากรที่เป็นต้นทุนของชีวิต ขาดที่ดินทำกิน ขาดการศึกษา ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถเข้าถึงการให้บริการหรือความช่วยเหลือต่าง ๆ ของภาครัฐ เป็นคนชายขอบด้อยโอกาสในสังคม

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2545 : 12 -14) กล่าวว่า หมายถึงระดับรายได้ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (poverty line) สำหรับประเทศไทย เส้นความยากจนโดยเฉลี่ยคือ ระดับรายได้เดือนละ 911 บาท ใครมีรายได้ต่ำกว่านี้ถือว่ายากจน ใครมีรายได้สูงกว่านี้ถือว่าไม่จน

อภิชัย พันธเสน (2546 : 88) ได้อธิบายความหมายของความยากจนไว้ว่า หมายถึง ภาวะของความทุกข์ยาก แค้นแค้น การมีชีวิตรอยู่ด้วยความลำบาก โดยเฉพาะเจาะจงอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นปัจจัยประกอบสำคัญในชีวิต ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัย

ความยากจนสามารถแบ่งได้ เป็น 8 มิติ คือ มิติรายได้ มิติการทำงาน มิติการศึกษา มิติที่อยู่อาศัย มิติการเข้าถึงบริการมิติการมีส่วนร่วม และมิติการมีเอกลักษณ์ โดยมีรายละเอียดในแต่ละมิติ ดังนี้ (วันฉัตร สุวรรณเกียรติ อ้างใน สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549 : 13)

1) ความยากจนมิติรายได้ หมายถึง การขาดแคลนรายได้หรือมีรายได้ต่ำกว่าระดับพอยังชีพของคนทั่วไปหรือมีรายได้แต่ไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายที่จำเป็นหรือมีรายได้ไม่แน่นอน เพราะมีอาชีพที่ไม่มั่นคง ขาดปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน เงินทุน และมีภาระหนี้สิน

2) ความยากจนมิติการทำงาน หมายถึง การขาดโอกาสหรือทางเลือกในการประกอบอาชีพ เนื่องจากขาดแคลนปัจจัยการผลิตหรือขาดความสามารถ ทำให้ไม่มีงานทำหรือต้องทำงานที่ได้รับค่าตอบแทนต่ำ ไม่มีความมั่นคง มีความเสี่ยงและไม่ปลอดภัยต่อชีวิต

3) ความยากจนมิติการศึกษา หมายถึง การขาดการศึกษาหรือมีการศึกษาในระดับต่ำ หรือขาดโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้ การเสริมทักษะ และความสามารถ เนื่องจากไม่สามารถ เข้าถึงบริการด้านการศึกษาหรือความขัดสนทางเศรษฐกิจหรือการขาดข้อมูลข่าวสาร

4) ความยากจนมิติสุขภาพ หมายถึง ความไม่แข็งแรงสมบูรณ์ทางร่างกาย จิตใจ และ ชีวิตความเป็นอยู่ อันเนื่องมาจากความเจ็บป่วยที่ไม่ได้รับการรักษา เพราะไม่สามารถเข้าถึงบริการ ด้านสาธารณสุขหรือความขัดสนทางเศรษฐกิจ

5) ความยากจนมิติที่อยู่อาศัย หมายถึง การขาดแคลนที่อยู่อาศัยหรือมีที่อยู่อาศัยไม่ เป็นหลักแหล่ง ขาดสุขลักษณะ แออัด และไม่ปลอดภัย

6) ความยากจนมิติการเข้าถึงบริการ หมายถึง การขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการ ขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ของภาครัฐ เช่น ด้านสาธารณสุข ปลอดภัย ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข และ สวัสดิการต่าง ๆ หรือขาดโอกาสในการครอบครองปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐาน

7) ความยากจนมิติการมีส่วนร่วม หมายถึง การดำเนินชีวิตที่ขาดการมีส่วนร่วมใน ระดับครัวเรือนและระดับชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองประเทศ

8) ความยากจนมิติการมีเอกลักษณ์ หมายถึง การดำเนินชีวิตที่มีการแบ่งแยกโคดเคียว ทางสังคม ขาดการมีลักษณะเด่นทางสังคม วัฒนธรรม และการปกครองของประเทศ

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ความยากจน หมายถึง ความขัดสนทาง เศรษฐกิจหรือด้านรายได้ และยังครอบคลุมถึงความยากจนเชิงโครงสร้างที่เกิดจากความขัดสนใน หลาย ๆ ด้าน ที่มีผลทำให้ขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต ทั้งขาดการศึกษา หรือ ได้รับการศึกษาน้อย การขาดทรัพยากร ขาดที่ดินทำกิน หรือ มีที่ดินทำกินมีขนาดเล็ก การขาดการรวมกลุ่มและการมี ส่วนร่วม การขาดข้อมูลข่าวสารหรือความรู้ในการประกอบอาชีพ การมีภาระการพึ่งพาสูง การที่ไม่ สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม

2. สาเหตุของความยากจน

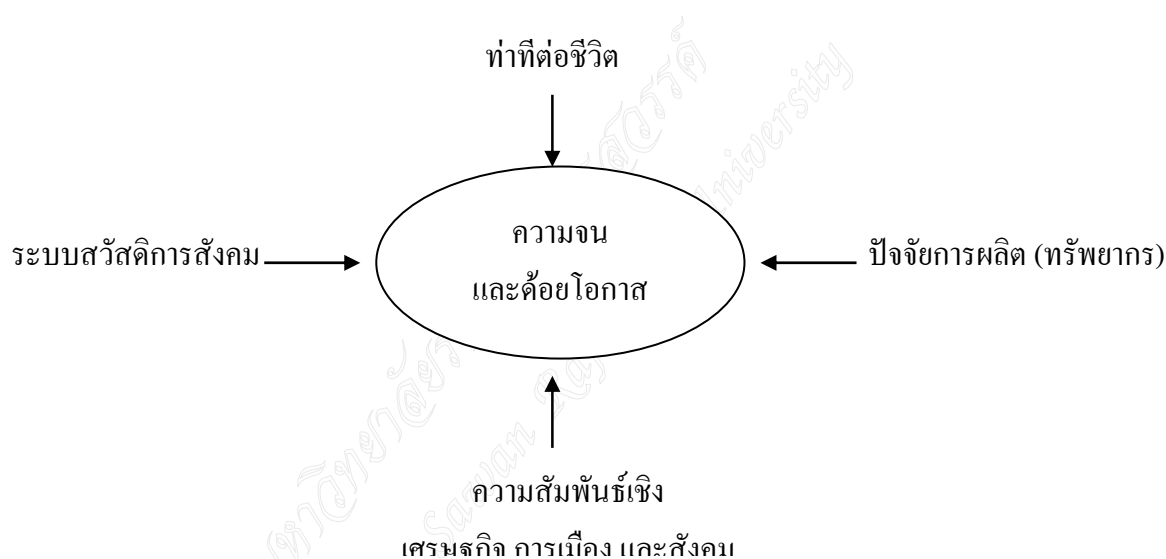
ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ (2545 : 15 – 21) ได้พยายามสรุปข้อมูลจากการวิจัยว่า กลุ่ม ปัจจัยที่นำคนไทยไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาสนั้นมีอยู่ 4 กลุ่มปัจจัย

1) ทำที่ต่อชีวิต ทักษะของการมองโลกมองชีวิตของแต่ละคน คนที่เห็นว่าอุปสรรค และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ถ้าใช้ความพยายามต่อสู้ ฝ่าฟัน ไม่ท้อถอย ตามหลักการผู้ล่่วงทุกข์ได้ ด้วยความเพียร คน ๆ นั้นก็มีโอกาสที่จะบรรเทาความยากจนต่าง ๆ ได้ดีกว่าคนที่ท้อถอย เหนื่อย หน่าย พ่ายแพ้ ไม่แก้ไข ลอยไหลชีวิตไปติดบ่วงอกุศลกรรมต่าง ๆ คนประเภทนี้เองที่เป็นที่มาของ คำว่า พวก โง่ จน เจ็บ

2) ปัจจัยการผลิตและการเข้าถึงทรัพยากรของสังคม การไม่มีที่ทำกิน การไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (น้ำ ดิน ป่า) การขาดแคลนเงินทุน ขาดแคลนเทคโนโลยี ทำให้ศักยภาพการผลิตต่ำ ผลผลิตต่ำ หรือรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ

3) ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม คนส่วนน้อยของสังคม เหล่านี้ดูถูกปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ทรัพยากรต่าง ๆ ของสังคมไปไว้ที่กลุ่มตนเอง ขณะที่คนจนเข้าไม่ถึงทรัพยากรเหล่านี้ ที่เคยเข้าถึงก็ถูกแย่งชิงเอาไปเสียอีก

4) ระบบสวัสดิการ ระบบสวัสดิการสังคมหมายถึง การบริการสังคมระบบสวัสดิการอาจจัดโดยรัฐ ธุรกิจเอกชน ครอบครัวยุ และชุมชน

แผนภาพที่ 3 แสดงกลุ่มปัจจัยที่นำไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาส
ที่มา (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. 2545 : 21)

สมพร เทพสิทธา (2546 : 51 – 60) กล่าวว่า ความยากจนอาจเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ อาทิ

1) การต้องพึ่งธรรมชาติและดินฟ้าอากาศ ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกร อาชีพเกษตรกรต้องพึ่งธรรมชาติและดินฟ้าอากาศ

2) การขาดปัจจัยการผลิต สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ยากจน คือ ขาดที่ดินทำกิน ทำให้ต้องบุกรุก ทำลายป่า ทำให้ถูกจับ บางคนก็มีที่ดินที่ไม่อุดมสมบูรณ์ แห้งแล้ง

3) การขาดอำนาจต่อรอง หากเกษตรกรต้องการเป็นผู้กำหนดราคาพืชผลที่ขาย และไม่ให้เสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรจะต้องสร้างอำนาจการต่อรองให้สูงขึ้น โดยการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ หรือกลุ่มเกษตรกร มีการดำเนินงานอย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

4) การขาดความรู้และทักษะ

5) การขาดความขยันหมั่นเพียร สาเหตุอีกประการหนึ่งของความยากจน คือขาดความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพและการทำงาน กล่าวคือ ขาดอิทธิบาท 4 ซึ่งได้แก่ จันทะ – รักงาน วิริยะ – สู้งาน จิตตะ – ใส่ใจในงาน และวิมังสา – ทำงานด้วยปัญญา

6) การขาดการประหยัดและอดออม สาเหตุอีกประการหนึ่งของความยากจนคือ ขาดการประหยัดและอดออมใช้จ่ายเงินเกินกว่ารายได้ ใช้จ่ายเงินซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่เกินจำเป็น ใช้จ่ายเงินเพื่อการเที่ยวเตร่และความสนุกสนานที่เกินขอบเขต

7) ภาวะเศรษฐกิจ สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนยากจน คือภาวะเศรษฐกิจที่หดตัวและถดถอย ซึ่งทำให้คนต้องถูกปลดออกจากงานและว่างงานเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจไทยโดยรวม ต้องประสบกับภาวะการหดตัว (Contraction) และการถดถอย (recession) อย่างรุนแรง โดยมีสาเหตุสำคัญประการหนึ่งจากการขาดสภาพคล่อง

8) การมัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งทำให้คนไทยยากจน คือ การมัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข โดยเฉพาะการพนันและสุรา

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (2547 : 15 -16) ได้สรุปสาเหตุของความยากจนในประเทศไทยไว้ว่า ประกอบด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ

1) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประชากรที่ต้องประสบกับภาวะยากจนโดยส่วนใหญ่คือ กลุ่มประชากรที่ขาดแคลนทรัพย์สินที่จะก่อให้เกิดรายได้ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน หรือทุนต่างๆที่หมายรวมไปถึงทุนทรัพยากรมนุษย์

2) ปัจจัยเชิงโครงสร้างประชากร พบว่าครอบครัวที่มีขนาดใหญ่จะมีโอกาสตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่าครอบครัวขนาดเล็ก นอกจากนี้ การมีเด็กอยู่ในครอบครัวเป็นจำนวนมาก จัดเป็นภาระทางเศรษฐกิจให้กับผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังแรงงานอย่างสูง

3) ปัจจัยเชิงภูมิศาสตร์ พบว่า การมีที่พักอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย จะมีความเสี่ยงต่อความยากจนเพิ่มขึ้นถึง 56% ในขณะที่ถ้าที่พักอาศัยตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล โอกาสที่จะตกเป็นคนยากจนจะลดลงอย่างมากถึง 80 %

4) ปัจจัยเชิงสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยทางสถาบันที่สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์

ชั้นอุทัย กาญจนะจิตรา (2548 : 8 – 10) กล่าวว่า ปัจจัยเชิงสาเหตุสามารถแบ่งได้ดังนี้ คือ

1) ปัจจัยระดับบุคคลและครัวเรือน คือ การเปลี่ยนแปลงด้านการทำงานของสมาชิกในครัวเรือน ปัจจัยอื่นที่สำคัญได้แก่การเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี เพิ่มเข้ามาในครัวเรือน การที่หัวหน้าครัวเรือนเจ็บป่วยหรือพิการ ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นหญิงจะมีโอกาสจนมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นชาย การมีเด็กที่ต้องดูแลเป็นจำนวนมากในครัวเรือน ส่วนปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนหลุดพ้นจากความยากจนได้แก่การได้งานทำของหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือน การเพิ่มระดับการศึกษาถึงระดับมัธยมปลายหรือสูงกว่า และการเปลี่ยนจากหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หญิงมาเป็นหัวหน้าครัวเรือนสองคน

2) ปัจจัยระดับชุมชนและระดับโครงสร้าง ชุมชนหรือครัวเรือนที่มีทุนทางสังคมดี จะทำให้คนยากจนมีน้อย หรือหากมีปัญหา ก็จะสามารถลดความรุนแรงของปัญหาลงได้ เครือข่ายทางสังคมในความหมายหนึ่งหมายถึง ความไว้วางใจกัน (Trust) ความผูกพันกันในสังคม (Social Cohesion) ความสนับสนุนเกื้อกูลกัน (Social Support) และการมีส่วนร่วมในชุมชน (Civic Engagement) ในอีกความหมายหนึ่งหากมองในมุมตรงกันข้ามคือหากครัวเรือนไหนมี “การถูกตัดขาดจากสังคม” ซึ่งเป็นผลต่อ “ความขัดสนทางความสามารถ” (Capability Deprivation) เช่น การไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบ ทำให้ต้องจ่ายดอกเบี้ยสูงกว่าคนอื่น หรือการไม่มีที่ดิน แนวความคิดที่มองว่าโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้คนจน มี 10 ประการ คือ (1) ทักษะคิดพิถีพิถันของสังคมที่รังเกียจคนจน คิดว่าคนจนเพราะเวอร์กรรมในชาติก่อน ทักษะที่รังเกียจการใช้แรงงาน การแต่งตัวแบบสกปรก และมอซอ ฯลฯ (2) โครงสร้างทางกฎหมายที่ให้อำนาจต่อคนรวยและรัฐมากกว่าคนจน (3) โครงสร้างการใช้ทรัพยากรที่รัฐไปรวบเอาสิทธิในทรัพยากรชุมชน (4) ระบบการศึกษาที่ใช้งบคนทั้งประเทศ ค้อนคนที่รับใช้รัฐ ธุรกิจและต่างประเทศที่เอาเปรียบคนไทย (5) ระบบการธนาคารที่ส่งเสริมคนรวยให้เอาเปรียบคนจน (6) ระบบการสื่อสารที่มุ่งประโยชน์ทางธุรกิจ ทำให้เกิดวัฒนธรรมบริโภคนิยม (7) ระบบราชการที่รวมศูนย์อำนาจเพื่อคนส่วนน้อย (8) การกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศที่ใช้ยุทธศาสตร์สร้างความร่ำรวยให้คนกลุ่มน้อย (9) ระบบการเมืองที่เป็นตัวแทนของผู้เอาเปรียบสังคม (10) สังคมอ่อนแอ ขาดการรวมกลุ่มร่วมกันคิด ร่วมกันทำให้มีพลังแก้ไขปัญหา

โดยสรุปสาเหตุของความยากจนสามารถจำแนกได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ปัจจัยบุคคลและครัวเรือน ได้แก่ ขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ขาดความขยันหมั่นเพียร ขาดการประหยัดและอดออม มัวเมาหมกหมุ่นในอบายมุข มีเด็กและคนชราที่ไม่สามารถดูแลตนเองได้อยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก หัวหน้าครัวเรือนเจ็บป่วยหรือพิการ มีขนาดครอบครัวที่ใหญ่ เป็นต้น

2) ปัจจัยในระดับชุมชน ได้แก่ มีทุนทางสังคมที่ไม่ดี เช่น ไม่มีความไว้วางใจกัน ไม่มีความผูกพันกัน ไม่มีการสนับสนุนเกื้อกูลกัน และไม่มีการมีส่วนร่วมในชุมชน หรือถูกตัดขาดจากสังคม เป็นต้น

3) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ขาดแคลนสินทรัพย์ เช่น ที่ดิน ทุนต่าง ๆ และทุนทรัพยากรมนุษย์ การขาดอำนาจการต่อรอง ภาวะเศรษฐกิจที่ถดถอย เป็นต้น

3. การแก้ไขปัญหาความยากจน

3.1 การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง

สมพร เทพสิทธา (2546 : 63 – 82) กล่าวว่า การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ปัญหาความยากจนได้ดังนี้

3.1.1 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ 1) สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี 2) สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ 3) สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ในการพัฒนาประเทศจะยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางให้การพัฒนียึดทางสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุล พอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันและเท่าทันโลก คนไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาและรู้จักเรียนรู้ต่อเนื่อง ครอบครัวยึดเป็นคณบดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สามารถรักษากฎมีปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน

3.1.2 การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย (ประมาณ 15 ไร่) โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ในสัดส่วน 30 – 30 – 30 – 10 ส่วนที่ 1 ไร่ละ 30 ไร่ให้เป็นสระกักเก็บน้ำ ส่วนที่ 2 ไร่ละ 30 ไร่ให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่วนที่ 3 ไร่ละ 30 ไร่ใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรทางด้านอื่น ๆ เช่น ปลูกพืชไร่ ไม้ผล ไม้ผัก ส่วนที่ 4 ไร่ละ 10 ไร่จัดเป็นที่อยู่อาศัย โดยเชื่อว่าการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

3.1.3 การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง สาเหตุประการหนึ่งที่เกษตรกรของเรา ยากจน เพราะขาดอำนาจการต่อรอง และขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง หากเกษตรกรประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนในเมือง จะเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง โดยรวม

กลุ่มกันเพื่อช่วยตนเองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่เหมาะสม เช่น เป็นสหกรณ์ เป็นกลุ่มสัจจะ เป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน ก็เชื่อว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้

3.1.4 ความขยันหมั่นเพียร สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยยากจน คือขาดความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงาน เป็นประเภทหนักไม่เอา เบาไม่สู้ บางคนก็ท้อแท้ ท้อถอย หมกมุ่นในชีวิต ขาดความวิริยะอุตสาหะ ขาดอิทธิบาท 4 ซึ่งได้แก่ ฉันทะ – รักงาน วิริยะ – ตั้งใจในงาน จิตตะ – ใส่ใจในงาน และวิมังสา – ทำงานด้วยปัญญา

3.1.5 การมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย การที่จะป้องกันความฟุ้งเฟ้อก็คือ เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง คือ ให้อารมณ์พอ คือ ไม่โลภ พอใจ คือ ความสันโดษ และพอดี คือ มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง

3.1.6 การไม่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีพ คือ มีอาชีพที่สุจริตและจะต้องมีความประพฤติชอบ ไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ การแก้ไขปัญหาความยากจนวิธีหนึ่ง คือ การทำสงครามกับ สุรา การเที่ยวดื่ม เที่ยวบาร์คลับ คบคนชั่ว การพนัน เกียจคร้าน ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เพราะผู้ที่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุขเป็นผู้ที่เดินตามทางแห่งความเสื่อม ความพินาศ ความฉิบหาย ซึ่งผิดกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและพระบรมราโชวาท

3.2 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 :7) กล่าวว่า การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครัวเรือนเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง และแก้ปัญหาความยากจน สามารถดำเนินการเป็นขั้นตอนได้ 3 ระดับ คือ (1) ระดับจิตสำนึก (2) ระดับปฏิบัติ และ (3) ระดับปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ระดับจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึก และปรับทัศนคติ ผู้การพึ่งตนเอง โดยสร้างความรู้ความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ ประเมินตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง รู้ปัญหา หรือวิกฤตที่ประสบอยู่ เกิดความคิด “พึ่งตนเอง” โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาตั้งใจที่จะใช้ชีวิต “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” พึ่งตนเองให้ได้ โดยลดความต้องการ (กิเลส) และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากขึ้น

3.2.2 ระดับปฏิบัติ เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ (1) อยู่อย่างพึ่งตนเอง (2) อยู่อย่างพอเพียง (3) อยู่อย่างเอื้ออาทร และ (4) อยู่ดียั่งยืน ด้วยการเรียนรู้

3.2.3 ระดับ ปฏิเวธ หรือผลของการปฏิบัติ ผลจากการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนดังกล่าวเกิดความพอเพียงในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งครอบครัว ชุมชนและขยายไปถึงระดับสังคม ดังนี้ ความพอเพียงในระดับครอบครัว ความพอเพียงในระดับชุมชน ความพอเพียงในระดับสังคม

3.3 สามขั้นของการแก้ปัญหาความยากจน

เสรี พงศ์พิส (2549 : 7 – 13) กล่าวได้ถึง สามขั้นของการแก้ปัญหาความยากจน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 รอด (Survive) รอดจากความทุกข์ยากอันเนื่องมาจากปัญหาสารพัด โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจ เป็นวงจรอุบาทว์ที่หาทางออกไม่ได้ โดยเฉพาะหนี้สิน รอด เป็นฐานคิดที่แตกต่างจากที่เป็นอยู่วันนี้ที่เน้นกันที่ รวย คำสัญญาที่ใคร ๆ ให้กับชาวบ้านมานานหลายสิบปี โดยเริ่มจากการทำบัญชีรายจ่ายของครัวเรือน เพื่อจัดการชีวิตให้มีระบบและระเบียบแบบที่ทำให้ รอด ไม่ใช่มุ่งให้รวย ด้วยการระเบิดจากข้างใน มาจากการเรียนรู้ ซึ่งถ้าเรียนรู้จริงก็จะมี การเปลี่ยนแปลงจากภายใน ไม่ใช่ยึดเยื้อค้ำให้จากภายนอก มาจาก ชุมชน ที่ร่วมกันจัดการชีวิต จัดการ เศรษฐกิจ จัดการหนี้สิน จัดการดิน น้ำ ป่า ข้าวปลาอาหาร การออม การผลิต การบริโภค การลงทุน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม

3.3.2 พอเพียง (Sufficient) พอเพียงคืออยู่ดี กินพอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่โลภมาก ไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ มีคุณธรรมนำการทำมาหากินและการอยู่ร่วมกัน มี ความสุขตามอัตภาพ พอเพียงเป็นเรื่องของการจัดระเบียบสังคมให้มีระบบและ โครงสร้างที่พอเพียง มีคุณธรรม ยุติธรรมกับทุกคน รวมถึงระบบการจัดการทุนท้องถิ่น ทุน ทรัพยากร ทุนความรู้และปัญญา ทุนทางสังคม ดังนั้นเพื่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ เราจึงต้อง กลับ ค้นสู่รากเหง้า เพื่อจะได้ค้นหา ตัวแบบ ของความพอเพียง และหาทางสืบทอดอย่างเหมาะสม การคืนสู่รากเหง้าไม่ใช่กลับไปหาอดีตเพื่ออยู่กับอดีต แต่เชื่อมอดีตกับปัจจุบันเพื่อสานอนาคต

3.3.3 ยั่งยืน (Sustainable) ปัญหาต่าง ๆ แก้ไขได้ แต่ไม่ถาวรยั่งยืน เพราะมักเป็น การแก้ไขเฉพาะหน้า ความยั่งยืนหมายถึงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีหลักประกันว่าจะไม่ล้มลุกคลุกคลาน มีระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งตนเองของชุมชนและเครือข่าย สามารถจัดการการเงินการ อยู่ได้อย่างพอเพียง มีระบบและโครงสร้างที่มีหลักประกันสิทธิเท่าเทียมกันของผู้คน มีระบบ โครงสร้างสังคมเศรษฐกิจที่มั่นคง สามารถยืนหยัดอยู่ได้ในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งปัจจัยสำคัญของการ พัฒนาความยั่งยืนเหล่านี้ คือ การเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดความรู้และปัญญา และการจัดการทำให้เกิด ระบบ

3.4 การแก้ปัญหาโดยใช้ปัญญานำหน้า

เสรี พงศ์พิส (2549 : 21 - 25) ได้กล่าวว่า การแก้ปัญหาคือความยากจนถ้าใช้เงินก็จะได้โครงการ ถ้าใช้ปัญญาก็จะได้ระบบ อย่างแรกเกิดเร็ว โตเร็ว ตายเร็ว อย่างหลังเกิดช้า โตช้า แต่มั่นคง และยั่งยืน ใช้เงินจะได้โครงการ ได้กิจกรรม แก้ปัญหาเฉพาะหน้า การใช้เงินนำหน้า จะมีลักษณะของระบบอุปถัมภ์ เป็นการแก้ปัญหาคือความยากจนแบบภาพฝันหรือภาพนิมิต ว่าอีกไม่นานจะไม่มี ความยากจน ทุกคนจะมีรายได้ การใช้เงินกับอำนาจนำหน้าแก้ปัญหาคือความยากจนแบบอาณานิคม เป็นการรวบอำนาจไว้แต่เพียงผู้เดียวที่ตนเอง อาณานิคมยุคใหม่ ไม่สนใจให้ชาวบ้านได้เรียนรู้คิด ของตนเอง รากเหง้าของตนเอง การเรียนรู้คิด หมายถึง จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ เรียนรู้สิ่งที่ อดีตสร้างไว้ สะสมไว้ ถ่ายทอดมาให้ลูกหลาน ซึ่งไม่ใช่เพียงความรู้ภูมิปัญญา แต่รวมไปถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งสร้างสรรค์ทางสังคมวัฒนธรรม ส่วนเรียนรู้คุณธรรม คือ ระบบคุณค่า ที่ ปู่ย่าตายายได้ใช้เพื่อให้เอาชีวิตรอดและอยู่ได้อย่างพอเพียงตลอดมา เหล่านี้ล้วนเป็นทุน ท้องถิ่นที่ ยิ่งใหญ่ที่จำเป็นเพื่อเป็นรากฐานให้งานแก้ปัญหาคือความยากจนมีรากมีเหง้า มีความมั่นคงและยั่งยืน การเรียนรู้จากรากเหง้าเช่นนี้ทำให้คนเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง ได้ความเชื่อมั่นที่สูญหายไป กลับคืนมา สูญหายไปกับสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ซึ่งมาพร้อมกับการบริโภคแบบบ้าเลือก ทำให้ คนเป็นหนี้เป็นสินแบบไม่อาจหลุดออกจากวงจรอุปาทาได้ ถ้าใช้ปัญญาจะได้ระบบ เป็นระบบ ชีวิตของชุมชนที่ลุกขึ้นมาจัดการการกิน การอยู่ การผลิต การบริโภค การออม การศึกษา การพัฒนา สาธารณะสุข รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยไม่ต้องรอให้รัฐหรือหน่วยงานไหนมา ครอบงำและชี้นำให้ทำเพียงเพราะมีเงินหรืองบประมาณมาให้ ซึ่งระบบมีลักษณะ มีความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยหรือองค์ประกอบชีวิตของชุมชน สามารถขับเคลื่อนได้ ด้วยตัวเอง ซึ่งการแก้ปัญหาคือความยากจนอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดระบบ ระบบที่เกิดได้ด้วยการเรียนรู้ ด้วยปัญญา ถ้ามีความรู้มีปัญญา แม้มีทรัพยากรน้อยก็จะมีมากขึ้น มี เงินน้อยก็จะมีเงินมาก การแก้ปัญหาคือความยากจนแบบเงินนำหน้าทำให้คนยากจนลงไปอีก ทำให้ ปัญหาซับซ้อนมากยิ่งขึ้น แก่ยากมากยิ่งขึ้น เพราะไปตอกย้ำความเข้าใจในในอดีตหลายสิบปีที่ผ่านมา ว่า การพัฒนา หมายถึง การทำโครงการ ทำกิจกรรม สร้างอาชีพ สร้างรายได้ แต่จริง ๆ แล้ว การ สร้างระบบต่างหากที่ยาก ถ้ากิจกรรมต่าง ๆ ไม่เชื่อมโยงกันเป็นระบบ และระบบย่อย ๆ ไม่โยงกัน เป็นระบบใหญ่ของท้องถิ่น ที่สุดก็เอาตัวไม่รอด เหมือนโอท็อปทั้งหลายที่กลายเป็นหนี้สิน ปัญหา ของการพัฒนาวันนี้เป็นปัญหา “กระบวนการ” (วิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการ มองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง) โดยเฉพาะของผู้มีอำนาจ ผู้บริหารประเทศ ซึ่งยังหวังผลทางการเมือง มากกว่า ถ้าปรับแก้วิธีทำ ไม่ปรับวิธีคิด ไม่ปรับคุณค่า และเป้าหมายของการพัฒนา (ว่าเพื่อความอยู่

เย็นเป็นสุข หรือเพื่ออยู่อย่างพอเพียง ไม่ใช่เพื่อรวย) ไม่เข้าใจความจริง ไม่เข้าใจศักยภาพของท้องถิ่น ไม่เชื่อและศรัทธาในพลังของชุมชน ผลก็กลายเป็นอย่างที่เข้ามาและเป็นอยู่อย่างนี้ไปอีกนาน

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน

1. หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยกับการพัฒนาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (2545 : 22) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่า เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป ซึ่งคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด ตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research)

สินธุ์ สโรบล (2548 : 33) ได้อธิบายความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่า เป็นกระบวนการทางความคิดและปฏิบัติการเกี่ยวกับการวิจัยที่มีการเชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์ (Worldview) และมโนทัศน์ (Concept) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ในโลกความเข้าใจรับรู้ (Perception) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติ (Practice) รวมทั้งหาวิธีการจัดการ (Management) ร่วมกัน โดยมีเป้าหมายในการสร้างแบบแผน (Pattern) แบบจำลอง (Model) รวมทั้งค่านิยม (Value) ที่เป็นพื้นฐานการจัดการตนเองของชุมชนหนึ่ง ๆ

ปิยะวัติ บุญ – หลง (อ้างใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงาน ภาค.2543:5) กล่าวว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ที่ สกว. ริเริ่มขึ้น จึงเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้าร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล งานวิจัยเช่นนี้ต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ อย่างมาก ตรงที่มีได้เน้น “ผลงานวิจัย” เป็นหลัก แต่มองการวิจัยเป็น “กระบวนการ” ในฐานะ “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตัวเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้น “ผลงานวิจัย” ที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้ มิใช่บทความทางวิชาการหรือเทคโนโลยีใหม่ แต่คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนตัวเองทั้งในปัจจุบัน และมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคต ในการชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย

1.2 ลักษณะของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.2.1 เป็นการวิจัยที่มีฐานคิดอยู่บนรากฐานความเป็นจริง ของชีวิตและสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น/ชุมชนเอง คำนึงถึงบริบท และความสัมพันธ์ทางสังคมจากด้านของเงื่อนไขแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม และ เป็นการเรียนรู้จากภายใน (Inside Out)

1.2.2 เป็นการวิจัยที่มีนัยเชิงพลวัตในการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งสิ่งที่เป็นแก่นสำคัญของพลวัตหรือพลังในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็คือ มนุษย์ เพราะฉะนั้น วิจัยท้องถิ่นจึงมีลักษณะของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

1.2.3 เป็นการวิจัยที่มีลักษณะเป็นการแสวงหาคำตอบที่เป็นระบบเปิด

1.2.4 ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบและแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินการวิจัย มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

1.2.5 เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีในบริบทของท้องถิ่นมากกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ หรือถ้ามีการสร้างทฤษฎีใหม่ก็มีลักษณะเป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์ ข้อมูลจากหลาย ๆ โครงการย่อย จนเกิดทฤษฎีใหม่

1.2.6 เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (Holistic หรือ Integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มีลักษณะการดำเนินการเป็นสหสาขาวิชา มีลักษณะของความคิดเชิงซ้อนและบูรณาการศาสตร์ชาวบ้านกับศาสตร์สากล ทฤษฎีสากลกับทฤษฎีชาวบ้าน เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา

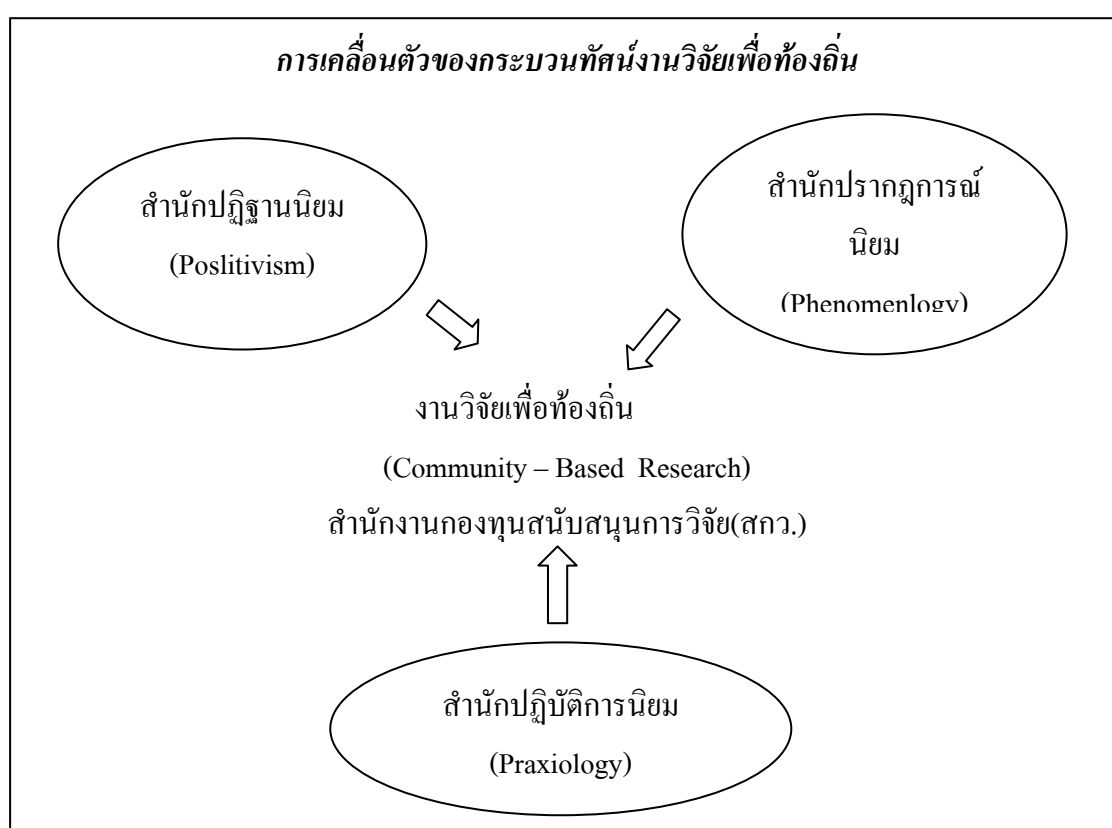
1.2.7 มีการดำเนินงานวิจัยใน 3 ลักษณะคือ 1) วิจัยเพื่อทราบสภาพที่เป็นอยู่ ของชุมชนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ได้แก่ สภาพ/บริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน ปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชน รวมทั้ง ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา 2) เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์สรุปบทเรียน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้ 3) เป็นการสร้างรูปแบบ สร้างทางเลือก ตลอดจนแผนพัฒนาของชุมชน

1.2.8 จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง

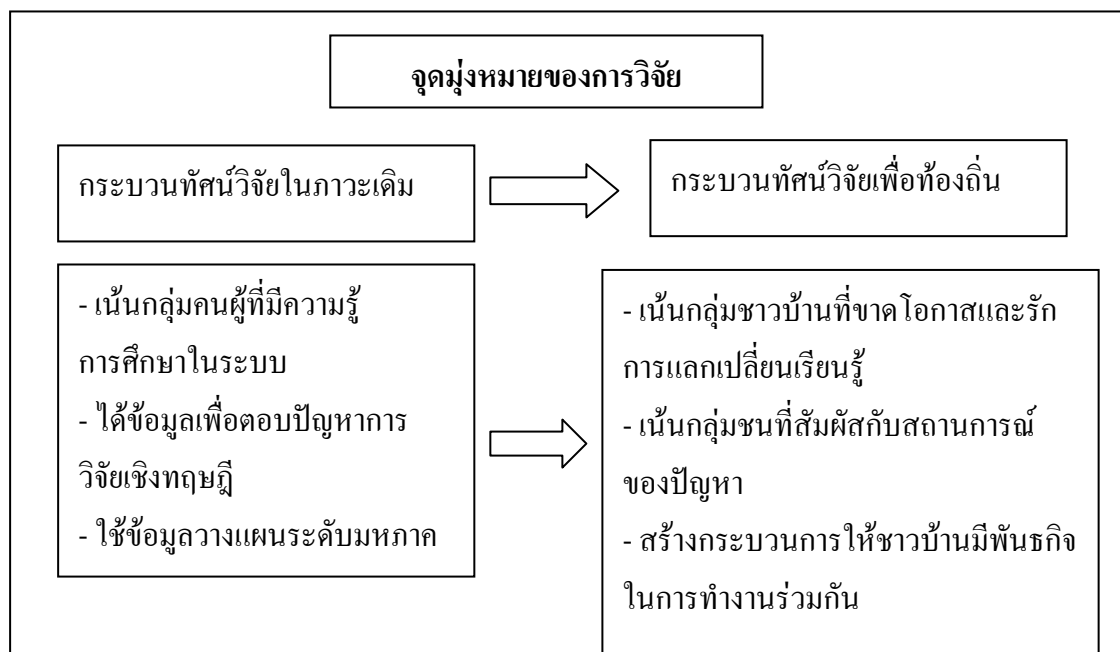
1.2.9 เป็นการวิจัยที่มีลักษณะเป็นเครือข่าย มีกลไกประสานสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอก จากจุดยืนของคนใน (Insider View) เชื่อมโยงกับมุมมองจากคนภายนอก

1.2.10 มีหลักการหรือเป้าหมายสำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และพัฒนาอย่างยั่งยืน (เสน่ห์ จามริก .2546 : 8, สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. 2547 : 29-33, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค . 2548 : 3 – 5, ปิยะวัติ บุญ – หลง และคณะ . 2545 : 42-49)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (2548 : 28-30) ได้สรุปกระบวนการทัศน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นลำดับขั้นดังนี้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

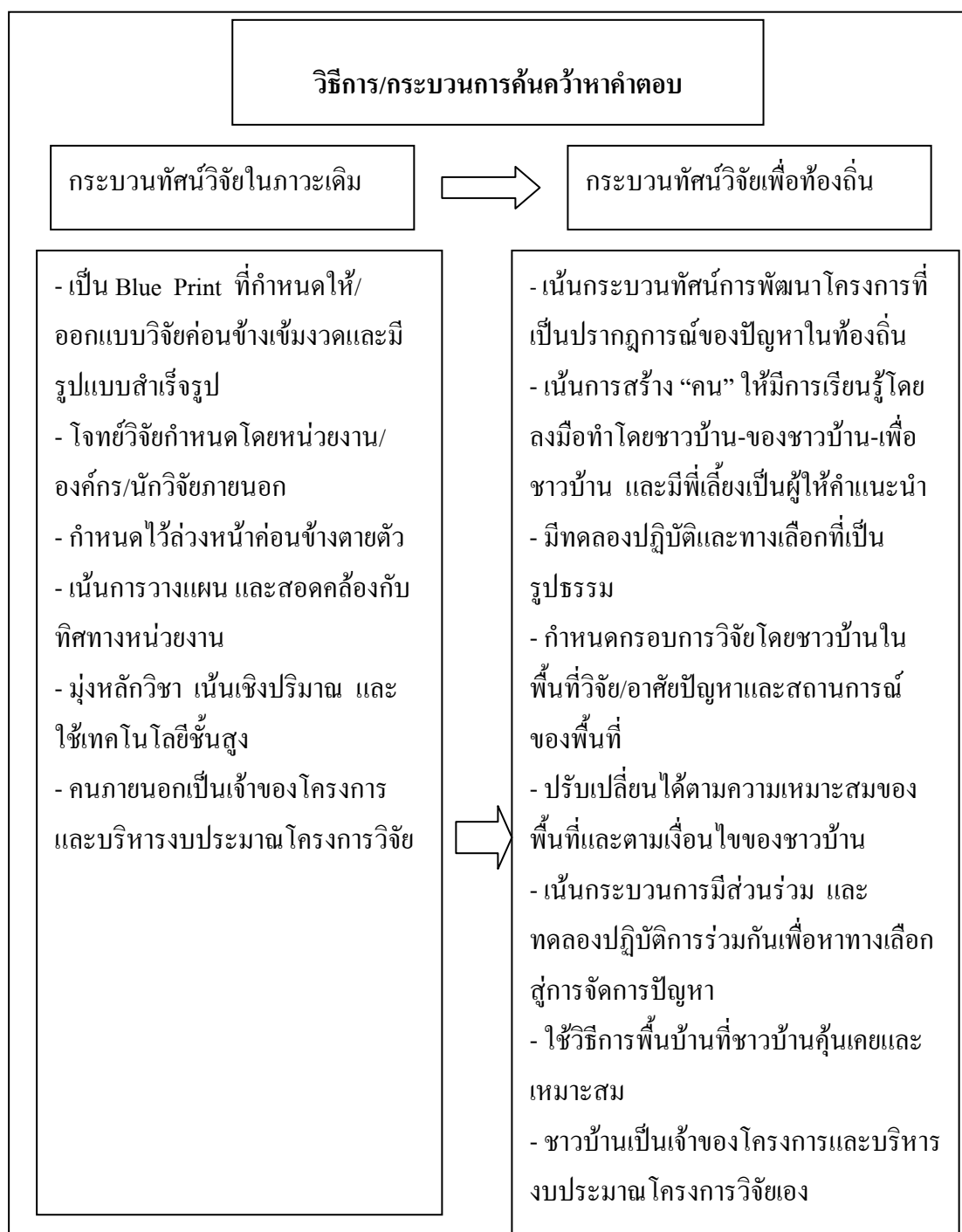

แผนภาพที่ 4 แสดงการเคลื่อนตัวของกระบวนการทัศน์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 28)

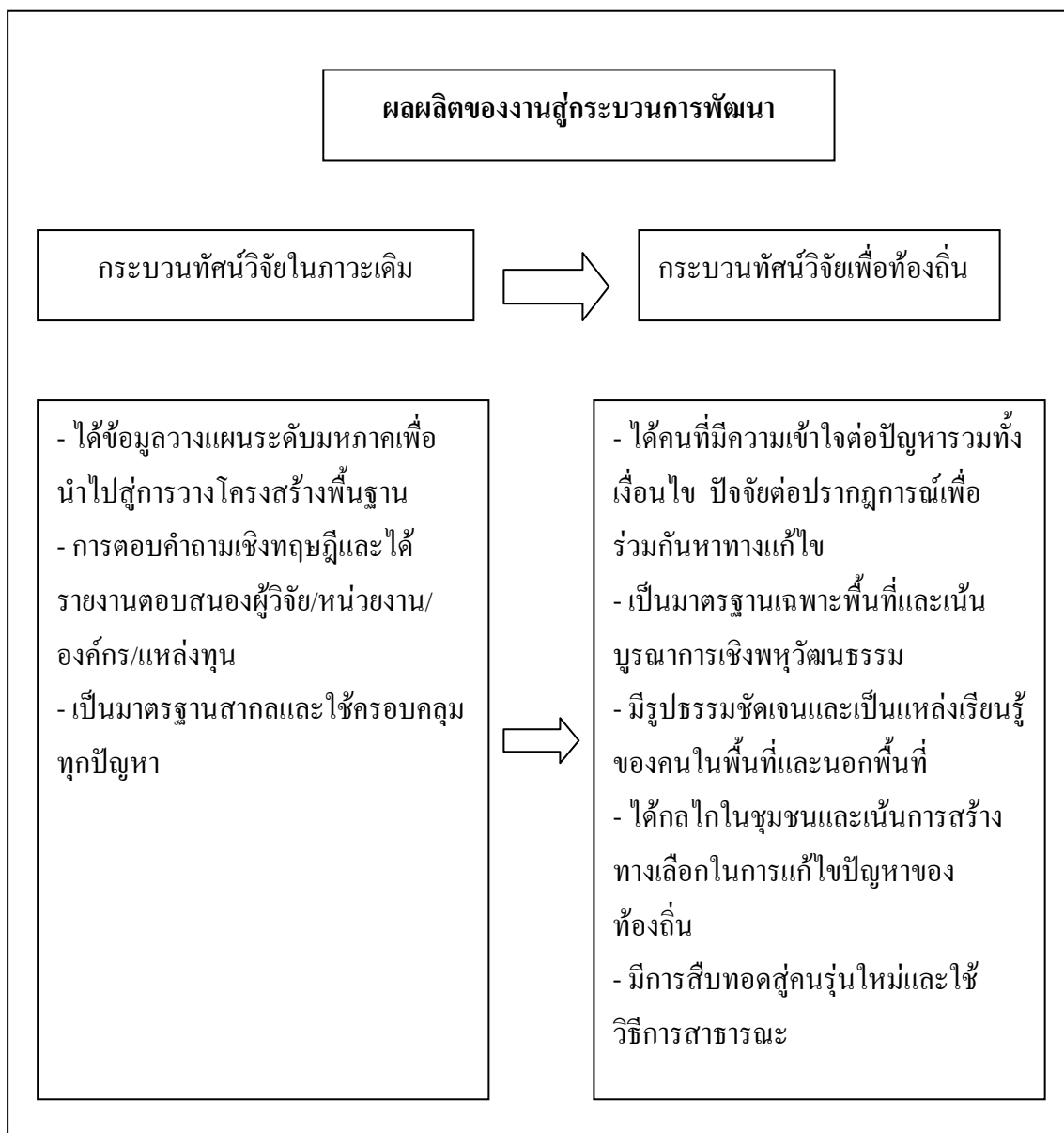
แผนภาพที่ 5 แสดงจุดมุ่งหมายของการวิจัยตามกระบวนทัศน์วิจัยเดิม
และกระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 28)

แผนภาพที่ 6 แสดงวิธีการ/กระบวนการค้นคว้าหาคำตอบของการวิจัยตามกระบวนการทัศนวิสัยเดิม และกระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่น

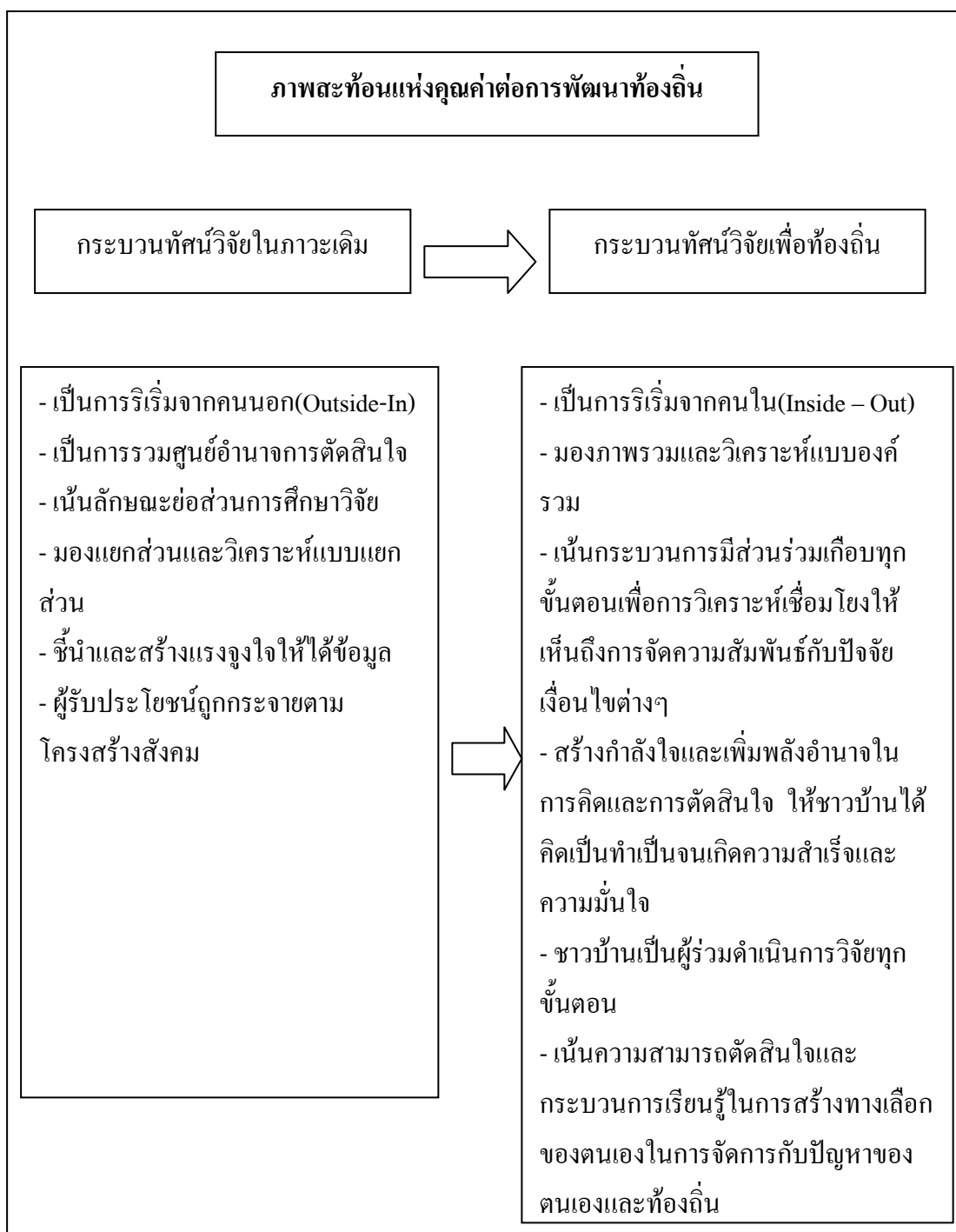
ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 29)

แผนภาพที่ 7 แสดงผลผลิตของงานวิจัยสู่กระบวนการพัฒนาตามกระบวนการวิจัยเดิม

และกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 29)

แผนภาพที่ 8 แสดงภาพสะท้อนแห่งคุณค่าต่อการพัฒนาท้องถิ่นงานวิจัยตาม

กระบวนการวิจัยเดิมและกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 30)

พื้นที่และนอกพื้นที่ ได้กลไกในชุมชนและเน้นการสร้างทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น และมีการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่และใช้วิธีการสาธารณะแล้ว การวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นยังทำให้เกิดผลกระทบต่อท้องถิ่นหลายประการ ที่สำคัญคือ การสร้างให้เกิดกระบวนการเสริมพลังให้ชุมชน (Empowerment) มี 3 ลักษณะ คือ

1.3.1 เกิดความรู้ในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้กับเด็ก ๆ ในรุ่นต่อไป

1.3.2 เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้นและทำงานต่อไปได้ดีขึ้น

1.3.3 เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จะจัดการสานงานต่อ กรณีนี้อาจเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่าง ๆ หรือการสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่ม-ออมทรัพย์และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนต่าง ๆ และบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว บทบาทของมหาวิทยาลัยจึงควรเร่งสร้างวัฒนธรรมวิจัยให้เหมาะสมกับยุคสมัย และสร้างสรรค์ โดยให้ความสำคัญแก่คุณภาพ ผลลัพธ์และผลกระทบ ยกย่องผลงานวิจัยคุณภาพสูง และไม่สนับสนุนงานวิจัยคุณภาพต่ำ ส่งเสริมบรรยากาศ การแลกเปลี่ยนทางวิชาการ ส่งเสริมงานวิจัยสหวิทยาการ งานวิจัยระหว่างสถาบันส่งเสริมความร่วมมือและการเคลื่อนไหว (Mobility) ของนักวิจัยระหว่างสถาบันและระหว่างประเทศ รวมทั้งส่งเสริมบรรยากาศของการร่วมมือเรียนรู้ระหว่างคณาจารย์กับนักศึกษา (ชนเศ เจริญเมือง อ้างใน อมรวิรัช นาคทรพ. 2547 :121) นอกจากนี้มหาวิทยาลัยควรปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเอง ให้เป็นมหาวิทยาลัยวิจัย ซึ่งมหาวิทยาลัยวิจัย หมายถึง มหาวิทยาลัยที่เน้นการวิจัย ซึ่งควรกำหนดระบบวิจัยของตนอันประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) มีนโยบาย ทิศทาง และมาตรการสนับสนุนอย่างจริงจังเกี่ยวกับภาระงานวิจัยในมหาวิทยาลัย โดยควรกำหนดแผนยุทธศาสตร์การวิจัย ซึ่งครอบคลุมวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ และทิศทางการวิจัยของมหาวิทยาลัย

2) มหาวิทยาลัยที่เน้นการวิจัย ต้องจัดให้มีโครงสร้างรองรับการดำเนินการวิจัยให้เป็นรูปธรรม มีการกำหนดบทบาทภารกิจ และเป้าหมายผลงานชัดเจนโดยมีหน่วยงานรับผิดชอบและบุคลากรรับผิดชอบโครงสร้างที่จัดขึ้นนี้ควรมีการสอดรับและประสานกันอย่างเป็นเอกภาพทั้งระบบในมหาวิทยาลัย

3) มีโครงสร้างพื้นฐานการวิจัยที่เหมาะสมและเพียงพอ นักวิจัยจำเป็นต้องพึ่งพาเพื่อสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างมีคุณภาพ เช่น แหล่งค้นคว้า ทั้งจากห้องสมุดหรือฐานข้อมูล

อิเล็กทรอนิกส์ ห้องปฏิบัติการ ทดลอง แปลงทดลอง หน่วยให้คำปรึกษาด้านสถิติ ด้านกฎหมาย หรือด้านเทคนิค ผู้ช่วยนักวิจัย เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ

4) มหาวิทยาลัยต้องแสวงหา และสนับสนุน ให้มีนักวิจัยที่มีคุณภาพในด้านที่มหาวิทยาลัยมีความสนใจหรือมีความพร้อมมากที่สุด นักวิจัยเหล่านี้อาจเป็นอาจารย์ที่มีประสบการณ์และผลงานเป็นที่ยอมรับโดยเชิญมาเป็นอาจารย์ประจำ หรือเชิญมาร่วมโครงการวิจัยสำคัญ

5) มหาวิทยาลัยที่เน้นการวิจัยควรใช้งานวิจัยในการเรียนการสอนทุกระดับ การใช้งานวิจัยในการเรียนการสอนนี้ นอกจากจะเป็นการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยด้วยการเผยแพร่ในชั้นเรียนแล้ว ยังเป็นการสร้างค่านิยมและทัศนคติที่ดีแก่นักศึกษา ในงานวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยที่เกิดจากคนไทยด้วยกัน

6) มีกระบวนการผลิตและพัฒนา นักวิจัยอย่างต่อเนื่อง โดยจัดหลักสูตรฝึกอบรมเทคนิควิธีการวิจัย ให้แก่คณาจารย์และนักวิจัยของมหาวิทยาลัย เผยแพร่วิธีการวิจัยหรือผลการวิจัยใหม่ ๆ แก่นักวิจัย

7) เสริมสร้างบรรยากาศ สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการทำวิจัย

8) มหาวิทยาลัยต้องจัดให้มีระบบติดตามประเมินผล เพื่อรับทราบความคืบหน้าของผลการวิจัยในมหาวิทยาลัย รวบรวมผลงานวิจัยในฐานะข้อมูล กำหนดมาตรฐานและดัชนีชี้วัดผลงานวิจัยเพื่อประเมินคุณภาพของงานวิจัย

9) มหาวิทยาลัยต้องเผยแพร่และใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในรูปต่าง ๆ เช่น เผยแพร่ผ่านเอกสารเผยแพร่ของมหาวิทยาลัย จัดบริการทางวิชาการแก่บุคคลภายนอก สนับสนุนให้นักวิจัยประยุกต์ผลงาน และสนับสนุนการจดทะเบียนลิขสิทธิ์ทางปัญญา

10) มหาวิทยาลัยต้องจัดให้มีการประสานเชื่อมโยง กับหน่วยงานภายนอกและประชาคม เพื่อสร้างเครือข่ายสนับสนุนการวิจัย โดยให้บุคคลภายนอกได้รับทราบสมรรถนะในการวิจัยของมหาวิทยาลัย

การปฏิรูประบบวิจัยทั้งระบบจะเป็นหนทางให้พัฒนามหาวิทยาลัยไปสู่พันธกิจมหาวิทยาลัยวิจัยที่มีขีดความสามารถทั้งในการวิจัยและสร้างสรรค์งานวิจัยที่มีคุณค่าต่อสังคมได้อย่างสูงสุด (ปรัชญา เวสารัชช์ อังโน อมรวิชัย นาคทรรพ. 2547 : 127-128) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัย ควรมุ่งเน้นเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเป็นสำคัญ สำหรับมหาวิทยาลัยราชภัฏ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่นภาระหน้าที่สำคัญในเรื่องดังกล่าว จึงเป็นภารกิจสำคัญอย่างยิ่งต่อไป

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค (2549 : 2-11) ได้กล่าวถึง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้นำหลักคิด “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เข้ามาปรับใช้ในกระบวนการวิจัยและการบริหารงานวิจัย ด้วยการสนับสนุนให้คนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ทั้งนี้มียุทธศาสตร์การทำงานที่สำคัญคือการใช้งานวิจัยเข้าไปเพิ่มขีดความสามารถของ “คน” ในชุมชนท้องถิ่น โดยเริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ชุมชน/ท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเพื่อค้นหาโจทย์/คำถามในการวิจัย การออกแบบการวิจัย การวางแผนการปฏิบัติการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การทดลองปฏิบัติการหารูปธรรม การวิเคราะห์และสรุปบทเรียน โดยขั้นตอนต่าง ๆ ได้เน้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการสร้างความรู้และสร้างกลไกการจัดการปัญหาและการพึ่งพาตนเอง

2.2 กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีพื้นฐานที่เป็นประเด็น คำถาม หรือ โจทย์การวิจัย ที่มาจากวิถีชีวิตอันมีรากเหง้าของสังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง แทบทั้งสิ้น โดยมองว่าสถานการณ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ สังคมในโลกล้วนมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา อันเป็นเงื่อนไขเชื่อมโยงของปัจจัยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และมีผลกระทบเชื้อมต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของท้องถิ่น ดังนั้นหาก วิถีชีวิตท้องถิ่น จะอยู่รอดพ้นจากภัยและวิกฤตต่าง ๆ คนในท้องถิ่นต้องทำความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงและต้องเข้ามาช่วยกันจัดการความเป็นอยู่ให้ได้

2.3 คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เป็นการมุ่งสนับสนุนให้คนทุกระดับในท้องถิ่นใช้งานวิจัยเป็น เครื่องมือ และ แนวทางในการศึกษาค้นคว้า ฟันฟู จัดระบบ และสร้างความรู้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในแนวปฏิบัติกับเรื่องต่าง ๆ ที่ตนได้สัมผัส และดำรงอยู่ในทิศทางที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน

2.4 คำนิยามเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนิยามดังกล่าวประกอบด้วย ความพอเพียง ความมีเหตุผล และ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

2.4.1 ความพอประมาณของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีคุณลักษณะที่สำคัญคือ

1) งานวิจัยมีกลุ่มคน (ทีมวิจัย) ที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยที่พอประมาณพอเหมาะ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป

2) ขนาดของโครงการวิจัยมีขนาดที่ไม่ใหญ่มากเกินไป และมีขนาดพอเหมาะ ที่ทีมวิจัยสามารถบริหารจัดการได้

3) งานวิจัยมีระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัย คำนวณว่าหากคำตอบพอสมควร พอประมาณที่นักวิจัยชาวบ้านจะสามารถกำหนดระยะเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดได้ตามปฏิทิน การเกษตรของท้องถิ่น

4) การออกแบบโครงการวิจัย มีความเหมาะสม พอดีกับปรากฏการณ์และ สภาพของปัญหาของท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ ซึ่งรวมไปถึงการควบคุมและ จัดการโครงการอย่างมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

5) ข้อมูล ลักษณะของข้อมูล และการเก็บรวบรวมข้อมูล มีความเหมาะสมกับ สภาพพื้นที่ท้องถิ่น ที่มีไม่มากเกินไป และไม่น้อยเกินไป รวมทั้งมีความพอประมาณกับการทำงาน เชิงวิเคราะห์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ของท้องถิ่นและวิถีชีวิตของตนเอง

2.4.2 ความมีเหตุผลในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เหตุของความจำเป็นที่จะต้องใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการทำ ความเข้าใจ และรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของคนในท้องถิ่นจึงเริ่มจากกระบวนการที่คนในท้องถิ่น มาร่วมกันวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของท้องถิ่น ร่วมกัน ค้นหาทุนเดิมของตน ร่วมกันออกแบบและ วางแผนการวิจัย ร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล ร่วมกันวิเคราะห์หาทางเลือก ร่วมกันทดลองปฏิบัติเพื่อ แก้ไขปัญหา ตลอดจนร่วมกับสรุปบทเรียนเพื่อสร้างทางเลือกในการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่น ต่อไป จึงเป็นหลักของความมีเหตุผลอันสำคัญในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว

2.4.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันที่มีคุณลักษณะอันสำคัญ กล่าวคือ

1) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่มีการ ปลุกจิตสำนึก ของคนใน ท้องถิ่นให้หันกลับมามองตัวเองอย่างรู้เท่าทันกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น

2) กระบวนการวิจัยได้ฝึกฝนให้ผู้เข้าร่วมขบวนการวิจัย มุ่งเน้นให้พึ่งตนเอง ได้โดยอาศัยข้อมูลความรู้ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้จากข้างนอก และ ประยุกต์ใช้ในบริบทของท้องถิ่นตนเองและมุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

3) การดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้คำนึงถึง ภูมิสังคมและภูมินิเวศ ของ ท้องถิ่นเป็นสำคัญ ดังจะพิจารณาได้จากการตั้ง คำถามการวิจัย ที่มีได้มองออกจากตัวเองไกลเกิน กว่าที่จะจัดการได้ และที่สำคัญงานวิจัยแบบนี้มีการดำเนินงาน ตามลำดับขั้น และเน้นความ ประหยัด เรียบง่าย และมุ่งประโยชน์สูงสุด

4) การพัฒนา โจทย์การวิจัย มุ่งไปที่การแก้ปัญหาที่จุดเล็ก และสามารถดำเนินการได้เสร็จตามจังหวัดของฤดูกาลของธรรมชาติ และ วิถีชีวิตของท้องถิ่น งานวิจัยแบบนี้ไม่ติดตำรา แต่มีภูมิปัญญาที่เป็นของท้องถิ่น เป็นเครื่องนำทาง

5) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งเน้น การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ที่เผชิญกับปัญหาและต้องการมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหของท้องถิ่นร่วมกัน โดยใช้ ข้อมูล และ ความรู้ ที่ได้จากการวิจัยมาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจของท้องถิ่น

2.4.4 บทสรุปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นบนฐานคิด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นบนฐานคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้สร้างเงื่อนไขคุณธรรมอันประกอบด้วยคุณธรรมด้านจิตใจและปัญญาความรู้ ดังจะเห็นได้จาก คำที่ว่า สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

2) คุณธรรมในงานวิจัยที่ว่าเป็นการเน้นความรู้คู่คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อโครงการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นวิถีคิดที่จะทำงานร่วมกัน รวมตลอดถึงข้อมูลและงบประมาณ

3) ทีมวิจัยมีความรอบรู้ที่เหมาะสมที่จะนำพาโครงการวิจัยและจุดมุ่งหมายของงานให้บรรลุเป้าหมายของท้องถิ่นได้

4) เงื่อนไขคุณธรรมยังเน้นที่การกระทำ หรือแนวทางการดำเนินงานวิจัย โดยเน้นความอดทน ความเพียรพยายาม สติปัญญาและความรอบคอบ

3. กระบวนการประชาธิปไตย

วิชิต นันทสุวรรณ (2545 : 227 -229) กล่าวว่า ประชาพิชัยเป็นกระบวนการวิจัยและพัฒนาของประชาชน มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในกลุ่มประชาชนที่เข้าร่วมกระบวนการประชาธิปไตยเป็นกระบวนการวิจัยที่เกิดจากการสรุปประสบการณ์ของชุมชนในชนบท จึงมีรากฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม การนำกระบวนการประชาธิปไตยไปใช้ในชุมชนเมืองหรือสังคมอื่น จำเป็นต้องมีการปรับประยุกต์กระบวนการให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนและสังคมนั้น ๆ การเรียนรู้ในกระบวนการประชาธิปไตย คือ การเรียนรู้ที่เน้นให้คนที่เข้าร่วมกระบวนการรู้จักตนเองและรู้จักโลก การรู้จักตนเองและรู้จักโลกต้องการข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ชุมชน และเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือมีอิทธิพลต่อชีวิตและชุมชนของตนเอง การดำเนินกระบวนการประชาธิปไตยจึงมีเครื่องมือและวิธีการชุดหนึ่ง เพื่อช่วยให้เข้าถึงข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้อง การรู้จักตนเองและรู้จักโลกนำไปสู่การเข้าใจตัวเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสังคมที่กว้างไกลกว่าชุมชน เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของโลก การเปลี่ยนแปลงของสังคม และผลกระทบที่ทำให้ชีวิตของตนเองเปลี่ยนแปลงไป ความเข้าใจนี้จะนำไปสู่การหาทางเลือกใหม่ให้กับชีวิตและชุมชน เป็นทางเลือกที่เกิดจากข้อมูลความรู้ และเกิดจากการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งแวดล้อม จากการมี

ทางเลือกของชีวิตที่เริ่มจากแต่ละคนแต่ละครอบครัว ร้อยโยงทุกชีวิตและครอบครัวอย่างเป็นระบบ เป็นทางเลือกของชุมชน ภูมิธรรมที่เข้าใจง่ายที่สุดเรียกว่า “แผนแม่บทชุมชน” นี่คือผลผลิตของ กระบวนการประชาธิปไตยหรือผลของการเรียนรู้ แผนแม่บทชุมชนเป็นทางเลือกที่แตกต่างจาก แผนพัฒนาอื่น ๆ เพราะแผนแม่บทชุมชนเกิดจากกระบวนการแสวงหาความรู้ เกิดจากฐานข้อมูลที่ สะท้อนความเป็นจริงของคนและสังคม ไม่ใช่แผนที่ตั้งอยู่บนความต้องการ (โลกะ) ที่ถูกกระตุ้น โดยคนอื่น หรือโดยปัญหา หรือโดยความหลงผิดเพราะโลกวัตถุ แผนแม่บทชุมชนเป็นแผนที่ตั้งอยู่ บนฐานชีวิตของคน และบนฐานของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การทำประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จะเป็น กระบวนการที่ช่วยให้คนพ้นจากการครอบงำของวัตถุ พ้นจากการครอบงำของการพัฒนาโดย โครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่ผิดพลาด และพ้นจากการครอบงำโดยคนอื่น กระบวนการประชาธิปไตยมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ คือ

3.1 มีขอบเขตพื้นที่ของการทำประชาธิปไตยชัดเจนและเหมาะสม

3.2 ให้ความสำคัญกับคนหรือผู้เข้าร่วมและการประสานบทบาทของคนใน

กระบวนการเรียนรู้

3.3 มีเวทีการเรียนรู้เป็นสื่อในการชุมนุมเสวนา

3.4 มีข้อมูลที่สะท้อนความจริงของชีวิตและสังคมเป็นฐานของการเรียนรู้

3.5 มีการสร้างเครื่องมือและวิธีการที่เหมาะสมกับผู้เข้าร่วม (คน) และลักษณะเฉพาะ

พื้นที่เพื่อใช้ในกระบวนการประชาธิปไตย

3.6 มีแผนแม่บทชุมชนเป็นผลของกระบวนการเรียนรู้

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชน

การเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเรียนรู้สามารถเรียนรู้ได้จากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ในชุมชน ในสังคม ดังนั้นการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคน ซึ่งมีผลทำให้บุคคลได้สั่งสมความรู้ จนสามารถละดำรงชีวิตได้ ตลอดจนช่วยเหลือผู้อื่นอีกด้วย กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนก็เช่นเดียวกัน มีความสำคัญ เพราะทำให้ชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชน จนเกิดเป็นเครือข่ายที่ร่วมมือกันทำงานในชุมชนต่าง ๆ

1. ความหมายการเรียนรู้ของชุมชน

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543 : 24) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการในการเปลี่ยนพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับมา

ทิสนา เขมมณี (2545:1) ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ว่า หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

กันยา สุวรรณแสง (2544 : 155) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ประสบการณ์ตรงหรือประสบการณ์ทางอ้อม กระทำให้อินทรีย์เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรแต่ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากเหตุอื่น เช่น วุฒิภาวะ ความเจ็บป่วย ฤทธิ์ยา หรือสารเคมี ฯลฯ

จิราภา เต็งไธรัตน์ และคณะ (2543 : 123) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลเนื่องจากประสบการณ์หรือการฝึกหัด พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงที่ไม่จัดว่าเกิดจากการเรียนรู้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเพียงชั่วคราวเท่านั้นเช่น ความเหน็ดเหนื่อย ผลจากการกินยา การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเนื่องจากวุฒิภาวะ การได้รับการบาดเจ็บทางกาย เหล่านี้ไม่นับว่าเกิดจากการเรียนรู้

เดวิท แมทิวส์ (David Mathews, 1996 อ้างใน ลิวิลักษณ์ ยัมประสาทพร, 2548 : 9) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง สิ่งที่เราเรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนมีแยกขาดจากสำนักสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของชุมชน” การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่นนอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539 : 10 – 14) ให้ความหมายระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นเป็นองค์ประกอบที่สมาชิกในแต่ละชุมชน ต่างก็มีระบบการเรียนรู้ตามสภาพเงื่อนไขที่แตกต่างกัน แม้แต่ระบบการเรียนรู้ในระดับมหภาคของชุมชนหลายชุมชนรวมกันเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันก็ยังคงมีความแตกต่าง และความเหมือนในสภาพและเงื่อนไขที่เหมาะสมกับวิถีประชาและความต้องการของสมาชิกในชุมชนและสังคมนั้น

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535 : 9) ให้ความหมายของระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นว่าเป็นระบบการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญของคนกลุ่มหนึ่งหรือรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบที่มีมาแต่เดิมก่อนที่จะมีการศึกษาจากภายนอกจะเข้ามาใน “ท้องถิ่น”

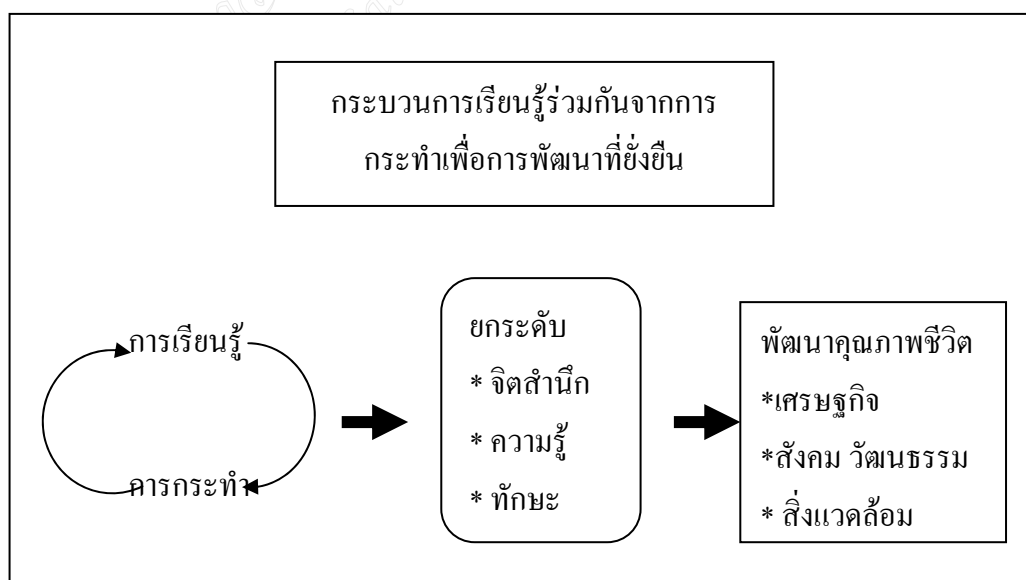
จากการศึกษาความหมายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง การแสวงหาความรู้ของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่การได้รับข้อมูล จนถึงการลงมือปฏิบัติจริง โดยมีรากฐานอยู่ที่ชุมชน ท้องถิ่น วิถีชีวิต ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้มีศักยภาพได้

2. ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชน

สีลาภรณ์ นาคทรรพ (2539 : 61-64) ได้กล่าวว่า ลักษณะที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไว้ดังนี้

1) มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม ที่เรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ของคนแต่ละคนเพื่อขกระดับสติปัญญา จิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนนั้น เกิดขึ้นในกระบวนการที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา เสนอทางเลือกการแก้ปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน

2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จากกระบวนการคิด-ทำ ซึ่งเป็นการช่วยให้คนในกลุ่มได้เรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหา โดยการทดลองทำและทดลองแก้ไข สรุปบทเรียนและคิดหาวิธีการใหม่เพื่อทดลองใหม่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลวัต และนำไปสู่การยกระดับความสามารถในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

แผนภาพที่ 10 แสดงกระบวนการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน
ที่มา (ประเวศ วะสี อ้างใน สีลาภรณ์ นาคทรรพ .2539 : 62)

3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง เพื่อพยายามแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการศึกษาที่ส่งผลต่อชุมชนโดยตรง

4) เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย ที่มีความสัมพันธ์ในแนวนอน ไม่มีโครงสร้างอำนาจบังคับบัญชา แต่เป็นความสัมพันธ์บนฐานความสมัครใจของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์จะเรียนรู้และทำงานพัฒนาาร่วมกัน

ส่วน พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2548 : 100 –105) กล่าวว่า การเรียนรู้ของชุมชนนั้น เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ในสังคมไทยมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของชีวิตและการทำงาน การเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและงานที่จะต้องมีการจัดการตนเองเพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสถาบันภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็น วัด บ้าน โรงเรียน หรือองค์กรชุมชนมีการเรียนรู้สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกำหนดจัดการตนเองได้ ชุมชนก็จะเป็ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถสร้างชุดความรู้ของตนเองขึ้นมาแล้วประยุกต์ใช้กับการทำงานและวิถีชีวิต ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ คือ ชีวิตและงานที่มีความงอกงาม

2) ปัญหา : เครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชนนั้น คือ การเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหา คือ การเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ของชุมชน

3) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ของชุมชนนั้นเกี่ยวข้องกับจัดการความรู้ที่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ที่ชุมชนมีอยู่และความรู้จากภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง รวมถึงการประเมินตนเองตลอดเวลาจะทำให้ชุมชนเกิดชุดความรู้ใหม่ การผสมผสานและการจัดการความรู้ในมิติต่าง ๆ จะทำให้ชุมชนเกิดชุดความรู้ใหม่และสร้างวิถีแห่งการพึ่งพาตนเอง

4) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ชุมชนเป็นแหล่งความรู้และห้องปฏิบัติการที่ยิ่งใหญ่ โดยเหตุที่ทุกชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับคน กลุ่มคน วิถีคิด ระบบการจัดการที่เชื่อมโยงกันอย่างสลับซับซ้อน การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนโดยการตั้งคำถาม แต่การเรียนรู้เพียงการตั้งคำถามเพื่อให้ได้คำตอบอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน การเรียนรู้จากการลงมือทำ มีการทดลอง ผลิตซ้ำ จนได้ความรู้และความเข้าใจจะช่วยให้ชุมชนเกิดการ

เรียนรู้และมีวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งถ้าไม่มีการลงมือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ชุมชนอาจจะไม่สามารถเผชิญกับปัญหาได้ รวมทั้งขาดการสร้างชุดความรู้/ภูมิปัญญาของคนขึ้นมาใหม่

นอกจากนี้ สุพัตรา ชาติบัญชาชัย(มปป : 92-104) กล่าวว่า การเรียนรู้ของชุมชน ควรเป็นไปตามธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ชน คนเราควรได้รับโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต คนเรามีการพัฒนาทางการเรียนรู้ โดยเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม มีการซึมซับความรู้เข้าไปโดยสัมพันธ์กับความรู้เดิมที่มีอยู่ ถ้ามีโอกาสคิดและสร้างงาน ขึ้นมาจากการคิดให้เป็นรูปธรรมจะเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และมีความหมาย สามารถชักนำให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่ต่อไป การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Coperative or Collaboration Learning) โดยมีการเรียนรู้สำหรับตนเอง และช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม ให้เกิดการเรียนรู้ด้วย การเรียนรู้เป็นความเข้าใจกับประเด็นปัญหา สามารถจับหลักการสำคัญ และนำไปสู่การปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ ได้ ในความเป็นจริงคนเราจะอยู่ร่วมกันในสังคม มีปฏิสัมพันธ์อีกมากมายทั้งในที่สาธารณะหรือครัวเรือน ซึ่งต้องมีความเข้าใจผู้อื่น และวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่อยู่อาศัยหรือควบคู่กันไป จะทำให้เป็นสุขได้ ส่วนการเรียนรู้ของชุมชนตามเป้าหมายดังกล่าว จึงต้องใคร่ครวญและพิจารณาถึงอุปสรรคที่จะเกิดจากการเรียนแล้วไม่ค่อยจะรู้ หรือรู้เพียงผลลัพธ์ว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ไม่สามารถเข้าใจหลักการนั้นได้ ซึ่งในความสามารถของเกษตรกรไม่เพียงพอที่จะประยุกต์ความรู้อันจำกัดที่มีอยู่ อีกทั้งปัญหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องจริงของชีวิต ไม่ใช่การทำโจทย์บนกระดาน เหล่านี้ทำให้เกษตรกรกลัวการเปลี่ยนแปลง จนกว่าจะสามารถสร้างความมั่นใจแก่พวกเขาให้ได้ก่อน ความพยายามที่จะพอเพียง จะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม เหลือเวลาในการสร้างความสัมพันธ์ และการเรียนรู้ความจริงที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดปัญญา และเป็นคนที่มีศักยภาพ การเรียนรู้ของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ จึงควรเป็นการเรียนรู้แบบร่วมมือ โดยผ่านกระบวนการกลุ่มที่มีการจัดตั้งโดยสมาชิกของชุมชนที่มีความพร้อมทางความคิดระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการเรียนรู้ของกลุ่ม ซึ่งลักษณะการเรียนรู้ ควรมุ่งเน้นที่บรรยากาศของการเรียนรู้ ที่ก่อให้เกิดบรรยากาศของการช่วยกันคิดช่วยกันทำ ผลสำเร็จของการเรียนรู้จะอยู่ที่การปฏิบัติของสมาชิกที่มีความสามารถที่แตกต่างกัน สามารถประสานและช่วยเหลือกันตามความถนัด เกิดความสุขที่จะทำงานร่วมกันกับผู้อื่น มากกว่าจะแข่งขัน ชิงดีชิงเด่น หรือกระทำเพียงเพื่อจะให้ได้ความรู้เชิงเทคนิคเท่านั้น ชุมชนที่เริ่มเรียนรู้จึงไม่ควรเริ่มจากปัญหาที่ยากและไกลตัว ควรเป็นเรื่องที่ส่งผลต่อชุมชนหรือกลุ่ม มากกว่าจะเป็นปัญหาเฉพาะบุคคล ผู้นำชุมชนควรมีความสามารถในการหล่อหลอมจิตใจของสมาชิกให้มีความปรารถนาในสิ่งเดียวกัน ผู้นำที่ดีไม่ควรสร้างความกดดันให้เกิดแก่กลุ่ม แต่ทว่าบรรยากาศเชิงบวกจะสามารถชักนำให้เกิดความตื่นตัวและพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ความรู้สึกที่บ่งบอกว่าสำเร็จ คือ ความรู้สึกที่เชื่อในความสามารถของตน ในการผ่านปัญหาที่เผชิญอยู่ รู้สึกเป็นสุขกับผลของการ

กระทำเพราะนำไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับประเภทของงานว่าเล็ก ใหญ่ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น หรือเป็นเพียงงานในหน้าที่ อาจเป็นเพียงเรื่องง่าย ๆ ที่เป็นกิจกรรมปกติประจำวัน ก็สามารถสร้างความรู้สึกรักของความสำเร็จให้เกิดขึ้นได้ ผลลัพธ์คือความภาคภูมิใจ

3. องค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน

สีลาภรณ์ นาคทรพร (2539 : 52) กล่าวว่า การส่งเสริมพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนี้ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและบทบาทของคนหลายฝ่าย ซึ่งมีจุดอ่อน จุดแข็งและความสามารถในการทำงานกับชุมชนแตกต่างกัน กล่าวคือ

1) สถาบันการศึกษาที่อยู่ในชุมชน มีความใกล้ชิดกับชุมชนและมีการกระจายตัวอยู่ทั่วถึงในทุกชุมชน จึงสามารถมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชนได้

2) หน่วยงานของรัฐ มีจุดเด่นในด้านการมีทรัพยากรและความชอบธรรม ซึ่งสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ในฐานะฝ่ายสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน มากกว่าเป็นฝ่ายดำเนินการเอง โดยสนับสนุนในเรื่องนโยบาย กองทุน สำหรับพัฒนาชุมชน และความช่วยเหลืออื่น ๆ ที่ชุมชนต้องการ

3) องค์กรพัฒนาเอกชน มีข้อได้เปรียบในด้านความคล่องตัวในการดำเนินงาน เหมาะกับการทำงานด้านการกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาในชุมชน การเชื่อมโยงเครือข่าย และการเป็นตัวเชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับฝ่ายต่าง ๆ

4) องค์กรธุรกิจเอกชน มีจุดเด่นในด้านความรู้และทักษะในการจัดการทางธุรกิจ จึงสามารถช่วยสนับสนุนงานของชุมชนได้ทั้งในการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของชุมชนในการจัดการเชิงธุรกิจ และในด้านการพัฒนาธุรกิจการตลาดสำหรับสินค้าของชุมชน

5) องค์กรชุมชน ผู้นำชุมชนเป็นหัวใจสำคัญในการฟื้นฟูพลังของชุมชนขึ้น เพื่อดำเนินพัฒนาตัวชุมชนเอง ชุมชนจำเป็นต้องรักษาความสามัคคี มีธรรมะ และมีกิจกรรมการเรียนรู้และการจัดการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

ส่วน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์(2548 : 187 - 191) ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดของชุมชน เป็นวิธีการที่ชุมชนเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันทั้งระหว่างสมาชิกชุมชนและบุคคลภายนอกที่อาศัยสื่อและวิธีการหลากหลาย ไม่แยกขาดจากความสำนึกสาธารณะการเรียนรู้ของชุมชนที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความรับผิดชอบ การยอมรับผูกพัน โดยอาจจำแนกองค์ประกอบได้ ดังนี้

1) ตัวบุคคล กลุ่มบุคคล และชุมชนในลักษณะของภาพรวมที่เป็นตัวทางทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่จำแนกเป็น 2 กลุ่มสำคัญ คือ ผู้ถ่ายทอดและผู้รับข้อมูลนำไปสังเคราะห์จน

กลายเป็นความรู้ที่บุคคลในชุมชน หรือจากภายนอกชุมชนต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ทั้งผู้ถ่ายทอด และผู้เรียนรู้จากการรับการถ่ายทอดความรู้ ที่ต่างคนก็ผลักดันทำหน้าที่ในการให้และรับ

2) เนื้อหาความรู้ ที่อาจจะจำแนกตามประเภทขององค์ความรู้หลัก องค์ความรู้ย่อย หรือประเภทกลุ่มวิชาความรู้ และประเด็น ซึ่งเป็นความรู้ที่มีอยู่จริงในท้องถิ่น (local indigenous knowledge) และได้รับการถ่ายทอดข้ามวัฒนธรรม ข้ามชุมชน และห้วงเวลาจนกลายเป็นความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจทำเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือ นอกกระบวนโรงเรียนก็ได้ แต่โดยธรรมชาติแล้ว เป็นการศึกษาตามอรรถาธิบายที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต จึงอาจเรียกได้ว่า เนื้อหาความรู้ที่ชุมชนเรียนรู้เป็นส่วนใหญ่ในวิถีชีวิตประจำวัน คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตภายใต้บริบทของสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมาแล้ว

3) เป้าหมายการถ่ายทอด ควรเป็นไปตามที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดและตัดสินใจเลือกสรรเอง มากกว่าเป็นการยึดเยื้อให้จากบุคคลภายนอกชุมชน เว้นแต่เป็นกรณีสำคัญที่องค์กร หรือรัฐเห็นความจำเป็นในการกำหนดเป้าหมายการถ่ายทอดตามโครงการที่วางไว้

4) วิธีการถ่ายทอดและเรียนรู้ เป็นไปตามธรรมชาติที่ชุมชนถนัด ทั้งเวลาและความไม่เป็นทางการ โดยใช้ภาษาและความเข้าใจของชุมชนเองมากกว่าเป็นการกำหนดโดยบุคคลอื่นที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชน เช่น การศึกษาดูงานและรับฟังสิ่งที่อีกชุมชนหนึ่งประสบความสำเร็จ หรือล้มเหลว (Best-Practice or Failure-Practice Learning) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และเนื้อหาการเรียนรู้ ส่วนการเรียนรู้ในความรู้ที่มีอยู่จริงในท้องถิ่นนั้น มักเป็นวิธีการหล่อหลอมกลมกล่อมทางสังคม (Socialization) ที่ไม่จำกัดด้วยเวลา วิธีการ จำนวนผู้เรียนและการใช้สื่อ แต่เป็นการถ่ายทอดความรู้เชิงวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตประเพณีและการประกอบอาชีพจากภายในกลุ่มเครือญาติ กลุ่มอาชีพท้องถิ่นและกลุ่มชุมชนทางวัฒนธรรม ตามความสะดวกของเวลาและโอกาสที่ยืดหยุ่น

5) บทบาทหน้าที่ของเนื้อหาความรู้ ที่มีการถ่ายทอดในชุมชน ทำหน้าที่เป็นกลไกการเชื่อมโยงสัมพันธ์ภาพของสมาชิกและเครือญาติในทางบวก หรือทางลบ และปรับระบบการประกอบอาชีพ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในด้านต่าง ๆ

6) การมองเชิงกระบวนการและองค์รวม (Holistic Configuration) คงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากที่สมาชิกชุมชนจะบรรยายเนื้อหาความรู้เป็นประเด็นชัดเจน โดยมีสื่อทันสมัยให้แก่ผู้เรียนรู้ที่มาจากภายนอกชุมชน ฉะนั้น ต้องเป็นหน้าที่ของผู้เรียนรู้ที่ควรกำหนดขั้นตอนง่าย ๆ ดังนี้

(1) ศึกษาบริบทชุมชน และบริบทย่อยตามประเด็นย่อยภายใต้วัตถุประสงค์หลักที่ผู้เรียนตั้งใจจะเรียนรู้ จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

(2) กำหนดประเด็นหลัก ประเด็นย่อย คำถามง่าย ๆ แต่สัมพันธ์กันภายใต้ลักษณะองค์ความรู้ที่กำหนดไว้ เพื่อให้ผู้ถ่ายทอดและรับการเรียนรู้เข้าใจความหมายตรงกัน

(3) วิเคราะห์และตีความจากข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามทันทีเท่าที่ทำได้

(4) เชื่อมโยงข้อมูลที่วิเคราะห์และตีความแล้วเข้าด้วยกัน

กระบวนการเรียนรู้อาจทำได้ในเวลาเดียวกันจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้ถ่ายทอด โดยใช้การศึกษาวิจัยเป็นกลไกและวิธีการจัดการความรู้ การเรียนรู้ของผู้วิจัยในฐานะผู้เรียนและชุมชนในฐานะของผู้แลกเปลี่ยนความรู้ นั้น ส่วนใหญ่อาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักและผสมผสานด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ เน้นการสำรวจสนาม (Field Survey) ในรูปแบบของการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การอภิปรายกลุ่มย่อยของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ผ่านการเลือกสรรมาอย่างเป็นเหตุเป็นผลที่เหมาะสม นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังจัดการข้อมูลจากคำบอกเล่า นิทานพื้นบ้าน ปรัมปรา และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังวิจัยนั้น เป็นต้น

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (อ้างใน อดุลย์ วังศรีคุณ . 2543 : 29) กล่าวว่า รากฐานสำคัญของชุมชนที่เป็นองค์ประกอบการเรียนรู้ของชุมชนมี 3 ประการคือ

1) คน ประกอบด้วย ผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กรและผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน

2) ความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทางวิชาการหรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมและพัฒนาขึ้น

3) ทรัพยากร ในที่นี้หมายถึง ทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

4. เป้าหมายและการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน

เป้าหมายของนวัตกรรมการเรียนรู้ที่ชุมชนจะต้องสร้างขึ้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนา การที่จะสร้างนวัตกรรมขึ้นมาใหม่ก็สร้างจากสิ่งที่มีอยู่ซึ่ง ได้แก่ คน ความรู้ และกระบวนการที่จะนำไปสู่สถานะที่พึงประสงค์นั้น ๆ แต่ใช้แนวคิด และกระบวนการใหม่ เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่นั้นดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น การเสริมสร้างในสิ่งเหล่านั้น คือ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. 2548 : 64-65)

4.1 การเสริมสร้างบุคคลและเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ หรือ การสร้างคนและกลุ่มคนให้เป็นบุคคลและองค์กรแห่งการเรียนรู้ ที่มีคุณธรรม/จริยธรรมหรือคุณสมบัติตามที่สังคมปรารถนา

4.2 การเสริมสร้างและการจัดการความรู้ หรือ การสร้างและยกระดับชุดความรู้ของชุมชน โดยการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า “ถ้าความรู้ไม่มีต้องเสริมสร้างถ้าความรู้มีอยู่แต่ไม่ปรากฏต้องจัดการ”

4.3 การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคม หรือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนที่เชื่อมโยงคน ภารกิจ และการจัดการทางสังคมที่นำไปสู่ความยั่งยืนของสรรพสิ่ง

การสร้างกระบวนการทั้ง 3 ประการดังกล่าว อาจเรียกได้ว่าเป็น “เป้าหมายของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้” ที่เชื่อมโยงคน ความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เป็นแบบแผนของการพัฒนา ที่ยึดคนและความรู้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เป้าหมายของการเสริมสร้างการเรียนรู้มิได้อยู่เพียงแค่การได้เทคนิคและวิธีการใหม่เท่านั้น เป้าหมายหลักยังอยู่ที่การสร้างคน ความรู้ และการนำผลของความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน

5.กลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

สุพัตรา ซาติปัญญาชัย (มปป : 111 – 112) ได้กล่าวถึง สิ่งที่ทำให้การเรียนรู้ของชุมชนสำเร็จ ว่า หลักการกระบวนการเรียนรู้ ถ้านำมาวิเคราะห์ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในกรณีชุมชนคำปลาหลายได้รับผลสำเร็จเกิดจากสิ่งต่อไปนี้

- 1) ความพร้อมของผู้เรียนรู้ ที่จะรับรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่แตกต่างจากเดิม ซึ่งเป็นได้ทั้งจิตใจพร้อม และเงื่อนไขการดำรงชีวิตที่ทำให้พร้อมที่จะมารับรู้
- 2) ความพร้อมของนักจัดการความรู้/ผู้ทำหน้าที่สอน
- 3) กระบวนการถ่ายทอดที่เหมาะสมสอดคล้องกับบรรยากาศและผู้เรียนรู้
- 4) องค์ความรู้ที่ใช้ในการถ่ายทอดเหมาะกับสถานการณ์ โดยใกล้เคียงความเป็นจริงให้มากที่สุด

ซึ่ง สีสถาภรณ์ นาครทรรพ (2538 : 51 - 52) กล่าวว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนเป็นกุญแจสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการสร้างสรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจะมีพลังมากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) ภูมิปัญญาและธรรมชาติ 2) การเรียนรู้ 3) การจัดการ ในชุมชนมีองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้ มีพลังและสมดุลกัน จะพบว่าสามารถแก้ปัญหาของคนในชุมชนได้ทุก ๆ ด้าน

ส่วน วิจารย์ พานิช (อ้างใน พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. 2548 : 107 –108) กล่าวสรุปในเวทีสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ถึงวิธีการปฏิบัติของกลไกการเรียนรู้ของชุมชนว่ามีแนวทางการจัดการ ดังนี้

- 1) ใช้ “ทุกข์” หรือ “ปัญหา” เป็นตัวตั้งในการจัดการตนเองของชุมชน และเชื่อมโยงคนที่มีควาทุทุกข์เข้าด้วยกันเป็นกลุ่มเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น

2) ค้นหาปัญหาของตัวเองโดยเน้นการมีส่วนร่วม มีการจัดการและทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง

3) มุ่งการพัฒนาที่เริ่มต้นจากการพัฒนาด้านความคิดของคนในชุมชน

4) สร้างความรู้และวิธีการใหม่ โดยมุ่งเน้นสิทธิของส่วนรวม

5) เน้นการจัดการความรู้โดยการผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และความรู้ในกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อปรับใช้ในชุมชนของตน

6) จัดการความรู้ด้วย “การประเมิน” “ผลิตซ้ำ” “ทำใหม่” และส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (อ้างใน สิริลักษณ์ ยัมประสาทพร. 2548 : 62-69) ได้กล่าวถึง ยุทธศาสตร์การจัดการเรียนรู้ของชุมชนในทศวรรษใหม่ ว่า การเรียนรู้เป็นเครื่องชี้ถึง “ความเป็นมนุษย์” ของมนุษย์ การเรียนรู้ที่ดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของมนุษย์ การเรียนรู้แบบใหม่ เป็นการไปปรับเปลี่ยนมนุษย์ ทั้งโครงสร้างในสมองและโครงสร้างทางสังคม ให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน “บนพื้นฐานของความสมดุล” โดยเริ่มต้นจากสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบเพื่อการอยู่ร่วมกัน และสัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบในการอยู่ร่วมกัน มนุษย์จึงต้องเปลี่ยนจากการนำตนเองเป็นตัวตั้ง เป็นการนำศีลธรรมการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง และเชื่อมด้วยแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน สำหรับ “การเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” นี้ สะท้อนถึงแนวคิด 4 เรื่องด้วยกัน คือ แนวคิดเรื่องชุม ซึ่งชุมชน คือ การอยู่ร่วมกัน แนวคิดเรื่องความเป็นสุข ซึ่งชุมชนเป็นสุข หมายถึง มีการพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งหมด อาทิ เรื่องเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ฯลฯ โดยบูรณาการเข้ามาเป็นเนื้อเดียวกันจึงจะเกิดเป็นสุขขึ้น แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ ชุมชนจะเป็นสุขต้องอาศัยการเรียนรู้ โดยเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และ แนวคิดเรื่องเสริมสร้าง คือ ไม่ใช่การไปสอน แต่เป็นการไปหนุนเสริมเรื่องการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากนี้ การนำ “ชุมชน” เป็นตัวตั้งในที่นี้ ยังถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญอีกด้วย กล่าวคือ หากเน้นคนหรือครอบครัว ในแต่ละคน แต่ละครอบครัวคงไม่มีพลังพอที่จะต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าเข้ามาได้ แต่สำหรับชุมชนนั้นมีขนาดและมีพลังพอเหมาะที่จะเป็นจุดยุทธศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ชุมชนทำหน้าที่ กลั่นกรองสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกก่อนที่จะนำเข้ามาในชุมชน ในครอบครัว ฉะนั้น ชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ ซึ่งหากชุมชนมีความเข้มแข็งก็จะสามารถจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ ด้วยเหตุนี้ “ความเป็นสุขของชุมชน” จะเกิดขึ้นได้ จึงต้องมีการเข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ ให้เกิดความเข้มแข็ง และสามารถดูแลตัวเองได้ ซึ่งในการส่งเสริม การเรียนรู้นี้ อาจเป็นความรู้เก่าที่มีอยู่ในชุมชน หรือ เป็นการเสริมสร้างความรู้ใหม่ ๆ ให้กับชุมชนก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องเน้นการ

เรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ และต้องพัฒนาอย่างมีบูรณาการ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันและมีผลกระทบถึงกันทั้งหมด ซึ่งก็เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อนุพงษ์ วาวงศ์มูล (2542 : 69 – 102) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท ในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท” ผลการศึกษาพบว่า โครงการส่งเสริมการใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่สามารถสนองแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ได้ ทั้งในขั้นมีอยู่ – มีกิน และเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายทำให้คุณภาพชีวิตชาวชนบทเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านเศรษฐกิจ พบว่า ครัวเรือนของสมาชิกในจังหวัดเชียงรายและแพร่ มีรายได้อันเป็นผลมาจากการดำเนินกิจกรรมแบบผสมผสานสูงกว่า 99,732 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรในชนบท และในด้านการลดรายจ่ายในครัวเรือน พบว่า สมาชิกได้บริโภคผลผลิตที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน คิดเป็นมูลค่า ปีละประมาณ 26,958.89 บาท และ 36,107.39 บาท ตามลำดับ ในด้านสังคมพบว่า ได้สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นทั้งสองจังหวัด คือ เชียงราย และแพร่

อรสุดา เจริญรัต (2543 : 116 – 118) ได้ศึกษา เรื่อง “การเกิดขึ้นการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” ผลการศึกษา พบว่า

1) การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ ของแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียง ภายใต้โครงสร้างของสังคมประเพณี ซึ่งมีโน้ตทัศน์ที่ได้จากการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคมประเพณี ด้วยเงื่อนไขร่วมกัน 2 ประการ เงื่อนไขประการแรกคือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพที่มีความเชื่อมโยงสมดุล ระหว่างการผลิต และการบริโภค และเงื่อนไขประการที่สองคือ ศักยภาพชุมชนที่ยังคงรักษาอำนาจ ในการที่จะจัดการดูแลจัดการทรัพยากรต่างๆ ของตนเองไว้ได้ อยู่ในเกณฑ์ที่ดี นอกจากนั้น ผลที่ได้มาจากการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ยังมีเงื่อนไขสนับสนุนอีก 4 ประการ คือการปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอก และระบบการค้าแบบเงินตรา สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม และการมีจำนวนประชากรที่มีขนาดพอเหมาะพอดีซึ่งเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สอดคล้อง และสมดุลกับธรรมชาติ รวมทั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือแบ่งปันกัน ในชุมชน ได้เอื้อให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนนี้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นความพอเพียงในด้านการผลิตซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการจัดการที่ดิน แรงงาน และทุน ความพอเพียงในการบริโภค ที่เกี่ยวเนื่องกับเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ควบคุม

พฤติกรรมการบริโภคต่างๆ ให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมและมีความสมดุล ความพอเพียงในการแลกเปลี่ยนที่อยู่บนพื้นฐานของการอาศัย และแบ่งปันกันอย่างยุติธรรม และความพอเพียงในการจัดสรรผลผลิต ซึ่งเป็นการเข้าถึงทรัพยากรและให้ผลตอบแทนแก่เจ้าของปัจจัยการผลิตต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ การที่ชุมชนยังคงมีอำนาจในการจัดการเกี่ยวกับการจัดเกลาทางสังคมของตนเอง จึงทำให้ระบบการจัดการในรูปภูมิปัญญาต่างๆ ของชุมชนที่สืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษสามารถผลิตซ้ำ และถ่ายทอดให้แก่สมาชิกใหม่อย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงดำรงอยู่ตลอดมา

2) จากการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงที่ เป็นไปภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบทจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย มีเงื่อนไขที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณี มาสู่สังคมทันสมัย ก็คือ การมีอิทธิพลภายนอกในรูปแบบต่างๆ เข้ามาแทรกแซงไม่ว่า จะเป็นการมีถนน สัมปทานป่าไม้ การค้าขายแบบทุนนิยม และการศึกษาสมัยใหม่ ไฟฟ้ารวมทั้งสื่อต่างๆ ปัจจัยดังกล่าวนี้ ทำให้การจัดระเบียบทางสังคม ตั้งแต่โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานของชุมชน ที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณีความเชื่อต่างๆ แตกต่างไปจากเดิม ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ทั้งการผลิต การบริโภคการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยในด้านการผลิตนั้น พบว่า การจัดการปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงานทุนและการจัดการในการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยบรรทัดฐานของชุมชนที่เคยควบคุมให้สมาชิก จัดการปัจจัยการผลิตเหล่านี้บนพื้นฐานของความสมดุลกับธรรมชาติและการเอื้อเพื่อแบ่งปันกันภายในชุมชนต้องเปลี่ยนเป็นบรรทัดฐานของเงินตราและปัจเจกชนที่เข้ามาแทนที่ ด้านการบริโภคนั้น พบว่า มีอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามาทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมในการบริโภคเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะการเลียนแบบ และการพึงพาผลผลิตต่างๆ จากภายนอกมากขึ้นมีผลทำให้การบริโภคและการผลิตไม่ได้ดำรงอยู่ในอำนาจและการควบคุมของครอบครัวและชุมชนอีกต่อไป แต่ต้องสัมพันธ์กับตลาดภายนอกที่ตนเสียเปรียบ เนื่องจากการมีอำนาจการต่อรองที่น้อยกว่า จึงทำให้เกิดความไม่พอเพียงในการบริโภคขึ้น สำหรับการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตนั้น ได้เข้าสู่ความสัมพันธ์แบบเงินตราที่มีความไม่เท่าเทียมกัน แทนที่ความสัมพันธ์แบบเดิม ที่ตั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาและแบ่งปันกันอย่างเสมอภาคการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้มีผลทำให้เกิดความไม่สมดุล ระหว่างการผลิตและการบริโภคเกิดขึ้น ซึ่งชุมชนมีความจำเป็นต้องปรับตัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ให้สอดคล้องและเหมาะสม เพื่อให้สามารถรักษาความพอเพียงของตนไว้ได้ จากการศึกษาพบว่ากระบวนการปรับตัวของชุมชนดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ การปรับตัวโดยพยายามรักษาความสมดุลระหว่างการผลิต และการบริโภคไว้ และการปรับตัวด้วยการพยายามที่จะสร้างกระบวนการต่อรองและจัดการรูปแบบต่างๆ

ภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมใหม่ ที่พยายามรักษาอำนาจ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่สมดุลกับธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนไว้ด้วยวิธีการต่างๆ กระบวนการปรับตัวด้านการผลิตที่ปรับตัวเข้าสู่การมีสองวิถีการผลิตร่วมกัน ทั้งวิถีการผลิตแบบยังชีพและการค้า ซึ่งได้นำไปสู่การปรับตัวของปัจจัยการผลิตต่างๆทั้งที่ดิน แรงงาน ทุน และระบบการจัดการอื่นๆ ซึ่งทำให้บรรทัดฐานเดิมที่เคยควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เปลี่ยนแปลงในรูปแบบใหม่ๆ เช่น มีการรวมกลุ่มกันทำการเพาะปลูกในลักษณะเกษตรเชิงอนุรักษ์ การตั้งกลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์และธนาคารข้าว เพื่อธำรงรักษาการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลกับธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยแบ่งปันกันในชุมชนไว้ ภายใต้รูปแบบการรวมกลุ่มทำกิจกรรมการเพาะปลูกเชิงอนุรักษ์แทน นอกจากนี้ กระบวนการปรับตัวด้านการบริโภค ที่พยายามดำรงวิถีการผลิตเพื่อการบริโภค การยึดมั่นในจารีตประเพณีเดิมที่เกี่ยวกับการบริโภค ในขณะเดียวกันก็สร้างระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ เช่น การวิสาสะกันในกลุ่มสมาชิก บทบาทการเข้ามาควบคุมสื่อของครอบครัวต่างก็เป็นกระบวนการปรับตัวที่เข้ามาควบคุมให้การบริโภคเป็นไปอย่างเหมาะสมภายใต้เงื่อนไขของความสมดุลกับการผลิตทั้งสิ้น การปรับตัวด้านการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตที่พยายามสร้างอำนาจต่อรอง และความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันผ่านการรวมตัวเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความพยายามปรับตัวเข้าสู่ความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค

สกล พรหมสิน (2546 : 98 – 99) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน ในตำบลหงษ์เจริญ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน ปรากฏว่า ด้านครอบครัวเข้มแข็งมากเป็นอันดับแรก รองลงมา ได้แก่ ด้านปัจจัยสี่พอเพียง ด้านการศึกษาถ้วนทั่ว ส่วนรายได้พอเพียงอยู่ในระดับต่ำสุด ส่วนระดับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตอยู่ในระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 50.8 รองลงมา คือ การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 48.7 และการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่ำ คิดเป็นร้อยละ 0.50

นิรัต ถึงนาค และ ชมพูนุท เมฆเมืองทอง (2550 : 181 - 182) ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของเกษตรกรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงประสบความสำเร็จ คือ การได้รับกำลังใจจากหน่วยงานรัฐเพราะเกษตรกรยังมีความเชื่อว่าการที่มีหน่วยงานรัฐไปเยี่ยมเยียน จะก่อให้เกิดกำลังใจ นอกจากนี้จะได้ทราบแนวทางใน

การแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ค้นพบจากการวิจัย คือ การสร้างตัวอย่างความสำเร็จเป็นหัวใจสำคัญของการขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรได้อย่างสำเร็จ เพราะสังคมเกษตรกรยังต้องการความเชื่อมั่น และหากมีตัวอย่างในชุมชนของตน มีเจ้าหน้าที่ภาครัฐส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งแล้วจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มั่นใจ และผลักดันให้เกิดแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบผลสำเร็จของเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคามต่อไป

ชาญวิทย์ โวหาร (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณีชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า 1.บริบทชุมชน เป็นชุมชนชานเมืองที่มีที่อยู่อาศัยหนาแน่น สมาชิกชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เพราะเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และส่วนใหญ่ย้ายถิ่นมาจากต่างจังหวัด มีการประกอบอาชีพเครื่องทองลงหิน ผู้นำได้รับการยอมรับจากชุมชน เป็นแกนกลางประสานงาน ความร่วมมือในการทำกิจกรรม โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ทุนของชุมชนประกอบไปด้วย ทุนทรัพย์ การมีเงินออม ทุนทางสังคมมีกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน ความเข้มแข็งของอำนาจต่อรองการกำหนดราคา มีสวัสดิการชุมชนผ่านกิจกรรมกองทุนชุมชนเมืองให้แก่คนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาสให้เข้าถึงทรัพยากรชุมชน มีผู้นำชุมชนสตรีจำนวนมากเป็นผู้คอยกระตุ้น ชี้นำชุมชน ให้มีความคิดที่กว้างไกล ปิดโลกทัศน์ให้แก่ชุมชนได้แสดงศักยภาพของตนเองตามความถนัดและความสามารถ มีเวทีชาวบ้านหรือการเข้าร่วมทำกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง 2.ความคิดรวบยอดของชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของคนในชุมชน คือ สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม มีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐาน มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีการสะสมทุนหรือสวัสดิการชุมชน รวมทั้งความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชน 3. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจนในทัศนะของคนในชุมชน ได้แก่ ขั้นตอนของการรวมพลังกลุ่มคนในชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม การสร้างทุนและจัดสวัสดิการชุมชน การประสานการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการที่เป็นขั้นตอนเหล่านี้ถือเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการลดปัญหาความยากจน คือ ลดความอึดอัด ขัดสน และความไม่เสมอภาค ด้วยการมีกองทุน มีเงินออม เงินทุนหมุนเวียนสำหรับประกอบอาชีพ มีกิจกรรมที่เพิ่มรายได้ มีสวัสดิการของการช่วยเหลืองานอาชีพ กิจภาพ ทุนการศึกษาสำหรับเด็กยากจน เงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ การรวมกลุ่มและเครือข่ายรวมทั้งอาชีพ ประเด็นดังกล่าวเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนสามารถลดปัญหาความยากจนได้ ถ้าชุมชนสามารถธำรงความเข้มแข็งไว้ได้อย่างยั่งยืน

สัตยา กลิ่นพันธุ์ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ผลการดำเนินงานแก้ไขปัญหาความยากจนระดับครัวเรือน กรณีศึกษาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า ประชาชนมีระดับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารกับทางราชการ อยู่ในระดับมาก มีการร่วมกิจกรรมกับหน่วยราชการ อยู่ในระดับน้อย และมีสภาพปัญหาความยากจนก่อนและหลังปี 2546 อยู่ในระดับน้อย ส่วนปัจจัยด้านอาชีพ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารกับทางราชการ และการร่วมกิจกรรมกับหน่วยราชการของประชาชนในครัวเรือนที่แตกต่างกันมีผลต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนปัจจัยด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และสุขภาพของผู้ปกครองครัวเรือนไม่มีผลต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ข้อเสนอแนะของประชาชน คือ อยากให้ทางภาครัฐบาลช่วยจัดสรรงบประมาณในการช่วยเหลือให้มากกว่านี้ เช่น โครงการ SML และกองทุนหมู่บ้าน ให้ทางรัฐบาลช่วยเหลือเรื่องน้ำมันปัญหาผลผลิตต่ำ และหาอาชีพเสริมให้กับประชาชนในชุมชน

วันฉัตร สุวรรณเกียรติ (อ้างใน สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549 : 13) ได้ทำการศึกษา โครงการติดตามความก้าวหน้าและการประเมินผลการแก้ไขปัญหาความยากจนของประเทศไทย ซึ่งเป็นงานวิจัยร่วมระหว่างศูนย์วิจัยเศรษฐกิจประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงปี พ.ศ. 2547

ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า 1) ความยากจนในมิติรายได้เป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนสำหรับกลุ่มบุคคลทั่วไป 2) ความยากจนในมิติการศึกษาเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนสำหรับกลุ่มเด็ก/เยาวชน 3) ความยากจนในมิติการศึกษายังสมควรได้รับการแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายขึ้นสำหรับกลุ่มสตรี 4) ความยากจนในมิติการศึกษาเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนในกลุ่มผู้สูงอายุ และ 5) ค่าดัชนีชี้วัดการแก้ไขปัญหาความยากจนจำแนกตามพื้นที่ พบว่า ความยากจนในมิติรายได้เป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนต่อไป

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ การวิจัยนี้มุ่งแสวงหาความรู้เกี่ยวกับระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือที่ครอบคลุมถึงเรื่องโครงสร้างของระบบการเรียนรู้ ปัจจัยและทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ เงื่อนไขและสถานการณ์ที่ทำให้ต้องมีการเรียนรู้ รูปแบบและวิธีการที่ใช้ในการเรียนรู้สำหรับคนทุกกลุ่มทุกวัยในท้องถิ่น และปฏิสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวดังกล่าวกับระบบการเรียนรู้และการอบรมที่เข้ามาจากภายนอกชุมชน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้โดยผ่านโครงสร้างและกระบวนการดังกล่าว

ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลัง ๆ ต่อไป

ระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญนอกเหนือจากบ้านคือวัด ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นจากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในท้องถิ่น ในปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากวัดยังคงมีอยู่และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ได้เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน

ระบบการเรียนรู้ในชุมชนในระยะต่อมาได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก แต่ต่อมาเมื่อมีผู้ให้ความสำคัญต่อการรู้หนังสือมากขึ้น และการมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีความรู้ทางด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเริ่มเจริญขึ้น ผู้ปกครองจึงมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือ และส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียน นอกจากนั้นจากตัวอย่างปัญหาการไม่รู้หนังสือของชาวบ้านที่ต้องติดต่อกับผู้อื่น ก็เป็นสาเหตุที่ประชาชนอยากให้ลูกหลานได้มีความรู้ทางด้านหนังสือจึงได้มีการจัดส่งลูกหลานให้เข้าโรงเรียน แต่การที่เนื้อหาสาระของการเรียนในโรงเรียนมีความแตกต่างไปจากบ้านและวัด การเรียนรู้ในโรงเรียนจึงเป็นการนำเด็กในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้แบบใหม่ที่แปลกจากระบบการเรียนรู้ที่เคยมีมาในท้องถิ่นเดิม

ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นได้เปลี่ยนจากวัดไปเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ และเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน แหล่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเกิดขึ้นได้ทั่วไปตามการขยายตัวของสื่อมวลชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่ผลักดันให้ประชาชนชนวนขายที่จะเรียนรู้ การมีสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้ใกล้ชิดตัวผู้เรียนยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ มากขึ้น

เงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอก ทั้งการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค ความสะดวกในการติดต่อระหว่างคนจากแต่ละท้องถิ่น และการขยายตัวของสื่อมวลชนและวิธีการเผยแพร่ความรู้ใหม่ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ของประชาชนในท้องถิ่นภาคเหนือเป็นอย่างมาก ปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังคงหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษา ให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

วีระวุฒิ วงศ์สันต์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิด ด้านอาชีพของเกษตรกร โดยผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร มี 3 รูปแบบ คือ การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบ ธรรมชาติ เครือข่ายการเรียนรู้ และการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ

การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ ขณะที่ชุมชนมีสภาพเป็นหมู่บ้านปิด ความเปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขจากภายนอกยังมีไม่มาก ทำให้การเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร เป็น หน้าที่หลักของแหล่งความรู้เดิมเริ่มจากครอบครัว เครือญาติอาวุโส และผู้รู้ในชุมชน ถ่ายทอด ความรู้เรื่องอาชีพการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่รอดและอบรมกล่อมเกลาด้านศีลธรรมจริยธรรมภายหลัง จากที่ชุมชนเป็นหมู่บ้านเปิด ระบบราชการได้เข้าไปจัดการศึกษาให้กับคนในชุมชน โดยการจัดตั้ง โรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ทางการขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้บทบาทการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพเดิม ปรับเปลี่ยนไป

เครือข่ายการเรียนรู้ เกษตรกรได้อาศัยการเรียนรู้ลักษณะนี้มาแล้วในอดีตจากคนใน ครอบครัวและชุมชน แล้วเริ่มขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นตามสภาวะแวดล้อมที่คนใน หมู่บ้านมีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกได้สะดวกสบายกว่าเดิม เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ด้าน อาชีพการเกษตรแบบผสมผสานทั้งในและนอกชุมชน เป็นกลุ่มกิจกรรมการเกษตรหลายกลุ่ม คือ กลุ่มผู้ทำนา กลุ่มผู้เลี้ยงวัว กลุ่มผู้เลี้ยงหมู กลุ่มผู้เลี้ยงผึ้ง กลุ่มผู้ปลูกดาวเรือง กลุ่มผู้ปลูกหอมแดง และกลุ่มยุวเกษตรกร

การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ พบว่าเกษตรกรมีการเรียนรู้ด้านอาชีพจากแหล่งความรู้เดิม ได้แก่ เอกสารการเกษตรที่หน่วยราชการจัดทำเผยแพร่ และเอกสารที่มีจำหน่ายทั่วไป จากหอกระจายข่าว ของหมู่บ้าน และจากสื่อสารมวลชน โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ ตามลำดับ

จากการศึกษาระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร พบว่า ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร เป็นระบบวิธีคิดที่มองทุกอย่างแบบองค์รวม การสะท้อนภาพของระบบคิดด้านอาชีพอาศัยการมอง และวิเคราะห์จากวิธีการผลิตใน 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมเกี่ยวกับพืชและกิจกรรมเกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งทั้ง 2 กิจกรรมมีวิธีการผลิตที่คล้ายคลึงกัน องค์ประกอบสำคัญของวิธีการผลิต ได้แก่ ชนิดของที่จะผลิต ทุน แรงงาน เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ ฤดูกาลช่วงระยะเวลา การดูแลบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวและ การตลาด นอกจากระบบคิดจากวิธีการผลิตปกติแล้ว ยังเชื่อมโยงต่อเนื่องด้วยระบบคิดการพัฒนา วิธีการผลิตให้ประสบความสำเร็จมากที่สุด

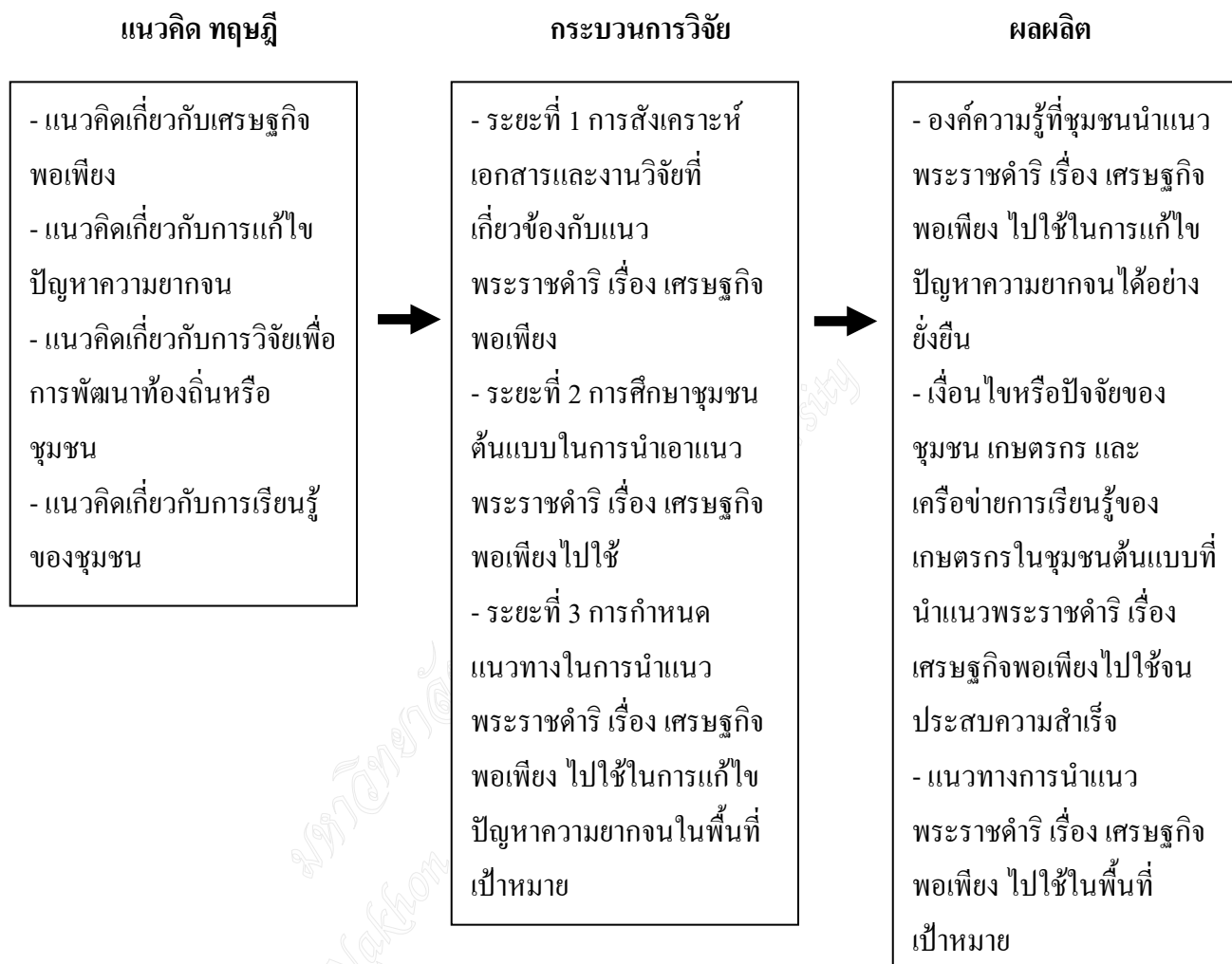
รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพ มีความสัมพันธ์กันโดยธรรมชาติของการเรียนรู้ ใน 3 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ไปพร้อมกัน อีกทั้งยังสัมพันธ์กันในวิธีการผลิตทาง การเกษตร เพราะผลจากการเรียนรู้ทำให้เกิดระบบคิดเพื่อการตัดสินใจปฏิบัติจริงอย่างเหมาะสมใน

การดำรงชีวิตของเกษตรกร พบว่า เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมจากภายในและภายนอกหมู่บ้าน มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรตามลำดับ คือ จากการพัฒนาความเจริญสู่ชนบทและการจัดศึกษาภาคบังคับ ทำให้รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชุมชนลดความสำคัญลง ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ที่เคยมีเฉพาะในครอบครัวและหมู่บ้านได้เพิ่มปริมาณและกิจกรรมทางการเกษตรขึ้นอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งความรู้ที่มาจากสื่อสารมวลชน เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ จากทางราชการและภาคเอกชน ส่วนผลกระทบในด้านระบบคิด ด้านอาชีพของเกษตรกร ปรากฏชัดเจนจากการแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาวิธีการผลิตของชุมชน เพื่อความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาวะการณ์อย่างต่อเนื่อง

นวพร ปัญญากรสกุล (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ได้รับการสืบทอดจากครอบครัวและชุมชน ในรูปแบบของการสอน การอบรม การสั่งสอน และการดูว่ากล่าว ตักเตือน นอกจากนี้แล้ว การเรียนรู้ยังเกิดจากการทำงาน และการร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การร่วมกลุ่มกิจกรรมที่แลกเปลี่ยนแรงงานกัน และกลุ่มกิจกรรมตามประเพณี เช่น งานบุญวันพระ หรืองานประเพณีอื่น การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปโดยสมัครใจ และทำกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยไม่มีใครบังคับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 11 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

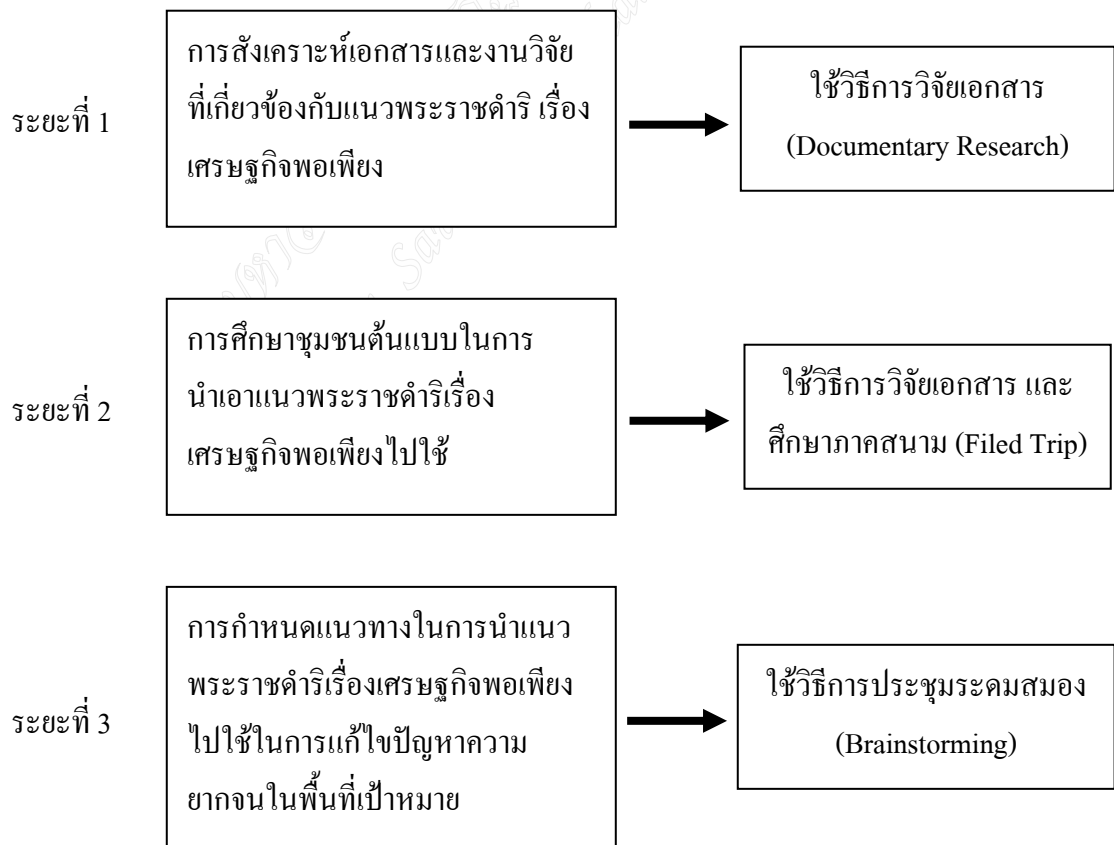
โครงการวิจัยเอกสาร ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในครั้งนี้ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ 1 การสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

ระยะที่ 2 การศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร และศึกษาภาคสนาม (Filed Trip)

ระยะที่ 3 การกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย ใช้วิธีการประชุมระดมสมอง (Brainstorming)

ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปดังแผนภาพที่

แผนภาพที่ 12 แสดงวิธีดำเนินการวิจัย

ซึ่งรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย แต่ละระยะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปี 2540 ถึงปัจจุบัน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปี 2540 ถึงปัจจุบัน

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 2 การศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับชุมชนต้นแบบ และชุมชนต้นแบบในเรื่องการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับชุมชนต้นแบบในเรื่องการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 3 การกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนเป้าหมาย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการประชุมระดมสมอง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัย ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนเป้าหมาย ร่วมกันดำเนินการกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

โครงการวิจัยเอกสาร ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อศึกษาการนำแนวทางพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน จากชุมชนต้นแบบในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง (2) เพื่อศึกษาชุมชนต้นแบบของการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาในด้านต่างๆ (3) เพื่อกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่ 1 ผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

ส่วนที่ 3 ผลการกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย

ซึ่งรายละเอียดในแต่ละส่วนมีดังต่อไปนี้

1. ผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

1.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

1.2 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความว่า “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” (สุนทร กุลวัฒนวรพงศ์ . 2544 : 39)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ 4 ธันวาคม 2541 ความว่า “พอมีพอกินก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง” (สุนทร กุลวัฒนวรพงศ์ . 2544 : 29)

ประเวศ วะสี (2542 : 34) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่มีรูปแบบเป็นทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่จริงคำว่า เศรษฐกิจ เป็นคำที่มีความหมายในทางที่ดี ที่หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยง กาย ใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน แต่ได้มีการนำเอาคำว่า เศรษฐกิจไปใช้ในลักษณะที่แยกส่วน ที่หมายถึงการแสวงหาเงินเท่านั้น เมื่อแยกส่วนก็ทำลายส่วนอื่นๆ จนเสียสมดุลและวิกฤต

สุเมธ ดันติเวชกุล (2541 : 62) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถประมวลและให้ความหมาย ของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความรักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

1.3 หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

1.3.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อ ความมั่นคง และ ความยั่งยืน ของการพัฒนา

1.3.2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

1.3.3 คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

(1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

(2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

(3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 10)

1.3.4 เงื่อนไข (Conditions of Sufficiency Actions) ทั้งนี้ ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจ ของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริตและ ให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์, 2546 : 41 - 42)

(1) เงื่อนไขรอบความรู้ (Set of knowledge) ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับพอเพียง ต้องอาศัย

- ความรอบรู้ คือ มีความรู้ (Stock of all relevant knowledge) เกี่ยวกับ วิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐาน สำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่างๆ

- ความรอบคอบ คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (Connectivity of all acquired knowledge) ประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน

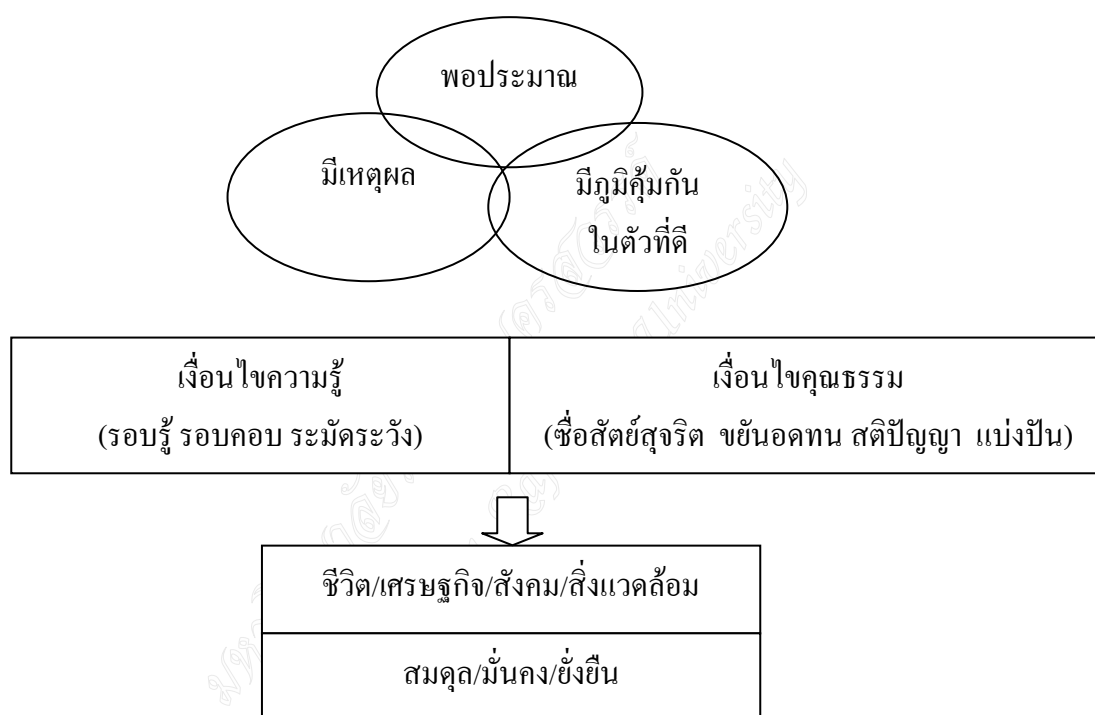
- ความระมัดระวัง คือ ความมีสติ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลัก วิชาต่างๆ เหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ (Utilization of knowledge at any point of time with carefulness and attentiveness) เพราะในความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นการนำความรู้และความรอบคอบมาใช้ จึงต้องอาศัยความระมัดระวังให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

(2) เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical Qualifications) ที่จะต้อง เสริมสร้างใน 2 ด้าน ได้แก่

- ด้านจิตใจ/ปัญญา โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และ มีความรอบรู้ที่เหมาะสม

- ด้านการกระทำ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต โดยเน้น ความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบ

1.3.5 แนวทางปฏิบัติ / ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549 : 10 - 11)

แผนภาพที่ 13 แสดงสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549 : 9

1.4 ปัจจัย และเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง

ปัจจัยในการขับเคลื่อนการพัฒนามนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมี 4 กลุ่มปัจจัย โดยเรียงตามลำดับความสำคัญของแต่ละปัจจัย ได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2548 :37 - 53)

1.4.1 กลุ่มปัจจัยทุนทางสังคม ทุนทางสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ

(1) ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม อันรวมถึงทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรและสมาชิกในสังคมกับทุนทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น นวัตกรรมต่างๆ ทางด้านเทคโนโลยี เป็นต้น

(2) ทูทางสังคมที่เป็นนามธรรม เช่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ที่เป็นกรอบการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม ความรู้ในสังคม ความสัมพันธ์ไว้วางใจกันในชุมชน เป็นต้น

(3) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน โดยใช้ประเพณีของท้องถิ่นของตนเอง ต้องทำเอง ฝึกเอง และเรียนรู้ ด้วยตนเอง เพราะไม่ทำก็ไม่รู้ หรือไม่ทำก็ไม่มีทางทำได้ ต้องหา สถานที่สงบฝึกปัญญา ซักถามเมื่อสงสัย รู้ที่มาที่ไป รู้รากเหง้าตนเอง สร้างสำนึกรักบ้านเกิด สร้างนิสัยผูกมัดเชื่อมโยงชุมชนโดยการ ออมทรัพย์ ร่วมกัน ผ่านโครงการพึ่งตนเองเพื่อสร้างเม็ดเงิน และใช้เงิน ที่เหลือจัดสวัสดิการชุมชน

(4) ศาสนา สำหรับการใช้ศาสนาเป็นปัจจัยขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ควรอาศัยหลักคำสอนของศาสนาเผยแพร่ ควบคู่ไปกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีข้อเสนอแนะว่า ในการสอนหรือชักจูงคนอื่น ๆ ให้เห็นคล้อยตามกับเรานั้น เราไม่ควรใช้คำว่า อย่า หรือสั่งห้ามไม่ให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะธรรมชาติของ คนเรานั้น จะยึดมั่นในอึดตา และไม่ชอบให้อึดตาถูกทำลาย หรือถูก ใครสั่งการ ดังนั้น เวลาจะสื่อสารกับใครในเรื่องใดๆก็ตาม ควรคิดค้น หากวิธีที่นุ่มนวลและสอดคล้องกับจิตของผู้รับสาร โดยควรคำนึง ถึงแบบแผนของการสื่อสารให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

(5) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแก่พสกนิกร ดังนั้นพระราชดำรัส หรือพระราชกรณียกิจของพระองค์ จึงเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นฐานของปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน เนื่องจากพระองค์ เป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนไทยทุกหมู่เหล่า ดังนั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ในการปลูกจิตวิญญาณการทำงานเพื่อสังคม ตามรอยพระยุคลบาท

1.4.2 กลุ่มปัจจัยการรวมกลุ่ม และชุมชนเข้มแข็ง

หนึ่งในพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการพัฒนาบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง แบ่งแนวคิดออกเป็นสองส่วน คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งในกลุ่ม และ การชักจูงเครือข่ายกลุ่มต่างๆ ในส่วนของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มนั้น ควรเล็งเห็น ถึงความแข็งแกร่งในตัวผู้นำชุมชนเอง ซึ่งจะมีส่วนอย่างมากในการกระตุ้นความสนใจของชุมชน ให้รู้จักเรียนรู้แผนชุมชนอย่างมีระบบ เพื่อจัดปัญหาของชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ความแข็งแกร่งนี้ มีจุดหมายหลักสุดท้ายที่กลุ่ม โดยกลุ่มจะต้องรู้จักร่วมคิด เรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ทั้งในเชิงการผลิต การตลาด ตลอดจนคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะมีต่อกกลุ่มเป็นหลักในการตัดสินใจ เมื่อกลุ่มแต่ละกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว เมื่อนั้นจึงจะถึงเวลา ที่จะสามารถขยายออกสู่การสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น ๆ ทั้งในรูปแบบ ของการ

กระบวนการใช้เครือข่ายและชุมชนเข้มแข็งขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีขั้นตอนดังนี้

(1) หาวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ และถอดแบบ โดยมี ชุมชนหลัก ชุมชนรอง และชุมชนเงา เป็นแกนระดับต่างๆ ในการถ่ายทอดสู่ชุมชนลูกข่าย ภายใต้หลักสูตรที่มีการ สร้าง ร่วมกัน สร้างความเข้มแข็งแก่บุคลากร โดยสร้างผู้นำ มีตัวตาย ตัวแทน

(2) มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยการสรุป บทเรียน และ แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

(3) ปัจจัยหลักที่ควรจะมี เพื่อเกิดเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง คือ มีสถานที่ใน การทำงานที่พร้อม มีแหล่งทุนหนุนเสริม และมีหลักสูตรที่จะเรียนรู้

14.3 กลุ่มปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาตินั้น หมายรวมถึง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ที่ทำให้เรามีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ตั้งแต่ ป่า ดิน ดัน น้ำ ทะเล ปลายน้ำ ชายฝั่งทะเล ทรัพยากรทะเลและภูมินิเวศ ทั้งทางพืชและสัตว์ต่างๆ

กระบวนการใช้ปัจจัยทางทรัพยากรขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(1) สร้างจิตสำนึกชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน ในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และรักษา สิ่งแวดล้อม

(2) สร้างองค์ความรู้และสร้างกลุ่มการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรร่วมกันในหมู่ สมาชิก รวมทั้งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชน หมั่นศึกษาวิจัย และทำความเข้าใจในศักยภาพของ ทรัพยากรของชุมชนและของประเทศ

(3) กำหนดข้อบังคับให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และร่วมกันเฝ้าระวัง ไม่มีการทำลายทรัพยากรเกิดขึ้น

(4) ส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรให้มีใช้ได้ อย่างยั่งยืน

(5) ถอดบทเรียนผลของความสำเร็จและความล้มเหลวจาก การพัฒนาที่ผ่านมา ของสังคมไทยและชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืน

1.4.4 กลุ่มปัจจัยด้านรัฐธรรมนูญและ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

กระบวนการใช้ปัจจัยด้านรัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ขับเคลื่อน ประสิทธิภาพของเศรษฐกิจพอเพียง ในช่วงที่ผ่านมา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานของรัฐผู้รับผิดชอบในการ ร่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ สนับสนุนการดำเนินงานในโครงการ และนโยบายต่างๆ ที่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์สำคัญใน รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารประเทศ และยึดหลัก ประสิทธิภาพของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญานำทางใน แผนพัฒนาฯ ทั้งนี้ สำนักงานฯ ได้ดำเนิน โครงการต่างๆ เพื่อให้เกิด การแปลงแผนพัฒนาฯ ไปสู่ภาคปฏิบัติ โดยมีตัวอย่างโครงการดังนี้

(1) โครงการสร้างสรรค์พลังแผ่นดิน : โครงการดังกล่าวเป็นโครงการตาม แนวคิดของรัฐบาล ที่จะใช้พลังแผ่นดินของ ประเทศเพื่อแก้ปัญหาหลักๆ และแปลงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ไปสู่ภาคปฏิบัติให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม เช่น แก้ไขปัญหา ความยากจนในระดับตำบล ลด ปัญหาอาชญากรรม การทุจริตการฉ้อราษฎร์บังหลวง สร้างพลังทางสังคม วัฒนธรรม และ ปัญญา ตลอดจนศีลธรรมและแรงปฏิรูประบบบริหาร ราชการแผ่นดินให้เกิดผล ผ่านการอบรม เครือข่ายการพัฒนา ที่เป็นวิทยากรกระบวนการการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในเชิงร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบระหว่างสมาชิกในชุมชนต่างๆ ด้วยตนเอง ซึ่งนับ เป็นการเปลี่ยนกระบวนการบริหารจากเดิมที่รัฐหรือภาคราชการเป็นผู้แก้ไขปัญหา สนองความต้องการของประชาชน ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งหมด

(2) นโยบายการพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ : คณะรัฐมนตรีได้มอบหมาย ให้สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำหน้าที่ประสานหน่วยงาน ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปรับ โครงสร้างการพัฒนา ชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน อันเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแผน พัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดการพัฒนาเมืองและชุมชนให้ น่าอยู่ ตามคุณลักษณะสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ ความน่าอยู่ ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็น พื้นฐาน มีการบริหารจัดการที่ดี

(3) โครงการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารการเงินการคลังท้องถิ่น : โครงการดังกล่าวอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ

นอกจากนี้ อรสุดา เจริญรัต (2543 : 76 - 77) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย กล่าวว่า มโนทัศน์ที่เป็นข้อค้นพบจากข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยนัยยะของความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองที่ปรากฏอยู่ในรูปของความสมดุลระหว่างการผลิต และการบริโภค รวมทั้งดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ ความสมดุลระหว่างกายกับจิตของมนุษย์นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้สังคมประเพณีของหมู่บ้านนี้ได้ด้วยเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ

ประการแรกคือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพของหมู่บ้าน ซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของตนเองเป็นหลัก

ประการที่สองคือ ศักยภาพของหมู่บ้านที่ยังคงสามารถดำรง รักษา “อำนาจ” ในการดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ และกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของตนเองไว้ ทำให้สามารถใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่จัดการให้กิจกรรมการผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ตอบสนองความต้องการในการบริโภคของตนเองอย่างสมดุล

นอกจากนั้นยังพบว่ายังมีเงื่อนไขอื่น ๆ อีก 4 ประการที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุน ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ในโครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านคือ

- (1) การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบเงินตรา
- (2) สภาพของป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทรัพยากรที่เพียงพอ
- (3) เทคโนโลยีที่มีขนาดเหมาะสมและไม่ซับซ้อนจนเกินไป
- (4) จำนวนประชากรที่เหมาะสม

การมีวิถีการผลิตหลักแบบยังชีพของหมู่บ้านนั้น ทำให้ความต้องการบริโภคของครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดลักษณะของกิจกรรมการผลิต ไม่ว่าจะเป็นชนิด

ดังนั้น ข้อสรุปที่ได้ก็คือ วิธีการผลิตแบบยังชีพจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างการผลิตและการบริโภค ในขณะที่อำนาจของชุมชนและครอบครัว จะทำหน้าที่บูรณาการให้เกิดความสมดุลระหว่างสองกิจกรรมนี้ในช่วงต่อมา ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าว จำเป็นต้องดำเนินไปควบคู่กันไปทั้งสองประการ จึงจะทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้

1.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิด ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในมิติต่าง ๆ

การวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ซึ่งแยกวิเคราะห์แต่ละองค์ประกอบ แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้อง ระหว่างองค์ประกอบแต่ละส่วน และแนวคิดทาง เศรษฐศาสตร์บางประการที่สามารถนำมาเทียบเคียงได้ อาทิ ความพอประมาณกับหลัก Optimization ความมีเหตุผลกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) และการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวกับกระบวนการจัดการความเสี่ยง (Risk Management) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดในทางเศรษฐศาสตร์บางเรื่อง จะสามารถอธิบายองค์ประกอบแต่ละส่วนของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงเป็นเพียงการอธิบายแบบแยกส่วน ไม่ใช่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยง จึงต้องมีการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบทั้ง 3 กับเงื่อนไข 2 ประการดังกล่าวข้างต้นด้วย นอกจากนี้ เนื่องจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ส่วนใหญ่มักเป็นไปเพื่อการอธิบายการกระทำที่เป็นอยู่ (Positive Aspect) ของมนุษย์มากกว่าการเสนอแนะแนวทางและการกระทำที่เหมาะสม (Normative Aspect) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดของเศรษฐกิจ การบรรลุจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิต ในระบบเศรษฐกิจพอเพียง จึงจำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขต่างๆ ดังที่ได้กำหนดไว้ในตัวปรัชญาฯ ทั้งเงื่อนไขกรอบความรู้ อันได้แก่ ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง และเงื่อนไขที่จะต้องเสริมสร้างในด้านจิตใจ และการกระทำ เพื่อเป็นวิถีทางปฏิบัติให้เกิดความพอเพียง (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 74 - 76)

1.5.1 ความพอประมาณ

บทวิเคราะห์เรื่องความพอประมาณในส่วนนี้ มีจุดประสงค์หลักเพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความพอประมาณดังที่ได้ปรากฏในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญ 2 เรื่อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์

(1) ความพอประมาณโดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ทางสังคม ที่ถูกกำหนด

(2) ความพอประมาณโดยเปรียบเทียบกับศักยภาพของตน

เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความพอประมาณกับกระบวนการ Optimization ในทางเศรษฐศาสตร์แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า หลักความพอประมาณสามารถช่วยให้การใช้ทรัพยากรของสังคมเกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้ในบางสถานการณ์ เช่น การที่บุคคลบางคนมีลักษณะความพอใจที่ไม่เหมาะสม การประเมินความเสี่ยงหรือศักยภาพของตนผิดพลาด หรือการไม่พิจารณาผลของการกระทำของตนอันอาจเกิดขึ้นกับผู้อื่น โดยหลักความพอประมาณสามารถใช้เป็นกลไกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากกลไกราคาในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพื่อช่วยแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าว และนำไปสู่การใช้ทรัพยากรที่เกิดประสิทธิภาพสูงสุดจากมุมมองของสังคม เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความพอประมาณกับแนวคิดในเรื่อง Bounded Rationality ในทางเศรษฐศาสตร์แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า ความพอประมาณสามารถใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของสังคมทางเลือกหนึ่งได้เป็นอย่างดี โดยสามารถใช้ ในสถานการณ์ที่การเสาะหาข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจในกระบวนการ Optimization เป็นไปได้ยาก หรือต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง และความพอประมาณสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่น่าพอใจในระดับสังคมได้เช่นเดียวกัน

1.5.3 ความมีเหตุผล

บทวิเคราะห์ในเรื่องความมีเหตุผลนี้ จะแสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่าง ตลอดจนประเด็นสำคัญในการประยุกต์ใช้เรื่องความมีเหตุผลเพื่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศ ความมีเหตุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างและครอบคลุมถึงการดำเนินการใดๆ ด้วยความรู้ความเข้าใจถึงผลต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำโดยคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนวิธีการปฏิบัติอย่างรอบคอบบนพื้นฐานของความดี (วิชัย ชูรงค์พันธ์ อังใน กลุ่มพัฒนากอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 87 - 88)

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบความมีเหตุผล ในแง่มุมของเศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจพอเพียง

แง่มุมที่เกี่ยวข้อง	ความมีเหตุผล	
	ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทั่วไป	ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
1. กรอบความคิดในเชิงพัฒนา	มีขอบเขตจำกัดมากภายใต้สมมติฐาน ที่ต่างกัน	คำนึงผลของการกระทำและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
2. ความเกี่ยวข้องในเชิงเวลา	สถิตยและพลวัต	พลวัตและยืดหยุ่น
3. ระดับการนำไปใช้	ทุกระดับขึ้นกับแง่มุมที่สนใจ	ทุกระดับและในทุกแง่มุม
4. ข้อจำกัดในการปฏิบัติ	เนื่องจากมีสมมติฐานจึงมีข้อจำกัดในการนำไปใช้	ไม่มีข้อจำกัดในการนำไปใช้
5. ความสอดคล้องกับนโยบายต่างๆ	จำกัดขึ้นอยู่กับสมมติฐานและวัตถุประสงค์ของเรื่องที่จะนำไปใช้	ได้ทั้งหมดโดยไม่มีข้อจำกัด
6. การนำมาซึ่งความสมดุลและความยั่งยืน (Balance and Sustainability)	ไม่แน่นอน	นำไปสู่ความสงบสุขในสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา (กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 94)

ความมีเหตุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยสรุปแล้ว คือ การคำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำ แล้วเลือก แนวทางที่นำไปสู่ผลที่ถูกต้องโดยมีปัจจัยในเรื่องคุณธรรมกำกับควบคู่ไปด้วย ซึ่งทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ เช่น Rationality หรือ Rational Expectation และ Common Knowledge ไม่สามารถอธิบายได้โดยสมบูรณ์ จึงทำให้ความมีเหตุผล (Reasonableness) ในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งควรค่าแก่การดำเนินการวิจัยเชิงเศรษฐศาสตร์ในแนวลึกต่อไป ความมีเหตุผลในระบบพลวัตจะเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและ

1.5.4 การมีภูมิคุ้มกันในตัว

บทวิเคราะห์นี้จะช่วยชี้ถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างของ “ระบบภูมิคุ้มกันในตัว” ของเศรษฐกิจพอเพียงและ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ โดยเปรียบเทียบประเด็นเรื่องภูมิคุ้มกันในตัวตามที่ปรากฏในพระราชดำรัสต่างๆ ในช่วงที่ผ่านมา กับกรอบความคิดในทางเศรษฐศาสตร์หลักที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการบริหารความเสี่ยง การตัดสินใจ ภายใต้ภาวะที่ไม่แน่นอน และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ระดับมหภาค (กอบศักดิ์ ภูตระกูล อ้างใน กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 97 - 98)

ระบบภูมิคุ้มกันในตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ นับว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันโดยรวม กล่าวคือมีลักษณะในการบริหารความเสี่ยง การกระจายความเสี่ยง การป้องกันความเสี่ยง การลดความเสี่ยง การสร้างกลไกที่ก่อให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า ยังมีข้อแตกต่างในด้านของวิธีการตัดสินใจ ซึ่งทางสายกลางเป็นทางเลือกหนึ่งที่บุคคล องค์กรสามารถใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจได้แทนหลัก Optimization และอาจจะ เหมาะสมกว่าภายใต้ข้อจำกัดจากอนาคตที่มีความไม่แน่นอน สำหรับประเด็นอื่นๆ โดยเฉพาะเรื่องความพอประมาณ ความ ซื่อตรง ความไม่โลภมากนั้น คงจะต้องวิเคราะห์เพิ่มเติมว่า เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มีความ สอดคล้องคล้ายคลึงกันอย่างไร นอกจากนี้ เราจะต้องคำนึงถึง ทั้งบทบาทของรัฐ บทบาทของตลาดและบทบาทขององค์กร หมู่บ้าน ในการสร้างภูมิคุ้มกันดังกล่าวให้เกิดขึ้นอีกด้วย

ตารางที่ 2 แสดงตัวอย่างภูมิคุ้มกันในตัวในระดับต่างๆ

เกิดขึ้น ตาม ธรรมชาติ	จากความไม่ประมาท		สร้างให้เกิดกลไก
บุคคล/บริษัท/ ครอบครัว (การผลิต/ครองชีพ)	1) ความอุดมสมบูรณ์ ของ พื้นที่ และทรัพยากร ที่มี ความหลากหลาย	1) ความพอประมาณ ทำใน ขนาดที่เหมาะสม ไม่โลภ ไม่เก็นตัวแต่ไม่ขัดสน 2) ความมีเหตุมีผล	1) การใช้ทฤษฎีใหม่เพื่อบรรเทาปัญหา ฝนที่ไม่ตกต้องตามฤดูกาล 2) เกษตรผสมผสานเพื่อเพิ่มความ หลากหลายของรายได้ การป้องกันความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ (Hedge ประกันภัย ฯลฯ)
ชุมชน/สังคม (การอยู่ร่วมกัน)	1) การอยู่ร่วม กันทาง ภูมิศาสตร์ มีความสัมพันธ์ ทางสังคม ที่เอื้ออาทรกัน	1) การสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชน	1) โครงการชลประทาน โครงการแก้มลิง เครือข่ายและการพึ่งพาอาศัยกัน การอนุรักษ์ป่าชุมชน
รัฐ (การบริหาร เศรษฐกิจ)	1) การมีกำลังทหารเพื่อ ป้องกัน อธิปไตยทาง ประเทศ	1) ความพอประมาณในการ ใช้จ่ายภาครัฐและในการ ก่อหนี้สาธารณะทั้งในและ ต่างประเทศ	1) Automatic Stabilizer ประเภทต่างๆ (การเก็บภาษี/โครงการประกัน สังคม/ ระบบอัตราแลกเปลี่ยนที่ยืดหยุ่น) นโยบายที่ไม่พึ่งประเทศใดประเทศ หนึ่ง เป็นหลัก (เช่น ส่งออกไปหลายๆ ประเทศ การสร้างพันธมิตร ในหลายๆ ด้าน)

ที่มา กลุ่มพัฒนากอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 106

1.5.5 เงื่อนไข

เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ในขณะที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทั่วไป การจะได้อะไรซึ่งผลลัพธ์ในเชิง Optimization นั้น เงื่อนไขหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง คือความจำกัดในเชิงงบประมาณหรือรายได้ (Budget Constraint) แต่ในทฤษฎีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั้น เงื่อนไขจะเป็นเชิงนามธรรม เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม หรือที่เรียกว่า คือ ความรู้คู่คุณธรรม

(1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ คือ ความรอบรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวัง ซึ่งอาจกล่าวในอีกลักษณะหนึ่งได้ว่า ความรอบรู้ คือความมีปัญญาและความระมัดระวัง คือ ความมีสติ

ข้อพึงสังเกตคือ มิติความหมายของเงื่อนไข “ความรู้” ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั้น อาจกล่าวได้กว้างกว่า “Perfect Knowledge” ในความหมายทั่วไปทางเศรษฐศาสตร์ หรือ “Common Knowledge” ในทฤษฎีเกม กล่าวคือ ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การมีความรู้ มิใช่หมายถึงมีข้อมูลและความรู้รอบด้านแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมีความรอบคอบในการใช้ข้อมูลนั้น ในการตัดสินใจ ประกอบ กับต้องมีความระมัดระวัง คือการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดต่างๆ ในอดีต เพื่อระมัดระวังมิให้เกิดความผิดพลาดซ้ำๆ อีก ในอนาคต อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะมีความใกล้เคียงกับทฤษฎี Learning Process มากกว่า Perfect Knowledge ซึ่งความใกล้เคียงของลักษณะปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับ Learning Process

(2) เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ คุณธรรม ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น ด้านการกระทำ เน้น ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทนความเพียร

เงื่อนไขทางเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไป มักจะกล่าวถึงแต่เรื่องของเงื่อนไขด้านงบประมาณ (Budget Constraint) เป็นหลัก โดยขาดเงื่อนไขทางด้านคุณธรรม (Ethical Constraint) แต่ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องเงื่อนไขคุณธรรมเป็น เงื่อนไขที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในอันที่จะนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สมบูรณ์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักวิชาการระดับแนวหน้าก็กำลังหาทางสร้าง ทฤษฎีใหม่ ๆ อยู่ เช่น Amartya Sen ได้กระตุ้นให้คำนึงถึงปัจจัยด้านศีลธรรมในกระบวนการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และผลงานของเขาได้รับรางวัลโนเบลปี 1998 ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาแนวทางการผนวกปัจจัยด้านศีลธรรม ในการตัดสินใจทางเศรษฐศาสตร์ในเชิงลึกต่อไป

1.5.6 ความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่างๆ และเงื่อนไข

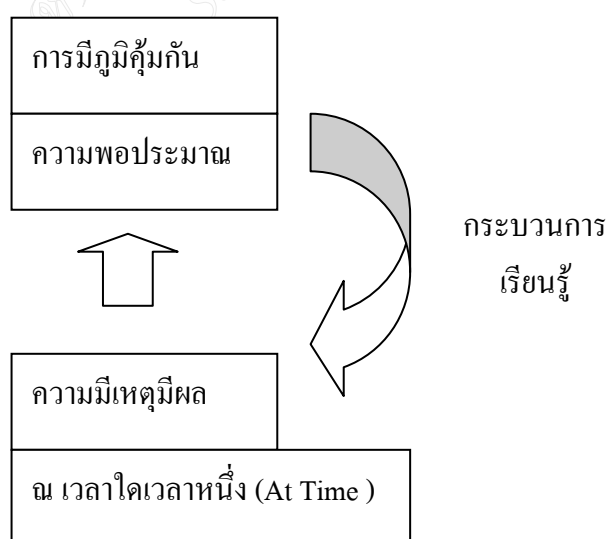
ในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียง แต่ละองค์ประกอบเพียงปัจจัยเดียว มิใช่เป็นสิ่งที่พอเพียงในตัวเอง จำเป็นต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวโดยดำเนินไปพร้อมความรู้และความดีด้วย กล่าวคือ ความมีเหตุผลจึงถือเป็นปัจจัยนำและปัจจัยคู่ขนานใน การดำเนินการของความพอประมาณและการสร้างระบบภูมิคุ้มกัน ความพอประมาณอย่างมีเหตุผลเป็นสิ่งที่ควรกระทำ แต่ความมีเหตุผลอย่างพอประมาณเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักความ เป็นจริง การสร้างระบบคุ้มกันภัยอย่างมีเหตุผลจะเป็นสิ่งที่ป้องกันความล้มเหลวทั้งจากภายในและภายนอก ในขณะที่ ความมีเหตุผลที่มีระบบป้องกันความเสี่ยง แท้จริงแล้วคือการจำกัดเหตุผลด้วยความระมัดระวังและด้วยเหตุปัจจัยที่จำกัด (Bounded Rationality) หรือถือเป็นการเดินทางสายกลางของเหตุผลที่นำไปสู่การกระทำต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนา

(1) ตัวอย่างความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบทั้งสาม

องค์ประกอบทั้งสาม มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบ และมีได้หลายรูปแบบ ภาพประกอบที่ แสดงให้เห็น ตัวอย่างความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งว่า ความมีเหตุมีผลเป็นพื้นฐานของอีก 2 องค์ประกอบ คือ ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกัน ดังนี้

- ความมีเหตุมีผลถือว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ ความพอใจเป็นไปแต่โดยพอประมาณ และระดับของ ความพอประมาณจำเป็นต้องมากพอที่จะสร้าง ภูมิคุ้มกันในตัวด้วย การมีภูมิคุ้มกันในตัว ก็เป็นปัจจัยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างมีเหตุผล ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

- อย่างไรก็ดี ระดับความมีเหตุมีผล สามารถปรับเปลี่ยน ไปได้ตามความรู้และประสบการณ์ ที่เกิดจากการรับรู้ ในผลของการกระทำและการตัดสินใจของแต่ละครั้ง ของแต่ละบุคคล ความมีเหตุมีผลที่เปลี่ยนแปลงไปและสั่งสมจากประสบการณ์ต่างๆ ในแต่ละครั้งที่มีการตัดสินใจในเชิง ความคิดและการกระทำ จะนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมที่มีพื้นฐานบนความพอเพียงในที่สุด

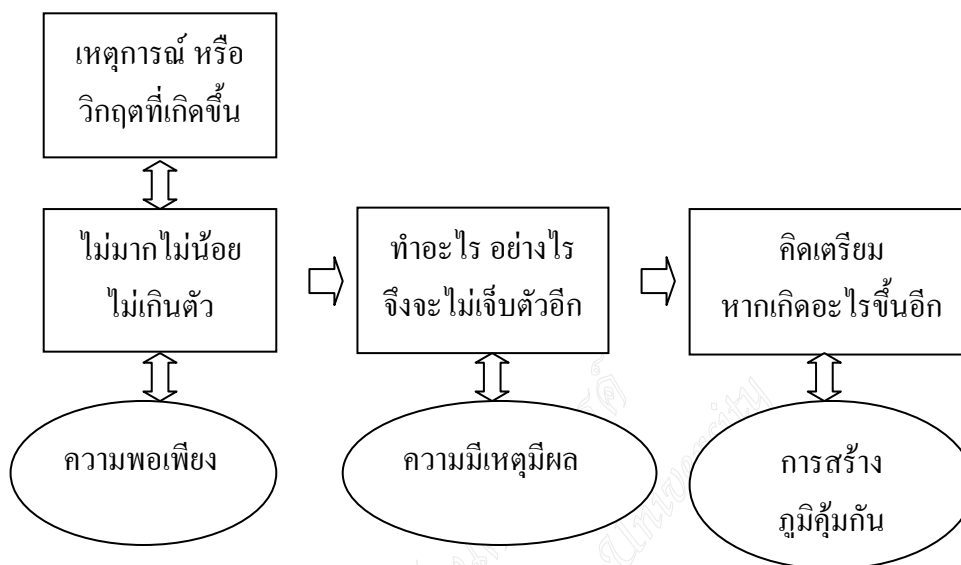
แผนภาพที่ 14 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน
ที่มา (กลุ่มพัฒนากอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 112)

(2) ตัวอย่างความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบกับเงื่อนไข

ความมีเหตุผลที่ใช้ในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่ถูกตีกรอบด้วยความหมายที่มุ่งเน้นว่าปัจเจกชนจะต้องมีความถูกต้องในตัว ของเหตุและผลเสมอไป แต่การนำปัจจัยในเรื่องความรู้ และ ความดี มาประมวลรวมกันกับความมีเหตุผล หากได้รับการ พัฒนาอย่างต่อเนื่องและลงมือกระทำอย่างจริงจัง ก็จะนำพาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่การดำเนินงานและการพัฒนาสังคม การผนวก ความมีเหตุผลเข้ากับความพอประมาณ เหมือนเป็น ดาซัง ถ่วงดุล ที่มีให้ เกิดการกระทำที่เกินพอดีหรือน้อยไป หรือเกิดอคติ (Biased) จนเกินขนาด โดยความพอประมาณจะเป็นผลที่เกิดขึ้นเพื่อตรวจสอบ (Cross-Check) การกระทำ ตลอดจนความคิดตลอดเวลา ความมีเหตุผลจึง ทำให้การตัดสินใจในการกระทำใดๆ เป็นไปในขอบเขตที่พอเพียง การนำระบบคุ้มกันความเสี่ยง มาผนวกกับความมีเหตุผล จะช่วยลดความแปรปรวน หรือ ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ การคิดอย่างมีเหตุผลจึง ไม่ถูกตีกรอบด้วยตัวแปรที่ผันผวน ทั้งนี้ ถ้าความ พอประมาณได้ถูกยึดเหนี่ยวเป็นหลักแล้ว ความคิดที่เกิดจาก ความมีเหตุผล จึงเสมือนมีตัวกำกับและลดความผันผวนพร้อมๆ กัน ความเกินพอดีของความคิดจึงไม่มี และการเรียนรู้จากผลลัพธ์ของเหตุการณ์ จึงเป็นไปอย่างมีระบบแต่ไม่ตายตัว ซึ่งความสอดคล้องตามที่ได้กล่าวนี้ จึงเป็นยุทธวิธีของ การแก้ปัญหาจากระดับจิตใจ ความคิด ต่อเหตุการณ์ภายนอก ที่มีแต่ความผันผวน ซึ่งคือความเป็นจริงในโลกปัจจุบัน ทั้งใน เชิงเศรษฐกิจและสังคม ความมีเหตุผลบนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานในการสร้างคน สร้างสังคม และ ประเทศชาติ จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปไม่ได้ รวมคุณธรรมในการสร้างแบบจำลองต่าง ๆ (Model) หรือแม้แต่การยกปัจจัยดังกล่าวเพื่อใช้ในการตีกรอบเพื่อหา คำตอบในเชิงเศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้อง ความมีเหตุผลในเศรษฐกิจพอเพียงจึงถือเป็นอีกแขนงความคิดที่ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มิได้ครอบคลุมหรืออธิบายได้ยากในเชิงปริมาณ

(3) ตัวอย่างการนำมาประยุกต์ใช้

หากเรายึดมั่นในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เราสามารถนำองค์ประกอบทั้ง 3 ประการของหลักปรัชญา ดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ร่วมกันให้เกิดความเชื่อมโยงของการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ต่างๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราประสบกับเหตุการณ์วิกฤต เหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่ง และเราสามารถทำความเข้าใจสาเหตุของปัญหาและที่มาของการตัดสินใจที่ผิดพลาด เราก็จะนึกถึงระดับความพอประมาณ ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการกระทำในครั้งต่อไป เพื่อให้สามารถเข้าไปจัดการกับ สถานการณ์ได้อย่างระมัดระวัง นอกจากนี้แล้ว เรา จะคำนึงถึงการกระทำที่ไม่นำไปสู่การเจ็บตัวหรือได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ร้ายๆ เหล่านั้นอีก ซึ่งก็คือความมีเหตุผล ท้ายที่สุด เราก็ต้องคำนึงด้วยว่าต่อไปในภายภาคหน้าจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง

แผนภาพที่ 15 แสดงตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 115)

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรทฤษฎีใหม่ สามารถส่งเสริมความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้มั่นคงขึ้น โดยเริ่มต้นจาก การปรับเปลี่ยนทัศนคติของ เกษตรกร ให้ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นขั้นตอนเริ่มต้น ความพอเพียง นอกจากนี้ เกษตรกรควรคำนึงถึงความเหมาะสมในการ เลือกใช้ความรู้ดั้งเดิมและ วัตถุดิบตามธรรมชาติที่ หาได้ในท้องถิ่น โดยอาศัยกระบวนการใช้เหตุผล เพื่อหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยง อันจะนำไปสู่เหตุการณ์ร้ายๆ ที่เกษตรกรประสบในอดีต ท้ายที่สุด เกษตรกรจำเป็นต้องสร้าง ภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง โดยพัฒนาศักยภาพของตนเอง และชุมชน ลดการพึ่งพิงสิ่งต่างๆ ที่ไม่จำเป็น จากภายนอก เน้นการพึ่งพาตนเองมากขึ้น อาทิ การรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ และการนำ ผลผลิตใน ท้องถิ่นมาแปรรูปและจัดจำหน่าย เป็นการกระจายความเสี่ยงต่อความยากจน เพราะนอกจากจะช่วย สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และลดการอพยพของแรงงานในภาคเกษตรกรรมไปสู่ ภาคอุตสาหกรรมใน เมืองแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในระดับชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันจะนำไปสู่ “ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาต่างๆ อันจะเกิด ขึ้นในอนาคต

1.5.7 บทสรุป

ผลการวิเคราะห์ของคณะทำงานมีข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการ คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) หรือระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความคิดหลัก คือ ทางสายกลางและมีองค์ประกอบของคำนิยามที่สำคัญ สามประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว และมีเงื่อนไข 2 ประการคือความรู้และคุณธรรม เป็นกรอบชี้นำทางปฏิบัติ (กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. 2546 : 116 - 120)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีทาง เศรษฐศาสตร์ที่สำคัญหลายทฤษฎี มีทั้งในแง่ที่สอดคล้อง กับบางทฤษฎี และในแง่ที่แตกต่างออกไป เพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงชี้ถึงสิ่งที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งมากกว่าที่จะอธิบายได้ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ที่มีอยู่ในขณะนี้

องค์ประกอบทั้งสามของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถ แยกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ส่วนที่สร้างให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรในสถานการณ์ที่ปราศจากผลกระทบภายนอก ซึ่งประกอบด้วยความพอประมาณ และความมีเหตุผล และส่วนที่เป็นองค์ประกอบที่เสริมประสิทธิภาพของ การใช้ทรัพยากรให้พร้อมต่อการรองรับผลกระทบจาก ภายนอกซึ่งมีความไม่แน่นอน อันได้แก่ การมีภูมิคุ้มกันในตัว

(1) ความพอประมาณ หมายถึงความพอใจที่สิ่งที่เหมาะสม ในปริมาณที่เหมาะสม ไม่น้อยจนเกินไปจนก่อให้เกิดความขาดสน และไม่มากเกินไปจนฟุ่มเฟือยจนเกินกำลังของตน หรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อผู้อื่น ซึ่งมีแนวคิดเรื่องความ พอประมาณใน 2 แนวทางหลักคือ ความพอประมาณ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ทางสังคมที่ถูกกำหนด และ ความพอประมาณ โดยเปรียบเทียบกับศักยภาพของตน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความหมายครอบคลุมกระบวนการ Optimization ภายใต้อำนาจจำกัดต่าง ๆ หรือใกล้เคียงกับ แนวคิดเรื่อง Bounded Rationality นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าความพอประมาณสามารถนำมาซึ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน หรือการสร้างให้เกิด ประสิทธิภาพในเชิงพลวัตร

(2) ความมีเหตุผลในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียง เน้นให้ ดำเนินถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการกระทำและวิธีการต่าง ๆ แล้วมุ่งให้เลือกกระทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดผลที่ถูกต้องบน พื้นฐานของความรู้และคุณธรรม โดยความถูกต้องในที่นี้ อธิบายได้ โดยผลที่พอประมาณและสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ให้เกิดขึ้น ซึ่งแนวคิด Rationality หรือ Rational Expectation หรือ Common Knowledge ไม่สามารถอธิบายความมีเหตุผลในบริบทนี้ได้อย่างสมบูรณ์

(3) ระบบภูมิคุ้มกันในตัวของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ นับว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันโดยรวม กล่าวคือมีลักษณะในการบริหารความเสี่ยง การกระจายความ

องค์ประกอบทั้งสาม มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบ โดย ความมีเหตุผลถือได้ว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้าง ให้ความพอใจเป็นไปแต่โดยพอประมาณ ระดับของความพอประมาณจำเป็นต้องพอเพียงในเชิงการสร้างภูมิคุ้มกันในตัว อีกทั้งการมีภูมิคุ้มกันในตัวก็เป็นปัจจัยเสริมสร้างให้ การดำเนินกิจกรรมต่างๆทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างมีเหตุผล ในระยะปานกลางและระยะยาว

(4) เงื่อนไข 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไข คุณธรรมในระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวเองได้ ทั้งนี้เงื่อนไขความรู้ประกอบด้วยความรู้ 3 ด้านคือ รอบรู้ในวิชาการต่างๆ

รอบคอบในการเชื่อมโยง และระมัดระวังในการนำความรู้ไปใช้ ส่วนเงื่อนไขคุณธรรมนั้น ต้องมีคุณธรรมในมิติของจิตใจ และการกระทำที่เน้นความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน และความเพียร

สำหรับประเด็นอื่นๆ โดยเฉพาะเรื่อง ความซื่อตรง ความไม่โลภมากนั้น คงจะต้องวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าเศรษฐกิจ พอเพียงและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มีความสอดคล้องคล้ายคลึงกันอย่างไร นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทั้งบทบาทของรัฐ บทบาทของตลาดและบทบาทขององค์กรชุมชนต่างๆ ในการสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในสังคมด้วย

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่คณะทำงานอ้างถึงนั้น ล้วนมีความ สำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างวิชาเศรษฐศาสตร์ให้สามารถ อธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐศาสตร์ได้อย่างมีรากฐานทาง

วิทยาศาสตร์ จนทำให้นักเศรษฐศาสตร์ผู้บุกเบิกทฤษฎี ดังกล่าวเหล่านั้นได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ดังนั้น จึงถือได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมถึงหลักการสำคัญที่เป็นหัวใจของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งให้เห็นถึงจุดอ่อนหรือข้อจำกัดของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มีอยู่ในขณะนี้หลายข้อ แม้ว่าในขณะนี้อาจจะยังไม่สามารถจะสร้างทฤษฎีที่อธิบายแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างสมบูรณ์ แต่สามารถชี้ถึงทิศทางของงานวิจัยที่ควรมีขึ้นเพื่อบุกเบิกสร้างเสริมองค์ความรู้ให้แก่วิชาการเศรษฐศาสตร์ต่อไป

1.6 การสร้างกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เสนอให้ริเริ่มการสร้างกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสานต่อความคิดและเชื่อมโยงการขยายผลที่เกิดจากการนำหลักปรัชญาฯ ไปใช้อย่างหลากหลาย รวมทั้งเพื่อจุดประกายให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ที่ถูกต้อง ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับ และการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติในทุกภาค ส่วนของสังคมอย่างจริงจัง จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์ นับตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา จะพบว่าพระองค์ท่านได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน พอมีพอใช้ การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการ พัฒนาตามลำดับขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิตซึ่ง ทั้งหมดนี้เป็นที่รู้จักกันภายใต้ชื่อว่า เศรษฐกิจพอเพียง

สศช. จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันกลั่นกรองพระราชดำรัสฯ สรุปเป็นนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้เชิญเชิญมาเป็นประธานนำทางในการจัดทำ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีความเข้าใจและนำไปประกอบการ ดำเนินชีวิต การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างเครือข่ายเรียนรู้ ให้มีการ นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ตลอดจนเป็นส่วน หนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทยในทุกภาคส่วน

วัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับหลัก เศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาฯ ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และปลูกฝังปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่การปรับแนวทางการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเสริมพลังให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาไป ได้อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างฐานรากทางเศรษฐกิจและ สังคมให้เข้มแข็งรักษาความสมดุลของทุนและทรัพยากรในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับตัว พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างรู้เท่าทัน และนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน ชาวไทย การขับเคลื่อนจะเป็นในลักษณะเครือข่ายและระดมพลังจากทุกภาคส่วน แบ่งเป็น 2 เครือข่ายสนับสนุนตามกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น ได้แก่ เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน เครือข่ายธุรกิจเอกชน นอกจากนี้แล้วยังมีเครือข่ายสนับสนุนตามภารกิจ ได้แก่ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายสร้างกระบวนการเรียนรู้ เครือข่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้แกนกลางขับเคลื่อนมี 3 ระดับ ได้แก่ คณะที่ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง และกลุ่ม

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งที่จะทำให้เกิดการนำปรัชญา ฯ และหลักการบนพื้นฐานของปรัชญา ฯ ดังกล่าวข้างต้นไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ซึ่งการที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดผลสำเร็จได้นั้นจำเป็นที่จะต้องกำหนดแนวทางหรือยุทธวิธีในการขับเคลื่อนอย่างเป็นขั้นตอนและชัดเจน ดังนี้ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. มปป : 15 - 17)

(1) เชื่อมโยง กลุ่มหรือบุคคล ที่มีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อสร้างแกนเครือข่ายขับเคลื่อน ในการสานต่อองค์ความรู้ และรวมพลังเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมให้ไปในทิศทางเดียวกัน โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายนี้ จะนำไปสู่การสร้างกระแสเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มย่อย ๆ (Many Small Movements) ที่มีความหลากหลาย ซึ่งจะก่อให้เกิดการสร้างพื้นฐานของการขับเคลื่อนต่อไป

(2) ร่วมมือ ระหว่าง แกนเครือข่าย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการถอดบทเรียนเศรษฐกิจพอเพียง จากกิจกรรมตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม (Show Cases หรือ Best Practices) ในสาขาต่าง ๆ อาทิ เกษตรอุตสาหกรรม บริการ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ธุรกิจขนาดจิ๋ว เล็ก กลาง ใหญ่ ทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว โดยใช้ให้เห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความพอเพียง หรือไม่พอเพียง ทั้งนี้ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมและหลากหลายจะเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการสื่อความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคม

(3) พัฒนาแนวคิดให้ชัดเจน โดยการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทาง เพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น และนำเสนอเป็นทางเลือกหนึ่งของแนวทางการพัฒนา

(4) สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้างและเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วน ได้มีประสบการณ์ที่จะผ่านกระบวนการ ใด่ตรงและเรียนรู้จากการปฏิบัติ เพื่อตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบแนวคิดและพื้นฐานในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่พลังศรัทธาและฉันทามติเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคม

(5) สร้างสื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Communication for Change) ที่มีพลังจากการประมวลความรู้และบทเรียนต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และเกิดความสนใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในกลุ่มเป้าหมาย

(6) ขยายผลในภาคส่วนต่าง ๆ ในหลากหลายมิติ ให้เกิดพลังเครือข่ายที่มีแรงมากเพียงพอ (Momentum) ที่จะทำให้กระแสเศรษฐกิจพอเพียงขยายต่อไปเรื่อย ๆ ในวงกว้างอย่างเป็นธรรมชาติ จนเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้เรียนรู้ถึงแนวทาง วิธีการ และเงื่อนไขในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม

(7) เกิดผลลัพธ์จากการขับเคลื่อน คือ ประชาชนในแต่ละพื้นที่และภาคส่วนปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิต โดยน้อมเอาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นปรัชญานำทางชีวิต และเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ในกลุ่มสาขาอาชีพ และพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ จนสามารถนำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบและโครงสร้างของสังคม และยึดหลักการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงในที่สุด

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (มปป : 18) ได้กล่าวถึง วิธีการในการขับเคลื่อน กล่าวคือ การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจะมุ่งประสานพลังในลักษณะพันธมิตรแห่งความร่วมมือ และเน้นการเสริมพลังทางบวกโดยการชักจูงเครือข่าย ให้มีประสิทธิภาพและมีพลังในการขับเคลื่อน โดยเริ่มจากการมองภาพการดำเนินการอย่างเป็นองค์รวมก่อน แล้วจึงกำหนดแนวทางและการดำเนินการในแต่ละด้าน เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงและเสริมพลังในการขับเคลื่อน ให้ประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับรากหญ้าถึงระดับมหภาค นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง เครือข่ายขับเคลื่อนในเบื้องต้น จะแบ่งเป็น 2 เครือข่ายหลัก ตามกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน และ เครือข่ายธุรกิจเอกชน โดยมีเครือข่ายสนับสนุน ที่ร่วมมือกันทำงานตามภารกิจ 3 ด้าน ได้แก่ เครือข่ายพัฒนาวิชาการและส่งเสริมการวิจัย เครือข่ายสร้างกระบวนการเรียนรู้ และ เครือข่ายสร้างความเข้าใจและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โดยทุกเครือข่ายจะมีแนวทางในการทำงานร่วมกันที่จะสร้างเสริมพลังเล็ก ๆ ภายในเครือข่าย และในที่สุดจะนำไปสู่การเสริมพลังซึ่งกันและกันจนกลายเป็นพลังใหญ่แห่งการขับเคลื่อน การทำงานของแต่ละเครือข่ายนั้นจะมีลักษณะกึ่งเวทีเปิด ที่สามารถเชิญคนภายนอกจากภาคส่วนอื่น ๆ มาร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมมือในกิจกรรม ตามประเด็นความสนใจ

จากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ ดังนี้

1. ทูทางสังคม

ทูทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูทางมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้นื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ พื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทูทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

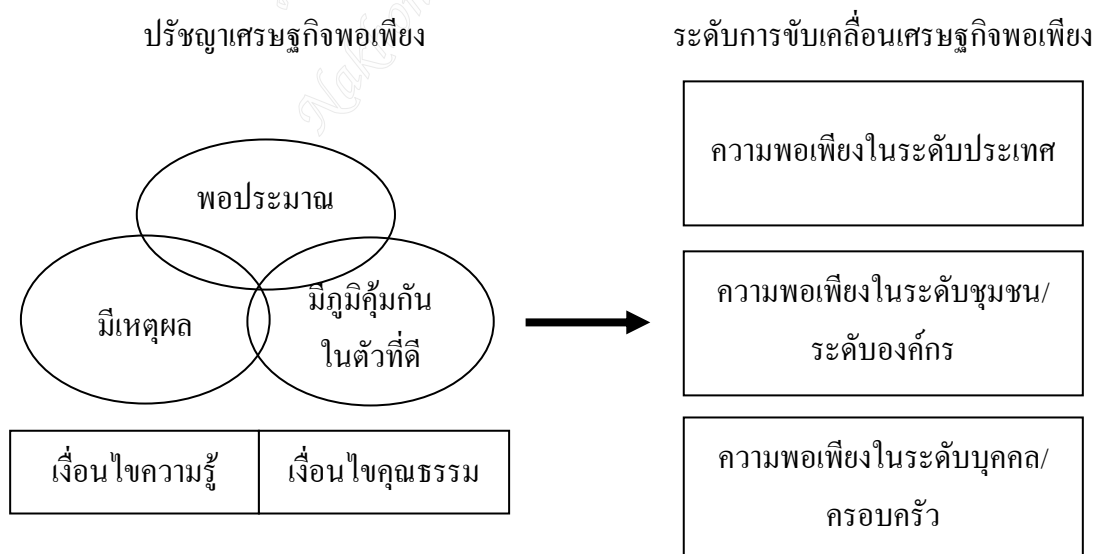
นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน / ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงชุมชนท้องถิ่น

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ความพอเพียงในระดับปัจเจกบุคคล / ครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตอย่างพอกินพอใช้ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นทำให้เกิดความสุขและความพอใจในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงพยายามพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถอยู่อย่างพอเพียงได้ในทุกสถานการณ์

ความพอเพียงในระดับชุมชน เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในชุมชนมีความพอเพียงในระดับครอบครัวเป็นพื้นฐานแล้ว สมาชิกสามารถนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาขยายผลในทางปฏิบัติไปสู่ระดับชุมชน ได้รวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถที่ตนมีอยู่เป็นพื้นฐานประกอบการดำเนินชีวิต มีความช่วยเหลือแบ่งปันกัน จนเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกันต่อไป ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมในการดำเนินชีวิตที่สมดุลอย่างแท้จริง

ความพอเพียงในระดับรัฐหรือระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆแห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนร่วมมือกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชน ด้วยหลักแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงด้วยเหตุผลว่า พื้นฐานของประเทศเป็นอย่างไร ก็จะสามารถวางนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนาให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

แผนภาพที่ 16 แสดงระดับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : www.sufficiencyeconomy.org

2. ผลการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ รวมทั้งสิ้น จำนวน 38 ชุมชน โดยได้จากการส่งเคราะห์เอกสารจำนวน 32 ชุมชน และจากการลงศึกษาภาคสนามชุมชนต้นแบบในพื้นที่จริง จำนวน 6 ชุมชน ซึ่งผลปรากฏดังต่อไปนี้

2.1 “โคกพยอม”... วิถีพึ่งพา ดิน น้ำ ป่า ตำบลละงู อำเภอละงู จังหวัดสตูล

บ้านโคกพยอม.... ชุมชนบนแนวป่าชายเลน ต.ละงู อ.ละงู จ.สตูล ที่คนทั้งชุมชนมีอาชีพรับจ้างตัดไม้ในป่า เพื่อเผาทำถ่านมาแต่อดีต....

สภาพแวดล้อมที่โอบล้อมด้วยทะเล ทรัพยากรสำคัญที่ชาวบ้านหาอยู่หากินจึงรายล้อมรอบตัว.... “ป่าชายเลน” คือฐานที่มั่นที่ชาวบ้านอิงอาศัยกันมานาน แต่เมื่อเกิดการสัมปทานป่า ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตเดิมของชุมชนก็เปลี่ยนไป โรงงานเผาถ่านเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับอาชีพรับจ้างตัดไม้ในป่าชายเลน ตัดไม้ส่งเข้าโรงงาน เผาถ่านส่งขาย หลายสิ่งหลายอย่างเปลี่ยนไป.... แล้ววันหนึ่งป่าชายเลนก็หมด

ปัญหาที่ถาโถมมายังชุมชนบนแนวป่าชายเลนแห่งนี้ กลายเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านได้มาร่วมคิด ร่วมทำ เรียนรู้ปัญหากันและกัน บนโจทย์สำคัญที่ว่า ชุมชนจะอยู่กันอย่างไรเมื่อฐานทรัพยากรหมดลง เกิดการปรึกษาหารือในชุมชนจนเกิดเป็นแนวคิดในการปลูกป่าทดแทน

ชาวบ้านทุกคนต่างช่วยกันเก็บเอาฝักลูกไม้มาปลูกเป็นป่าทดแทน ระดมกำลังจนเกิดการจัดงานปลูกป่าวันพ่อ มีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาเปิดงาน ทำให้หน่วยงานภาครัฐเห็นบทบาทความสำคัญของกิจกรรมชาวบ้าน เกิดการร่วมไม้ ร่วมมือ ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมให้ความรู้ โดยกรมป่าไม้ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาอบรมการฟื้นฟูป่า ปลูกป่าทดแทนให้แก่ชุมชน และให้ชาวบ้านรับจ้างเพาะกล้าไม้แล้วนำไปปลูกในป่า

แม้ว่าจะมีหน่วยงานรัฐเข้ามาสนับสนุน แต่ความแตกต่างในวิถีชีวิตระหว่างชาวบ้านผู้อยู่อาศัยในป่าชายเลนกับเจ้าหน้าที่รัฐ กลับกลายเป็นสิ่งที่สร้างกระบวนการเรียนรู้สำคัญให้กับชุมชนโคกพยอม ชาวบ้านมีความเห็นที่แตกต่างไปในการไปปลูกป่า กรมป่าไม้เน้นการปลูกป่าในลักษณะป่า จัดตั้งโดยทางที่ให้โล่งเตียนแล้วนำกล้าไม้ชนิดเดียวไปปลูกใหม่ทั้งหมด ในขณะที่ชาวบ้านมีความเห็น ที่มองถึงความสำคัญของซากไม้ต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ที่ยังสามารถแตกกิ่งก้านเติบโตได้โดยธรรมชาติ และสุดท้ายชาวบ้านจึงใช้วิธีการนำกล้าไม้ใหม่ ชนิดใดก็ได้ไปปลูกแซมในพื้นที่เดิมโดยไม่มีการถางเตียน กลายเป็นวิธีการปลูกป่าทดแทนที่เห็นผล เมื่อต้นไม้ออกขึ้นชุมชนก็ได้ป่าชายเลนกลับคืนมา ป่าที่อุดมสมบูรณ์มีทั้งไม้โกงกาง ไม้เสมหะเหมือนเดิม

เมื่อการปลูกป่าเกิดขึ้น การฟื้นฟูวิถีเดิมจึงกลับคืนมาด้วยเช่นกัน การอยู่กับธรรมชาติอย่างเคารพ เกื้อกูล พึ่งพิงอาศัยพื้นถิ่นกลับมา การจัดการป่าหาใช้เป็นเพียงป่าทดแทนเท่านั้น แต่ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของป่าที่มีคุณค่า และประโยชน์อันมากมาย เกิดเป็นกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่า คือ ห้ามใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าเฉลิมพระเกียรติ สมาชิกคนใดต้องการใช้ไม้ในกรณีจำเป็นต้องแจ้งคณะกรรมการป่าทราบล่วงหน้า 3 วัน สมาชิกคนใดตัดไม้ 1 ต้น ต้องปลูกทดแทน 5 ต้น ผู้ใดตัดไม้โดยไม่บอกคณะกรรมการป่า จะถูกดำเนินคดีและจ่ายค่าปรับ 500 – 1000 บาท ค่าปรับที่ได้จะนำเข้ากองทุนพัฒนาป่าชายเลน กฎระเบียบนี้สามารถปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมตามความเหมาะสม ห้ามบุคคลภายนอกเก็บลูกฝัก พันธุ์ไม้จากป่าชายเลนก่อนได้รับอนุญาต และแม้ว่าในการจัดการป่าของชุมชน จะมีโครงสร้างคณะกรรมการในการดูแลจัดการ แต่กลับพบว่าจิตสำนึกของชาวบ้านกลับเป็นพลังสำคัญยิ่งที่หนุนเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น ชาวบ้านต่างทำหน้าที่อย่างเต็มความสามารถในการดูแลรักษาป่า เป็นหูเป็นตาสอดส่องไม่ให้คนภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้ เพราะผืนป่าชายเลนแห่งนี้คือเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนอย่างแท้จริง

ความผูกพัน และความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลของชาวบ้าน โลกพยอมกับทรัพยากรธรรมชาติกลับคืนมาอีกครั้ง จากผืนป่าชายเลนเชื่อมโยงสายน้ำ ลำคลอง ผืนดินที่ชาวบ้านอิงอาศัยในการทำไร่นาเรือกสวนไม่ผสม เกษตรธรรมชาติตามวิถีเดิมต่างกลับคืนสมบูรณ์

“คลองตึงหัง” เป็นสายน้ำแห่งชีวิตที่เป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำนานา ชาวบ้านใช้ลำคลองนี้เป็นแหล่งอาหารจับกุ้งหอยปูปลามาแต่อดีต เมื่อป่าสมบูรณ์ ย่อมทำให้แหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ตามคลองสายนี้จึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนเรื่อยมา จนปัจจุบันมีการส่งเสริมอาชีพประมงพื้นบ้านโดยการเลี้ยงปลาในกระชังตลอดแนวลำคลองจากกรมประมง ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 50 ครัวเรือน มีกระชังทั้งหมด 80 กระชัง จากเริ่มต้นเพียงแต่ 20 กระชังเท่านั้น การบริหารจัดการกลุ่มที่ดีทำให้ชาวบ้านมีอำนาจในการต่อรอง ได้ราคาปลาที่เหมาะสม และไม่ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ ปัจจุบันมีเงินกองทุนหมุนเวียน เพื่อจัดสวัสดิการแก่สมาชิก 25,000 บาท มีกระบวนการชุมชนในการดูแล จัดการ มีเวรยามทำหน้าที่ผลัดกันให้อาหารปลาและนอนเฝ้าปลาในตอนกลางคืนเพื่อป้องกันขโมยจากชุมชนอื่น มีกฎกติกา สวัสดิการสำหรับสมาชิกกลุ่ม หากพ่อแม่สมาชิกเสียชีวิตได้รับเงิน 3,500 บาท โดยมีการทำประกันชีวิตให้สมาชิกคนละ 50,000 บาท เสียค่าประกันเดือนละ 200 บาท แบ่งปันให้โรงเรียน 20,000 บาท เป็นค่าอาหารกลางวันของเด็ก และมีแนวคิดที่จะต่อยอดเงินให้แก่มัสยิดอีกด้วย เรียกได้ว่าเป็นการบริหารจัดการกลุ่มที่เชื่อมโยงชุมชนทั้งชุมชน และเป็นการจัดการอาชีพ ความเป็นอยู่โดยชาวชุมชนเพื่อชุมชน แสดงให้เห็นศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ของชาวบ้านในการพึ่งพาตนเองอย่างชาญฉลาด

ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ก่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ที่ได้สร้างแนวคิดและกระบวนการเรียนรู้สำคัญแก่ชุมชน เรียนรู้ “พลัง” ที่มาจากการรวมกลุ่ม ร่วมมือกันโดยมีความสามัคคี เข้าอกเข้าใจกัน เป็นตัวประสานร้อยรวมความเป็นหนึ่งเดียวให้เกิดพลังของชุมชน อันนำไปสู่ความสำเร็จ

ในวิถีพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนโคกพยอม ส่วนที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการผลักดันขับเคลื่อนกิจกรรมก็คือ กลุ่มผู้หญิงในชุมชน หลากหลายเรื่องราวชีวิตผู้หญิงโคกพยอมสะท้อนถึงความเข้มแข็ง และพลังของผู้หญิงที่มีบทบาทในการประสานพลังชุมชน เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้หญิง ให้มีบทบาทในการบริหารจัดการงานชุมชน จนเกิดกลุ่มกิจกรรมมากมาย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ มีอาชีพทำกิจ และหนึ่งในกลุ่มกิจกรรมชุมชนที่สำคัญก็คือ “กลุ่มออมทรัพย์กองทุนชุมชน”

เรื่องราวของหลากหลายชีวิตบนผืนดินแนวป่าชายเลน โลกพยอมแห่งนี้ สะท้อนภาพชีวิตของวิถีพอเพียงในรูปแบบต่าง ๆ บนฐานสำคัญคือ การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติในการอิงอาศัยทั้งผืนดิน น้ำ ป่า ที่ผสมผสานเชื่อมโยง รวมทั้งการมีกลุ่มกิจกรรมที่มีการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ หากชุมชนมีทรัพยากร พวกเขาก็จะสามารถหาอยู่หากิน อยู่ได้ และนอกจากจะอยู่ได้ ยังต้องมีกระบวนการในการสืบสานแนวคิดของชุมชน ทำให้เกิดการขยายผลของความรู้ชุมชนที่มีคุณค่า สร้างกระบวนการให้คนมองเห็นคุณค่าร่วมกัน มองเห็นคุณประโยชน์ของทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งป่าชายเลน สายน้ำ ลำคลอง และทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่

“เรารู้ตัวเองว่าสิ่งไหนจำเป็น และสิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ เพราะในหลักศาสนาก็มีสอนอยู่แล้ว” สิ่งไหนไม่ควรทำ เพราะในหลักศาสนาก็มีสอนอยู่แล้ว” จากแนวคิดนำไปสู่การปรับใช้ในชีวิตชาวชุมชน เกิดการผลักดันให้ชาวบ้าน มีความกระตือรือร้นตั้งใจในการประกอบอาชีพ เช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง ส่งผลให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น และสิ่งสำคัญคือความรักสามัคคี และเข้าใจกันระหว่างชาวบ้าน โรงเรียน มัสยิด ผ่านการพบปะพูดคุยกันทุกคำคืน ที่ศาลาทำน้ำซึ่งสร้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงของชาวชุมชน ช่วยกันหางบประมาณและบริจาคเพิ่มเติม ส่งผลให้กิจกรรมของชุมชนประสบผลสำเร็จ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน จนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ในปี 2549 และที่สำคัญชุมชนยังยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เป็นมุสลิมที่ดีดี ทำดีและไม่เบียดเบียนใคร มีความเคารพในระบบอาวุโส เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนระหว่างรุ่นให้เกิดการเรียนรู้และเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตของชาวชุมชนเรียกได้ว่า จัดการชุมชนบนฐาน

ผู้เฒ่าวัย 80 ปี ป๊ะมาหมาด หลีหาด คอยสอนสั่งเล่าเรื่องราวในอดีตให้ชาวชุมชนได้ ฟังแทนทุกคำคืนที่มีการพบปะพูดคุยที่ศาลาท่าน้ำ “คนสมัยก่อนกับสมัยนี้ไม่เหมือนกัน สมัยก่อน รู้จักใช้จ่าย ใครมีเงิน 30 บาทก็ถือว่ารวยแล้ว เพราะรู้จักการใช้จ่าย รู้จักทำให้สุขภาพดี แต่คนสมัย นี้ชอบแต่ซื้อ ไม่รู้จักทำ จะลำบากในภายหลังเพราะเอาแต่ใช้จ่าย ฟุ่มเฟือย เป็นหนี้ ธกส. ฟ่อนนั้น ฟ่อนนี้ เราทำของเรา รู้ใช้อย่างสมดุล อยู่ให้พอกิน อยู่ให้พอใช้ คือความพอเพียง” และที่สำคัญ มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ทั้งในรูปแบบกลุ่มกิจกรรม กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าชาย เลน รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง ขน มลูกโรย การต่อเรือหัวโทง ให้ลูกหลานของชุมชนได้ศึกษาในโรงเรียน หลักสูตรท้องถิ่นของ โรงเรียนบ้านโคกพยอมจึงเกิดขึ้นจากความร่วมมืออย่างเต็มที่ของชุมชน โรงเรียนรวมถึงมัสยิด ประจำชุมชน เป็นการจัดการที่เชื่อมโยงหรือที่เรียกว่า บรม ซึ่งได้แก่ บ้าน โรงเรียน และมัสยิด ร่วมมือร่วมใจกันในการเสริมสร้างความรู้และแนวคิดต่าง ๆ เพื่อเป็นทุนในการดำเนินชีวิตให้กับ ลูกหลาน อีกทั้งยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันภัยให้กับลูกหลานอีกด้วย

ความสำเร็จของชุมชนโคกพยอม จึงเกิดจากพลังของคนในชุมชนทุกส่วนที่ร่วมกันคิด ทำ แก้ไข และจัดการชุมชนของตนเอง มีชีวิตที่มีวิถีผูกพัน และสอดคล้องกับฐานทรัพยากร มี แก่นนำชุมชนที่ทำงานเชื่อมประสาน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เชื่อมประสานเยาวชน มุ่งสร้างคนรุ่นใหม่ให้สืบสานวิถีของพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย โคกพยอมในวันนี้จึงเป็นชุมชนพอเพียง ที่มีวิถีพึ่งพา ผูกพันกับดิน น้ำ ป่าอย่างเกื้อกูล และยั่งยืน (วิทยาลัยการจัดการ. 2549 : 37 – 55)

2.2 ชุมชนวิถีพอเพียง ตำบลบ้านใหม่ อำเภอนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา

ชุมชนตำบลบ้านใหม่ อำเภอนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่เรียนรู้ที่ เชื่อมโยง 9 หมู่บ้านบนฐานคิดการทำงานแบบพี่น้อง มีฐานความรู้จำนวนกว่า 12 ฐานเรียนรู้ เช่น เรื่องสมุนไพร ไม้ดอกไม้ประดับ ทอผ้า กลองยาว หินทราย แปรรูปน้ำพริก ขนมหอมม่วง น้อย ชีวภาพ ข้าวตังหมูหยอง และป่าชุมชน

ชุมชนตำบลบ้านใหม่อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เหมือนชุมชนชนบททั่วไปในภาค อีสาน ชาวบ้านมีประวัติความเป็นมาจากกลุ่มบรรพบุรุษที่ย้ายถิ่นมาบุกเบิก จับจองที่ทำกิน เดียวกัน เมื่อสภาพแวดล้อมไม่ได้เป็นใจในการอยู่อาศัย ทำให้ชาวบ้านต้องหันหน้าพึ่งพาอาศัย

วิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีฐานะใกล้เคียงกัน มีความสุขกันตามอัตภาพที่แตกต่างกันไปของแต่ละคน มีอิสรภาพในการดำเนินชีวิต เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม จึงมีอิสระที่จะคิดวางแผนจัดการครอบครัวของตัวเองได้เต็มที่ รวมทั้งมีอิสระที่จะคิดค้น ตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่วนรวมด้วย

.... กว่าชุมชนบ้านใหม่จะเติบโต เข้มแข็ง เป็นชุมชนเรียนรู้เหมือนเช่นทุกวันนี้ เมื่อก่อนชาวบ้านอยู่กันอย่างตัวใครตัวมัน ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่ปัจจุบัน ชาวบ้านได้หันมาพึ่งพากันมากขึ้น มองเห็นความสำคัญของความเป็นชุมชน และทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่มากมายเต็มชุมชน โดยมีการสนับสนุน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน

หนึ่งในทุนที่สำคัญของชุมชน ก็คือป่า ผืนป่าที่ชุมชนมีความฝันอยากจะได้เห็นผักหวานเต็มพื้นที่ เกิดชุมชนสังคมผักหวาน ยืนอยู่บนหลักคิดการพึ่งพาตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ผู้ใหญ่พรหม ปีกกลาง ผู้ใหญ่บ้านใหม่สมบูรณ์ “เวลาเข้าไปในป่า ก็ปลูกอะไรสักอย่างในป่า เช่น สมุนไพร อย่างขิง ตะไคร้ มะตูม บัวบก กระเจี๊ยบ ผักหวาน แล้วช่วยกันดูแลรักษาป่า เพราะเมื่อป่าอยู่ได้ ชาวบ้านก็อยู่ได้ อยากให้เป็นบ้านสีเขียว ป่าสีเขียว นี่คือการฝันที่คิดไว้” ด้วยความคิดเช่นนั้น การรวมแรงพึ่งพาเอื้ออาทรกันจึงเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ

เช่นเดียวกับ ธนาคารแรง ที่เกิดขึ้นมาเพื่อให้ชาวบ้านช่วยเหลือพึ่งพิงซึ่งกันและกัน คล้ายกับวิถีเดิมที่มีการลงแขก เอาแรงของแรงกันได้ ขณะเดียวกันทั้งการฟื้นฟู ดูแลป่า การฟื้นฟูวิถีพึ่งพาแบบดั้งเดิม ก็สอดคล้องกับการให้ความสำคัญกับวิถีการทำเกษตร ซึ่งแต่เดิมนั้นการเกษตรเป็นปัญหาสำคัญของชุมชน “ตอนที่ใช้ปุ๋ยเคมีก็ไม่ได้นึกถึงปัญหาสุขภาพ ร่างกายหรือทุนในการเพาะปลูกข้าว อ้อย หรือมันสำปะหลัง รู้แต่ทำให้มันงามไว หัวใหญ่ ได้น้ำหนักเท่านั้น จนเกิดปัญหารายจ่าย สุขภาพ ผลผลิต พอมูลนิธิหมู่บ้าน เครือข่ายภูมิปัญญาไทเข้ามาช่วงปี พ.ศ.2543 – 2544 มาแนะนำอบรมทำปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพและพาไปดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ชาวบ้านก็เริ่มสนใจและทดลองทำ แต่วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตก็ยังอยู่ที่คอกวัว กองฟางที่กองบริเวณลานข้างบ้าน อย่างการทำปุ๋ยหมักด้วยจุลินทรีย์ในครัวเรือนก็นำจุลินทรีย์วัตถุที่ต้องการทำปุ๋ยหมัก เช่น หนุ้าแห้ง ใบไม้แห้ง ฟางแห้ง มูลสัตว์ มากองรวมกัน คลุกให้เข้ากัน ผสมกับน้ำสกัดชีวภาพกับกากน้ำตาล ไปรดบนกองปุ๋ยให้ชุ่มทั้งกอง “การปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นปุ๋ย

การผลิตของชาวบ้านจึงเน้นการใช้ปุ๋ยธรรมชาติมากกว่าปุ๋ยเคมี ไม่ใช่เงินเป็นตัวตั้ง ด้วยเห็นปัญหาร่วมกันว่าการทำเกษตรที่ผ่านมา ชาวบ้านใช้สารเคมีกันอย่างมากในการเพาะปลูก สุขภาพมีปัญหา สิ่งแวดล้อมก็เลวร้าย จุดนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนัก และหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์ ผลที่ได้จากการทำเกษตรอินทรีย์ เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้าน ครอบครัวและชุมชน

นอกจากทุนทางธรรมชาติ และทรัพยากรต่าง ๆ แล้ว วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน เป็นอีกหนึ่งปัจจัยขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่มกันได้อย่างเหนียวแน่น ชุมชนยังคงดำรงรักษา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชุมชนไว้ได้อย่างดี มีการฟื้นฟูการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมร่วมกันหลายต่อหลายกิจกรรม เช่น การเข้าวัดทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา จัดงานบุญพระเวส รื้อฟื้นการสวดสัทธิคุณะ รักษาวิธีการทำนาหว่าน ฟื้นฟูการเล่นกลองยาว โดยมีผู้รู้ภูมิปัญญาถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมประเพณีให้กับเยาวชนรุ่นหลัง (กลุ่มเยาวชนต้นกล้า ความดี) ได้สืบทอดต่อมา กิจกรรมดังกล่าวสามารถรวมคนในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกันได้ รวมทั้งก่อให้เกิดความเอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยกันในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในด้านอื่น ๆ ด้วย

สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนที่ดีที่ทำให้เห็นว่า ชุมชนเรียนรู้ที่จะผสมผสานความรู้เดิมของตนกับความรู้ใหม่ โดยมีผู้นำชุมชนตำบลบ้านใหม่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ นอกจากนี้ วิถีปฏิบัติที่ชาวบ้านเรียนรู้และปฏิบัติในชุมชนไม่ว่าจะในรูปแบบปัจเจกบุคคล เช่น การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายครัวเรือน การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ลด ละ เลิก อบายมุข ฯลฯ หรือในรูปของการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มโรงสีรวม กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มข้าวตั้ง หมูหยอง ฯลฯ ต่างก็มีเป้าหมายที่มุ่งไปสู่ความพออยู่พอกัน ความพอเพียง พอประมาณ มีการเรียนรู้ร่วมกันท่ามกลางการปฏิบัติ รวมทั้งมีการเก็บออมเงินทุนของตนเองในกลุ่มออมทรัพย์ทั้งระดับหมู่บ้านและเครือข่ายตำบล จึงไม่แปลกเลยที่ชุมชนตำบลบ้านใหม่จะมีกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพมากมาย มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นับเป็นอีกหนึ่งตัวอย่าง ต้นแบบของชุมชนเข้มแข็งจัดการตนเองได้

แม้ว่าบ้านใหม่ จะมีพื้นฐานทุนเดิมทั้งความเป็นเครือญาติพี่น้อง กลุ่มแกนนำชุมชน ผู้อาวุโส และกลุ่มกิจกรรมอาชีพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมากมาย สะท้อนถึงการเรียนรู้ของชุมชน ในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ย่างก้าวของวิถีพอเพียงในชุมชน ขยายผลไปได้ นั่นคือการ “ทำให้อยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่าง” ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดเป็นการปรับเอาแนวคิด และปรัชญาไปใช้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวัน การขยายผลวิถีพอเพียงใน

วิถีความพอเพียงของชุมชนบ้านใหม่จึงเกิดขึ้นในหลายระดับ ในระดับบุคคล มีกิจกรรมลด ละ เลิก อบายมุข มีโครงการวัดปลอดเหล้าถาวร ทำให้กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมกินเหล้าลดน้อยลง โดยเฉพาะผู้นำชุมชน ซึ่งต้องปฏิบัติตัวให้เป็นแบบอย่างของชาวบ้าน ในระดับครอบครัวเองก็มีหลายกิจกรรม เช่น การจดบันทึกรายรับ รายจ่ายครัวเรือน เพื่อวางแผนชีวิตในการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง มีการปลูกพืชผักสวนครัวในสวนข้างบ้าน มีการทำเกษตรอินทรีย์ชีวภาพในแปลงนา มีการทำเกษตรแบบผสมผสาน ในระดับกลุ่มในชุมชน มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในลักษณะกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มข้าวตัง เป็นต้น และระดับเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบล มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากันเองในรูปของเครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น เครือข่ายออมทรัพย์ เป็นต้น

ชุมชนบ้านใหม่ มีวิถีของความพอเพียงที่เริ่มต้นจากการรวมกัน เรียกว่า บ้านใหม่เป็นหมู่บ้านที่มีการรวมกลุ่มองค์กรที่หลากหลาย ในแต่ละหมู่ มีกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพมากกว่า 3 กลุ่มขึ้นไป หากรวมทั้งตำบลบ้านใหม่รวม 9 หมู่บ้าน มีกลุ่มกิจกรรมกว่า 30 กลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทำพวงหรีด กลุ่มทอผ้า กลุ่มข้าวเกรียบสมุนไพร กลุ่มปฎิชีวภาพ กลุ่มโรงสี กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มแปรรูปการผลผลิตมะม่วง กลุ่มตลาดชุมชน กลุ่มแปรรูปข้าวตังหมูหยอง กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มธนาคารมูลสัตว์ กลุ่มธนาคารพันธุ์พืช กลุ่มวัฒนธรรมกลองยาว กลุ่มสภานิติคุณะ กลุ่มหัตถกรรมหินทราย กลุ่มปฎิพาทย กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กลุ่มปลูกผัก กลุ่มทำนาไร้สารพิษ กลุ่มเกษตรทำนา กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มรทส. กลุ่มพักชำระหนี้ ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายในพื้นที่ สามารถพึ่งตนเองได้ในครอบครัวและชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ขณะเดียวกัน สิ่งที่เชื่อมร้อยกลุ่มคน กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้ยังเหนียวแน่น มั่นคงมากขึ้นคือ ศาสนา ชาวบ้านที่นี้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดรวม 3 แห่ง วัดบ้านใหม่ไทยเจริญ วัดใหม่สมบุรณ์ วัดบ้านถนนหัก และมีขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งพิธีกรรมตาม “ฮีต 12” คืองานประเพณีบุญ 12 เดือน และ “ครอง 14” ซึ่งถือเป็นวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติตน หรือการครองชีพในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านจึงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข แม้ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจะมาจากหลายแห่ง เช่น จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด ฯลฯ ก็ตาม

วิถีบ้านใหม่ จึงเป็นวิถีของชุมชนที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตชนบทธรรมนิยมประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและอยู่เฉพาะในกลุ่มตนเอง แต่สิ่งที่เหมือนกันคือ นับถือพุทธศาสนาและเข้าทำบุญที่วัดเดียวกัน มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่ประกอบด้วยวัฒนธรรม ไทลาว ไทเขมร ไทส่วย ไทภาคกลาง ไทโคราช แต่ต่อมา ก็มีความเชื่อมโยงกันทางสังคมโดยการแต่งงานกัน และมีการปรับตัวของคนในชุมชน จนเกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน มีการผสมผสานทุนเดิมและเติมเต็มชุมชนด้วยทุนใหม่อย่างเท่าทัน ผ่านกระบวนการกิจกรรมกลุ่ม มีแกนนำ ผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้แก่เป็นแกนในการประสานประโยชน์ต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้ ความพอเพียงของชุมชนบ้านใหม่ จึงเป็นความพอเพียงที่สัมพันธ์สอดคล้องกับหลายส่วนในชุมชน เป็นความพอเพียงที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านชุมชนตำบลบ้านใหม่ร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ได้ถึง 2 แห่ง เนื้อที่ประมาณ 700 ไร่ มีการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างเข้มแข็ง ทำให้ผืนป่าชุมชนทั้ง 2 แห่ง มีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นหม้อข้าวหม้อแกงหล่อเลี้ยงผู้คนในตำบลบ้านใหม่และตำบลข้างเคียงได้ตลอดทั้งปี

ขณะเดียวกัน แนวทางการพัฒนาของตำบลบ้านใหม่ ให้ความสำคัญและคุณค่ากับการมีส่วนร่วมของคนทุกระดับชั้น ทั้งในการคิด การวางแผน การดำเนินการ การรับประโยชน์ การตรวจสอบติดตาม ทำให้เกิดมีผู้นำหลายรุ่น หลายระดับชั้น ตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ แกนนำชุมชน และเยาวชน ทำงานสืบต่อกัน กิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่ การสั่งการให้ทำ แต่เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพร้อม ความเข้าใจ เห็นประโยชน์ จึงลงมือปฏิบัติการร่วมกัน กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ จึงพัฒนามาอย่างต่อเนื่องยั่งยืน

และภายใต้กระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดการจัดการชุมชนที่สมดุล ชาวชุมชนตำบลบ้านใหม่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการพึ่งตนเองในรูปแบบธุรกิจชุมชน ที่มีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยกลุ่มองค์กรชุมชนจำนวนมาก ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเป็นแกนกลางในการร่วมคิด ร่วมจัดการ จนสามารถดำเนินกิจกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างสมดุล และเป็นธรรม

วันนี้ชุมชนตำบลบ้านใหม่ทั้ง 9 หมู่บ้านจึงเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมมากมายและยืนหยัดอยู่ท่ามกลางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างสมดุล และเป็นธรรม จนทำให้ชุมชนตำบลบ้านใหม่กลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ ที่มีผู้คนทั้งใกล้ไกลแวะเวียนเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างไม่ขาดสาย (วิทยาลัยการจัดการ. 2549 : 57 – 69)

2.3 กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พระยาบันลือ : ความพอเพียงบนฐานหลักธรรม ตำบลพระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บริเวณพื้นที่ลุ่มภาคกลางที่พระยาบันลืออำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อยู่กันอย่างเอื้ออาทร และแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน ที่แห่งนี้มีชุมชนวิถีพอเพียงที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมชาวพุทธและชาวมุสลิม ซึ่งอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ สภาพแวดล้อมแบบพื้นที่ลุ่มนี้ เมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำจะท่วมพื้นที่นาจนมิด 4 – 5 เดือน และเผชิญกับน้ำแล้งอีก 8 เดือน ดินไม่ดันทนน้ำมีน้อย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เป็นที่โล่ง ด้วยสภาพพื้นที่เช่นนี้การทำกินด้วยการเกษตรจึงสอดคล้องกับธรรมชาติมากที่สุด แต่กลับพบว่า ชาวบ้านไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง เพราะพื้นที่นาไร้สวน ที่ดินต่าง ๆ ถูกนายทุนกว้านซื้อทั้งหมด เมื่อไม่มีที่ดินทำกิน จึงต้องเช่าที่ดินในการทำเกษตร ทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อผลผลิต ประกอบกับเมื่อยังทำยังจน ยิ่งทำยิ่งขาดทุน ชาวบ้านจึงจำนองที่ดินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สูดฟ้ายที่ดินที่นาของตัวเองก็หลุด เพราะถูกนายทุนถ่วงอมนที่นา มาเป็นของตน จนเกิดนโยบายการปฏิรูปที่ดิน สปก.4-01 มีการพยายามพลิกพื้นที่พระยาบันลือให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจจนเกิดการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรรมแบบเคมีเริ่มเข้ามา เน้นการทำเกษตรเพื่อการค้า ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนระบบการเกษตรมาผลิตเพื่อตอบสนองตลาด ดันทุนการผลิตสูง ปลุกพืชตลอดปี แต่ราคาผลผลิตตกต่ำ ชาวบ้านเริ่มเป็นหนี้ ธกส. เพิ่มขึ้น เป็นหนี้หนักกว่าเก่า เมื่อชีวิตมีปัญหา วิถีชุมชนก็เปลี่ยนไป สังคมที่เคยเอื้ออาทรเปลี่ยนแปลงไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากจุดนั้น นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดที่จะพลิกพื้นที่พระยาบันลืออีกครั้ง โดยเน้นการทำงานในรูปแบบสหกรณ์ และการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน

ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกัน เพื่อแก้ปัญหาการเกษตร ราคาผลผลิตตกต่ำ ดันทุนการผลิตสูง ขาดเงินลงทุนทางการเกษตร เกิดการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนชุมชน แต่การดำเนินการประสบปัญหาคณะกรรมการ เนื่องจากกรรมการขาดความรู้ในการจัดทำระบบบัญชี จึงไม่สามารถอธิบายระบบการเงินของกลุ่มให้แก่สมาชิก ส่งผลให้สมาชิกขาดความเชื่อถือ กลุ่มจึงหยุดการดำเนินการไป

ปี พ.ศ.2533 เกิดการพัฒนาและฟื้นฟูกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นมา การรวมกลุ่มได้สรุปบทเรียน และส่งแกนนำไปศึกษาดูงาน รวมทั้งเรียนรู้การจัดทำระบบบัญชี ทำให้แกนนำเกิดกำลังใจในการฟื้นฟูกลุ่มขึ้นอีกครั้ง กรรมการสามารถชี้แจง และแสดงเหตุผลให้สมาชิกได้ตรวจสอบ สมาชิกกลุ่มจึงเกิดความไว้วางใจ แต่ต่อมามีคณะกรรมการบริหารงบประมาณอย่างไม่โปร่งใส ทำให้สมาชิกขาดความเชื่อถือ จนเกิดการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบกรรมการที่ไม่โปร่งใสขึ้นมา อีกทั้งเพื่อให้มีการจัดทำระบบบัญชีให้โปร่งใส สมาชิกสามารถตรวจสอบได้ เรียก

ปี พ.ศ.2537 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีระบบบัญชีที่ชัดเจน ตรวจสอบได้ ทำให้คนในชุมชนให้ความไว้วางใจ มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก จึงขยายขยายจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เครดิตยูเนียน กิจกรรมเริ่มขยายไม่ใช่แค่การกู้ การออม แต่มีการจัดสวัสดิการคนในชุมชน มีการลงทุนเพาะกลั่มะม่วง สมาชิกให้ความสนใจมากเข้าร่วมลงทุน แต่เกิดปัญหาการโกงเงิน จึงทำให้สมาชิกหมดความเชื่อถือ กลุ่มล้มอีกครั้งหนึ่ง

ปี พ.ศ. 2542 เมื่อชุมชนต้องพึ่งพาตลาดภายนอกในการป้อนผลผลิต ทำให้ถูกเอาเปรียบอยู่โดยตลอด ด้วยเหตุนี้แกนนำชุมชน จึงมีความพยายามที่จะสร้างการรวมกลุ่ม สร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างแนวทางหรือช่องทางการต่อรองทางด้านการตลาดระหว่างกลุ่มพ่อค้าคนกลางภายใน และพ่อค้าคนกลางภายนอก รวมทั้งตลาดสี่มุมเมือง นอกจากนี้ยังรวมกันแก้ไขปัญหานี้สินชุมชนในอีกหลายรูปแบบ เช่น การจัดระบบค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว การวิเคราะห์ปัญหานี้สิน การวิเคราะห์รายรับ รายจ่าย ปัจจุบันแม้ว่ากลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียน จะมีสมาชิกไม่มากนัก แต่สมาชิกในกลุ่มล้วนมีปรัชญาร่วมกันว่า “ร่วมคิด แยกทำ เรียนรู้ สรุปบทเรียน” โดยที่สหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนพระยาบันลือมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญก็คือ มีการบริหารงานโดยผู้นำหรือกรรมการที่มาจากสองศาสนา คือ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

สหกรณ์ ฯ มีวิธีการจัดเก็บเงิน โดยจะนำเงินที่เก็บคล้าย ๆ ดอกเบี้ย เก็บในลักษณะเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม เช่น สำหรับพัฒนาชุมชนหรือสนับสนุนเยาวชนในชุมชน นอกจากนี้ สหกรณ์ยังเป็นเครื่องมือในการขยายแนวคิดรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อแก้ปัญหาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม สร้างอำนาจการต่อรองราคาผลผลิต ไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการเกษตร คนในชุมชนเรียนรู้การแบ่งปันและการพัฒนาคุณภาพการผลิตให้ได้มาตรฐาน จนกระทั่งผลผลิตที่มาจากตำบลพระยาบันลือเป็นที่ยอมรับของตลาด

โดยมีหลักการสำคัญคือ สมาชิกทุกคนคือเจ้าของสหกรณ์ ไม่ใช่ลูกค้าหรือคนอื่น ซึ่งถือเป็นหนึ่งในขั้นตอนของการพัฒนาคนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกันได้ หลักการของสหกรณ์เครดิตยูเนียนไม่ได้เกิดขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องของการถูกกดขี่เอาเปรียบจากนายทุนเท่านั้น แต่ถ้าหลักการหรือกฎระเบียบของสหกรณ์ในข้อหนึ่งข้อใด ไม่สอดคล้องหรือไม่เข้ากับชาวบ้านหรือชาวบ้านยอมรับไม่ได้ กรรมการก็จะนำประเด็นนั้นมาเสนอเข้าที่ประชุมเพื่อพิจารณาแก้ไขได้ และผู้นำจะต้องมีการศึกษาหาความรู้อยู่เป็นเนืองนิตย์ เพื่อที่จะนำความรู้ความสามารถที่ได้มานำกลับมาพัฒนาองค์กร

จากประสบการณ์การล้มแล้วลุกของกลุ่ม ทำให้เกิดการเรียนรู้มากมาย แต่จุดหนึ่งที่เป็นจุดเปลี่ยนในชุมชน คือ การพัฒนาการเกษตร ตั้งแต่เรื่องการจัดการที่ดินในการทำการเกษตร การพัฒนาการตลาดในชุมชน การแทรกแซงราคาผักนึ่ง การประกันราคาผักนึ่ง การรวมกลุ่มขายผักนึ่ง และการพัฒนาผลผลิตแข่งขันกับบริษัทส่งผัก

จากการถูกแทรกแซงราคาผักนึ่ง การถูกเอาเปรียบจากตลาด แม้ว่าเกษตรกรตำบลพระยาบันลือจะมีการผลิตผักนึ่งเป็นปริมาณมาก แต่เกษตรกรกลับแยกย้ายกันขาย จึงทำให้พ่อค้าคนกลางเข้ามาเอาเปรียบ ให้ราคาที่ไม่เป็นธรรม ชาวบ้านในชุมชนจึงรวมตัวกัน ฟันฟูกุ่มเกษตร พัฒนาผลผลิตแข่งขันกับบริษัทรับ – ส่งผัก ส่งผักเข้าโลตัส เริ่มมีการแทรกแซงราคาผักนึ่ง เพื่อดึงราคาผักนึ่งหน้าสวน จึงเกิดการรวมกลุ่มขายผักนึ่ง มีการสำรวจราคาจากตลาดสี่มุมเมือง แล้วแจ้งให้เกษตรกรทราบเพื่อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง ทำให้ราคาผักนึ่งดีขึ้น ชาวบ้านมองเห็นความสำคัญในการรวมกลุ่มกันต่อรองราคาผลผลิตจากพ่อค้าคนกลางมากขึ้น

กระทั่งเกิดการจัดการระบบการตลาด พัฒนาระบบตลาดในชุมชน ที่เน้นการจัดการระบบการตลาดอย่างมีคุณธรรม มีการวิเคราะห์ความต้องการตลาด ศึกษาภาพการผลิต การแทรกแซงตลาด กำหนดปริมาณพืชที่จะปลูก โดยใช้ระบบดีมานด์ ซัพพลาย คือเมื่อสินค้ามีปริมาณมากราคาจะถูก เมื่อสินค้ามีปริมาณน้อยความต้องการตลาดจะมากทำให้ราคาสูง

จากการสังมอญค้ความรู้ชุมชน 4 ปี ล้ม 4 ปี ลุก เกิดความรู้ในการจัดการชุมชนในหลายด้าน เช่น การจัดองค์กรการเงิน การจัดสวัสดิการ การจัดการระบบการตลาด การพัฒนาคน เป็นต้น เกิดการกลั่นกรององค์ความรู้เป็นแนวคิดการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบ ซึ่งมีแนวคิดสำคัญ ๆ คือ การอยู่อย่างมีความสุข โดยการพึ่งพาตนเอง เคารพธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เคารพศักดิ์ศรีความเป็นคน มีการจัดสรรที่ดินอย่างเป็นธรรม ชุมชนมีอิสระและสามารถกำหนดอนาคตตนเองได้ ภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบ รูปแบบที่ใช้ในการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน มีรูปแบบดังนี้

การจัดสรรที่ดินอย่างเป็นธรรม เริ่มจากการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ทุกตารางเมตร ในเนื้อที่ 3 งาน 13 ตารางวา แบ่งเป็นปลูกบ้าน 48 ตารางวา : ทำนา 1 งาน : ปลูกผักเพื่อขาย 1 งาน : ปลูกเพื่อกิน : 20 ตารางวา : บ่อปลา 45 ตารางวา

การจัดการตลาด โดยการวิเคราะห์ตลาด และกำหนดทิศทางการผลิตสร้างช่องทางการตลาดที่ชุมชนสามารถต่อรองได้

การมีส่วนร่วม เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร เคารพกันและกัน ร่วมคิด แยกทำ รวมกันขาย เรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน สรุปรบทเรียนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการสร้างกติกา ฟันฟู้พัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน

เคารพธรรมชาติ ทำการเกษตรแบบไม่ทำลายธรรมชาติ รักษาสิ่งแวดล้อม ทั้ง 4 ประเด็นเป็นรูปแบบในการจัดการ เศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบโดยชุมชน การสั่งสมองค์ความรู้ ชุมชน ก่อให้เกิดแนวทางการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระบบโดยชุมชน ที่สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมของตำบลพระยาบันลือ ชุมชนมีการพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคารพกติกาที่ ร่วมกันสร้าง และเคารพผู้อื่น โดยไม่แบ่งความรวย ความจน รวมทั้งเปิดโอกาสให้คนในชุมชน เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน

ขณะเดียวกันประสบการณ์ที่ผ่านมาของชุมชนก็ได้สร้างสำนึกร่วมกันของความเป็น ชุมชน ชาวบ้านรู้สึกหวงแหนทรัพยากร มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการ จัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม โดยการจัดสรรที่ดินในชุมชน ซึ่งเป็นฐานการผลิตที่สำคัญอย่าง หนึ่ง และชุมชนมีอิสระในการกำหนดทิศทางการผลิตเองได้ จึงเกิดการจัดการเศรษฐกิจพอเพียง โดยชุมชน ที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความสุขและกำหนดอนาคตของตนเอง

นอกจากความรู้ หรือทุนทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชนที่ประกอบสร้างนำพาชุมชน เข้มแข็งแล้วนั้น ส่วนสำคัญอีกส่วนที่มีผลต่อวิถีชีวิตชุมชน คือ หลักคิด ศาสนา... วิถีชีวิตของ ชาวบ้านพระยาบันลือ คือภาพสะท้อนความเชื่อมโยงของหลักคิดศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม ที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

หลักการทำงานในแต่ละวัน เรื่องศาสนาไม่ควรจะแยก แต่เราต้องมาดูที่หลักการว่า มี ความคิดที่จะแก้ปัญหาอย่างไร นำหลักคิดมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่ตลอดเวลา ...หากเข้าใจ หลักการนี้จะไม่มีปัญหา เพราะพระเจ้าบอกว่าให้มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ทั้งโลก มีคำกล่าว เอาไว้ว่า ศาสนาของท่าน คือ ศาสนาของท่าน ศาสนาของผม คือ ศาสนาของผม แต่การแลกเปลี่ยน แนวคิดกันเป็นเรื่องที่ดี อย่ามาอ้างว่าของผมดีกว่าหรือของท่านดีกว่า จะทำให้เกิดปัญหา ... ใคร คิดอย่างไร ชอบอย่างไรก็จะอยู่รวมกลุ่มกัน เหมือนการทำโครงการบ้านมั่นคง หลายคนไม่เข้าใจ สิ่งที่ชุมชนทำ เราไม่ได้ทำงานเรื่องมั่นคง แต่เราทำงานเพื่อให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงและพัฒนาคน กิจกรรมบ้านมั่นคงเป็นกุญแจหนึ่งในการพัฒนาคน ไม่ว่าคนทำงานจะเก่งในการทำงานแค่ไหน หากขาดความร่วมมือก็ทำงานไม่ได้”

หลากหลายเรื่องราวของชุมชนพระยาบันลือ วันนี้ชุมชนพระยาบันลือยังเดินหน้า ต่อไป พวกเขาพยายามจัดการต่อปัญหาของชุมชนในทุกเรื่อง ทั้งเรื่องที่ดิน ตลาด การผลิต และ คนในชุมชน โดยใช้กระบวนการของชุมชน ทั้งการมีส่วนร่วม กลุ่มแกนนำ ผู้นำ เยาวชน แต่ หัวใจหลักที่ไม่อาจละเลยได้นั้น คือ หลักคิดศาสนา ไม่ว่าจะหลักคิดของศาสนาใด ล้วนสอนให้ ผู้คนดำรงอยู่อย่างมีความสุขและพอเพียงทั้งนั้น

ตำรวจ มีสมชัย ปราชญ์มุขมุน “เศรษฐกิจพอเพียง คือ การมองเห็นวิถีชีวิตของชุมชน และมีการสัมผัสได้ แต่กระนั้นพระพุทธเจ้าบอกว่า เหตุการณ์มีเกิด สมดุลและดับไป การพออยู่พอดี คือสิ่งที่ดี แนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง หนทางไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ กว่าจะเกิดความเข้าใจ กว่าหน่วยงานราชการจะเข้าใจ กว่าชาวบ้านจะเข้าใจ หลายบ้านถูกยึดด้วยระบบเกษตรสมัยใหม่ มีทางเดียวที่จะแก้ไขได้อย่างสง่างาม นั่น คือ ฟังตนเองได้ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงก็เหมือนธรรมชาติ เหมือนศาสนา หากรู้แต่ไม่ปฏิบัติ อย่าหวังว่าจะเข้าใจ เข้าถึง หรือทำได้ สิ่งสำคัญ คือ การปฏิบัติ” บทสรุปเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนพระยาบันลือ หนักแน่นด้วยหลักคิดของการปฏิบัติ การกระทำนั้นสำคัญที่สุด เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้เกิดขึ้นง่าย ๆ ดังนั้นถ้าอยากได้ต้องลงมือทำ (วิทยาลัยการจัดการ. 2549 : 71 – 87)

2.4 ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

ความหลากหลายของรูปแบบวิถีเศรษฐกิจพอเพียง นับแต่ภาคเหนือ และภาคใต้ ซึ่งมีทรัพยากรเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง หรือชุมชนในภาคอีสาน และภาคกลาง ที่อยู่ใกล้เขตเมือง มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง ที่มีรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างจากชุมชนในภาคเหนือ และภาคใต้ เช่นเดียวกัน ในกรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตของคนเมือง ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ค่าครองชีพ ราคาสินค้าอุปโภค บริโภค เงินเดือน อัตราค่าแรง เงื่อนไขเหล่านี้ได้พ่นชนาการชีวิตของคนเมือง จนยากที่จะมีอิสระในการดำรงชีวิต แต่ในขณะที่เศรษฐกิจบริโภคนิยมเฟื่องฟู กลับพบว่าในมุมหนึ่งของเมือง ยังมีชุมชน กลุ่มคนที่พยายามจัดการตนเอง ด้วยการประกอบอาชีพงานหัตถกรรมดั้งเดิม เศรษฐกิจชุมชนบนฐานความพอดีพอประมาณ ที่สามารถสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแบบฉบับของตนเอง “ชุมชนประดิษฐ์โทรการ”

พื้นที่ย่านบางบัวในอดีตนั้นเป็นทุ่งนากว้างสุดลูกหูลูกตา ที่ดินทำกินที่กว้างขวางนี้ กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยสำหรับคนต่างจังหวัดที่ระหกระเหินจากบ้านเข้ากรุง ช่วงปี พ.ศ.2494 เริ่มมีคนจากจังหวัดตะเข่งเตรา ปราจีนบุรี อยุธยา อ่างทอง และชลบุรี เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ชีวิตคนชนบทเข้าเมือง การงานอาชีพที่มาจากเจ็ดตัวเองและครอบครัวได้ ในช่วงแรกชาวบ้านจึงหาอยู่หากินด้วยการหาจับสัตว์จากผืนนา ทอดแห ส่องปลา รับจ้างทำนา และทำงานภาคแรงงานอื่น ๆ จากนั้นเกิดการชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง จากบ้านเกิดเข้ามาอยู่และทำงานด้วยกัน ในปี พ.ศ.2500 ชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นถึง 40 – 50 ครอบครั้ว และปี พ.ศ. 2510 มีถึง 100 กว่าครอบครั้ว เมื่อเข้ามาอยู่ร่วมกันด้วยวิถีชีวิตแบบท้องถิ่น คนจากต่างที่ต่างทางเหล่านี้จึงยึดเหนี่ยว และสัมพันธ์กันด้วยความรู้สึกเหมือนพี่น้อง เครือญาติที่ช่วยเหลือกัน เกื้อกูลกัน จนกระทั่งปี พ.ศ.2532 เริ่มมีคนเข้ามาอยู่กันมากขึ้น เขตจตุจักรมองเห็นถึงความ

วิถีชุมชนดั้งเดิม ชาวบ้านอยู่ด้วยกันโดยใช้ระบบอาวุโสยึดเหนี่ยว ดูแลชุมชน มีผู้ใหญ่ที่คนในชุมชนเคารพนับถือกัน 4 – 5 คน เป็นผู้นำชุมชนมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ใครมีปัญหา ก็จะมาแจ้ง มาบอก เอาคู่กรณีมาไกล่เกลี่ยก่อนที่จะใช้กฎหมายบ้านเมือง ในขณะที่ปัจจุบัน มีประธานชุมชน มีคณะกรรมการประชุม และมีกฎกติกาของชุมชนในการตัดสิน แต่ทั้งนี้ ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความเอื้ออาทรกัน แต่ละคนรู้จักกัน หากใครทำผิดมีการลงโทษทางสังคมอัตโนมัติ เช่น ผู้นำไม่เป็นธรรม ชาวบ้านก็จะออกมาต่อต้าน หากผู้นำไม่ดี คนในชุมชนก็ออกมารวมกันไม่เอา ไม่มาทำกิจกรรมด้วยเวลาที่ชุมชนมีกิจกรรม ชาวบ้านในชุมชนมีจำนวนกว่า 249 ครัวเรือน มีคนประมาณ 1,000 กว่าคน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง ทำอพาร์ทเมนต์ หอพัก เนื่องจากชุมชนอยู่ใกล้สถานศึกษา จึงมีนิสิต นักศึกษาเข้าพักจำนวนมาก

ในกรุงเทพฯ ผู้คนมากมายมีวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ ซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตในท้องถิ่นชนบท ที่มีความเป็นชุมชนสูง มีความเป็นเครือญาติ พี่น้องที่เหนียวแน่น สำหรับชุมชนประดิษฐ์โทรการ แม้ว่าชุมชนจะอยู่ติดถนน ในเขตย่านสถานศึกษา หน่วยงานราชการ แม้ว่าจะมีผู้คนเดินเข้าออกชุมชนหลากหลาย แต่ด้วยพื้นที่เดิมที่ต่างก็ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองเหมือนกัน ชนบประเพณีของแต่ละที่ที่ติดตัวมาด้วย เช่น รำแม่ศรี รดน้ำคำหัว รำวง สะบ้า ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ กลายเป็นสิ่งเชื่อมร้อยผู้คนแต่ละพื้นเพเข้าด้วยกัน ในชุมชนจึงไม่ได้ปกครองหรือเกื้อหนุนกันด้วยเรื่องอำนาจ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบเรียนรู้ ใช้ประสบการณ์ในการช่วยจัดการกันภายในกลุ่ม ขอมรับการพินความรู้ของกันและกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน ใช้ระบบอาวุโสในการจัดการ คนในชุมชนพึ่งพาช่วยเหลือกัน เพราะมาจากที่เดียวกัน รู้จักกันหมด มีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ที่ไม่ต่างจากชานาสมัยก่อน คนแปลกหน้าในที่ต่างถิ่น ที่มารวมกันสัมพันธ์กันเหมือนเครือญาติ

ความเป็นชุมชนของคนประดิษฐ์โทรการ ยังเห็นได้จากงานกิจกรรมในชุมชน เช่น งานประเพณีปีใหม่ สงกรานต์ งานวันเฉลิมพระชนมพรรษา งานบุญศาสนา หรือ งานปีใหม่ ซึ่งการนิมนต์พระจำนวน 40 – 50 รูปทุกปี ชาวชุมชนทั้ง 2 ซอยคือ พหลโยธิน 47 และ 49 มาร่วมงานกัน มีการรับบริจาคเงินในการจัดกิจกรรมทางศาสนา

นอกจากนี้ชุมชนยังยึดเหนี่ยวกันด้วยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนประดิษฐ์โถกร การ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจ หรือกลุ่มภูมิปัญญา เช่น กลุ่มหัตถกรรม ศิลปวัฒนธรรม คนตรีไทย หมอพื้นบ้าน กิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ความเป็นชุมชนเกิดขึ้น เพราะมีโอกาสดูแลเปลี่ยน พูดคุย ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน และยังเป็นการสร้างความรู้สึกร่วม ภูมิใจในชุมชนของตนอีกด้วย

สำหรับชุมชนประดิษฐ์โถกร การ งานหัตถกรรมทองลงหินเป็นภูมิปัญญา ที่ก่อเกิดจากกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเริ่มต้นจากศูนย์จนกระทั่งมีอาชีพ มีบ้าน มีเงินเลี้ยงลูกเลี้ยงครอบครัว เวลา 50 กว่าปีของความรู้ทองลงหินที่ก่อตัวขึ้นในชุมชน ได้ผ่านร้อนผ่านหนาว เผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจ ความต้องการของตลาด อุปสงค์ - อุปทานต่าง ๆ แต่ทุกวันนี้ทองลงหินกลับเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ที่ชุมชนภูมิใจ ภาคภูมิใจในอาชีพช่างทำทอง แม้จำนวนคนทำจะลดน้อยลง คนสนใจเรียนรู้แทบจะไม่มี แต่สิ่งเหล่านี้กลับเป็นกระบวนการเรียนรู้สำคัญของชุมชนและของกลุ่มหัตถกรรมทองลงหินที่จะต่อยอดความรู้ของพวกเขาเพื่อการดำรงอยู่อย่างพอเพียงให้ได้

การก่อตัวขึ้นที่ชุมชนประดิษฐ์โถกร เริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2494 เริ่มจากนายสำราญ พูลสวัสดิ์ มีความสนใจเครื่องทองลงหิน จึงไปขอศึกษาอาชีพ เมื่อได้เรียนรู้ศึกษาจนเกิดความชำนาญ จึงเกิดความคิดทำสูตรผสมเนื้อโลหะเครื่องทองลงหิน และจัดตั้งเป็นบริษัทขึ้นครั้งแรกคือ บริษัท ส.สำราญไทยแลนด์ จำกัด บริเวณถนนเพชรบุรี กรุงเทพฯ ฯ ฝึกสอนวิชาชีพแก่บรรดาลูกหลาน และเพื่อนบ้านในท้องถิ่นนั้น ต่อมาลูกจ้างของบริษัท ส.สำราญไทยแลนด์ได้แยกตัวออกมาสร้างอาชีพเป็นของตนเอง มาทำการผลิตด้วยตนเองบริเวณถนนพหลโยธินซอย 47 และ 49 ซึ่งเริ่มมีการตั้งชุมชน มีบ้านเรือนหลายหลังคาเรือน โดยเน้นการผลิตชุดสำหรับรับประทานอาหาร จากไม้กั้นครัวเรือนที่ทำการผลิต จนขยายออกเป็นอุตสาหกรรมระดับชุมชนจำนวน 200 กว่าครัวเรือน ขยายขยายสู่ญาติ และคนในชุมชนเกิดการลงมือปฏิบัติ โดยการลงมือทำ มือต่อมือ

ภูมิปัญญาการทำทองลงหิน เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิต ลองทำ เรียนรู้ผิดถูก ทำไม่ได้ก็แนะนำกัน เมื่อลูกจ้างทำงานชำนาญขึ้นก็สามารถขยายขยายทำการเอง แต่ยังพึ่งพาอาศัยกันได้ หิยบิยกันได้ หากทำงานไม่ทันกำหนดส่งของกลุ่มคนทำทองลงหินก็จะลงแรงกัน ตอบแทนกันด้วยการเลี้ยงอาหาร ไม่ต้องให้ค่าแรง การเรียนรู้ในการทำทองลงหินจึงไม่ใช่การถ่ายทอด แต่คือการซึมซับ มองเห็น คຸ້ນชิน มาแต่เกิด อาศัยครูพักลักจำ ประกอบการช่างถาม ช่างสังเกต ฟังคำแนะนำเพิ่มเติม

เมื่อต้องพึ่งพาตลาดในการส่งขายสินค้า ยามใดที่ตลาดมีความต้องการมาก เรียกได้ว่าขายดิบขายดี จนแทบจะผลิตงานหัตถกรรมทองลงหินไม่ทัน แต่เมื่อตลาดซบเซา สินค้าไม่ได้รับ

สิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคน 10 ครัวเรือนนี้ให้ยังสืบสานวิถีหัตถกรรมทำกินต่อไปนั้น ส่วนหนึ่งก็เพราะใจรัก โดยมองว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพที่เลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ และอีกส่วน เพราะพวกเขาเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่รอด ทำกินจากอาชีพทำทองลงหินอย่างพอเพียง อยู่ได้ และอยู่อย่างไม่เดือดร้อน

นอกจากทุนความรู้เดิมในการทำทองลงหิน และการผสมผสานความรู้เรื่องการตลาดสมัยใหม่แล้ว ทุนสำคัญในชุมชนอีกอย่างที่ทำให้เกิดการจัดการกลุ่มหัตถกรรมทองลงหินได้ ก็คือกลุ่มออมทรัพย์ ที่เป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน โดยมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2543 ในตอนนั้นมีสมาชิก 76 คน กรรมการ 9 คน โดยในปัจจุบันมีสมาชิก 505 คน และ กรรมการ 15 คน เงินออมของสมาชิกจะสามารถกู้ยืมได้ แบ่งเป็นเงินกู้สามัญและเงินกู้พิเศษ ผู้ที่สามารถกู้เงินได้มีระเบียบกำหนดว่าต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ 6 เดือนขึ้นไป การให้กู้ยืมให้เฉพาะกรณีความจำเป็นตามที่คณะกรรมการจะเห็นสมควร ดอกเบี้ยและรายได้ที่ได้จากการออมทรัพย์ทั้งหมด ปลายปีหักค่าใช้จ่ายและเฉลี่ยคืนสมาชิกเป็นเงินปันผล และสวัสดิการชุมชน ทั้งสวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาล สวัสดิการเพื่อฌาปนกิจ สวัสดิการเพื่อผู้ป่วยโรคเอดส์ และทุนด้านต่าง ๆ ของชุมชน

ปัจจุบันมีครอบครัวสมาชิก 505 คน ในส่วนของผู้ประกอบการทองลงหิน เงินที่กู้ไปนั้นก็นำมาใช้ทำทองลงหิน เพื่อเป็นเงินทุนมาซื้อวัตถุดิบ เครื่องมือ หิน ยาขัด ค่าใช้จ่ายจิปาถะ ดังนั้น กลุ่มออมทรัพย์จึงมีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน และเมื่อกลุ่มมีรายได้จากสินค้า เงินรายได้บางส่วน ก็มีการแบ่งปันกลับมายังชุมชน กลายเป็นเงินกองกลางที่นำมาซื้อที่ดินสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่ประชุมของชุมชนหมุนเงิน กลับมาสร้างพื้นที่ส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรึกษาหารือเกิดความเป็นชุมชนที่เหนียวแน่น อีกทาง

สมคิด ค้างเงิน ผู้ประสานงานกลุ่มหัตถกรรมทองลงหิน “เรามีชีวิตที่ไม่เดือดร้อน มีอาชีพที่ทำโดยสุจริต ตรงไปตรงมา ใช้ระบบการแบ่งปันกันและกันดีที่สุด ต้องแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน... กำลังผลิตทำได้มาก ก็เป็นประโยชน์กับเรา คือ ไม่ต้องพึ่งพาใคร และเราพึ่งพากันเองในกลุ่ม รายได้มากก็มีความสุข ต้องให้เห็นผลงาน อย่าเอาเปรียบใคร ในกลุ่มคนทำทองก็เรียนรู้จากกันและกัน เป็นเจ้าแก่ ลูกน้องวนกันมา ยึดเรื่องความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา ต้องมีเครดิต ทำงานไม่ต้องยอมให้เสียเครดิต ใช้น้อยทำน้อย ใช้มากต้องทำมาก หลักของความซื่อสัตย์ทำให้คนเชื่อถือ ถ้าไม่สำเร็จ ก็จะมีเพื่อนฝูงมาช่วยกัน พึ่งพากันในกลุ่มเท่านั้นก็พอเพียงแล้ว ลูกหลานที่จบการศึกษา ก็มาจากเงินหัตถกรรมทั้งนั้น บ้าน รถ สิ่งของต่าง ๆ มาจากทองลงหิน ถ้าเรารู้จักใช้เงิน ก็พอเพียงแล้ว อยู่อย่างสุขสบายไม่เดือดร้อนใคร เราก็กไม่เดือดร้อน เรามีความพอเพียงของตนเองและส่วนรวม ถึงเราจะมีหนี้ แต่เราก็กสามารถส่งได้อย่างไม่เดือดร้อน เพราะเราส่งได้ ไม่ติดขัด เป็นหนี้กลุ่มตัวเอง... การทำทองลงหินมีความสุข เพราะเป็นอาชีพที่สง่างาม เราก็กไม่ได้ไปพึ่งพาใคร ไม่ได้เบียดเบียนใคร ทำแล้วสบายใจ ทั้งชีวิตทุกอย่างเกิดขึ้นจากเงินหัตถกรรมออเดอร์ทั้งปี สิบกว่าล้านบาททั้งชุมชน มีรายรับก็ต้องมีรายจ่าย คำว่าพอเพียงของเรา จึงหมายถึงพอกิน พออยู่ พอซื้อได้ ทำเองได้มาจากน้ำพักน้ำแรง สุจริตไม่เบียดเบียนใคร อยู่ได้ไม่เดือดร้อนไม่เดือดร้อนตนเอง ไม่เดือดร้อนผู้อื่นและในชุมชนเองก็มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อกัน ถ้ามีคนที่ไม่เดือดร้อนในชุมชน คนในชุมชนเองที่จะเดือดร้อน ดังนั้นเราจึงคอยดูแลกันและกัน” (วิทยาลัยการจัดการ.2549: 89 – 106)

2.5 ชุมชนคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ต.คลองจินดา อ.สามพราน จ.นครปฐม เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีดิน น้ำ อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกผัก ผลไม้เป็นอย่างดี แต่หลายสิบปีที่ผ่านมา ได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมี โดยพบว่ามีการใช้สารเคมี ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงสูงถึง 70 ล้านบาทต่อปี ส่งผลให้สุขภาพของคนในชุมชนถดถอย สภาพแวดล้อมแย่ แต่ด้วยความตระหนักรู้ในปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ ในที่สุดจึงมีการรวมตัวกันเข้าสู่วิถีแห่งเกษตรปลอดภัย ในนามของ กลุ่มเกษตรยั่งยืนคลองจินดา มีสมาชิกเพียง 10 ครอบครัว ในจำนวน 2,000 ครัวเรือนของชุมชนคลองจินดาทั้งหมด มีการปลูกผักหลากหลายชนิดเพื่อให้เกิดการพึ่งพิงกันตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกลุ่ม แต่การจัดการภายในส่วนก็ต่างกันไปตามความถนัดและสภาพพื้นที่ “เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้สารเคมีมาก พอเราได้เรียนรู้ว่ามันเป็นอันตรายต่อตัวเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม จึงมีการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้น การปรับตัวเข้าสู่เกษตรแบบปลอดภัยต้องใช้เวลา ดังนั้นสวนของสมาชิกในกลุ่มจึงมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ สวนที่ลดการใช้สารเคมี สวนที่เลิกใช้สารเคมี และเมื่อสามารถปรับตัวได้ก็จะนำไปสู่

นอกจากนี้ ยังเล่าถึงวิธีการฟุ้งฟิงของพีชว่า “สวนเกษตรที่มีความหลากหลายของพืช นั้น เป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับมาจากปู่ตาชายที่เล่าให้ฟังอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน เกี่ยวกับการเรียนรู้พันธุ์พืช ชีวิต แมลง และวิถีธรรมชาติที่พึ่งพากัน เช่น การปลูกใบพลูกับต้นทองหลาง เมื่อใบทองหลางร่วงลงดินแล้วย่อยสลายต่อไป ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์พืชมะนาวจะงามสะพรั่ง หรือการพึ่งพากันของมะนาวกับต้นกระถินณรงค์ มะนาวเป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำขัง ขณะที่กระถินณรงค์มีคุณสมบัติขับน้ำ ทำให้เกิดความพอดี และใบกระถินที่ร่วงลงน้ำก็เป็นปุ๋ยได้ โดยการโยยเลนมาไว้ที่ใต้ต้นมะนาว ทำให้ได้มะนาวลูกใหญ่เปล่งปลั่ง นอกจากนี้การปลูกต้นพริกไว้ใกล้ต้นกล้วย ถือเป็นการกินสมดุลให้แก่กันและกันของพืช เนื่องจากพริกมีความเผ็ดร้อน ต้นกล้วยมีน้ำมากสามารถให้ความเย็น จึงสังเกตเห็นได้ว่าพริกเป็นพืชที่ชอบน้ำ”

สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่ลองผิดลองถูกเรื่อยมา จนในที่สุดได้ค้นพบว่า ความสมดุล คือสิ่งที่ธรรมชาติต้องการ ดังนั้นเมื่อสวนเหล่านี้ปราศจากสารเคมี ระบบนิเวศจึงเข้าสู่ภาวะปกติ จึงไม่น่าแปลกใจ หากยามค่ำคืนจะมีหิ่งห้อยตัวน้อยนับร้อย ๆ ตัวกลับมาเปล่งแสงระยับระยับ หลังจากที่ได้พาเหล่านี้ได้เลือนหายไปจากคลองจินดามานานหลายปี

แม้มีภูมิปัญญาแต่กลุ่มเกษตรกรฯ ยังประสบปัญหาด้านการตลาด เพราะผลผลิตจากสวนปลอดสารนั้นจะไม่สวยงาม ยกตัวอย่างเช่น ผักมีรู ใบแกร็น ผลไม้ลูกเล็ก จึงถูกโง่งราคาจากพ่อค้าคนกลาง ทางกลุ่มจึงตัดสินใจศึกษาหาความรู้ด้านการตลาด ด้วยการทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการตลาดที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรแบบยั่งยืน ต. คลองจินดา” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค เมื่อปี 2545 โดยเกษตรกรได้นำพืชผลจากสวนไปขายเอง ตามตลาดต่างๆ และมีการสื่อสารกับลูกค้าโดยตรง ชุติมาเล่าให้ฟังว่า “เนื่องจากผักปลอดสารพิษที่เราขายจะมีราคาสูงกว่าในตลาดเล็กน้อย แต่ราคาเราคงที่ เช่น กล้วยหวีละ 15 บาทตลอด จะไม่มีการลดราคาและเพิ่มราคา แต่ลูกค้าก็ไม่บ่นเพราะเรามักจะบอกลูกค้าเสมอว่า ผักผลไม้ของเราปลูกเอง ขายเอง ปลอดภัยแน่นอน อย่างผักบางชนิด เช่น ผักหวาน ดอกขจร ที่ลูกค้าบางคนกินไม่เป็นก็จะบอกสูตรอาหารให้ไปทำด้วยซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลางที่ใส่ใจในสุขภาพ ” จากการทำงานวิจัยเรื่องการตลาด ทำให้ทุกวันนี้กลุ่มเกษตรกรมีตลาดรองรับสินค้าและมีลูกค้าประจำ อยู่ 3 แห่งหลักๆ ด้วยกัน คือ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม และ ปฐมอโศก จ. นครปฐม พบว่าผักขายดีมากแต่ทางกลุ่มเกษตรกรผลิตตามกำลังเท่านั้น ที่สำคัญไม่มีการตีตราความปลอดภัยจากหน่วยงานใดแต่การันตีด้วยความซื่อสัตย์ของผู้ผลิต

หากไม่มีความตระหนักรู้ว่าการใช้สารเคมีนั้นก่ออันตรายร้ายแรงแก่ตนเองและผู้อื่นมากเพียงใด และขาดคุณธรรมจริยธรรมในการผลิตแล้วผลเสียก็จะกลับมาที่ชาวคลองจินดาที่มีอัตราการเจ็บป่วยสูงขึ้นทุกปี ทรัพยากรเสื่อมโทรม ทั้งดินและแหล่งน้ำ แต่ด้วย ความรู้และความมีเหตุมีผลในการเลือกทางเดินของชุมชนที่เริ่มจากคนกลุ่มเล็กๆ ที่เปี่ยมไปด้วยตั้งใจจริง ความซื่อสัตย์สุจริต การไม่ผลิตเกินกำลังที่ตัวเองมี โดยไม่ไปเร่งการเจริญเติบโตของพืชผักด้วยการใช้สารเคมี และมีชีวิตอยู่บน ความพอประมาณ ด้วยสมาชิกทุกคนหวังว่ากลุ่มเกษตรปลอดสารจะขยายปริมาณมากขึ้นเพื่อนำไปสู่สุขภาวะที่ดีของคนคลองจินดาทุกครัวเรือนและผู้บริโภคทุกคน สิ่งสำคัญที่สุด คือการได้สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีที่สุดให้แก่ชุมชน ด้วยการพิสูจน์ให้เห็นถึง “ความสุข” ในการเกษตรวิถีธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นเกราะป้องกันที่แข็งแกร่งท่ามกลางสังคมเกษตรสมัยใหม่ที่มีการใช้สารเคมีมากขึ้นขณะ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 50 - 54)

2.6 “ปุม้า” อาชีพยั่งยืนของคนบ้านดิงไทร ตำบลเกาะศรีบอยา อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่

อดีตบ้านดิงไทรมีทรัพยากรปุม้าที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งยังเป็นแหล่งที่มีปุม้าชุกชุมมาก จึงไม่มีใครคิดเลี้ยงปุม้า มีแต่จับอย่างเดียว ทำให้ทั้งปุม้า ปลา และสัตว์ทะเลอื่นๆ เริ่มลดจำนวนลงบวกกับราคาน้ำมันที่เพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลักมีความเป็นอยู่ลำบากขึ้น ยิ่งหลังจากประสบภัยสึนามิที่เครื่องมือทำมาหากินและอุปกรณ์ทำประมงหลงเหลือเพียงซาก อีกทั้งการเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานต่างๆ บางครั้งก็หยิบยื่นให้แต่เม็ดเงินเพียงอย่างเดียว

เมื่อทรัพยากรธรรมชาติกำลังจะหมดไป ชาวบ้านดิงไทรจึงเกิดความตระหนักและร่วมกันคิดหาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้ค่าและพอเพียง โดยเกิดเป็นกระบวนการคิดและรวมกลุ่มกัน เรียนรู้ว่า ชุมชนตนเองก็มีทั้งสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมอุดมไปด้วยหญ้าทะเล ที่เหมาะสำหรับนำมาใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงปุม้าได้อย่างเพียงพอ และการเลี้ยงปุม้ายังสามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนมากกว่าสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ เนื่องจากมีราคาสูงและเป็นที่ต้องการของตลาด เพราะการออกไปทำประมงเพียงอย่างเดียวอาจมีรายได้ไม่แน่นอน เนื่องจากต้องอาศัยคลื่นลมด้วย ซึ่งยามใดที่มีลมมรสุมก็ไม่สามารถออกไปจับปูปลาหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวได้ ปัญหาเหล่านี้ทำให้ชาวดิงไทรตระหนักและเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างทางเลือกให้กับอาชีพใหม่ที่น่าจะยั่งยืนกว่าการทำประมงเพียงอย่างเดียว

การเลี้ยงปุม้าของชาวบ้านบ้านดิงไทรนั้น ได้มีการสร้างคอกเลี้ยงปุม้าของชุมชนโดยวิธีช่วยกันลงแรง หาปูนขนาดเล็กมาใส่ในคอกและหาอาหารมาเลี้ยงปู ส่วนการบริหารและจัดการคอกในขณะที่ยังเลี้ยงนั้น ชาวบ้านจะร่วมกันจัดหาวัสดุและลงแรงช่วยกันสร้างคอกปูม้ากันเอง โดยไม่ต้องใช้เงินลงทุน ส่งผลให้ต้นทุนในการเลี้ยงปุม้าต่ำกว่าที่อื่น นอกจากนี้ยังได้นำเทคโนโลยีการเลี้ยง

ปัจจุบันกลุ่มคนเลี้ยงปูม้าในคอกบ้านดิงไหรมีสมาชิกกลุ่มประมาณ 13 คน โดยในกลุ่มได้สละเงินคนละ 2,000 บาทเพื่อใช้เป็นทุนหมุนเวียนการดำเนินงานระยะแรก สร้างคอกปูและทยอยปล่อยปูจิวและปูเล็กที่จับจากบริเวณใกล้เคียงด้วยลอบพับจำนวน 60 ลูกลงเลี้ยงในคอก นอกจากปูเล็กและปูจิวแล้วทางกลุ่มยังได้ซื้อปูไข่ฝามาเพื่อให้คั่นลูกปูสู่ทะเล จำนวนปูจิว ปูเล็กและปูไข่ที่ปล่อยเลี้ยงในคอกมีทั้งหมดประมาณ 2,611 ตัว โดยปูที่เลี้ยงในคอกที่บ้านดิงไหร จะโตเร็วและมีสุขภาพดี ในระยะเวลา 2 เดือนปูที่ปล่อยเลี้ยงประมาณร้อยละ 10 ได้เติบโตเป็นปูขนาด 5-6 ตัว/กก. จับขายได้ราคาประมาณกก.ละ 70 บาท (ราคาหน้าแพ) แต่ถ้าขายปูเป็นให้แก่ร้านอาหารในท้องถิ่นจะขายได้ในราคาประมาณกก.ละ 150 บาท(ราคาหน้าฟาร์ม)

ผลผลิตที่สามารถทำรายได้ให้แก่ชุมชนนอกจากปูม้าที่มีคุณภาพแล้ว ยังมีปลาเศรษฐกิจชนิดต่างๆที่ปล่อยเลี้ยงรวมในคอกปูม้า หรือสาหร่ายขนนกซึ่งมีราคาและเป็นที่ต้องการตลาดนั้นกำลังอยู่ในระหว่างการศึกษาความเป็นไปได้ที่จะนำมาขายพันธุ์เลี้ยงในคอกปู ซึ่งผลพลอยได้เหล่านี้นอกจากจะได้ปูเป็นอาหารแล้ว ส่วนที่เหลือก็ยังสามารถนำไปขายและเป็นที่มาของรายได้เพิ่มเติมให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง การรับรู้ปัญหาและเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านดิงไหรเกิดความเข้มแข็ง มีศรัทธาและเชื่อมั่นว่า “การเลี้ยงปูม้าในคอกเป็นคำตอบที่ทางชุมชนต้องการ” จะเห็นได้จากที่สมาชิกมีส่วนร่วมในโครงการอย่างไม่กลัวความเหนื่อยยาก ทำงานด้วยความสนุก จริงจังยอมเสียสละเวลาแรงงานและทุนทรัพย์เพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในระยะแรก

ความสำเร็จนี้จึงเกิดจากการเลือกประกอบอาชีพที่เหมาะสมทั้งกับตนเองและภูมิภาค ประเทศ อีกทั้งการรู้จักเลือกเส้นทางสายกลางในการเลือกจับสัตว์น้ำที่โตเต็มทีนั้น ก็เป็นการยึดหลักความพอประมาณ ไม่ใช่ทรัพยากรเกินขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับ ทำให้ชาวบ้านได้มากกว่าที่ควรจะได้เสียอีก นอกจากนี้การที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกว่า “บุญมี” เป็นของส่วนรวมต้องช่วยกันดูแล รักษา รู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน ถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้ชุมชนในการตั้งรับกับปัญหาในทุกๆวิกฤตได้ต่อไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 55 - 60)

2.7 “ข้าวหอม” วิถีเลี้ยงชีพใหม่ ชาวนาป่าภูเขียว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ คอนสาน และอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ

การปลูกข้าว เป็นอาชีพที่อยู่ในวิถีวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ในอดีตชาวนาไทยจะปลูกข้าวโดยแบ่งส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน เก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ และเหลือไว้จำหน่ายหรือแจกจ่าย ซึ่งเป็นวิถีไทยที่อยู่กันอย่างเอื้ออาทร ทำให้ชาวนาไทยถือเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ และมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่เมื่อเทคโนโลยีเข้ามา ทำให้เกิดการปรับปรุงพันธุ์ด้วยการใช้เทคโนโลยีชั้นสูงช่วยให้เกิดอุตสาหกรรมการผลิตพันธุ์ข้าวขึ้น ในที่สุดแล้วชาวนาไทยก็หันมาซื้อเมล็ดพันธุ์แทนที่จะคัดสรรพันธุ์ตามท้องถิ่นและธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้นอกจากจะทำให้พันธุ์ข้าวท้องถิ่นหายไป ชาวนาต้องพึ่งพิงพันธุ์ข้าวจากพ่อค้า ขาดความมั่นคงในการพึ่งพาพันธุ์ข้าวของตนเอง ขณะที่สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับชาวนาโดยรวม แต่ในพื้นที่บริเวณรอบเชิงเขาภูเขียวที่ประสบปัญหาการทำนา ชาวนากลุ่มนี้ได้พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสในการผลิตพันธุ์ข้าวของตนเองจากความร่วมมือของภาครัฐและนักวิชาการ

บริเวณรอบเชิงเขาภูเขียว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ คอนสานและอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ มีพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 308,630 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา แต่ผลผลิตข้าวที่ได้ในแต่ละปีลดน้อยลงเรื่อยๆ และมีคุณภาพต่ำ ขณะที่ต้นทุนการผลิตต้องมีค่าใช้จ่ายจากการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น รายได้จากการจำหน่ายข้าวจึงลดน้อยลงไปอีก ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงเข้าไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์เพื่อหาเลี้ยงชีพ ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความแห้งแล้งในพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบ

จากสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลาย การทำนาก็ไม่ได้ผลอย่างที่คาดหวัง ชาวนาป่าภูเขียวจึงเริ่มตระหนักและแสวงหาทางเลือกใหม่เพื่อพลิกฟื้นผืนดิน พร้อมใจกันระดมสมองเพื่อหาแนวทางเพิ่มผลผลิตและเกิดการเรียนรู้ว่า การปลูกข้าวควรสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ร่วมดูแลบำรุงรักษาผืนดิน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น เรียนรู้สภาพแวดล้อมที่เป็นพื้นที่นาเกือบทั้งหมดอาศัยน้ำฝนเป็นหลักและส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาฝนแล้งและฝนทิ้งช่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ

คนปลูกข้าวป่าภูเขียว จึงร่วมแรงใจกันหันไปใช้ทางเลือกของการทำนาอย่างพอเพียง ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ โดยได้รับความรู้จากโครงการการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ข้าวหอมคุณภาพดีเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้ชาวนารอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ด้วยการนำวิถีเกษตรอินทรีย์มาปรับใช้ บำรุงดิน เนื่องจากอดีตชาวนาส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยเคมีติดต่อกันเป็นเวลานาน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ขาดอินทรีย์วัตถุ (ซากพืช ซากสัตว์) เมื่อหันมาใช้หลักความพอประมาณจึงได้เริ่มหมักปุ๋ยใช้เองด้วยการหาวัสดุใกล้บ้านอย่างเศษฟางและมูลสัตว์มาหมักทดแทนปุ๋ยเคมีราคาแพง ทำให้สามารถลดทั้งต้นทุนการผลิตและฟื้นให้ดินมีคุณภาพดีขึ้นได้ พอประมาณ สู้วิถีเกษตรอินทรีย์ คนปลูกข้าวป่าภูเขียว จึงร่วมแรงใจกันหันไปใช้ทางเลือกของการทำนาอย่างพอเพียง ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ โดยได้รับความรู้จากโครงการการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ข้าวหอมคุณภาพดีเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้ชาวนารอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ด้วยการนำวิถีเกษตรอินทรีย์มาปรับใช้ บำรุงดิน เนื่องจากอดีตชาวนาส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยเคมีติดต่อกันเป็นเวลานาน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ขาดอินทรีย์วัตถุ (ซากพืช ซากสัตว์) เมื่อหันมาใช้หลักความพอประมาณจึงได้เริ่มหมักปุ๋ยใช้เองด้วยการหาวัสดุใกล้บ้านอย่างเศษฟางและมูลสัตว์มาหมักทดแทนปุ๋ยเคมีราคาแพง ทำให้สามารถลดทั้งต้นทุนการผลิตและฟื้นให้ดินมีคุณภาพดีขึ้นได้

ชาวนาป่าภูเขียว ยังได้เรียนรู้วิธีสร้างเมล็ดพันธุ์คุณภาพด้วยการใช้พันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 และพันธุ์ข้าวเหนียว กข 6 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่กรมการข้าวแนะนำและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาดมาปรับปรุงพันธุ์และวิธีเก็บรักษา เช่น จากเดิมที่ปล่อยทิ้งไว้โดนฝนจนเมล็ดพันธุ์เปียกชื้นและขึ้นรา หรือจะเก็บเมล็ดพันธุ์ธรรมชาติไว้ 2 – 3 ปีหรือมากกว่านั้นเพื่อใช้ปลูกในปีต่อไป ทำให้เมล็ดพันธุ์เสื่อมคุณภาพลงเพราะมีสิ่งเจือปน อาทิ มีเมล็ดข้าวพันธุ์อื่นหรือเมล็ดหญ้าปน เป็นสาเหตุให้คุณภาพหุงต้มเปลี่ยนไปด้วย (ข้าวแข็ง ไม่หอม) และหากนำไปทำเมล็ดพันธุ์จะทำให้ประสิทธิภาพของการงอกลดลง จึงเริ่มปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ให้บริสุทธิ์ โดยนำมาเก็บไว้ในภาชนะหรือกระสอบบรรจุข้าวที่สะอาดด้วยการปิดฝาหรือมัดปากกระสอบให้แน่นและระบุชื่อพันธุ์ติดไว้หน้ากระสอบเพื่อให้สะดวกต่อการนำมาใช้งาน อีกทั้งยังใส่ใจด้วยการไม่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวเก่ามาปลูกซ้ำ ไม่มีวัชพืชปน สะอาดและปราศจากแมลง

ด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีผลิตเดิมและสนใจในรายละเอียดต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวนาป่าภูเขียวได้เมล็ดพันธุ์ข้าวมีคุณภาพ ทนต่อโรค ตรงตามมาตรฐานพันธุ์ข้าวที่ดีของกรมการข้าว ผลของโครงการขณะนี้ยังสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 30 ตันจากเกษตรกร 26 รายและได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นประมาณ 500 กิโลกรัมต่อไร่จากค่าเฉลี่ยผลผลิตข้าวเดิมที่ 240 – 320 กิโลกรัมต่อไร่ นอกจากนี้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวยังสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์และจำหน่ายให้องค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อเป็นตัวกลางในการกระจายเมล็ดพันธุ์ไปสู่เกษตรกรทั่วไปในราคา กิโลกรัมประมาณ 13 – 16 บาทต่อกิโลกรัม (จากเดิมขายเมล็ดพันธุ์ได้ในราคา 7 – 10 บาทต่อกิโลกรัม) ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เมล็ดพันธุ์ดังกล่าวยังได้หมุนเวียนนำมาใช้ในพื้นที่ของเกษตรกรรายอื่นๆ ซึ่งมีราคาจำหน่ายที่ถูกกว่าการนำเข้าเมล็ดพันธุ์จากแหล่งอื่น

ความสำเร็จครั้งนี้ทำให้ชาวนาบริเวณรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวมีเมล็ดพันธุ์ใช้เอง เรียนรู้การทำนาอย่างถูกวิธีและเกิดการพัฒนาคืออย่างต่อเนื่อง จนมีการขยายผลพื้นที่โครงการต่อไปอีกใน 3 อำเภอรวมเกษตรกรเข้าร่วมเพิ่มขึ้น 300 ราย พื้นที่นาประมาณ 1,200 ไร่ ซึ่งคาดว่าจะได้ผลผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์กว่า 500 ตัน/ฤดู สร้างโอกาสให้จังหวัดชัยภูมิได้ในการเป็นศูนย์กลางผลิตเมล็ดพันธุ์ของภูมิภาค ช่วยท้องถิ่นให้พึ่งตนเองได้และเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ในที่สุด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 61 - 65)

2.8 สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการ : นวัตกรรมชุมชนพึ่งตนเอง ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

ปัจจุบันประเทศไทยยังมีคนอีกกว่า 50 ล้านคนที่ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการภาครัฐ ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน เด็ก ผู้สูงอายุ และแรงงานนอกระบบ แม้จะมีการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรการเงินชุมชนเกิดขึ้นก็ตาม แต่ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องการออมเพื่อกู้เป็นหลักเท่านั้น ความความต้องการสวัสดิการที่เป็นหลักประกันของชีวิตในยามเดือดร้อน เจ็บไข้ได้ป่วย จึงยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง

แต่ที่ตำบลน้ำขาว จังหวัดสงขลา ทุกวันที่ 1 ของเดือน เวลาบ่ายสองโมง จะเห็นสมาชิกของกลุ่มจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท เพื่อทำสวัสดิการภาคประชาชนจังหวัดสงขลา ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ทายาทกันนำเงินมายื่นให้ฝ่ายบัญชีของกลุ่มเพื่อฝากเข้ากองทุนสวัสดิการ โดยเงินนั้นมาจากการมีจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท ออมเก็บไว้และนำมาส่งตามกำหนด ด้วยความสมัครใจ

กลุ่มจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท เพื่อทำสวัสดิการภาคประชาชนจังหวัดสงขลา เป็นนวัตกรรมองค์กรการเงินชุมชนที่ ดร.ชบ ยอดแก้ว หรือ ครูชบ ผู้นำชุมชนได้พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์ทำจะลดวันละ 1 บาทที่จังหวัดลำปางแล้วนำมาประยุกต์แนวคิดจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท สำหรับใช้เป็นสวัสดิการภาคประชาชนขึ้น เพื่อมุ่งเน้นพัฒนาคนให้เป็นคนดี มี

สวัสดิการ 9 เรื่องของกลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท ฯ

1. เกิด ให้ลูก 500 บาท แม่นอนโรงพยาบาลได้คืนละ 100 บาท ไม่เกิน 5 คืน ปีละไม่เกิน 2,000 บาท
2. แก่ จะได้เมื่อสัจจะครบตั้งแต่ 15 - 60 ปีขึ้นไปและมีอายุครบ 60 ปี โดยจะได้บำนาญเดือนละ 300 – 1,200 บาท เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาสัจจะ
3. เจ็บ นอนโรงพยาบาลได้คืนละ 100 บาท ปีละไม่เกิน 10 คืน
4. ตาย จะได้เมื่อสัจจะครบ 180 – 5,840 วัน ได้ค่าทำศพตั้งแต่ 2,500 - 30,000 บาท เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาสัจจะ
5. ทุนการศึกษา ยืมกองทุน 30 เปอร์เซ็นต์
6. คนด้อยโอกาส กองทุนช่วยให้ นำไปฝากสัจจะ
7. สวัสดิการคนทำงาน จ่ายให้คนละ 130 บาทต่อวัน ฝากออม 100 บาท 30 บาทฝากสัจจะ
8. สวัสดิการเงินกู้ ตายกองทุนจ่ายในวงเงินไม่เกิน 30,000 บาท และกู้มาแล้วไม่น้อยกว่า 365 วัน
9. สวัสดิการเงินฝาก ตายจ่ายให้ 50 เปอร์เซ็นต์ แต่ไม่เกินวงเงิน 15,000 บาท

กลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ ๑ บาทฯ เกิดขึ้นจากแนวคิด “เจ็ดร่วม” ในการดำเนินการ คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมินและขยายผล และมี 6 ขั้นตอนในการพัฒนา คือ ขั้นจุดประกาย ขั้นให้ความรู้ ขั้นรับสมาชิก ขั้นติดตามผล ขั้นจ่ายสวัสดิการ และขั้นประเมินผลและขยายผล ที่จังหวัดสงขลาการเรียนรู้แก่ขั้นจุดประกายและขั้นให้ความรู้ก็สามารถตั้งกลุ่มได้ ปัจจุบันขยายครอบคลุมทั้งจังหวัด 66 กลุ่ม สมาชิกเกือบ 5 หมื่นคน เงินกองทุนกว่า 16 ล้านบาท การจัดสวัสดิการ 9 เรื่องนั้น มีผู้ใช้ประโยชน์จริงแล้วทุกกรณี ส่งผลให้จำนวนสมาชิกและเงินกองทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งการได้มาพบเจอกัน

จะเห็นว่ากลุ่มสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท เพื่อสร้างสวัสดิการภาคประชาชนที่สงขลาเป็นการสร้างกลไกการดูแลตนเองของชุมชนตั้งแต่เกิด ชราภาพ กระทั่งเสียชีวิต เป็นการสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของชุมชนมากกว่าการรอพึ่งความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก และยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนไปสู่วิถีความพอเพียงแนวทางหนึ่ง

ความสำเร็จของเครือข่ายสัจจะลดรายจ่ายวันละ 1 บาท สำหรับสวัสดิการภาคประชาชนจังหวัดสงขลา ถูกนำมาต่อยอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนเครือข่ายองค์กรการเงินชุมชนอีก 4 แห่ง ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการชุมชน คือ เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์พัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต จังหวัดตราด 164 กลุ่ม สมาชิกกว่า 6 หมื่นคนในหลายจังหวัด มีเงินออมกว่า 350 ล้านบาท เครือข่ายองค์กรออมทรัพย์ชุมชนจังหวัดลำปาง 16 กลุ่ม สมาชิกราว 3,600 คน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลกะหรอ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการรวมกันของกองทุนหมู่บ้าน 9 กลุ่มและมีการจัดสรรเงินสำหรับจัดสวัสดิการอยู่แล้วกว่า 2.7 ล้านบาท เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านตำบลในคลองบางปลากด จังหวัดสมุทรปราการ 13 กลุ่ม มีสมาชิกราว 5,200 คน

จะเห็นว่า กองทุนสวัสดิการหรืออาจเรียกได้ว่า “สถาบันการเงินเพื่อสวัสดิการชุมชน” ที่เกิดขึ้นเป็นนวัตกรรมในขบวนการองค์กรการเงินชุมชนที่ช่วยสร้างหลักประกันชีวิตที่ชุมชนทำได้เอง อีกทั้ง “กลไกการจัดการความรู้” ที่นำมาใช้ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของคนที่ร่วมกระบวนการตั้งแต่ประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรการเงินต่าง ๆ กรรมการ และเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ/เอกชนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้เกิดการทำงานที่เรียนรู้กันเพื่อจะนำพลังที่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ เชื่อมเข้าสู่การขยายผลของภาครัฐที่ก่อร่างชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ โดยเห็นได้จากการเข้ามาเชื่อมต่อของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงการคลัง สำนักงานประกันสังคม และอื่น ๆ

กลไกจัดการความรู้ ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ ฝึกฝนตนเอง พึ่งพาช่วยเหลือกันในชุมชน เกิดการพัฒนาคนที่มีสัจจะ วินัย และทาน ได้สร้าง “ทุนทางสังคม” คือ สวัสดิการ ความร่วมมือ และสำนึกรักชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกัน อันนำไปสู่การเกิดสังคมดี คนมีความสุข ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดชุมชนเข้มแข็งและแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน เพราะเกิดคนที่ คิด เป็น ทำเป็น และบริหารจัดการได้ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นปกติ เพราะทุกคนมีคุณสมบัติของการ “ใส่ใจ แบ่งปัน เรียนรู้” อันเป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้องค์กรการเงินชุมชนสามารถทำหน้าที่เพื่อเป็นแหล่งทุนและแหล่งเรียนรู้ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

ภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นชัดเจนกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทั้ง 5 เครือข่าย คือ ในระดับบุคคลผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการ เกิดวิถีคิดและการปฏิบัติในการออมทรัพย์ของตนเอง และขยายไปในครอบครัว กล่าวคือ การลดรายจ่ายทำให้เกิดรายได้เพิ่ม “ยังใช้ชีวิตเดิมแต่มีเงินออมเพิ่มขึ้น” “มีสัจจะกับตนเองออมทุกวันทำให้ภูมิใจตัวเองมากขึ้น เป็นตัวอย่างของลูกหลาน” ขณะที่สวัสดิการต่างๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตายนั่นก็สร้างความมั่นใจ และสร้างหลักประกันในชีวิตให้กับคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากจำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้นนั่นเอง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 72- 78)

2.9 แพทย์พื้นบ้านล้านนา : หลักประกันสุขภาพในวิถีพอเพียง

เพราะผู้คนชาวล้านนาเชื่อว่า การมีสุขภาพที่ดีคือการดำรงชีวิตให้ผูกสัมพันธ์ และเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งที่อยู่รายล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน สังคม และสิ่งเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็นอย่างผสมกลมกลืน...

ขณะเดียวกัน “การผูกสัมพันธ์” ก็ต้องเป็นไปอย่างมีเงื่อนไข มีปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อต่อการเจริญเติบโต และดำรงเผ่าพันธุ์ เช่นการ ได้รับประทานอาหารที่ดี มีคุณค่า มีอากาศบริสุทธิ์ และมีที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องตาม “ชะตาราசி” เราจึงเห็นสำหรับกับข้าวของคนล้านนาอุดมด้วยพืชผักสมุนไพร มีประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์และทรงคุณค่าให้ยึดถือและปฏิบัติ

การดำเนินชีวิตของคนล้านนาสมัยก่อนจึงเน้นไปในเรื่องของการสร้าง “สมดุล” ของร่างกายและจิตใจ...เป็นการรักษา “คน” มากกว่าการมุ่งรักษา “โรค”

แต่เมื่อเกิดการเจ็บป่วย หรือ หากต้องบำบัดรักษา ก็มักจะใช้หลัก “สร้างเสริมสิ่งที่ขาด” กำจัดส่วนที่เกิน ล้างสิ่งที่เปื้อนพิษ เพื่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในร่างกาย ซึ่งอาจจะใช้อาหาร สมุนไพร หรือพิธีกรรมเข้ามาแก้ไขจนจัดปัดเป่า...

เหล่านี้คือ “องค์ความรู้” คือ “ภูมิปัญญา” ในด้านการป้องกัน ดูแล และรักษาสุขภาพ “พื้นบ้าน” ที่อธิบายความสัมพันธ์ตั้งแต่การเกิด การดำรงชีวิต หากต้องเกี่ยวข้องกับโรคภัยไข้เจ็บ ก็สามารถหาสาเหตุของการเกิดโรค หรือการวินิจฉัยโรค โดยอาศัยคำอธิบายที่สะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่าวิถีการดูแลสุขภาพพื้นบ้านของคนล้านนานั้นล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว การศึกษา วัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น

ระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา จึงมิได้แยกส่วนออกจากชุมชน แต่ยังแสดงบทบาทหน้าที่รับใช้ชุมชนมาช้านาน โดยมี “หมอเมือง” หรือ “แพทย์พื้นบ้าน” ทำหน้าที่สืบต่อและถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นระบบการแพทย์อันทรงคุณค่านี้ไว้

และนอกจากจะทำหน้าที่ป้องกัน และดูแลรักษาสุขภาพของคนในชุมชนแล้ว “หมอเมือง” ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพราะหมอเมืองบางท่านยังรับบทบาทเป็นผู้นำทางพิธีกรรม เช่น บางคนเป็นปุจารย์ (มัคนายก) บางคนเป็นกำนัน บางคนเป็นพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) และความสำคัญของหมอเมืองก็มีได้มีอยู่กับการรักษาอาการป่วยไข้เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน “หมอเมือง” หลายท่านจึงเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพศรัทธาจากชุมชน และทุกๆ ปีที่ถึงวาระของวัน “ปีใหม่เมือง” เหล่าคนไข้ที่เคยให้พ่อหมอรักษาก็จะพากันไปรดน้ำคำหัวสุมา การระพ้อหมอเสมือนญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว

และจนกระทั่ง.... ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้น การแพทย์สมัยใหม่มีประสิทธิภาพสูง สามารถรักษาโรคได้อย่างรวดเร็ว แนวทางการรักษาสุขภาพแบบองค์รวมที่เห็นผลช้าจึงถูกละเลยไป สถานการณ์ถดถอยของภูมิปัญญาหมอเมืองเกิดขึ้นเป็นลำดับ เมื่อถูกละเลยจากสังคมในที่สุดจึงไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ “การรักษาโรคที่ต้องมีใบประกอบโรคศิลป์” ทำให้กลุ่ม “หมอเมือง” ที่บางคนยังคงทำการรักษาผู้ป่วยอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ต้องตกอยู่ในสภาพ “หมอเถื่อน” ไปโดยปริยาย

การก้าวเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่แม้จะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพอันชาญฉลาดในการรักษาโรคร้ายหลายชนิด แต่ในด้านหนึ่งก็ทำให้ “วิถี” ที่ “พอดี” ของชาวล้านนาถูกปรับเปลี่ยนไปด้วย และสาเหตุการป่วยไข้ล้วนแล้วแต่เกิดจากการดำเนินชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างไปจากเดิม สำหรับอาหารที่หมอเมืองเคยบอกเคยแนะนำซึ่งส่วนใหญ่เต็มไปด้วยพืชผักและสมุนไพรที่เป็นภูมิคุ้มกันให้ร่างกายต้านทานโรคร้ายก็ถูกละเลย พืชผักสมุนไพรที่เคยปลูกเคยหา ก็ไม่ได้รับการปกป้องรักษาไว้เช่นเดิม และเหล่านี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่อร่างกายเท่านั้น หากยังส่งผลไปถึงการสูญเสีย “หลักประกันสุขภาพพราดาณ” ของผู้คนล้านนาเช่นเดียวกัน

สำหรับหมอเมือง การอยู่ในสถานะที่กฎหมายไม่รับรองมิได้ส่งผลกระทบเฉพาะ “ตัวหมอ” เท่านั้น หากยังส่งผลกระทบไปถึง “ภูมิปัญญา” หรือ “องค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้าน” ในการดูแลและรักษาผู้ป่วย ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน อาจ “หาย” หรือ “ตาย” ไปพร้อมๆ กับหมอเมืองซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแต่แก่เฒ่าแทบทั้งสิ้น

หมอเมือง” ร่วมตัวกันอีกครั้งเมื่อโครงการวิจัย “การสังคายนาองค์ความรู้หมอเมือง” โดย ผศ.ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ โดยการสนับสนุนจาก สกว. ได้เชิญกลุ่มหมอเมืองมาร่วมกันระดมสมอง เพื่อสังคายนาและพัฒนาตำราทางการแพทย์พื้นบ้าน โดยมีเป้าหมายในการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนล้านนากลับคืนมา ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างระบบการรักษาให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

การถอดองค์ความรู้ในด้านการดูแลสุขภาพของหมอเมืองกว่า 200 คน ใช้การรวบรวม ชำระ ตรวจสอบ และจัดระบบองค์ความรู้ สังเคราะห์องค์ความรู้มาใช้เป็นตำรากลางในการอ้างอิง และเป็นที่ยอมรับของกฎหมายแล้ว ขณะเดียวกันก็ยังเป็นการเปิดโอกาสให้หมอเมืองได้มาร่วมกัน พัฒนาองค์ความรู้ทั้งในด้านการตรวจวินิจฉัยโรค ระบบโรค การพัฒนาตำรับยาสมุนไพร หรือหลัก เกณฑ์กรรมของหมอเมือง ตลอดจนกระบวนการดูแลรักษาสุขภาพ

การฟื้นฟูปัญหาหมอเมืองให้กลับมาอีกครั้ง ไม่เพียงนำ “คุณค่า” เดิมกลับมา หากแต่ เป็นการฟื้นคืนมาของหลักประกันสุขภาพของคนล้านนากลับมาอีกครั้ง เครือข่ายหมอเมืองที่ กลับมาเข้มแข็งขึ้น ความรู้หมอเมืองที่ถูกบันทึกสืบทอดอย่างเป็นระบบ (สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 79 - 84)

2.10 ภูมิคุ้มกันจัดการป่าชุมชน สร้างความพอเพียงสู่ประชาคมอุทัยฯ

ในอดีต จังหวัดอุทัยธานีมีพื้นที่ป่าไม้ราว 2 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนใหญ่อยู่ใน อำเภอลานสัก บ้านไร่ และห้วยคต วิถีชีวิตของคนในพื้นที่จึงเกี่ยวข้องกับ เชื้อมโยง และผูกพันกับป่า ธรรมชาติ ภาพที่คุ้นตาของชุมชนคือ ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ ทั้งภาคกลาง ภาคอีสาน และพื้นที่ ไกลเคียง หลังไหลกันเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่เป็นประจำ เนื่องจากการสัมปทานป่าไม้ หลังจาก หมดสัมปทาน จึงตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ และมีการจัดการทรัพยากรพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่า อนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดำเนินการ โดยภาครัฐ

ที่สำคัญ คนในพื้นที่ ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้อยู่ เช่น บ้านสวนพลูพุต๋อ ที่ ชาวบ้านรวมตัวกันดูแลรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนซึ่ง ต่อมาราชการได้ส่งเสริมให้ ชาวบ้านรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน (ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์) ทั้งยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้า มาทำโครงการสนับสนุนชาวบ้านในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง ทำให้เกิดป่าชุมชนขึ้นหลายพื้นที่ ที่ ชาวบ้านได้จัดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

พื้นที่ป่าชุมชนเขาหินเหล็กไฟ หมู่ที่ 2,7,11 และ 16 ของตำบลระบำ อำเภอลานสัก ร่วม ทำแนวกันไฟในเดือนธันวาคม ของทุกปี ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนในเวทีประชุม ประจำเดือนของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/อบต. / ให้ อบต. สนับสนุนงบประมาณพระสงฆ์ได้มีเวทีพูดคุย ชักชวนพระวัดอื่นๆ มาร่วมกันดูแลรักษาป่า สนับสนุนงบประมาณ (ทำแนวกันชนในการดับไฟ/ การเฝ้าระวังในการดูแลรักษา ปลุกป่าในวันที่ 12 สิงหาคม ให้เป็นงานของ อบต. / ให้ อบต. ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดอบรมและสาธิตการป้องกันและดับไฟป่า

พื้นที่ป่าชุมชนเขาผาลาด หมู่ที่ 2,5,6,10 และ 14 ตำบลลูกคู่ อำเภอกัณฑ์ ให้ชุมชนมี ส่วนร่วมในการป้องกันไฟป่า โดยชาวบ้านรอบป่าชุมชนเขาผาลาด ทำความเข้าใจกับชาวบ้านเรื่อง การไม่เผาไร่ ข้าวโพด เชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าร่วมประชุมกับแกนนำ /เสนอให้หมู่บ้านดังกล่าว

พื้นที่ป่าชุมชนวัดเขาหินเทิน ตำบลพลวงสองนาง อำเภอสว่างอารมณ์ ชาวบ้านรอบป่าชุมชนวัดเขาหินเทิน หมู่ 1,4,6 และ 8 ตำบลพลวงสองนาง หมู่ 13 ต.หนองกระทุ่ม ชุมชนมีการป้องกันไฟป่า และปลูกป่าเสริม นายกองคํการบริหารส่วนตำบล สนับสนุนงบประมาณ และกำลังคนในการดูแลรักษาป่า โรงเรียนวัดเขาหินเทิน ให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน เชิญชวนครู นักเรียนมาร่วมปลูกป่า และทำแนวกันไฟ / มีกิจกรรมค่ายเรียนรู้ธรรมชาติ และระบบนิเวศเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนในการดูแลรักษาป่า

แม้การอนุรักษ์ป่าจังหวัดอุทัยธานีจะเริ่มต้นจากความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าก็จริง แต่วันนี้ภาพความเคลื่อนไหวของชุมชนที่พยายามพลิกฟื้นผืนป่า ให้กลับมาเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ทั้งด้านสภาพแวดล้อมและสภาพเศรษฐกิจที่ดีของชุมชน ได้มีกลไกในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์จากหลายภาคส่วน ที่เข้าใจสภาพปัญหา และสอดคล้องกระบวนการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ ที่ต้องการจัดการป่าให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง หากแต่ความสำเร็จนี้ ต้องสร้างจุดยืนที่ชัดเจนของหลายฝ่าย ที่จับมือลงเรือลำเดียวกันแล้วร่วมกันพายเรือไปสู่ธงชัยที่ปักไว้ร่วมกัน ทั้งส่วนนโยบายโดยชุมชน ขอสนับสนุนจาก ผู้ว่าราชการจังหวัด ให้มีคำสั่งถึง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ดูแลรักษาป่าในเรื่อง การเก็บของป่าไม่ถูกวิธี และการปิดป่าอย่างเคร่งครัด

การสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการรักษาผืนป่าใหญ่แห่งนี้ คือการปักธงชัยระยะยาว ที่จะตอบสนองความยั่งยืนของผืนป่าอุทัยธานี ให้ยืนหยัดอยู่คู่ชุมชน อย่างพอเหมาะพอเพียงกับสภาพแวดล้อมและบริบทของคนอุทัยธานี ตลอดไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 85 - 89)

2.11 “กูดเป่ง” ป่าทามชุมชน ป่าเพื่อการ “เฮ็ดอยู่-เฮ็ดกิน” ของชุมชนยางคำ ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด

พื้นที่กว่า 3,000 ไร่ ของ ป่าทามกูดเป่ง เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้าน บ้านท่างาม บ้านเหล่าข้าว บ้านดอนจิก บ้านดอนสำราญ ในตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาช้านาน ทั้งเพื่อการเลี้ยงวัว ควาย เพาะปลูก เก็บฟืน ดัดเกลือ หาลา หอย กบ และอาหารตามธรรมชาติอีกมากมาย ซึ่งในอดีตเมื่อครั้งทรัพยากรธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์ และจำนวนผู้คน que เข้าไปใช้ประโยชน์มีไม่มาก การ “เฮ็ดอยู่-เฮ็ดกิน” ในทามนั้นเป็นไปตามวิถีการพึ่งพาเพียงเพื่อการดำรงอยู่เป็นหลัก

“แต่ก่อนบ้านเมืองยังบ่เจริญ ถนนหนทางบ่มี ชาวบ้านก็เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน กับทามกันทั้งหมด หลักๆ คือ ใช้เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย และหาอาหาร เพราะมันมี ทั้งผัก เห็ด หน่อไม้ ปลา ไข่มด

แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ผู้คนมีมากขึ้น วิธีการทำมาหากินในป่าทามจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ป่าที่เคยเป็นของ “ส่วนรวม” ก็เริ่มถูกบุกเบิกจับจองเป็นที่นา และไร่ปอ แต่นับเป็นโชคดีของชาวบ้านรอบป่าทามกุดเป่ง ที่มี พ่อใหญ่ใบ หอมกล่อม ผู้ใหญ่บ้านท่างาม ผู้มองเห็นการณ์ไกล ได้กันพื้นที่ป่าทามกุดเป่งไว้ เป็น ป่าสาธารณะ ให้คนทั้ง 4 หมู่บ้านได้ใช้ร่วมกัน มาตั้งแต่ พ.ศ. 2512

“พ่อใหญ่ท่านเห็นว่า คนบ้านเราเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย กันมาก จำเป็นต้องมีที่เลี้ยง แต่ถ้าปล่อยให้คนจับจองกันได้ วันข้างหน้าจะไม่มีที่เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ต้องพากันเดือดร้อน...” พุฒ บุญเต็ม สมาชิก อบต.ยางคำ แก่นนำชุมชนให้ข้อมูลเพิ่มเติม พร้อมกับย้ำว่า การตัดสินใจของพ่อใหญ่ในครั้งนั้น นับเป็นจุดพลิกสำคัญซึ่งส่งผลให้ “ป่าทามกุดเป่ง” ไม่ถูกรุกทำลายจนเสื่อมโทรม ขาดต่อการจัดการ ดังที่ชุมชนอื่นๆ ประสบ...

กระนั้น ก็ใช้ว่าป่าชุมชนกุดเป่งจะรอดพ้นจากสถานการณ์การถูกบุกรุกจับจองเพื่อทำประโยชน์เสียทีเดียว ด้วยวิธีการผลิตแบบใหม่ ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ติดกับบริเวณป่าทามมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น มีการนำรถไถมาใช้ปรับพื้นที่ เข้าไปตัดต้นไม้เพื่อเผากันขาย ทำให้สภาพป่าทามแต่เดิมเปลี่ยนไป และเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ต่อมาก็เริ่มมีมีชาวบ้าน 3-4 รายเข้าไปจับจองพื้นที่ทำนาทามและปลูกพืชเป็นการถาวร แต่ก่อนที่จะมีคนทำตามกันมากไปกว่านั้น ผู้นำชุมชนและกรรมการหมู่บ้านทั้ง 4 แห่ง ซึ่งได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานการจัดการป่าของชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ ได้นำแนวคิดการจัดการป่าชุมชน มาดำเนินการในปี พ.ศ.2542 เพื่อปกป้องป่าทามกุดเป่งไว้เป็นสมบัติของชุมชนไปจนถึงชั่วลูก ชั่วหลาน...

กลุ่มผู้นำ แก่นนำชุมชน และชาวบ้าน ได้เริ่มจากการสำรวจพื้นที่และกันแนวเขตป่าทาม 3,000 ไร่ ให้ชัดเจน และจัดแบ่งพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์เป็น 2 ส่วน โดยใช้เขตพื้นที่ส่วนบนของร่องน้ำกุดเป่งซึ่งมีเนื้อที่ 1,100 ไร่ เป็นเขตพื้นที่ทำกินและใช้สอยของชาวบ้าน และจัดให้เขตพื้นที่ส่วนล่างของร่องน้ำกุดเป่ง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,900 ไร่ เป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ มีการออกกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ และมีคณะกรรมการกำกับดูแล

การจัดการป่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ที่เปลี่ยนไปนี้ นับเป็นครั้งแรกที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาถึง “คุณค่า” ของผืนป่าต่อชีวิตของพวกเขาอย่างถ่วงถ่วง ซึ่ง

คุณค่าป่าทามกุดเป่งที่มีต่อชีวิตของผู้คน ถูกขยายชัดเจนมากขึ้น เมื่อการสร้างเขื่อนราษีไศลที่ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมป่าทามลุ่มน้ำมูลเป็นบริเวณกว้าง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการทำมาหากินของชาวบ้านอย่างมหาศาล เนื่องจาก พื้นที่ ป่าทามกุดเป่ง ประกอบด้วยพื้นที่ที่เป็นเนินสูงและที่ลุ่ม แม้ส่วนหนึ่งจะถูกน้ำท่วม แต่ยังเหลือพื้นที่ซึ่งไม่ถูกน้ำท่วมอีกกว่าพันไร่ ประกอบกับการที่ชุมชนมีการดูแลจัดการป่าร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง ผืนป่าจึงยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ทำให้คนรอบทามกุดเป่ง ยังคงมีพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ และพึ่งพาหากินได้ไม่เดือดร้อนมากนัก

“คนที่นาถูกน้ำท่วม หากินไม่ได้ ส่วนหนึ่งก็ได้อาศัยหากินจากทาม คราวนี้ไม่ได้พึ่งพาเฉพาะหากิน แต่หาขายเป็นรายได้ด้วย ...” แม่ผา กองคำ ซึ่งถึงคุณค่าต่อการดำรงชีพของชาวบ้านที่เปลี่ยน สำนัก และความตระหนักในคุณค่านี้ ได้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมเมื่อมีการให้สัมปทานคูศทรายในเขตพื้นที่ทามกุดเป่ง ในปี พ.ศ.2535 และชาวบ้านได้พากันต่อต้านอย่างรุนแรงจนกระทั่งการคูศทรายมีอันต้องยุติไปในที่สุด

จากนั้นเป็นต้นมาความใส่ใจใน “คุณค่า” ป่าทามของชุมชนจึงมีมากขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากนักพัฒนาองค์กรเอกชน นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม สถาบันการศึกษา รวมทั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เช่น มีการศึกษาเรื่องราวผักพื้นบ้านในป่าทาม การสำรวจความหลากหลายของพันธุ์ไม้ การจัดทำแผนที่ป่าทาม ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทามของชุมชน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ต่อมาได้นำมาเผยแพร่ให้กับคนทั้งภายในและภายนอก

จากความแข็งขันร่วมกันดูแลรักษาป่าทามกุดเป่ง เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ ป่าทามกุดเป่ง กลายเป็น ศูนย์การเรียนรู้ในการจัดการป่าทามชุมชน ในเขตลุ่มน้ำมูลตอนกลาง สำหรับชุมชน นักเรียน นักศึกษา และหน่วยงานรัฐ ที่สำคัญแห่งหนึ่ง อีกทั้งทำให้ อบต. ยางคำ ได้รับรางวัล อบต.เขียวขจี จากสำนักนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ.2548 แต่นั่นคงไม่สำคัญเท่ากับการที่ชาวบ้านรอบทามกุดเป่งกว่าร้อยละ 60 ยังได้อาศัยพึ่งพาทามในการหาอาหาร หาพื้นที่เพื่อกินและขาย ซึ่งตัวเลขโดยประมาณจากการประเมินมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าทามที่ชาวบ้านช่วยกันสำรวจในปี พ.ศ. 2536 มีสูงถึงปีละ 20,000 บาทต่อครัวเรือน โดยตัวเลขนี้ไม่รวมรายได้จากวัว/ควาย ซึ่งปัจจุบันป่าทามกุดเป่ง ยังเป็นที่เลี้ยงวัว ควาย ของชาวบ้านรอบทามกว่า 400 ครัว

สำหรับชุมชนการมีฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า เป็นที่พึ่งพาหากิน สร้างรายได้ ย่อมหมายถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตในระดับหนึ่ง ความตระหนักในคุณค่าทรัพยากร ของ

2.12 ป่าอยู่คนอยู่ : ภูมิคุ้มกันบ้านละหอกกระสัง ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ย้อนไปเมื่อ 30 ปีก่อน “ป่าเขาคอก” ต.เขาคอก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ เคยเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้นานาชนิด มีสัตว์ป่ามากมาย ผืนป่าแห่งนี้ล้อมรอบด้วยชุมชนทั้งหมด 15 ชุมชน มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทยเขมร ไทยกวย ซึ่งเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่นี้เกือบร้อยปีมาแล้ว ต่อมากลุ่มไทยลาวเริ่มอพยพเข้ามา ทำให้พื้นที่เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งการใช้ทรัพยากรจากป่า วัฒนธรรมการทำมาหากิน และวัฒนธรรมความเชื่อที่แตกต่างกัน

เวลาให้หลังได้ไม่นาน (15 - 25 ปีที่ผ่านมา) มีการบุกรุกทำลายป่าอย่างหนัก โดยนายทุนบ้าง ชาวบ้านบ้าง หรือด้วยนโยบายภาครัฐด้วยการสัมปทานตัดไม้ และการสัมปทานเผาถ่านบ้าง ส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรม ต้นไม้และสัตว์ป่าลดลงจนเกือบจะสูญพันธุ์ พืชผักและอาหารต่างๆ ที่เคยเลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในชุมชน ลดน้อยลง และหากินได้ยากขึ้น ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงกับคนในชุมชนมากขึ้นทุกปี

การสืบค้นมูลค่า “การใช้ประโยชน์จากป่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ” เกิดจากการความตระหนักในปัญหา และสร้างเครื่องมือเรียนรู้ของทีมีวิจัยฯ ด้วยการเก็บข้อมูลครัวเรือนจำนวน 150 ครัวเรือน จากทั้งหมด 587 ครัวเรือน พบว่ามูลค่าของป่าที่ชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า เช่น เห็ด ไข่แมงคาง แผลง หรือผลไม้ป่า ที่ชาวบ้านมองว่าไม่มีมูลค่า (กิโลกรัมละ 2-3 บาท) แต่เมื่อนำมารวมกันแล้วพบว่ามีมูลค่าการบริโภคต่อปีคิดเป็นเงิน 912,828 บาท และ จำหน่ายได้ 690,688 บาท ต่อปี รวมทั้ง “ฟืน” ที่ชาวบ้านเข้าไปหาในป่าเพื่อใช้ก่อไฟ หุงข้าว ทำกับข้าว มีสูงถึง 98 % ซึ่งนับว่าเป็นมูลค่ามหาศาล

จากบทเรียนนี้ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้จากป่าให้กับคนในชุมชน และนำมาซึ่งความตระหนักในตัวเองและชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เกิดสำนึกในการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน ทว่าคำถามที่ชุมชนต้องตอบก็คือ ชุมชนจะร่วมกันอนุรักษ์ป่าได้อย่างไร ?

“การวิเคราะห์ข้อมูล ไม่ควรจะทำเฉพาะทีมีวิจัยเท่านั้น แต่ควรดึงผู้ที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล เข้ามามีส่วนร่วมด้วย ทั้งพระ ครู และผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนที่เคยให้ข้อมูลมานั่งร่วมวง

“ได้ข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น เกิดการรับรู้ข้อมูลของชุมชนโดยที่ไม่รู้ตัวเลยว่า นี่หรือ !!?? คือการวิเคราะห์ข้อมูล เวทีครั้งนั้นทำให้ทุกคนมีความสุข บรรยากาศแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกันเอง คนเฒ่าคนแก่ ก็กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น” ช่วยให้ชุมชนได้ชุดความรู้มากมาย อาทิ ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์ป่า เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า รู้ว่าแต่ก่อนชุมชนพึ่งพิงป่าด้านใด และรู้ว่าสาเหตุที่ป่าเสื่อมโทรมมาจากอะไร การเรียนรู้และรับรู้ข้อมูลของชุมชน ช่วยให้ชุมชนรู้เหตุ รู้ผล ของการอนุรักษ์ป่าที่ถูกต้อง รวมทั้งรู้ตน รู้ประมาณ ในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

เมื่อกลุ่มอนุรักษ์ฯ (ชาวบ้าน) ได้เรียนรู้กระบวนการมีส่วนร่วม โดยการขับเคลื่อนเวทีสร้างความเข้าใจในชุมชน สามารถดึงชุมชนที่อยู่รอบๆป่า ทั้งชาวบ้าน อบต.ฯลฯ เข้ามาร่วมเรียนรู้ และลงมือปฏิบัติกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ได้เรียนรู้เครื่องมือวิจัยร่วมกันทุกขั้นตอนอย่างไม่รู้ตัว ชักชวนผู้ที่ต้องการเข้าร่วมกลุ่มอนุรักษ์ป่า ลงพื้นที่หาข้อมูลอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลที่ชัดเจน และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับป่าอย่างพอดี เพื่อความอยู่รอดของชุมชนเอง

“โครงการสร้างป่าในบ้าน” เป็นการยืนยันเจตนาของชุมชนที่จะอยู่ร่วมกับป่าอย่างพอดี สร้างทางเลือกที่จะใช้ทรัพยากรป่าไม้เท่าที่จำเป็นโดยทำแปลงปลูกผักพื้นบ้านในรั้วบ้าน ลดการบุกรุกป่าและ ช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไปพร้อมๆกัน ด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ความเป็นจริง วางบทบาทของชุมชนบนทางสายกลาง โดยใช้ทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอประมาณ

ถึงกระนั้นก็ตาม โครงการ “ป่าพูดได้” กับป้ายคำขวัญเชื่อเชิญให้ชุมชนระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากป่า นับเป็นเสียงสะท้อนจากป่า ช่วยกระแทกจิตสำนึกชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชนได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชนรอบข้าง นำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

รวมทั้งการเกิด “กลุ่มเยาวชนคนรักธรรมชาติ” ในตำบลเขาชอก เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ของกลุ่มเยาวชนที่มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้ใหญ่ใจดี ศึกษาสำรวจภูมินิเวศน์ป่าชุมชน ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาเรื่องพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหลากหลายชนิด

สามารถดึงความร่วมมือของโรงเรียน บ้านละหอกกระสัง และโรงเรียนเขาชอก เข้ามา ได้เรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในเรื่องสมุนไพร ซึ่งโรงเรียนได้กันพื้นที่จำนวน 1 แปลง ให้ปราชญ์ชาวบ้านได้ถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ในการปลูกพืชผักสมุนไพรแก่นักเรียน เสมือนเป็นอีกแหล่งเรียนรู้ “ป่าเล็กในป่าใหญ่” ที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางอาหาร รวมทั้งเศรษฐกิจของชุมชนได้

กระบวนการเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง ยอมรับและเรียนรู้ที่จะคิดแก้ปัญหาป่าชุมชนที่เสื่อมโทรมร่วมกันของชุมชนบ้านละลอกกระสัง ช่วยให้ปัญหาที่คิดว่าใหญ่ กลับดูเล็กลงได้ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน หันกลับมาทบทวนถึงอดีต มองปัจจุบัน และสร้างอนาคตที่สดใสร่วมกัน

วันนี้ “กระบวนการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ป่าชุมชน - ป่าละลอกกระสัง” ได้ทำให้ชุมชนรอบๆ ป่าละลอกกระสังรู้จักความหมายของคำว่า “แบ่งปัน” มากขึ้น มีความพอดี ในการใช้ทรัพยากร สร้างนิสัย ความพอเพียง ในตัวเอง ครอบครัวยุคนั้น และสังคมมากขึ้น หลังพายุฝนลูกใหญ่ผ่านพ้นไป จิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าคงแสงอาทิตย์ที่สดใส สู้ผืนดินที่เคยชุ่มน้ำด้วยปัญหาความขัดแย้ง เกิดเป็นต้นกล้าน้อยใหญ่ ผุดขึ้นจากผืนดินแห่งเหตุและผล ซึ่งนับวันจะยิ่งแตกหน่อต่อ ยอดเติบโตขึ้นพร้อมกับการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับป่าอย่างมีความสุข ในบริบทของคนกับป่าอย่างต่อเนื่องสืบไป(สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 96- 101)

2.13 วิถีความพอเพียง ของชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ตำบลเนินฆ้อ กิ่งอำเภอเนินฆ้อ จังหวัดชัยนาท

หมู่บ้านเขาราวเทียนทอง มีชื่อเดิมว่า หมู่บ้านเขากระเจียว มีที่มาจากการที่หมู่บ้านมีเขาสูงใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ๆ หมู่บ้านหลายลูก ซึ่งจะมีต้นกระเจียวทั่วทั้งภูเขา ภูเขาแต่ละลูกจะต่อกันทอดยาวไปสุดที่ จ.อุทัยธานี เวลาไฟป่าเกิดขึ้นยอดไม้ที่ลูกติดไฟเมื่อมองดูไกลๆ ราวกับมีผู้จุดเทียนประดับประดาไว้บนเขา ชาวบ้านเห็นจึงขอตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “เขาราวเทียน” ต่อมาภายหลังเพิ่มคำว่า “ทอง” ต่อท้าย เพื่อให้ไฟเราขึ้น

ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง มีเนื้อที่ 993 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านเขาราวเทียนทอง หมู่ที่ 10 ต.เนินฆ้อ กิ่ง อ.เนินฆ้อ จ.ชัยนาท ประกอบด้วยภูเขาจำนวน 4 ลูก คือ เขากระเจียว เนื้อที่ประมาณ 169 ไร่ เขารวก เนื้อที่ 281 ไร่ เขาวัด เนื้อที่ 81 ไร่ และบริเวณมอขายกา 462 ไร่ สภาพป่าเป็นป่าผลัดใบแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นป่าที่ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของป่าชุมชน และป่าเต็งรัง ซึ่งเป็นป่าที่อยู่บริเวณยอดเขา

พื้นที่บริเวณบ้านเขาราวเทียนทองในอดีตมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้หนาแน่น และไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก ต่อมาชาวบ้านทั้งจากในพื้นที่และต่างถิ่นอพยพมาตั้งถิ่นฐานและจับจองที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน มีการแผ้วถางป่าเพื่อนกเบิกที่ดินทำการเกษตร ตัดไม้เผาฟันทำถ่านขาย โดยขยายพื้นที่ออกไปรอบๆ เขตป่ามากขึ้น นอกจากนี้ยังมีนายทุนและผู้มีอิทธิพลเข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยูคาลิปตัสและสะเดา ทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว ส่วนป่าที่เหลือ

ในปี พ.ศ.2539 ได้มีการชักชวนกันของชาวบ้านบางกลุ่ม มาปรึกษารื้อกันว่าถ้าชุมชนยังมีใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่รู้คุณค่า ไม่หวงแหน ก็จะทำให้ทรัพยากรในป่าหมดไป และส่งผลกระทบต่อชุมชนในที่สุด ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มดูแลรักษาป่าเขาราวเทียนทองโดยการช่วยกันทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า เริ่มจากบริเวณเขาลูกเล็ก ๆ จากนั้นจึงขยายผลต่อในหมู่บ้าน และรณรงค์ให้ชาวบ้านเลิกตัดไม้มาเผาถ่าน

การจัดการดูแลป่าอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้น ภายใต้การนำของ ผู้ใหญ่สายชล พวงพิกุล มีกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มแปรรูปถนอมอาหาร และกลุ่มอาชีพต่างๆ เพื่อสร้างรายได้เสริมให้ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้านจึงปรึกษารื้อกับกับกลุ่มที่ดูแลรักษาป่าเพื่อหาทางให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันของทั้งชุมชน โดยเริ่มทำงานด้านป่าชุมชนเป็นอันดับแรก และจัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาราวเทียนทองขึ้น เพื่อวางแผนจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน

จากความร่วมมือร่วมใจ ในการดำเนินงานดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกัน ทำให้ป่าแห่งนี้ฟื้นกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จนได้รับการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนตามระเบียบและข้อกำหนดของกรมป่าไม้ในปี เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2542 ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 และ ในปี 2543 ได้มีการขยายขอบเขตการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ไปในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติเขาราวเทียนทอง ซึ่งเป็นป่าอีกผืนหนึ่งที่อยู่บริเวณใกล้หมู่บ้านจำนวนประมาณ 3,500 ไร่

ชาวบ้านในชุมชนเขาราวเทียนทอง รวมตัวกันดูแลป่าในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน โครงสร้างของคณะกรรมการประกอบด้วยคณะที่ปรึกษา และ กรรมการบริหารป่าชุมชน โดยชาวบ้านคัดเลือกกันเองในชุมชน แนวทางในการจัดการป่า เป็นการจัดการกันเองของคนในชุมชน โดยได้มีการสร้างข้อตกลงในการดูแลและใช้ประโยชน์ร่วมกันดังนี้

1. ห้ามตัดไม้ หรือขุดย้ายต้นไม้ทุกชนิดออกจากป่าชุมชน
2. ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด
3. ห้ามทำให้เกิดไฟป่า
4. ห้ามนำรถยนต์ตั้งแต่ 4 ล้อ ขึ้นไปเข้าไปในเขตป่าชุมชน
5. ห้ามใช้อุปกรณ์ในการขุดหาหน่อไม้
6. ห้ามเก็บหาหน่อไม้ที่มีความยาวเกิน ๑ เมตร
7. จะต้องมีการหยุดเก็บหน่อไม้ทุกปี
8. การเก็บหาผักหวานและอินุ่นให้ใช้วิธีเคঁดหรือสอยเท่านั้น ห้ามตัดโค่นต้นไม้

9. การเก็บกลอยและพืชสมุนไพรจะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการป่าชุมชนก่อนเก็บหาทุกครั้ง

ส่วนกิจกรรมอื่นที่ดำเนินการเพื่อเสริมการจัดการได้แก่ การทำแนวกันไฟ การระดมกันดับไฟป่าเมื่อเกิดไฟป่า การตรวจตราป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้และเผาป่า การปลูกป่าเสริมในที่ว่างและในชุมชน การดูแลต้นไม้ที่ปลูก และการเพาะกล้าไม้

การจัดการป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านเขาราวเทียนทอง เป็นไปเพื่อการยังชีพและการสร้างรายได้เสริม มีการใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล โดยอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ชาวบ้านร่วมกันร่างขึ้นมา เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและกระจายผลประโยชน์ให้ชาวบ้านได้รับอย่างทั่วถึง อย่างพอเหมาะพอควรแก่ศักยภาพ ไม่ให้มากเกินไปหรือน้อยเกินไป เช่น การเก็บของป่า เห็ด หน่อไม้ ไม้ไผ่ ก็จะเก็บโดยไม่ทำลายรังปลวก และจะต้องปรับพื้นที่หลังเก็บแล้วไม่ให้มีหลุมบ่อ เพื่อมิให้น้ำขังและซึมลงไปในรังปลวก เพราะรังปลวกจะเน่าและไม่สามารถให้ผลผลิตเห็ดได้ในปีต่อไป รวมทั้งกำหนดเวลาห้ามเก็บในช่วงปลายฤดูฝน (กันยายน) ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดหน่อไม้ชุดสุดท้าย เพื่อให้เป็นลำไผ่เลี้ยงกอและผลิตหน่อไม้ในปีถัดไป เป็นต้น การจัดการและใช้ประโยชน์ตามแนวทางดังกล่าว เป็นไปตามหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความมีเหตุผล และความพอประมาณ ส่วนการมีภูมิคุ้มกันนั้น หมายถึงการที่ชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีความสามัคคี มีความศรัทธาในวัฒนธรรมและผู้นำของตน รวมไปถึงการมีจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ มีการพัฒนาความรู้ความสามารถและศักยภาพของตนเอง อันจะเป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้ชุมชนตั้งมั่นอยู่ในจุดยืน ไม่หวั่นไหวไปกับกระแสการพัฒนาที่ถั่งโถมมาจากภายนอก ดังนั้น หากมีเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ก็จะไม่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 101 - 107)

2.14 วิธีพอเพียงคนสองฝั่งแม่น้ำนครนายก

ลุ่มน้ำนครนายกเป็นลุ่มน้ำสาขาหนึ่งของลุ่มน้ำบางปะกง เกิดจากการรวมตัวของลำห้วยสำคัญหลายสาย เช่น สาธิตา นางรอง ลำกระตึก ท่าด่าน และสมพงษ์ใหญ่ มีต้นกำเนิดอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอบ้านนา อำเภอบางพลี และอำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก เนื้อที่ประมาณ 2,000 ตารางกิโลเมตร ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำปราจีนบุรีเป็นแม่น้ำบางปะกง ที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

เมื่อครั้งอดีตแม่น้ำนครนายก เป็นหัวใจสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ เพราะมีความอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากมีป่าต้นน้ำในป่าดงพญาเย็นกักเก็บน้ำทำให้มีน้ำตลอดทั้งปี ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ได้ใช้น้ำในการทำมาหากิน มีอาหารธรรมชาติ ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลาและพืชผักหลากหลาย อีกทั้งยังเป็นเส้นทางการคมนาคม ค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้ามาช้านาน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 มีโรงงานผลิตสารฟอกสีมาตั้งริมแม่น้ำนครนายก และปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำเน่าเสียตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ส่งผลกระทบต่อวิถีชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำ ระบบนิเวศถูกทำลาย ทั้งพืชผักหลายชนิด และสัตว์หลายประเภท เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ที่ตายเป็นแพเน่าไปทั้งสายน้ำ สร้างความเดือดร้อนต่อชาวบ้านริมสองฝั่งแม่น้ำ ยิ่งนานวันความเดือดร้อนได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพและใช้ประโยชน์จากลำน้ำได้ และถึงจุดวิกฤติในปี พ.ศ. 2537

จากเหตุการณ์ดังกล่าวชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจึงรวมตัวกันเรียกร้องต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาช่วยเหลือ และขอความร่วมมือจากกรมควบคุมมลพิษให้มาสอนวิธีการตรวจวัดคุณภาพน้ำ รวมทั้งการเจรจาต่อรองกับโรงงานที่เป็นต้นเหตุ แต่ก็ไม่ได้ผล ชาวบ้านใช้เวลากว่า 10 ปี ในการร้องเรียน และรณรงค์ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของสายน้ำ รวมทั้งให้ตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2547 จึงรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “ชมรมคนรักลุ่มน้ำนครนายก” โดยมีแกนนำชุมชนเริ่มต้นจาก 6 ตำบล ใน 3 อำเภอ มาทำงานร่วมกัน และขยายเครือข่ายความร่วมมือให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้นทั้งลุ่มน้ำ

การดำเนินงานของ “ชมรมคนรักลุ่มน้ำนครนายก” มีกิจกรรมที่ร่วมกันทำหลายอย่างด้วยกัน ได้แก่ การทำงานรณรงค์สร้างจิตสำนึกกับชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ เช่น การทำเรือรณรงค์ ซึ่งเป็นเรือโบราณนั่งได้ 15 คน ล่องไปตามลำน้ำนครนายก แล้วป่าวประกาศให้ชาวบ้านไม่ให้ทิ้งขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูลลงสู่แม่น้ำ โดยจะมีการรณรงค์กันทุกๆ เดือน ส่วนหน้าบ้านมีการเก็บกวาดและปลูกดอกไม้กันทุกหลังคาเรือนเพื่อสร้างระบบนิเวศในชุมชนให้มีชีวิตชีวา

กิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการฟื้นฟู อนุรักษ์แม่น้ำ และทรัพยากรทางน้ำ ได้แก่ การตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับความร่วมมือจากกรมควบคุมมลพิษในการใช้เครื่องมือตรวจวัด นอกจากนี้ยังร่วมกันสร้าง “นักสืบสายน้ำ” ขึ้นมาเพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านโดยการสืบสวนความเปลี่ยนแปลงของสายน้ำ นำข้อมูลจริงที่ได้รับมาแก้ไขปัญหา ทำเครื่องชุดดักจับขยะขึ้นจากแม่น้ำนครนายก เพื่อกำจัดสิ่งกีดขวางการจราจรทางน้ำ ไปสู่การทำป้ายหมักชีวภาพใส่नाข้าวอินทรีย์ เป็นการลด ละ เลิก สารเคมีในการเกษตรในลุ่มน้ำนครนายก จนนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนได้ในที่สุด ทำเกษตรประณีตปลอดสารพิษบริเวณริมน้ำ ปลูกทุกอย่างที่อยากกินและกินทุกอย่างที่ปลูก มีผักสวนครัว ปลูกด้วยปุ๋ยอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีใดๆ ทั้งสิ้น สวนสมุนไพร สร้างธนาคารปลา โดยใช้วัสดุที่เป็นกิ่งไม้ในชุมชนมาสร้างเป็นที่อาศัยให้ปลาไปตามแนวสายน้ำ ซึ่งทุกๆ ปีชาวบ้านจะร่วมกันซ่อมแซมส่วนที่เสียหายจากการพัดพาของกระแสน้ำ

นอกจากนี้ยังมีงานด้านการสร้างเครือข่ายและขยายผลความร่วมมือ ได้แก่ การตั้งกลุ่มเยาวชนคนรักลุ่มน้ำนครนายก เพื่อสืบทอดวิถีชุมชนจากภูมิปัญญาของคนเฒ่าคนแก่และคอยเฝ้า

จากปัญหาที่สะสมมา 14 ปี กับการรณรงค์และต่อสู้ของชุมชนริมแม่น้ำนครนายกในรูปแบบ “ชมรมคนรักลุ่มน้ำนครนายก” เกือบ 2 ปี (ไม่นับที่ต่อสู้แบบไม่เป็นกลุ่มองค์กร) ได้เกิดผลสำเร็จอย่างมหาศาล คือ

1. โรงงานที่เป็นต้นเหตุยอมปิดตัวเองลงเมื่อกลางปี พ.ศ. 2548 ซึ่งเป็นข้อสรุปจากการตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อตรวจสอบ และมีข้อตกลงจากการดำเนินงานร่วมกัน และถือว่าเป็นผลงานจากการดำเนินงานของชมรมและเครือข่ายต่างๆ ที่ทำงานร่วมกัน

2. แม่น้ำนครนายกได้รับการฟื้นฟูให้มีสภาพที่สะอาด ใส และสวยงาม ไม่เกิดภาวะมลพิษทางน้ำต่อชุมชนอีก

3. ทรัพยากรทางน้ำ สัตว์น้ำต่างๆ เช่น ปลาแดง ปลาแขยง ปลายี่สก ปลาเค็ม กุ้ง ก้ามกรามน้ำจืด ปลาลิ้นหมาน้ำจืด กลับมาในแหล่งน้ำมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพประมงเล็กๆ ได้เหมือนเดิม โดยสามารถหาปลาได้วันหนึ่งไม่ต่ำกว่า 20 กิโลกรัม และขายได้กิโลกรัมละ 20 – 30 บาท เกิดรายได้ประมาณ 9,000 – 12,000 บาท/คน/วัน ซึ่งมากกว่าเดิมหลายเท่า ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนได้

4. ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างกว้างขวาง โดยมีแผนที่จะขยายความร่วมมือให้ครอบคลุมทั้งจังหวัด ใน 18 ตำบล 3 อำเภอ

5. มีการพัฒนาความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่เป็นคณะทำงาน โดยเกิดแกนนำชุมชนทุกตำบล และสามารถเป็นวิทยากรได้

หากพิจารณาปัจจัยความสำเร็จของการอนุรักษ์ลุ่มน้ำนครนายก นอกจากประเด็นปัญหาที่เป็นวิกฤติ จนพลิกเป็นโอกาสทำให้คนในชุมชนริมแม่น้ำนครนายก มาร่วมมือร่วมใจกันอย่างแข็งขันเพื่อต่อสู้ให้ได้มาซึ่งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีแล้ว ยังมีองค์ประกอบสำคัญคือ

2.15 วิถีพอเพียง : บทเรียนจากบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

บ้านสามขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขาและห่างไกลจากความเจริญ ที่แต่เดิมชาวบ้านพึ่งพิงป่า และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตล้วนเอื้อต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ปลูกข้าว ปลูกผักเพื่อกิน หาปลาในหนองน้ำหลังหมู่บ้าน หาเห็ด หาหน่อไม้จากป่าซึ่งได้รับการดูแลรักษาจากคนรุ่นต่อรุ่นมาเป็นอย่างดี ผลผลิตบางอย่างที่ได้มาหากเหลือก็จะแจกจ่ายเพื่อนบ้าน....ดูไปอาจคล้ายชุมชนในอุดมคติ

ต่อเมื่อ “ถนน” สัญลักษณ์ของความเจริญตัดผ่าน ความสงบ เรียบง่ายเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในสถานะที่ชุมชนไร้ซึ่งภูมิทัศน์ทางสังคม ท้ายสุดชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเองก็ตกเป็นเหยื่อแห่งการไหลบ่าของสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นเหยื่อของการตลาดในระบบทุนนิยม เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิธีการดำเนินชีวิต “ใหม่” อย่างไม่สามารถต้านทานได้

“ผล” ของการปรับเปลี่ยน แม้จะทำให้ชีวิตของคนสามขาใช้ชีวิตอยู่บนความสะดวกสบาย “ซื้อทุกอย่างที่อยากกิน” ซื้อผักจากรถ “กับข้าว” จากพ่อค้านอกหมู่บ้าน ต้นไม้ที่ไม่เคยใส่แม้แต่ปุ๋ยเม็ดเดียว ... วันหนึ่งก็มีพ่อค้าเดินมาบอกว่า ถ้าใส่ปุ๋ยสูตรนี้ต้นข้าวจะโตเร็วและให้ผลผลิตดี ชาวบ้านก็เห็นดีเห็นงามและปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างไม่เคยพินิจพิจารณาถึงข้อดีและข้อเสีย ซึ่งหากมองอย่างผิวเผิน ชุมชนก็ไม่ได้เสียอะไร นอกจาก “เสียเงิน” ซึ่งก็เหมาะสมกับสิ่งของที่ได้กลับมา

แต่การสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ การสูญเสียองค์ความรู้และภูมิปัญญาการทำมาหากิน การดำเนินชีวิตภายใต้ปัจจัยที่จำกัด ที่สำคัญชาวบ้านยังสูญเสียความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ระบบผลิตแบบดั้งเดิมนั้น “เอื้อ” ต่อการ “เอื้อเพื่อเผื่อแผ่”

หลายคนในชุมชนเริ่มตั้งคำถามกับสภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นปัญหาสังคมที่ตามมา ยาเสพติดที่เด็ก ๆ ต้องตกเป็นเหยื่อ และหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่รู้ตัว

ทั้งหมดล้วนเกิดจากการหันไปใช้ชีวิตอย่างไม่พอเพียง...

แล้วความเปลี่ยนแปลงก็เกิดกับคนบ้านสามขาอีกครั้ง เมื่อแกนนำหมู่บ้านมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาจากนอกชุมชน โดยเฉพาะการเข้าร่วมในเวที “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดลำปาง (NODE ลำปาง) จัดขึ้นทุกๆ ต้นเดือน กอปรกับบ้านสามขามีระบบการพบปะพูดคุยในรูปของ “ประชาคมหมู่บ้าน” ที่ทุกๆ เดือนแกนนำชุมชน และชาวบ้านจะมาพบปะ พูดคุยและหารือถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมไปถึงการช่วยกันระดมความเห็น พร้อม ๆ ไปกับการเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา

เมื่อมีการนำเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา ชาญ อุทธิยะ หรือ นานาชาญ เสนอแนวทางใหม่ให้ ชุมชนร่วมกันขบคิด นั่นคือ “กระบวนการวิจัย” ซึ่งแม้คำว่า “วิจัย” จะเป็นเรื่องที่ไกลเกินไปสำหรับชาวบ้านธรรมดา แต่ภายใต้ความมุ่งมั่นของแกนนำชุมชนอย่าง “นานาชาญ” ที่พยายามถ่ายทอด และชักชวนจนทำให้ชาวบ้านกว่า 160 ครัวเรือนเข้าร่วมขบวนเดียวกัน โดยมีเป้าหมายคือ “ลดภาระหนี้สินของชุมชน” ซึ่งนานาชาญเคยบอกว่า “หนี้สิน” คือปัญหาใหญ่ เนื่องจากมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดผลกระทบตามมามากมายหลายเรื่อง เพราะนอกจากนี้จะทำให้เกิดการเครียด และหันไปพึ่งพาเหล้าแล้วก็จะตามมาด้วยปัญหาครอบครัว เด็ก ๆ หันไปพึ่งพายาเสพติด

ในการกระบวนการวิจัย ชาวบ้านใช้ “บัญชีครัวเรือน” มาเป็นระบบตรวจสอบพฤติกรรมของตนเอง ด้วยการจด และบันทึกที่นำไปของเงินทุกบาททุกสตางค์

ซึ่งระบบการตรวจสอบก็ทำงานอย่างได้ผล เมื่อชาวบ้านนำตัวเลข “หนี้” ของแต่ละครอบครัวมาบวกรวมกันแล้วพบว่าสามขามีหนี้สินมากกว่า 18 ล้านบาท

บัญชีครัวเรือนไม่ได้บอกเพียงแค่นี้สินของคนสามขาเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมสุรุ่ยสุร่ายของคนบ้านสามขาที่หมดเงินไปกับห่วยได้ดิน ค่าเหล้า บุหรี่ แอร์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าผัก ค่าอาหาร และที่น่าเจ็บปวดที่สุดคือ “อาหาร” ส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านเสียเงินซื้อล้วนแต่อยู่รายล้อมตัวของพวกเขาททั้งสิ้น

“บัญชีครัวเรือน” ทำให้ชาวบ้านเห็นตัวเอง ขณะเดียวกันก็เห็นด้วยว่า “คนอื่น” ที่ไม่หลงไปกับกระแสบริโภคอย่างลุ่มโม่ - บุญหลง ปิงไผ่ ก็ดำรงชีวิตได้เช่นเดียวกัน หากแต่ที่ลุ่มโม่เหนือกว่าก็คือ ไม่มีหนี้สินเกินตัว ไม่มีทุกข์ และลุ่มโม่ก็ไม่กินเหล้า

หลังเห็นตัวเองในบัญชีครัวเรือนก็เกิดการปรับตัวครั้งใหญ่ของคนบ้านสามขา....เกิดการหันกลับไปมองวิถีแบบเก่า ... วิถีที่พอเพียง ชาวบ้านหลายคนเริ่มถือกระบุงตะกร้าเข้าป่าอีกครั้งเพื่อหาอาหาร บางบ้านขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลา เอาเฉพาะแค่น้ำ หากเหลือก็เผื่อแผ่เพื่อนบ้านหรือไม่ก็ขาย รวมกลุ่มกันผลิตของใช้ประจำวันจำพวกแชมพู น้ำยาล้างจาน ยาสระผม เกิดกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ สำหรับใช้และซื้อขายกันเองภายในหมู่บ้าน นี่ก็ย้อนโต มีการปรับเปลี่ยนกติกา และ

กระบวนการเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเองไม่ได้อยู่ในกลุ่มของผู้ใหญ่เท่านั้น แต่เยาวชนในหมู่บ้านยังได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดบัญชีครัวเรือนของแต่ละครอบครัว โรงเรียนได้เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของนักเรียน ด้วยการจัดตั้ง “ธนาคารสมอง” ซึ่งจำลองภาพของกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน โดยให้กลุ่มเด็กๆ เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเองทั้งหมด ทั้งการปล่อยกู้ การตรวจสอบ หรือแม้แต่การอนุมัติโดยมีกลุ่มผู้ใหญ่คอยให้คำชี้แนะ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าว นอกจากให้เด็กๆ เข้ามาเรียนรู้พร้อมกับผู้ใหญ่แล้ว ยังเป็นการสร้างสำนึกให้เด็กๆ ได้รู้จักรูปแบบในการดำเนินชีวิตบนวิถีแห่งการพึ่งตนเองอีกด้วย

วันนี้ชาวบ้านสามขาไม่เฉพาะแต่รู้จักตัวเองเท่านั้น หากยังพร้อมที่จะตั้งคำถามกับสิ่งใหม่ ๆ ที่จะเข้ามาในชุมชนดังที่ หนานชาญเคยกล่าวไว้ว่า “เราไม่ปฏิเสธการเข้ามาของแหล่งเงินจากนอกชุมชน แต่ต้องดูเงื่อนไข องค์ประกอบ คิดดูว่ามันไม่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน และถ้าเป็นไปได้ จะเป็นเรื่องดีหากชาวบ้านสามารถเป็นผู้กำหนดเงื่อนไข และกติกาเหล่านั้นเอง ...” และด้วยคำประกาศที่ชัดเจนเช่นนี้ การเข้ามาของ “ธนาคารกรุงไทย – สามขา” จึงเป็นครั้งแรกที่ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนในการกำหนดเงื่อนไข และกติกาตามความต้องการของชาวบ้าน ขณะเดียวกันก็ไม่ผิดเงื่อนไขของธนาคาร

แม้การเปลี่ยนแปลงในเบื้องต้น จะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างใหญ่หลวง แต่ท้ายที่สุดชาวบ้านก็ “พลิกกลับ” ได้อย่างทันท่วงที

และการพลิกกลับจากวิถีที่ “ไม่พอเพียง” มาสู่การดำรงชีวิตตามอัตภาพของคนสามขา ก็น่า น่าจะตอบคำถามได้ว่า “แนวทางแห่งความพอเพียง” ไม่ยากที่ใคร หรือ ชุมชนใดจะนำไปปฏิบัติขอเพียงแต่ทำความเข้าใจกับตัวเอง....เพราะการ “รู้จักตัวเอง” เสมือนภูมิคุ้มกันชนิดหนึ่งที่จะทำให้วัง หรือ ไม่วังไปตามกระแสบริโภคนิยมทั้งทำให้ตัวเองเกิดความยากลำบาก นี่คือการยืนยันของคนสามขา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 180 - 185)

2.16 ชุมชนนักปฏิบัติ...กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีการพัฒนาประเทศไทย โดยพยายามเปลี่ยนจากรากฐานของประเทศเกษตรกรรม มาเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยขาดความพร้อมทั้งด้านความรู้และภูมิปัญญาในด้านอุตสาหกรรม ทำให้สังคมไทยไม่พร้อมที่จะรองรับความเสี่ยง จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่างๆ ภายในประเทศ ทำให้เกิดผลเสียหายในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่มีการ

กรณีที่ 1 : การจัดการป่าชายเลนชุมชนเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนถือเป็นแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศชายฝั่งทั้งระบบ โดยการประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนอกจากการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าไม้ชายเลนแล้ว ยังทำกิจกรรมอนุรักษ์สัตว์บก สัตว์น้ำต่างๆด้วย มีมาตรการในการจัดการโดยชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันรักษาและนำสู่ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศชายฝั่ง เป็นกระบวนการที่สร้างฐานเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในระยะยาว

กรณีที่ 2 : การประกอบธุรกิจวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กระดาษสา ตำบลศรีษะเกษ จังหวัดน่าน อุตสาหกรรมการผลิตกระดาษสาของ ต. ศรีษะเกษ ถือเป็นตัวอย่างของการผลิตที่ดำเนินไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ เป็นธุรกิจที่พึ่งพิงตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกันที่จะกำหนดวิสัยทัศน์ของตน จะเห็นได้ว่าชุมชนมีมติว่าต้องการให้มีโรงงานเพียง 2 แห่งเท่านั้นเพราะคำนึงถึงข้อจำกัดเรื่องขีดความสามารถในการรองรับของเสียโดยธรรมชาติ วัตถุดิบและแรงงานที่ใช้ก็หาได้ในท้องถิ่น เทคโนโลยีการผลิตยังคงอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม มีการใช้ชี้นำในกระบวนการดัดแปลงสา ไม่มีการใช้สีเคมีในการย้อมเยื่อสา แต่ใช้สีธรรมชาติจากดอกไม้ชนิดต่างๆ เจ้าของโรงงานมีความรู้ในการจัดการน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต โดยทำบ่อพักน้ำเสียเพื่อให้ทำปฏิกิริยากับแสงแดด มีการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับฤดูกาลและผลิตตามคำสั่งซื้อ ไม่มีการผลิตเพื่อเก็บเป็นสินค้าคงคลัง ทำให้ไม่เกิดการลงทุนที่มากเกินไป คนในชุมชนก็มีการปฏิสัมพันธ์กันด้วยดีและอยู่กันอย่างสงบ

กรณีที่ 3 : การประกอบธุรกิจด้านบริการ “ชมพรวาาน่ารีสอร์ทและศูนย์กีฬาด่านน้ำ” “ชมพรวาาน่ารีสอร์ทและศูนย์กีฬาด่านน้ำ” ถือเป็นแบบอย่างของหน่วยธุรกิจ ที่ดัดแปลงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในธุรกิจโรงแรม เพื่อแก้ไขปัญหาทางการเงินในยุควิกฤตเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 ผลของการประยุกต์แนวคิด “การพึ่งตนเอง” ตามแนวคิดเศรษฐกิจ

กรณีที่ 4 : การประกอบอาชีพทางการเกษตรในกรณี “อรหันต์ชาวนา” และ “หมอ ดินอาสา” พูนศักดิ์ สมบูรณ์ เป็นเกษตรกรหนุ่มแห่งบ้านโนนยาง อ.กุดชุม จ.ยโสธร ซึ่งเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตจากเดิมที่ทำงานก่อสร้างในเขตเมืองสู่อาชีพการทำนาทำไร่แบบ ผสมผสานในเขตที่ดินของตนเอง จำนวน 16 ไร่ โดยยึดหลักแนวทางการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง และพยายามนำวัฒนธรรมดั้งเดิมมาใช้ร่วมกันในการดำเนินชีวิตและทำนาโดยอาศัยการ เกื้อกูลกันตามวัฏจักรของธรรมชาติ และนำความรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้ ทำให้สามารถลดต้นทุนการผลิตได้มาก ในการประกอบอาชีพได้แบ่งที่ดินเป็นโซนทำนา ทำไร่ ทำสระเลี้ยงกบเลี้ยงปลาและ เก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ปลูปลูกสวนครัวไว้กินเอง แบ่งให้ญาติพี่น้อง ส่วนที่เหลือเอาไว้ขาย และ ในการทำการเกษตรไม่มีการใช้สารเคมี นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่การปฏิบัติให้แก่ชุมชนจนมีการ ขยายเครือข่ายเป็นกลุ่มและให้นิยามของการเป็นชาวนาที่ดำเนินชีวิตแบบพวกเขาว่า “อรหันต์ ชาวนา” คือ ชาวนาที่เป็นผู้รู้ ผู้ตื่นแล้ว ไม่โง่แล้ว เป็นผู้หลุดพ้นจากการเป็นทาสของระบบนายทุน หลุดผลจากวังวนของการใช้สารเคมี และการหลุดพ้นจากความจนจะเป็นผลพลอยได้ที่ตามมา

คุณยวง เขียวนิล เกษตรกรแห่งตำบลราษฎร์นิยม อำเภอไทรน้อย จ.นนทบุรี เป็นผู้ เเชิญกับวิกฤตชีวิต ต้องล้มลุกคลุกคลานมาพอสมควร จากอาชีพรับราชการ อาชีพรับเหมาและได้ หันสู่อาชีพเกษตรกรโดยเริ่มทำการเกษตรแบบไร้นาสวนผสม มีการแบ่งเป็นพื้นที่ทำนา ทำสวน เลี้ยงปลา แต่ในระยะแรกพื้นที่ถูกน้ำท่วมจนเสียหายทั้งหมด ต่อมาได้ปรับปรุงพื้นที่ทำการเกษตร ใหม่ที่ยึดมั่นแนวทางตามโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ผสมผสานกับความ มุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ แสวงหาความรู้ใหม่ทางวิชาการอยู่เสมอ และนำความรู้ที่ได้มา ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น ทำปุ๋ยหมักจากเศษหญ้าไว้ใช้เอง ทำให้ลดค่าใช้จ่าย ซึ่งทำให้เขา สามารถมีอาชีพที่เป็นนายของตัวเอง มีรายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องและดูแลครอบครัวได้อย่างมี ความสุข นอกจากนั้นยังพยายามรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้พืชผลขายได้อย่างมีราคามากขึ้น

ตัวชี้วัดหลัก (Core indicator) ด้านสิ่งแวดล้อมจากกรณีศึกษา

วิธีการหาตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการศึกษาโดยทีมวิจัยของสถาบันธรรม รัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้ลงไปศึกษาในพื้นที่และเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้รู้ ที่ได้ลงมือปฏิบัติจริงจากการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งผลการศึกษาได้

1. ทุนทรัพยากร ประกอบด้วยตัวชีวิตดังนี้ คือ

ความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่าในทุกกรณีศึกษาได้ทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือเป็นการใช้ทุนทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ในลักษณะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ไม่โลภ ไม่ใช้เกินขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับ จะเห็นได้จากสภาพของพื้นที่ในแต่ละกรณีศึกษาที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะกรณีป่าชายเลน ที่ยังพบปริมาณของพืชพันธุ์ สัตว์น้ำ และสมุนไพรที่ยังคงอยู่อย่างชุกชุม

คุณภาพของทรัพยากรและปริมาณทรัพยากร พบว่าในแต่ละพื้นที่ศึกษาจะมีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเพียงพอต่อการดำรงชีวิต ด้วยการหมุนเวียนทุนทรัพยากรภายในพื้นที่ ดังเช่น กรณีกระดาศา จังหวัดน่าน ถึงแม้จะทำในรูปแบบของธุรกิจที่ต้องมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่าย แต่ในกลุ่มนี้ยังคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่จะไม่มีการทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ จากข้อพิสูจน์คือน้ำที่ดื่มสำนั้นจะไม่นำไปทิ้งทันทีแต่นำกลับมาใช้ซ้ำ โดยวิธีการดังกล่าวจะทำให้ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง นอกจากนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจน ในกรณีศึกษา ภาคเกษตรที่ทำไร่นาสวนผสม โดยใช้ทฤษฎีใหม่ทำการพลิกฟื้นคุณภาพดินจากสภาพดินเปรี้ยวให้สามารถกลับมาเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถมีน้ำใช้สอยได้อย่างตลอด ซึ่งถือว่าเป็นการอนุรักษ์และเพิ่มทุนทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งกรณีธุรกิจรีสอร์ททุมพรคาบาน่าที่คำนึงถึงทุนทางทรัพยากรเข้ากับภูมิสังคม คือการทำนาข้าวเหลืองประทิว ซึ่งเป็นข้าวของภาคใต้

2. ทุนมนุษย์ และภูมิปัญญา ประกอบด้วยตัวชีวิต ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการใช้ชีวิตบนฐานการคิดและรู้จักตนเอง รู้จักแหล่งทุนทรัพยากร ซึ่งเป็นส่วนของเงื่อนไขความรู้ คือเมื่อทำกิจกรรม จะทำการไตร่ตรองทั้งผลดี ผลเสีย และหาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยพยายามใช้สติปัญญาและความรู้ นำไปจัดการกับปัญหาตามศักยภาพของทุนที่มี ซึ่งแต่ละกรณีศึกษามีการเรียนรู้ สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมของตนโดยอาศัยการคิดค้น และทดลองทำ เช่น กรณีธุรกิจรีสอร์ททุมพรคาบาน่าที่ประสบปัญหา และสามารถสร้างภูมิปัญญาใหม่เพื่อเอาชนะปัญหาต่างๆ อาทิ การอนุรักษ์ข้าวเหลืองประทิว ซึ่งถือว่าอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง และการแก้ไขปัญหาความผันผวนราคากาแฟ การพลิกฟื้นให้ธุรกิจรีสอร์ททุมพรคาบาน่ากลับมาเป็นธุรกิจที่สามารถดำเนินกิจการได้อย่างยั่งยืน เหล่านี้ ถือว่าเป็นตัวชีวิตในด้านของความสามารถในการจัดการ

องค์ความรู้ ดังเช่น กรณีกระดาศา จังหวัดน่าน ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จึงลดการใช้ปริมาณสารเคมี หันมาให้งูมีปัญญาที่บรรพบุรุษเคยใช้มาจัดการเพื่อลดปัญหาสิ่งแวดล้อม เหล่านี้เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ทุมนมนุษย์ และภูมิปัญญา เป็นทุนที่มีความสำคัญที่สุด เพราะมนุษย์มีบทบาทในการเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย หากพื้นฐานทางด้านจิตใจขาดซึ่งภูมิคุ้มกันที่เป็นไปในทางที่ดี และมีคุณธรรมแล้ว ก็จะส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อม สังคม ในทุกๆด้าน

3. ทุนการเงิน ประกอบด้วยตัวชี้วัด คือ

วิธีการจัดการเงิน ซึ่งประกอบด้วย ภาระหนี้ , การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย, ลดต้นทุน และมูลค่าเพิ่ม เป็นความพอเพียงในระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คือไม่เป็นหนี้ และการทำบัญชีรายรับรายจ่าย จะเป็นในลักษณะการรู้จักตนเอง ลดการฟุ้งเฟ้อ และลดความเสี่ยงในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งพบว่าในทุกกรณีศึกษานั้น มีวิธีการจัดการเงินในรูปแบบต่างๆ อาทิ กรณีของป่าชายเลนที่มีการออมในรูปแบบของทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวชุมชน มีความรู้รักและหวงแหนทรัพยากร และใช้อย่างเพียงพอ สมถะ เพื่อดำรงชีวิตเท่านั้น ทำให้ลดปัญหาของการตัดไม้ทำลายป่า

4. ทุนทางสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัดดังนี้

การก่อเกิดของตัวตนแบบใหม่/ อัตลักษณ์ โดยจะพบว่าในทุกกรณีศึกษาซึ่งประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียง ก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์หรือตัวตนใหม่ ที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นแบบอย่างให้กับชุมชนได้ ดังเช่น การได้รับรางวัลเชิดชูการดำเนินการในด้านต่างๆ ในทุกกรณีศึกษา หรือการที่ธุรกิจริสอร์ทชุมชนพรคาบนา ที่ดำเนินธุรกิจ CSR รับผิดชอบต่อสังคม ในการพยายามลดผลกระทบที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจัดว่าเป็นแบบอย่างที่ดีของการดำเนินธุรกิจโรงแรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มีการพิจารณาในหลักของการมีเหตุผล ความพอประมาณ รู้จักการพึ่งพาตนเอง คือการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีความสำคัญให้ดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์ในอนาคต ซึ่งเป็นการดำเนินวิถีชีวิตร่วมกับชุมชน สังคม ให้ร่วมกันเกิดความรู้สึกหวงแหน และร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ โดยการให้อย่างพอเพียง ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ซึ่งดังกรณีตัวอย่างของการร่วมกันรักษาดูแลทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนที่อำเภอประเหลียน จังหวัดตรัง ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นป่าชุมชนแห่งแรก

มีเครือข่าย เป็นการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายองค์กร เพื่อให้เกิดพลังในการร่วมมือดำเนินกิจกรรมในสังคม เป็นการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงในสังคมให้เข้าไปตามหลักของความพอเพียง

5. ทูตทางการเมือง ประกอบด้วยตัวชี้วัดดังนี้

การมีส่วนร่วม / แนวร่วมการมีประชาสังคม

เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มในสังคม ชุมชนที่มีความพอเพียง มาร่วมกันเพื่อแก้ไขและดูแลสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่างของกิจกรรม การเสนอนโยบายร่วมของเครือข่ายและชุมชน ในการร่วมกันปลูกข้าวเหลืองประทิว หรือการมีมติประชาสังคม จำกัดจำนวนโรงงานไม่ให้เกินความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ที่ตำบลศรีษะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 243 - 251)

2.17 กปิเยาะห์ และผ้าคลุมผม ...อาชีพบนฐานวัฒนธรรม ตำบลกะมียอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ตำบลกะมียอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิต “กปิเยาะห์” แหล่งใหญ่ที่สุดในจังหวัด มีจำนวนผู้ผลิตกปิเยาะห์มากถึง 78 กลุ่ม แต่ด้วยต่างคนต่างผลิต ต่างคนต่างขาย ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ส่งผลให้ราคาของกะปิเยาะห์ต่ำลงเรื่อยๆ ทั้งที่ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาเนื่องจากกลุ่มผู้ผลิตขาดเงินทุนหมุนเวียนไม่สามารถกักตุนสินค้าไว้จนถึงฤดูกาลตลาดได้ หรือบางรายที่ใช้วิธีฝากกปิเยาะห์ไปกับกลุ่มผู้ประกอบการพิธีฮัจญ์ แล้วถูกโกงกลายเป็นหนี้สินนับล้านบาท ซึ่งปัญหาของผู้ผลิตกปิเยาะห์ส่วนใหญ่มักจะวนเวียนอยู่เช่นนี้...

กระทั่งในปี พ.ศ.2546 เจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน (กสน.) จังหวัดปัตตานีและผู้นำกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์ในตำบลกะมียอ ได้ร่วมกัน ศึกษากระบวนการรวมกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์รายย่อย เพื่อสร้างความเข้มแข็งโดยการมีส่วนร่วมของผู้ผลิตกปิเยาะห์รายย่อยในตำบลกะมียอขึ้น โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. ปัญหาในช่วงต้นก็ถูกคลี่คลาย...

“เดิมเราคิดว่าปัญหาใหญ่ คือ การขาดเงินทุนหมุนเวียน แต่เมื่อได้เรียนรู้ปัญหาแล้ว ทำให้ความคิดเริ่มเปลี่ยนไป จากเดิมที่ต้องการ แสวงหาแต่เงินทุน ก็เปลี่ยนมาเป็น การแสวงหารูปแบบการจัดการ” อับดุลการิม การิมะ กรรมการฝ่ายการตลาดกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์และเครื่องแต่งกายมุสลิมปัตตานี เล่าให้ฟังถึงผลจากการเรียนรู้ร่วมกันของเขาและกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์ในกะมียอ

อับดุล เล่าว่า จากการทบทวนสภาพปัญหาอาชีพการผลิตกปิเยาะห์ร่วมกัน ทำให้พบว่าอุปสรรคสำคัญที่ทำให้กลุ่มไม่เข้มแข็งก็คือ “ความไม่รู้” กลุ่มผู้ผลิตส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าตลาดอยู่

เมื่อรู้ถึง “เหตุแห่งปัญหา” ที่ชัดเจนการแก้ไขจึงทำได้ “ตรงจุด” จุดอ่อนต่างๆ ค่อยๆ ได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นจุดแข็ง...

เริ่มการจัดทำฐานข้อมูลการผลิตกปิเยาะห์ในตำบลทั้งหมด ศึกษารูปแบบ ระบบตลาด และเส้นทางการค้าของกปิเยาะห์ทั้งในและต่างประเทศ ศึกษาทางเลือกในการเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับอำเภอ และจังหวัด พร้อมทั้งแสวงหารูปแบบการรวมกลุ่ม แหล่งทุน และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยศึกษาดูงานรูปแบบการบริหารจัดการของกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็ง

กระบวนการศึกษาเรียนรู้ทั้งหมดนี้ไม่เพียงทำให้กลุ่มค้นพบข้อดีของของกลุ่มเท่านั้น แต่ยังพบ “ศักยภาพ” หรือ “ทุน” ที่มีอยู่ในชุมชนหลายอย่างที่เอื้อให้กลุ่มผู้ผลิตสามารถดำเนินการผลิตและจำหน่ายด้วยตัวเอง เช่น รู้ว่า มีบุคลากรที่มีทักษะ มีความรู้ มีประสบการณ์ในการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย มีแหล่งทุน ที่พร้อมจะให้การสนับสนุน และมีภาคีที่จะช่วยหนุนเสริมในส่วนที่ขาด เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องและนำไปสู่ การจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์ และเครื่องแต่งกายมุสลิมจังหวัดปัตตานี ขึ้นในปี พ.ศ. 2547 โดยยึดแนวทางตามหลักการของกลุ่มออมทรัพย์ เงินทุนที่ได้จากการระดมหุ้นจากสมาชิกทั้งภายในและภายนอก ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ใน 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่ง เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการจัดซื้อวัสดุในการผลิตมาจำหน่ายให้สมาชิกในราคาต่ำกว่าท้องตลาด และใช้เป็นเงินทุนสำรองในการรวบรวมกปิเยาะห์ส่งไปประเทศซาอุดีอาระเบียโดยตรงเพื่อลดปัญหาการถูกกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง

เมื่อช่องว่างที่เคยมีถูกเติมเต็ม...ผลที่ตามมาคือ เพียงปีแรก กลุ่มผู้ผลิตกปิเยาะห์และเครื่องแต่งกายมุสลิมจังหวัดปัตตานี สามารถส่งออกกปิเยาะห์ได้ถึง 223,000 ใบ คิดเป็นมูลค่าทั้งสิ้น 3,345,000 บาท มีผลกำไรสุทธิในรอบปี 362,966 บาท สามารถปันผลให้กับสมาชิกเงินเงิน 20.24 บาทต่อหุ้น โดยผลกำไรที่ได้ส่วนหนึ่งทางกลุ่มได้นำไปช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคมตามหลักศาสนาอิสลาม ด้วยการจ่าย ซากาต แก่ผู้สมควรได้รับจำนวน 100 ราย รวม 54,130 บาท ซึ่งไม่เพียงทำให้สมาชิกกลุ่มมีความภาคภูมิใจเท่านั้น หากแต่ยังทำให้สมาชิกในชุมชนมองเห็นคุณค่านี้เช่นกัน

ความสำเร็จของกลุ่มผู้ผลิตปิยะะหะมียอ เกิดจากชุมชนได้ร่วมกันเรียนรู้ปัญหาของตัวเอง ซึ่งทำให้เห็นภาพปัญหาได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็เห็นถึงศักยภาพ ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และดึงมาใช้เป็นฐานในการพัฒนากลุ่มพร้อมกับการศึกษาหาข้อมูล ความรู้ใหม่ๆ มาประกอบการคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางเลือกด้วยความรอบคอบ ทำให้กลุ่มผู้ผลิตปิยะะหะมียอเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้นในปัจจุบัน

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้กลุ่มได้ทบทวนสภาพปัญหา และได้ร่วมแลกเปลี่ยนกับกลุ่มผู้ผลิตปิยะะหะ และกลุ่มผลิตผ้าคลุมหมวกกลุ่มอื่นๆ ทำให้เห็นถึงข้อจำกัดของการเป็นเพียง “ผู้รับจ้างปักผ้า” เพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่มีโอกาสจะพัฒนาอาชีพของตัวเองให้มีความมั่นคงได้ จึงพยายามรวมกลุ่มย่อยๆ ให้เป็นกลุ่มใหญ่เพื่อให้สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้มากขึ้น พร้อมทั้งขอรับการอบรมเพิ่มทักษะต่อยอดจากความรู้เดิม เพื่อ “สร้างจุดแข็ง” ให้กับผลิตภัณฑ์ด้วยการผลิตชิ้นงานที่มีความประณีต งดงาม จึงมีพ่อค้าจากมาเลเซียมารับซื้ออย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันทางกลุ่มมีสมาชิก 69 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 70,000 บาท สามารถผลิตผ้าคลุมหมวกได้ประมาณ เดือนละ 5,000 ผืน

...ซึ่งการปรับปรุงการผลิตของกลุ่มครั้งนี้ เป็นเพียงการปรับตัวในขั้นต้นเท่านั้น โดยขั้นตอนต่อไปกลุ่มมีแผนจะดำเนินการผลิตและจำหน่ายเองต่อไปในอนาคต เพราะจากการศึกษาตลาดทั้งในและต่างประเทศพบว่า ตลาดในประเทศซึ่งเดิมทางกลุ่มไม่รู้จักนั้น แท้จริงแล้วยังมีความต้องการอีกมาก ขณะเดียวกันการได้ไปไปศึกษาดูงานตลาดผ้าคลุมหมวกที่โกตาบารู ประเทศมาเลเซีย และเห็นตัวอย่างการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตปิยะะหะมียอ ประกอบกับการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับกลุ่มผู้ผลิตอื่นๆ และเข้าร่วมเวทีประชุมของหน่วยงานต่างๆ ทำให้ทางกลุ่มมีความมั่นใจที่จะยื่นหยัดบนขาตัวเองมากยิ่งขึ้น

โดยการก้าวไปข้างหน้าของกลุ่มจะทำแบบค่อยเป็นค่อยไป พิจารณาตามความพร้อม และศักยภาพของสมาชิกเป็นหลัก ไม่ผลิผลามเร่งรีบจนเกินกำลัง ... ไกรพุด

...เรื่องราวของกลุ่มผู้ผลิตปิยะะหะมียอ และกลุ่มผู้ผลิตผ้าคลุมหมวกบ้านยานิง เป็นตัวอย่างของชุมชนที่แก้ปัญหาด้วยการหาข้อมูลอย่างมีเหตุผลทำให้สามารถดึงเอาความรู้ ภูมิปัญญา และศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างรายได้ และสร้างความมั่นคงในอาชีพของตนเองได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของพี่น้องมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะเป็นงานที่ทำอยู่กับบ้าน สามารถประกอบศาสนกิจได้ครบทุกเวลา และที่สำคัญคือสามารถดูแลครอบครัวได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

หากกลุ่มผู้ผลิตแต่ละกลุ่มสามารถพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้สมาชิกได้รับประโยชน์จากการประกอบอาชีพดังกล่าวอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ลดปัญหาความยากจน ลดอัตราการว่างงานของเยาวชนในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง อันจะทำให้พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก้าวไปสู่การเป็น “ศูนย์รวมการผลิต และส่งออกเครื่องแต่งกายมุสลิมสู่ประเทศเพื่อนบ้านและประชาคมมุสลิมทั่วโลก”

ที่สำคัญก็คือ ความมั่นคงในอาชีพ ความมั่นคงในรายได้ ความภาคภูมิใจ และความมั่นใจในภูมิรัฐ ภูมิปัญญาของตัวเอง ประกอบกับกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ของชุมชนนั้นจะเป็นภูมิคุ้มกัน ให้ชุมชนสามารถเลือกรับ หรือเลือกจัดการกับสถานการณ์ปัญหาที่เข้ามาปะทะกับชุมชนในอนาคตได้อย่างเหมาะสมต่อไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 289 - 296)

2.18 กลุ่มสัจจะธรรมชีวิตศรีลาภรณ์ ตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

ชุมชนบ้านศรีลาภรณ์ หมู่ที่ 7 ตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน มีหลักยึดเหนี่ยวที่มั่นคง สร้างพลังในชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในรูปแบบ กลุ่มสัจจะธรรมชีวิตศรีลาภรณ์ จังหวัดลำพูน ใช้ระยะเวลาเวลารวมกลุ่มกันเพียง 3 – 4 ปี ก็สามารถขับเคลื่อนการทำงานและกิจกรรมที่หลากหลาย จนเป็นที่ยอมรับของชุมชนอื่นๆ มีการพัฒนาอาชีพ มีเงินออม มีรายได้ มีสวัสดิการต่างๆ แก่ชุมชน สร้างชุมชนให้น่าอยู่ ก้าวเข้าสู่ชุมชนที่แข็งแกร่งขึ้นทุกวัน

ในปี พ.ศ.2546 สถาบันเพื่อการพัฒนาเกษตรกรและชนบท โดยการสนับสนุนของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธ.ก.ส. สาขาบ้านโฮ่ง จ.ลำพูน จัดอบรมโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีสมาชิกในหมู่บ้านศรีลาภรณ์เข้ารับการอบรมจำนวน 54 คน ซึ่งกิจกรรมหลักๆ มีอยู่ 2 อย่างคือ ช่วงแรกเป็นกิจกรรม “ล้างใจ” ด้วยคุณธรรม สร้างผู้นำที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมอันดี พยายามลด ละ เลิกอบายมุข ซึ่งกระบวนการอบรมทางพระพุทธศาสนาในครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงสัจจะธรรมชีวิตด้วยตนเอง ก็คือการไปพิจารณาชีวิตและความตายที่ป่าช้า ทำให้ผู้อบรมปล่อยวาง ไม่ประมาทในชีวิต และกิจกรรมพัฒนาอาชีพ

กระบวนการอบรมแบ่งเนื้อหาเป็น 6 ฐาน หมุนเวียนไปศึกษาดูงาน ตามฐานประกอบด้วย การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพปุ๋ยหมักทำด้วยแสมพู น้ำยาล้างจาน ทำวิคสมุนไพรแก้หวัดสมุนไพร หรือยากันยุงสมุนไพรเป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน

หลังจากเข้ารับการอบรมตามหลักสูตรแล้ว จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาอาชีพต่างๆในชุมชน ให้ชื่อว่า “กลุ่มสัจจะธรรมชีวิตศรีลาภรณ์” ในเดือนตุลาคม 2546 มีจำนวน 135 คน ปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็น 224 คน ดำเนินการตามปรัชญาที่ว่า “ประสานสามัคคี มีน้ำใจ

การทำงานของกลุ่มได้มีการกระจายงานออกเป็นกลุ่มอาชีพและกลุ่มสี เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน มี 6 หมู่สี คือ สีม่วง, สีน้ำเงิน, สีเขียว, สีเหลือง, สีแดง และสีแสด ซึ่งในแต่ละหมวดสีจะมีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 35 – 38 คน ทุกหมู่สีจะมีกิจกรรมหลักคือ ฝากเงินออมสะสมทุกเดือน และการผลิตน้ำหมักชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตร โดยรวมกลุ่มกันผลิตแล้วแจกจ่ายกันทุกคน

ขณะเดียวกันกลุ่มฯ ก็ได้ศึกษาดูงาน แสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากกลุ่มองค์กรอาชีพต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการทำงาน และนำมาเป็นบทเรียนในชุมชน หลังจากนั้นนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมอาชีพ หลายๆ ด้าน เช่น กลุ่มทำปุ๋ยหมัก , กลุ่มผลิตถ่าน-น้ำส้มควันไม้ ,กลุ่มแปรรูป ฯลฯ และเพื่อการลดรายจ่าย เช่น กลุ่มน้ำยา , ร้านค้าชุมชน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกลุ่มอาชีพหลักๆ ยังมีกิจกรรมสะท้อนให้เห็นแนวทางการพึ่งตนเองด้านต่างๆ อย่างเด่นชัด เช่น กลุ่มสีผลิตภัณฑ์เพื่อการออม จากค่าครองชีพที่สูงขึ้น กลุ่มสีจะธรรมชาติศรีลาภรณ์ ได้ส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือน ลงรายการบันทึกประจำวัน ทำให้รู้กำไร-ขาดทุน สามารถควบคุมค่าใช้จ่าย เมื่อมีเงินเหลือก็เป็นเงินออม เมื่อมีรายได้จากการทำงาน หรือรายได้อื่นๆ ก็นำมาแบ่งเป็น 2 ส่วน นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน 1 ส่วนเหลือไว้เก็บออม อีกเช่นกัน

กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ ผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดคุณภาพสูง สามารถลดต้นทุนจากการซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพง และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลทางธรรมชาติ กลุ่มเตาถ่าน-น้ำส้มควันไม้ เพื่อใช้บำรุงพืชให้การ เจริญเติบโตได้ดี นอกจากนี้ยังแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากถ่านไม้ อาทิ หมอนถ่านไม้ศรีลาภรณ์ ถูถ่านไม้ศรีลาภรณ์ชนิดถูเท้า ถูถ่านไม้ศรีลาภรณ์ชนิดตาข่าย กลุ่มผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ ทำการผลิตน้ำยาล้างจาน ผลิตน้ำยาซักผ้า แชมพูสระผม กลุ่มพัฒนาคุณภาพผลผลิตลำไย ไม่มีสารพิษตกค้าง ทำให้มีราคาสูงกว่าตลาดทั่วไป กลุ่มผลิตน้ำดื่มสะอาด เพื่อผลิตน้ำดื่มที่บริสุทธิ์มีการกรองน้ำตามหลักวิทยาศาสตร์เหมือนโรงงานน้ำดื่มทั่วไป ทั้งยังมีบริการขนส่งน้ำดื่มเกือบทุกครัวเรือน และมีโครงการจะขยายเครือข่ายผู้ให้บริการนำดื่มออกไปสู่หมู่บ้านอื่น กลุ่ม OTOP ไวน์ดีศรีลาภรณ์ ผลิตไวน์จากผลไม้ต่างๆ เช่น ไวน์ลำไย ไวน์น้ำผึ้ง ไวน์มะขาม ไวน์มะยม และไวน์ลูกหว้า ร้านค้าชุมชนศรีลาภรณ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์กลุ่มสีจะธรรมชาติชีวิตทุกประเภท กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน รูปแบบการออมทรัพย์ที่ให้สมาชิกมีเงินเก็บออม ให้บริการกู

ทั้งนี้เมื่อกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนแล้ว ภาพสะท้อนที่เกิดขึ้นในชุมชนคือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีร่วมแรง ร่วมใจ ทำงานอย่างขันแข็ง สามารถแบ่งปันผลกำไรได้ในแต่ละปี มีรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหลัก และยังมีสวัสดิการชุมชนช่วยเหลือให้คนในชุมชนเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ด้วยกิจกรรมที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเอง แบบพออยู่พอกิน เหลือจึงขาย ทั้งจากการทำพืชผักสวนครัว รั้วกินได้ แบบปลอดสารพิษ การผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพใช้เอง เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ฯลฯ ล้วนเป็นภาพสะท้อนของครัวเรือนที่ชี้ให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนในระดับชุมชน มีกิจกรรมหลากหลายที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผล และสร้างภูมิคุ้มกันในชีวิตให้กับชุมชน เช่น กลุ่มสีเพื่อการออมทรัพย์ ซึ่งเป็นที่พึ่งของชุมชน ในด้านการเงินตลอดจนแก้ปัญหาหนี้สินของแต่ละครัวเรือนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลแห่งความสำเร็จทำให้ “บ้านศรีลาภณ์” ได้รับการคัดเลือกจากอำเภอให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ ที่มีความร่วมมือของชุมชน กลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้านได้ดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาโดยตลอด และเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่เปิดโอกาสให้ชุมชนต่างๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้การใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทของบ้านศรีลาภณ์ ที่สามารถพึ่งตนเองได้ และเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ในที่สุด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 297 - 301)

2.19 พอเพียง สร้างภูมิคุ้มกัน บนวิถีชีวิตบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเทย จังหวัดลำพูน

“บ้านทาป่าเปา” ตั้งอยู่บนเนินเขา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะเทย จังหวัดลำพูน มีประชากร 819 คน 205 ครัวเรือน ในอดีตชุมชนมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ไม่มีการใช้สารเคมีในการฉีดพ่นเพื่อฆ่าแมลง มีการดำรงชีวิตแบบพื้นบ้านสงบเรียบง่าย มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้คนในชุมชนแข็งแรงมีชีวิตที่ยืนยาว เมื่อว่างจากฤดูกาลทำนาแล้วจะปลูกพืชผักไว้กินและหาของป่าเป็นอาหาร เช่น ไข่มดแดง ผักหวาน ผักพ้อคำดีเมีย หน่อไม้ และเห็ดต่างๆ การหาของป่าของคนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านสามารถหาของป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือน และนำออกจำหน่ายในแต่ละช่วงฤดูมีของป่าหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี

“ป่าห้วยทรายขาว” ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ดันไม้ของป่าและสัตว์ป่าแล้ว ยังเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ถูกรุกทำลาย “ลำห้วยทรายขาว” ที่เคยเป็น

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าจึงเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี 2537 โดยนายไพบูลย์ จำหงส์ กำนัน นักพัฒนา ได้ประสานกับผู้ใหญ่บ้าน และลูกบ้านเริ่มจัดเวทีประชาคมกระตุ้นให้ลูกบ้านเล็งเห็นถึงความเสียหาย พร้อมทั้งหาแนวทางป้องกันแก้ไข ในปี 2541 เมื่อนายไพบูลย์ จำหงส์ ได้รับการแต่งตั้งคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน การณรงค์ - ประชาสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ป่าจัดทำขึ้นอย่างเข้มข้น โดยใช้วิธีการพูดคุยกันในกลุ่มกิจกรรมทุกๆ วันพระที่ชาวบ้านทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งยังมีการจัดชุดลาดตระเวนออกตรวจเมื่อมีการบุกรุกป่า ฝึกรอบรมราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า ทำให้แหล่งน้ำป่าห้วยทรายขาวที่โอบอุ้มชีวิตของชาวบ้านทาป่าเปากลับมาฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่ง จนชาวบ้านเรียกป่าแห่งนี้ว่า “ซูปเปอร์มาร์เก็ตของหมู่บ้าน” เพราะมีอาหารป่ามากมายตลอดปี ที่เกิดจากความตระหนักรู้ของชุมชนสร้างกฎเกณฑ์ร่วมกัน ไม่ให้น่ากลัวไม้ หัวดอกอว พืชสมุนไพรบางชนิด และ สัตว์ป่า ออกจากป่าห้วยทรายขาว เพื่อเป็นการย้ำเจตนาของการอนุรักษ์ และการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านทาป่าเปา ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อความต่อเนื่องในการอนุรักษ์ป่าห้วยทรายขาวให้เป็นป่าชุมชน มีการออกกฎระเบียบข้อปฏิบัติร่วมกันเกี่ยวกับป่า โดยห้ามตัดไม้ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างนายทุนตัดไม้ออกขาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อราษฎรบางกลุ่มที่มีอาชีพตัดไม้ขายไม่มีอาชีพและรายได้ ทางกลุ่มฯ จึงวิเคราะห์ถึงปัญหาและหาทางออกโดยเอาเงินทุนกลุ่มออมทรัพย์มาให้ผู้ที่มีอาชีพตัดไม้ สามารถเอาไปเป็นเงินทุนประกอบอาชีพใหม่ได้ ทำให้มีผู้ที่สนใจและจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ ขึ้น มีสมาชิกในกลุ่ม 73 คน และปัจจุบันมีเพิ่มขึ้นเป็น 288 คน และมีเงินสะสมกว่า 2 ล้านบาท

เป็นการสร้างทางเลือกที่ดีให้กับชุมชน นำไปสู่วิถีชีวิตใหม่ในการประกอบอาชีพเลี้ยงโค โดยนำเงินกลุ่มฯ จำนวน 120,000 บาท ซื้อโคจำนวน 12 ตัวให้ราษฎรยากจนในหมู่บ้านจำนวน 4 ครอบครัวนำไปเลี้ยงครอบครัวละ 3 ตัว แบ่งรายได้จากกำไรในการขายให้ผู้เลี้ยงร้อยละ 60 และให้กลุ่มฯ ร้อยละ 40 รวมทั้งนำเงินจัดตั้งลานค้าชุมชนจำนวน 60,000 บาท ซึ่งในแต่ละปีกลุ่มฯ ได้เงินปันผลจำนวน 6,000 บาท

การดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์มีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง และได้รับการคัดเลือกให้เป็นกลุ่มออมทรัพย์ดีเด่นของจังหวัดลำพูนในปี พ.ศ. 2544 และ ปี พ.ศ. 2546 ทำให้มีชื่อเสียงและเป็นที่ศึกษาฐานของกลุ่มออมทรัพย์และหมู่บ้านต่างๆ ทั้งจังหวัดลำพูนและต่างจังหวัด

ต่อมาปี 2546 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ได้เข้ามาอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร ในด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ในเรื่องการทำน้ำยาอเนกประสงค์ ปุ๋ยหมักชีวภาพ และน้ำหมักชีวภาพ เกษตรกรนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดผลดีต่อเกษตรกรในด้านการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มีการขยายผลต่อจนมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ธ.ก.ส. เห็นว่าชุมชนบ้านทาป่าเปาได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปปฏิบัติจริง จึงเข้ามาอบรมให้ความรู้เพิ่มเติมเพื่อเป็นการต่อยอดในเรื่องปุ๋ยชีวภาพ การเผาถ่านและน้ำส้มควันไม้

ในปี 2547 ทางกลุ่มเกษตรกรบ้านทาป่าเปาจึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมชีวิตขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยกลุ่มสตรีแม่บ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มกิจกรรมชีวิต มองเห็นปัญหาของชุมชนเรื่องค่าใช้จ่ายของครัวเรือน โดยเฉพาะการซื้อน้ำเพื่อบริโภค เพราะเกือบทุกครัวเรือนต้องซื้อน้ำบริโภคในราคาลังละ 25 บาท กระปุกละ 12 บาท แต่ละครัวเรือนใช้น้ำประมาณ 5 ถึง 3 กระปุก คิดเป็นเงินค่าซื้อน้ำเดือนละประมาณ 161 บาท มีครัวเรือนที่ซื้อน้ำบริโภคประมาณ 100 ครัวเรือน ชุมชนบ้านทาป่าเปาต้องเสียเงินซื้อน้ำบริโภคเดือนละ 16,000 บาท ถ้าในชุมชนมีงาน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน งานบุญต่างๆ หรืองานศพ ต้องเสียเงินซื้อน้ำดื่มไม่ต่ำกว่างานละ 3,000 บาท

ในปี 2548 กลุ่มสตรีแม่บ้านได้รับความรู้เพิ่มเติมในเรื่องการทำเครื่องกรองน้ำสะอาดและได้นำเสนอในที่ประชุมกลุ่มสตรีแม่บ้าน สมาชิกที่ประชุมเห็นด้วยในการทำน้ำดื่มสะอาดเพื่อการบริโภคในชุมชนและเพื่อสุขภาพของคนในชุมชน โดยได้รับการร่วมมือในการจัดทำและงบประมาณบางส่วนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และองค์การบริหารส่วนตำบลทาปลาตุ้มมาดำเนินการจัดทำเครื่องกรองน้ำและติดตั้ง โดยขออนุญาตใช้สถานที่อาคารเรียนหลังเก่านอกจากนั้นยังได้ไปศึกษาการทำน้ำดื่มของชุมชนอื่น ซึ่งติดตั้งโดยบริษัทแล้วนำมาประยุกต์ใช้เป็นของกลุ่มเพื่อลดค่าใช้จ่าย ซึ่งขณะนี้กลุ่มได้เริ่มดำเนินงานผลิตและจำหน่ายน้ำดื่มให้กับชุมชนเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2549 ในราคาลังละ 18 บาท ถึงละ 8 บาท

แม้ว่าการทำกิจกรรมเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนจะมีปัญหาอุปสรรคมาโดยตลอด ทว่าชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีและได้ยึดเอาพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นหลักยึดว่า “ถ้าจะทำงานอย่าหิยบกเอาความขาดแคลนมาเป็นข้ออ้าง จงทำงานท่ามกลางความขาดแคลนด้วยความถูกต้องและซื่อสัตย์” ทางกลุ่มจึงมีความมานะที่จะดำเนิน

หากถามว่าอะไรทำให้ทาปาเปามีเศรษฐกิจที่ดี มีความเจริญของป่า ซึ่งเป็นสิ่งนำพาให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขในทุกวันนี้ คำตอบที่ได้ คงจะไม่ใช่เหตุผลใดเหตุผลหนึ่งเท่านั้น เพราะมีกลไกเงื่อนไขหลากหลายที่ทำให้หมู่บ้านแห่งนี้ ประสบผลสำเร็จ และอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข กระบวนการมีส่วนร่วมน่าจะเป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมมือแก้ไขไม่ขัดแย้ง ทั้งกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคม ดังที่ได้เล่าสู่กันฟังมานั้น ทำให้บ้านทาปาเปาได้รางวัลต่างๆมากมาย เหนือสิ่งอื่นใด ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับครอบครัว ชุมชน และสังคม อยู่อย่างพอเหมาะ พอประมาณ ในวิถีชีวิตของ “บ้านทาปาเปา” สืบต่อไป. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). 2549 : 302 - 307)

2.20 ชุมชนพึ่งตนเองบ้านศรีจุฬา เรียนรู้จากสังคมนำสู่ชีวิตที่พอเพียง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

ชุมชนบ้านศรีจุฬา อ.เมือง จ.นครนายก เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในวิถีเกษตร ปลูกผัก ปลูกข้าวและเลี้ยงปลาเป็นส่วนใหญ่ ความพออยู่ พอกิน พอมีให้เห็นบ้างแต่นับวันจะเลือนลางลงทุกที ข้าวไร่ในอดีตก็นำมาแลกข้าวในชุมชน เพราะปัญหาการเมือง กระทั่งพ.ศ. 2538 คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดตั้ง “ประชาคมหมู่บ้าน” ขึ้น ด้วยตระหนักว่าการพัฒนาที่ดีและมีส่วนร่วมจะต้องเริ่มจากการทำประชาคมหมู่บ้าน จึงยึดปฏิบัติกันตั้งแต่นั้นมา และที่โดดเด่นกว่าที่อื่นคือการทำประชาคมหมู่บ้านศรีจุฬาไม่เพียงเชิญตัวแทนเท่านั้นแต่จะเชิญทุกคนมาร่วมประชุมกันทุกๆ วันที่ 8 ของทุกเดือนหลัง 6 โมงเย็นเพราะชาวบ้านเริ่มกลับจากไร่นา ผู้ใหญ่บ้านชวนกันทำกับข้าวกินร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่เคยบอบบางก็เริ่มแน่นแฟ้น ชาวบ้านหันหน้าเข้าหากันมากขึ้น ฟังกันมากขึ้น

จากการทำประชาคมหมู่บ้านนี้เอง ทำให้ชาวบ้านเริ่มทำบัญชีครัวเรือน และเริ่มเห็นปัญหาที่พวกเขาต่างกำลังเผชิญร่วมกันนั่นคือ “ปัญหาความยากจน” และจากการรวมกลุ่มกันคิด ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า “การพัฒนาที่ไม่ได้มาจากความต้องการของชาวบ้าน ชุมชน ไม่สามารถเยียวยาแก้ปัญหาให้พวกเขาได้” อาทิ การที่ชุมชนมีต้นกก เป็นวัชพืชสำคัญแต่ส่วนราชการกลับส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าไหม ระเบียบนี้เองทำให้ชาวบ้านเริ่มหันหลังให้กับส่วนราชการที่เข้ามาส่งเสริมอาชีพ แต่กลับหันมารวมกลุ่มประดิษฐ์ดอกไม้กันเอง

กระทั่งปี 2544 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธ.ก.ส.ได้เข้ามาจัดตั้งโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ในหลักสูตรสังคมนำสู่ชีวิต เพื่อช่วยเหลือ

คุณอุดม ถมปิด ผู้ช่วยผู้จัดการธ.ก.ส.เขต จ.นครนายก กล่าวว่า ธ.ก.ส. ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านศรีจุฬาช่วยกันทำแปลงสาธิตผักไร้สารพิษขึ้น เพื่อให้เป็นแปลงฝักรวมสำหรับเรียนรู้ร่วมกันในการปลูกผักปลอดสารพิษ และโรงเรียนชาวนาที่ใช้หลักการเดียวกัน เพื่อใช้ความรู้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองได้ เมื่อมีการทำแปลงผัก และทำาร่วมกัน ชาวบ้านจึงเริ่มทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองเพื่อทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งทำให้สภาพแวดล้อมที่ดีหวนกลับคืนมา นอกจากนี้ชาวบ้านยังร่วมกันทำปลาเค็ม ปลาจ๋า และน้ำปลาใช้เอง โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น มีการนำเกลือปลาที่เหลือมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้เกลือปลา เพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งด้วยและเมื่อชาวบ้านมีความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น จึงพัฒนา ตูการทำน้ำหมักชีวภาพ และผลิตน้ำยาเอนกประสงค์เพื่อใช้ล้างจาน ซักผ้า สระผม ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ระดับหนึ่ง

ไม่เพียงเท่านั้นจากการทำบัญชีครัวเรือนนี้เองยังทำให้ชาวบ้านศรีจุฬาพบว่า ชาวบ้านต้องสูญเสียเงินไปกับการซื้อข้าวบริโภคปีละกว่า 1 ล้านบาท ทั้งๆ ที่ชาวบ้านมีอาชีพเป็นเกษตรกรชาวนา ทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักรู้ถึงปัญหากระทั่งเกิดโรงสีของชุมชนขึ้นจากการระดมทุนของชาวบ้านเอง เพื่อสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับชุมชนจากการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

จากน้ำยาเอนกประสงค์, โรงสีชุมชน, ยังเกิดผลิตภัณฑ์ที่ต่อยอดจากความรู้อีกมากมาย อาทิ แชมพูชีวภาพ น้ำยาล้างจาน ปุ๋ยชีวภาพ สารไล่แมลง พิมเสนน้ำ สบู่เหลว อิฐดินซีเมนต์ ดอกไม้เทียนหอม เป็นต้น และเมื่อชาวบ้านเริ่มมี “รายเหลือ” พร้อมๆ กับรายได้ที่ทยอยเข้ามาทำให้ชาวบ้านเริ่มมองต่อไปถึง “เงินออม” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้ง “ธนาคารหมู่บ้าน” ที่บริหารจัดการโดยชาวบ้านกันเองโดยไม่มีข้อขัดแย้ง เพราะชาวบ้านทุกคนล้วนใช้ “คุณธรรม” เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้ปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนกว่า 800,000 บาท ดอกเบี้ยที่ได้ชาวบ้านจะนำมาใช้เป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน อีกทั้งยังนำเงินดังกล่าวมาบำรุงสาธารณะประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนที่ชำรุดเสียหายเช่น ไฟทาง ถนนชำรุด โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐ

ชาวศรีจุฬาได้เรียนรู้ “สังคมนิยมชีวิต” จากโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ดำเนินการโดย ธ.ก.ส. กระทั่งทำให้ชาวบ้านเกิดสติในการดำรงชีวิตและพัฒนาอาชีพ แม้ชาวบ้านจะประเมินตนเองว่าพวกเขาอาจไม่ใช่ชุมชนที่เข้มแข็ง แต่ก็มั่นใจว่าสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและยังมีโอกาสที่จะพัฒนาขึ้นไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริงในที่สุดได้

ปัจจุบันแม้ว่าโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. จะจบสิ้นลงตั้งแต่พ.ศ.2547 และแม้ว่าทุกวันนี้ชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น หนี้สินลดลง มีความสุขขึ้นมากกว่าเดิมก็ตาม แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ใช้จ่ายเงินที่เพิ่มขึ้นอย่างไร้สติ ชาวบ้านยังใช้ “ธนาคารหมู่บ้าน” เป็นเครื่องมือใน

2.21 หลุดพ้นกระแส ปรับเปลี่ยนชีวิต สู่ความพอเพียง บ้านมณฑล ตำบลเทพนิมิต อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

นายประเสริฐ ด้วยวงศ์ บ้านมณฑล หมู่ที่ 6 ต.เทพนิมิต อ.เขาสมิง จ.ตราด ประสบปัญหากับความล้มเหลวในการประกอบอาชีพครั้งแล้วครั้งเล่า และเริ่มต้นสิ่งใหม่ ๆ ตามกระแส โดยมีได้ศึกษาข้อมูลในสิ่งที่จะทำอย่างรอบคอบ กับการตัดสินใจโดยไม่ดูความพร้อมของตนเอง จึงทำให้ก่อกำเนิดปัญหาหนี้สิน จึงหาวิธีการปรับตัว โดยเริ่มต้นที่ครอบครัวของเรา ก่อน ปฏิบัติจนเห็นผลเป็นรูปธรรม จึงค่อยชักชวนให้ลูกบ้านทดลองปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ก่อกำเนิดตั้งใจไว้ ดำรับตำราที่เคยไปร่วมอบรมโครงการทฤษฎีใหม่ และความรู้การทำบัญชีรับ – จ่ายในครัวเรือนที่ได้รับติดมือกลับมา ก่อกำเนิดเริ่มนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ โดยมีหลักคิดว่าหากเรานำแนวคิด หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในครอบครัวแล้ว อย่างน้อยก็จะช่วยให้เราสามารถลดรายจ่ายลงได้บ้าง อีกทั้งยังเป็นผลดีด้วยซ้ำเพราะเราจะมีรายได้จากการนำผลผลิตในครัวเรือนไปขายทุกวัน

“...กิจกรรมที่ได้ทำ คือ ทำบัญชีรับ – จ่ายของครอบครัว จัดลำดับความสำคัญ ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหรือจำเป็น รายจ่ายที่ต้องจ่ายทุกวัน คือ การซื้อพืชผักสวนครัวทุกชนิดและเนื้อสัตว์จากตลาดเพื่อนำมาปรุงเป็นอาหารทุกวัน และยังพบสิ่งที่ไม่จำเป็นที่เกิดจากรายจ่าย คือ การดื่มสุรา สูบบุหรี่ เทียวกลางคืน เป็นที่มาของอีก 2 กิจกรรม คือ ปลูกผักสวนครัวไว้กินเอง ซึ่งแต่ก่อนไม่ได้ปลูกพืชผักสวนครัวอะไรเลยทุกวันที่ทำอาหารต้องซื้อผักสวนครัวทุกชนิดจากตลาดทั้งสิ้น และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อตัดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย การดื่มสุรา สูบบุหรี่และเที่ยวเตร่ ตัดสินใจเลิกพฤติกรรมไม่ใช่ว่าเด็ดขาด อบอุ่นมากขึ้น ส่วน 3 กิจกรรมที่เหลือ คือ ขุดบ่อเลี้ยงปลาและปลาช่อนในเนื้อที่ 6 ไร่ 1 บ่อ ซึ่งหลักคิดคือคนใส่ใจในการดูแลสุขภาพมากขึ้น จึงหันมานิยมบริโภคเนื้อปลาแทนเนื้อสัตว์อื่น ด้วยเหตุผลที่ว่าเนื้อปลาสามารถย่อยได้ง่าย และไม่มีไขมัน ราคาก็ไม่แพงมากนัก ส่วนการเลี้ยงปลาก็ไม่ยุ่งยาก เมื่อครบกำหนดจึงจับปลาขายได้ในราคาดี เก็บเงินส่วนหนึ่งไว้ลงทุนเลี้ยงปลาครั้งต่อไป และนำส่วนหนึ่งไปใช้หนี้ธนาคาร อีกกิจกรรมหนึ่ง คือ ทำสวนผลไม้ผสมผสานเพิ่มขึ้น ได้แก่ หนาม มังคุด เงาะ ทุเรียน ลองกอง

ความมุ่งมั่นที่จะนำชีวิตทุกชีวิตในตำบลเทพนิมิตให้อยู่อย่างพอเพียงผ่านถ้อยคำต่อไปนี่ของกำนัน คือ “...ต้องเผยแพร่ขยายผลให้กับคนในหมู่บ้านได้รู้และทดลองปฏิบัติ โดยใช้วิธีรสนั่น ขั้นตอนที่ตนเองได้ปฏิบัติมา และจะขยายผลให้ครบทุกหมู่บ้านของตำบลเทพนิมิต สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การให้ความรู้เรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแก่คนในชุมชนและแนะนำชักชวนให้ปฏิบัติตามแนวทางครบทุกหมู่บ้านในตำบล ต้องจัดตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อใช้ในการเพาะปลูก และนำขายสู่ตลาดภายนอก จัดตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งนำผลผลิตจากครัวเรือนที่เหลือจากการบริโภคมาจำหน่าย เพื่อลดการพึ่งพาภายนอกให้มากที่สุด และหาตลาดภายนอกรองรับผลผลิตของครัวเรือน เพื่อระบายผลผลิตและป้องกันปัญหาถูกกดราคาราจากพ่อค้าคนกลาง พี่ตนเองเป็นหลัก ทำเป็นขั้นตอน ทำให้พอดีในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และใช้คุณธรรมในการครองตน คือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่อยากได้ของผู้อื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ยึดชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการครองตนและดำรงชีวิต เป้าหมายสุดท้ายคือ ประชาชนหายจน ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ...”

บทสรุปท้ายสุดกับวิธีการดำเนินชีวิตของกำนันประเสริฐ ด้วยวงศ์ ที่ผ่านมามีต้องพบกับปัญหาอุปสรรคมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ทั้งจากภัยธรรมชาติและสภาพสิ่งแวดล้อม / เศรษฐกิจภายนอก ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงกับครอบครัว แต่หากมีการศึกษาหาความรู้ ข้อมูลโดยใช้เหตุผลไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบตั้งแต่แรก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนไปตามกระแสความต้องการพืชเศรษฐกิจของตลาดสินค้า ก็คงไม่ทำให้ครอบครัวของกำนันต้องประสบกับปัญหามากมายเช่นนี้ ความพอประมาณ ไม่โลภจนมองเห็นสิ่งที่ตัวเองมีอยู่คือคุณค่า เชื้อมั่นและศรัทธาในความเป็นตัวของตัวตนของตนเอง ไม่ยอมรับในสิ่งที่ยังไม่ประจักษ์แก่สายตาอย่างชัดเจนแล้วก็จะทำให้ชีวิตเปรียบเสมือนมีเกราะที่แข็งแรงห่อหุ้มให้ปลอดภัยตลอดเวลา ไม่ต้องคอยเสี่ยงแบบไม่รู้ชะตากรรม ความสามารถในการพลิกผันชีวิตครอบครัวให้กลับฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง จะต้องมีความสติและใช้ปัญญาส่องนำทางชีวิตใหม่ ถึงแม้ว่าจะเป็นทางเดิมที่เคยเดินมาก่อนแล้วในอดีตก็ตาม การมีคุณธรรม ชื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียร ไม่ยอมแพ้ต่อความยากลำบากและที่สำคัญคือความมั่นใจในแนวทางเศรษฐกิจ

2.22 ต้นแบบวิถีชีวิตพอเพียง ... มรดกล้ำค่าของชุมชน บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

นายเกษม บุญประสิทธิ์ บ้านเลขที่ 81 หมู่ที่ 8 บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

“...แม่กับพ่อของหนูช่วยคุณตาเกษมทำนา ทำสวนมาตั้งนานแล้วนะ ตั้งแต่หนูเกิดมา หนูก็เห็นที่บ้านทำการเกษตรมาตลอด ทุกวันนี้คุณตาเกษมสอนคนในหมู่บ้านทำโน่น ทำนี่ เยอะแยะไปหมด อย่างที่หนูทำอยู่ก็เป็นการทำปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักไว้สำหรับเอาไปเป็นปุ๋ยใส่ना ต้นมะม่วง มะนาว แล้วก็แปลงผัก...”

เด็กหญิงตุลดา หรือ บอล หลานสาววัย 12 ปี ของคุณตาเกษม เล่าถึงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของคุณตาเกษม บุญประสิทธิ์ อดีตผู้ใหญ่บ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ที่ปัจจุบันนี้เกษียณอายุจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วมาอยู่ในฐานะเกษตรกรเต็มตัว เสียสละ ใฝ่หาความรู้ ที่พูดไปพลางมีน้อย ๆ ก็จัดกระสอบปุ๋ยไปด้วยกับการบอกเล่าเรื่องราวของครอบครัว กิจกรรมประจำวันที่ต้องทำร่วมกันของคุณเกษม บอล พ่อ ปละแม่ในวันจันทร์ถึงศุกร์ หลังเลิกเรียน บอลจะมีหน้าที่บรรจุปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักที่บ้านใส่กระสอบไว้ไปใช้ที่นา ช่วยปักชำต้นไม้ รดน้ำพรุนดิน ส่วนวันเสาร์ – อาทิตย์ ยังได้ไปช่วยคุณตาถางหญ้าในส่วนที่ปลูกไม้ผล ขุดบ่อเลี้ยงปลา รดน้ำสวนผัก ซึ่งงานเหล่านี้คุณตาเกษมจะเป็นผู้ลงมือพาทำ ส่วนคุณตาเกษมเองได้เล่าถึงที่มาของการทำเกษตรผสมผสานว่า “...แต่ก่อนนั้นได้พาชาวบ้านไปเข้าร่วมอบรมการทำเกษตรแบบผสมผสาน และได้ไปศึกษาดูงานที่จังหวัดนครพนม จากนั้นก็นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้มาปรับปรุงกิจกรรมและพื้นที่ของตนเอง โดยปลูกพืชทุกอย่างที่กินได้ เหลือจากกินก็แจกจ่ายให้กับบ้านใกล้เคียง และนำออกขายที่ตลาด บางทีก็มีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน มีรายได้จากพืชผักที่ปลูกทั้งปี ปลูกในบริเวณบ้านก็ไม่ค่อย ส่วนใหญ่ก็เป็นผักสวนครัวที่ไม่ต้องไปหาซื้อมาทำกับข้าว พวกพริก กระเพรา มะเขือเทศ อีกแห่งที่ปลูกคือที่ส่วนนั้นจะมากหน่อยจนเก็บขายได้เลย จะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอกและมูลสัตว์ต่าง ๆ จะไม่ใช้สารเคมีทุกชนิดเพราะมันเป็นอันตรายต่อร่างกาย นอกจากนี้ก็มีเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาอีก 2 บ่อ วัวอีก 5 ตัว ทำแค่นี้แทบจะไม่ได้ใช้เงินซื้ออะไรทำกินแล้ว ประหยัดไปได้เยอะ ลดรายการที่จะต้องจ่ายเงินง่าย ๆ ก็พริก กระเพรา ไหนจะไข่ไก่ เนื้อหมู มีอยู่ในบ้านทั้งนั้น ไม่ต้องไปตลาดก็ได้...”

คุณตาเกษมเกษมทองคุณในชุมชนที่ไปทำงานในต่างถิ่นด้วยความรู้สึกเสียสละไปกับทุกสิ่งทุกอย่าง เสียสละพลังกำลัง แรงกายและแรงใจที่คนเหล่านั้นน่าจะได้ทุ่มเททำให้กับบ้านเกิดของตนเองมากกว่าที่ไปทำให้ที่อื่น การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีจึงเป็นหนทางเดียวที่จะสามารถปกป้องครอบครัวและชุมชนให้พ้นจากกระแสวัฒนธรรม การสอนให้รู้จักพึ่งพาตนเอง ปลูกฝังความรู้สึกรักถิ่นฐานและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้แก่หลานสาวและเด็ก ๆ ในหมู่บ้าน บอลอาจจะโชคดีกว่าคนอื่น เพราะมรดกที่คุณตามีให้ไม่ใช่เพียงทรัพย์สิน ที่นาหรือสวนผัก ผลไม้ แต่ยังมีความรู้ด้านการเกษตรอันทรงคุณค่า เพราะคุณตาสอนให้รู้จักปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ ทำปุ๋ยหมัก หว่าน ปักดำ นา สิ่งเหล่านี้คือ มรดกอันมีค่าที่สุดในชีวิต และอีกสิ่งหนึ่งก็คือการศึกษา ที่ต้องขวนขวายหาด้วยตนเองโดยคุณตาจะสนับสนุนให้ลูกหลานได้เล่าเรียนให้มากที่สุด ความรู้ที่ได้จากคุณครูสอน ผสมกับประสบการณ์จริงที่คุณตาเกษมบ่มเพาะให้เด็ก ๆ และคนในหมู่บ้านได้ดูแลรักษาครอบครัวและชุมชนให้อยู่ได้อย่างพอเพียง ไม่ต้องดิ้นรนหรือแสวงหาจากภายนอกชุมชนอีกต่อไป บ้านของคุณตาเกษมจึงไม่ว่างเว้นคนมาเยี่ยมเยียน ได้รับรับผู้คนมากมาย ทั้งกลุ่มองค์กรประชาชน กลุ่มอาชีพ นักเรียน นักศึกษาที่มาศึกษาดูงานอยู่เป็นประจำ

การตั้งอยู่บนความไม่ประมาทนั้นจะทำให้ชีวิตรอดปลอดภัย คุณตาเกษมได้ทำการเพาะชำต้นหมากเขาไว้สำหรับเป็นทุนในอนาคต “เอาหมาเขาหอมหัวคองลิ้นกั่วหนาม...” คำเนียงภาษาถิ่นอีสานของคุณตาที่เอ่ยถึงหมากเขาหรือที่คนภาคกลางเรียกว่าสบู่ดำ แต่ก่อนนั้นชาวบ้านจะปลูกเป็นรั้วบ้าน ซึ่งจะดีว่าการใช้ไม้ไผ่ เพราะต้นสบู่ดำมีสรรพคุณมากมาย เรียกว่าเป็นยาใกล้ตัว รวักกินได้เลยทีเดียว ถ้าเอาใบไปทำเป็นยาชงกินแก้ไอ ทำเป็นยาต้มแก้ท้องเสีย ใช้ตำ พอก หรือคั้นเอาแต่น้ำทารักษาแผลเรื้อรัง ลดการอักเสบก็ได้ เนื้อไม้และใบไปต้มน้ำให้เด็กอาบแก้พิษชา ส่วนกิ่งก้านสามารถนำมาทาบ ๆ ใช้แปรงฟันแก้เหงือกบวม ขางของต้นสบู่ดำก็ใช้ในการห้ามเลือด ใช้ผสมเกลือกวาดปากเด็ก แก้ก้นและปากเปื่อยพุพองได้ แต่ที่เป็นพิษก็คือ มีสารที่เป็นกรดชนิดหนึ่งจะมีกลิ่นเหม็นเขียว ทำให้สัตว์และแมลงไม่อยากจะเข้าใกล้ เพราะฉะนั้นที่คนโบราณปลูกเป็นรั้วไว้ก็เพราะต้องการกันไม่ให้สัตว์เข้ามารบกวนในบริเวณบ้าน และในเมล็ดสบู่ดำก็มีสารพิษซึ่งกินแล้วจะทำให้ท้องเดินเหมือนกับสลอด คนอีสานจึงเรียนอีกชื่อหนึ่งว่า สีสลอด เรียกว่าใช้ประโยชน์ได้ทั้งต้นเลยทีเดียว จึงไม่แปลกอะไรที่จะเห็นต้นสบู่ดำแฝงตัวอยู่ทั่วไปในบ้านหัวเมืองแห่งนี้ สำหรับคุณตาเกษมกับความรู้ที่ได้จากภาครัฐถึงกระแสการปลูกสบู่ดำที่รัฐบาลมีนโยบายจะใช้พลังงานทดแทนเป็นน้ำมันไบโอดีเซล ซึ่งเคยมีผลการทดสอบน้ำมันสบู่ดำสามารถใช้กับเครื่องยนต์ดีเซลขนาดเล็กได้ ถ้าเช่นนั้นการปลูกสบู่ดำก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะจะสามารถลดต้นทุนในการประกอบอาชีพได้ รวมทั้งยังเป็นการใช้พื้นที่และที่ดินให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะสามารถปลูกได้ในที่ดอน หัวไร่ปลายนา และบริเวณบ้านที่อยู่อาศัยได้ ทุกวันนี้คุณตาเกษม

ชีวิตอย่างที่คุณตาเกษมและครอบครัวเป็นอยู่คือ การอยู่อย่างพอเพียง ผสมผสานกัน อย่างลงตัวกับการมีชีวิตอยู่อย่างมีเหตุมีผล สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับครอบครัว ถึงเวลานี้แล้วคงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือ ความปรารถนาของทุกคนและทุกชุมชน แม้จะมีไม่ได้เหมือนคุณตาเกษมทั้งหมด แต่การเริ่มต้นที่จะลงมือทำและใช้ชีวิตบนวิถีของความพอเพียงได้สักเพียงเลี้ยวหนึ่งของคุณตาเกษม ก็คงจะช่วยให้ครอบครัวเป็นสุขและชุมชนเข้มแข็งได้อย่างแน่นอน (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 26 -29)

2.23 ผสมผสาน..ผ่านไอดิน..ลดต้นทุนทำกิน..สู่ชีวิตที่พอเพียง บ้านดอยจัน ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

นายสมาน กำลังประสิทธิ์ บ้านเลขที่ 36 บ้านดอยจัน หมู่ที่ 1 ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ลุงสมาน กำลังประสิทธิ์ อายุ 60 ปี เป็นคนจังหวัดเชียงรายโดยกำเนิด จบการศึกษาสูงสุดประกาศนียบัตรวิชาชีพจากสถาบันวิทยาลัยเทคนิคเชียงราย คู่สมรสคือนางอรสา กำลังประสิทธิ์ มีบุตรธิดา จำนวน 2 คน ลุงเริ่มอาชีพรับราชการตำแหน่งเจ้าพนักงานพัฒนาชุมชนหรือที่เรียกว่า “พัฒนากร” ตั้งแต่ปี 2512

ในปี 2542 ลุงสมานจึงลาออกจากราชการผันตัวเองมาเป็น “เกษตรกร” อย่างเต็มตัว ด้วยการผสมผสานปลูกทุกอย่างที่กินได้ รวมถึงการเลี้ยงปลา ไก่ไข่และไก่พื้นเมือง สามารถลดรายจ่ายในครอบครัวลงได้มาก ส่วนที่เหลือ ก็นำไปขายเป็นรายได้ของครัวเรือนลุงสมานดำเนินชีวิตการเป็นเกษตรกรด้วยความรอบคอบ และศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอทั้งจากเอกสาร ผู้รู้ เพื่อนร่วมงาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้าน ด้วยกันตามงานต่างๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นไปร่วมงานศพ งานบวช งานแต่งงาน

ลุงสมานกินและใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งที่ทำเอง ตั้งแต่พืชผัก ผลไม้ ข้าว หรือแม้แต่วัชพืชก็นำไปทำเป็นปุ๋ยชีวภาพ สำหรับรากไม้กิ่งก้านที่หักโค่น หรือไม้ผลที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้วก็นำมาเผาเป็นถ่านไว้ใช้ในครัวเรือน ซึ่งผลผลิตทุกอย่างที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของคุณลุงไม่เพียงแต่ได้รับประโยชน์เฉพาะในครัวเรือนของตนเท่านั้น ยังเผื่อแผ่ไปถึงญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง

บนพื้นที่ 24 ไร่ กับการจัดสรรเนื้อที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ผสมผสานสอดคล้องกัน อย่างลงตัว เนื้อที่ 9 ไร่ กับการทำนาที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และยังเป็นอาหารสำหรับ เลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง เนื้อที่อีก 7 ไร่ ปลูกไม้ผลและพืชผักสวนครัว อีก 7 ไร่ สำหรับขุดบ่อเลี้ยงปลา จำนวน 4 บ่อ และอีก 2 งานเป็นพื้นที่เลี้ยงไก่พื้นเมืองสำหรับที่อยู่อาศัยใช้พื้นที่ เพียง 2 งานเท่านั้น

ทุกกิจกรรมที่ลุงสมานทำ เอื้อประโยชน์ เกื้อกูลกันเป็นวงจร และเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิด ประโยชน์สูงสุดโรงเรือนเลี้ยงไก่ไข่ยกพื้นสูงบนบ่อปลามูลไก่เป็นอาหารปลา ปลูกพืชผักสวนครัว แซมระหว่างไม้ผล และปลูกไม้ผลบนขอบบ่อเลี้ยงปลา

จากความพยายามศึกษาหาความรู้และปรับเปลี่ยนวิถีในการผลิตให้เป็นวิถีธรรมชาติทำ ให้ผลผลิตจากนา หรือสวนของลุงสมาน ล้วนแต่เป็นผลิตที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค และเป็นการลดต้นทุนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนจากนาค้าเป็นนาหว่าน กรใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ทำ เอง หรือการใช้สมุนไพรปราบศัตรูพืช

จากนาค้า..สู่นาหว่านน้ำตม ใน 3 ปี แรกที่ลุงสมานเริ่มต้นชีวิตการทำนา ใช้ทุนเฉลี่ยปี ละ 25,000 บาท โดยในปีแรก ลงทุนทั้งหมด 27,000 บาท ได้ข้าวจำนวน 6 ตัน ขายได้เงินจำนวน 36,000 จากการทำบัญชี ทำให้ลุงสมานรู้ว่าต้นทุนการทำนาสูงเกิดจากการจ้างแรงงาน ในการถอนต้น กล้า การดำนา และการเกี่ยวข้าว ลุงสมานจึงศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการทำนาหว่าน โดยพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้กับเจ้าหน้าที่เกษตรและชาวบ้านทั่วไปนำความรู้ที่ได้รับมาวิเคราะห์เพื่อปรับใช้ ในที่นาของตนเมื่อบ่มเพาะความรู้แล้วในปี 2548 ลุงสมานจึงเปลี่ยนวิธีการทำ นาค้า..สู่นาหว่านน้ำ ตม โดยลดขั้นตอนการผลิตต้นกล้า การถอนต้นกล้า และการดำนา เป็น การหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าง ครั้งเดียว เริ่มจากการไถกลบเพื่อหมักหญ้าและวัชพืชต่างๆ ให้ย่อย สลาย โดยใช้หญ้าหมักชีวภาพที่ ทำขึ้นเองราดไปตามทุ่งนาในขณะที่ไถ ใช้เวลาประมาณ 15-20 วัน จาก นั้นไถพรวนทิ้งไว้ 5 วัน ปรับพื้นที่ให้เรียบในลักษณะน้ำตม (ดินละๆ เหมือนโคลน) แล้วหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว การทำนา หว่านน้ำตมในปี 2548 ใช้เงินลงทุนจำนวน 11,300 บาท เป็นค่าน้ำมันในการไถ 6,200 บาท และค่า จ้างรถเกี่ยวข้าว 5,100 บาท ได้ข้าวเปลือกจำนวน 6,840 กิโลกรัมเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนและ เลี้ยงไก่ตลอดปี 2549 จำนวน 3,740 กิโลกรัม ส่วนที่เหลือจำนวน 3,100 กิโลกรัม ขายได้เงินกว่า 30,000 บาท จะเห็นว่านอกจาก ลดต้นทุนการผลิตแล้วยังได้ผลผลิตเพิ่มอีกด้วย

มูลไก่...อาหารปลา บนพื้นที่บ่อเลี้ยงปลาจำนวน 4 บ่อ ลุงสมานได้ทำโรงเรือนยกพื้น สูงสำหรับเลี้ยงไก่ไข่ และได้มูลไก่เป็นอาหารของปลานิล ปลาดุก ปลาเทโพ ปลาหมอ ปลาสร้อย เป็นการ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า และลดรายจ่ายค่าอาหารปลา มีเพียงค่าใช้จ่ายในการซื้อพันธุ์ปลามาเลี้ยง และค่า น้ำมันสำหรับสูบน้ำเพื่อจับปลาไปขายซึ่งลุงสมานมีรายได้จากการขายปลาต่อรุ่นประมาณ 150,000

หลากหลายพืชพันธุ์ ลุงสมานเล่าให้ฟังว่า “ผมปลูกทุกอย่างที่กินได้ โดยเฉพาะไม้ผล ปลูกไว้กินเอง ไม่ต้องกลัวยาฆ่าแมลงเพราะผมไม่ฉีดยาผลไม้ที่ปลูกก็มีมะม่วง กระท้อน มะนาว มะพร้าว ลิ้นจี่ ลำไย เงาะ มะกอกน้ำ ที่ปลูกมากที่สุดคือ มะม่วง 50 ต้น และกระท้อน 35 ต้น เงาะ ปลูกไว้ 15 ต้น ปีกลายคิดได้เงินขายมะม่วง 2,000 บาท กระท้อน 3,000 บาท ส่วนเงาะปลูกไว้ 15 ต้น ปีกลายคิดผลดี รัชชาติหวานกรอบก็แจกให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องได้ชิมกัน” นอกจากปลูกไม้ผล ที่หลากหลายแล้ว ลุงสมานได้ปลูกพืชผักสวนครัวแซมในช่องระหว่างไม้ผล เช่น ผักกาด ถั่วฝักยาว ผักชี พริก ข่า ตะไคร้ ฯลฯ ไว้กินในครัวเรือนเช่นกัน เหลือกก็แบ่งปันให้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

สะเดา..สมุนไพรขับไล่แมลง ลุงสมานปลูกต้นสะเดาหอมไว้เพียง 1 ต้น ได้ใช้ประโยชน์ในการบริโภค และนำไปทำยาขับไล่ศัตรูพืช โดยนำต้นสาบเสือ ใบสะเดา ยาสูบ น้ำส้มสายชู และเหล้าขาวมาผสมกันแล้วหมักไว้ 15 วัน จากนั้นก็นำน้ำหมักมาฉีดพ่นไม้ผลและ พืชผักสวนครัว

ขังข้าว ปุ๋ยชีวภาพ..เพิ่มสารอาหารในดิน หลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว ลุงสมานจะใช้พื้นที่ ส่วนหนึ่งสำหรับปลูกพืชผักสวนครัว ส่วนที่นาที่เหลือนั้นจะตัดต่อขังต้นข้าวรวมกับฟางกองไว้ กระจายไปทั่วๆ พื้นที่ แล้วนำน้ำหมักชีวภาพมารดเพื่อเร่งการสลายให้กลายเป็นปุ๋ย ซึมลงไปในดิน เมื่อถึงฤดูทำนาก็ไถกลบเตรียมพื้นที่ในการทำนา

ไม้ผล..ลดค่าใช้จ่าย ... เพิ่มรายได้สู่ครัวเรือน

นอกจากจะได้ลิ้มชิมรสผลไม้หลากหลายที่มีอยู่ในสวนและสร้างรายได้ให้ส่วนหนึ่ง แล้ว ประโยชน์อีกทางหนึ่งที่ได้รับคือ เป็นเชื้อเพลิง ในการหุงต้ม โดยลุงสมานนำดอก กิ่งไม้ที่หัก โคน หรือต้นไม้ที่ไม่ใช้ประโยชน์แล้วมาเผาเป็นถ่าน ใช้ในครัวเรือน และขายบางส่วน การเผาถ่าน ของลุงสมานจะทำโดยนำอิฐมาก่อเป็นเตาเผา ถ่านแบบอุโมงค์ ต่างจากการเผาถ่านของชาวบ้านทั่วไปที่เผาโดยใช้ดินและแกลบกลบ “การเผาใช้ดินหรือแกลบกลบทำงานแต่ผลผลิตได้ไม่เต็มที่ ถ้า ใช้เผาเตาถ่านแบบอุโมงค์จะได้ถ่านไม้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ การเผาถ่านเป็นการใช้ประโยชน์จากสิ่ง เหลือใช้ หรือนำสิ่งที่ไม่มีประโยชน์แล้วมาใช้ให้เกิดประโยชน์อีกครั้ง” ลุงสมานกล่าว

ลุงสมานดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความพอเพียง เมื่อมีรายได้จากการทำการเกษตร ผสมผสานเป็นจำนวนมาก ก็ไม่ได้ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นลุงสมานจะดื่มเหล้าก็ต่อเมื่อไปร่วมงาน ต่างๆ แต่ก็เพียงแค่งบๆ เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเพื่อนๆ และเลิกสูบบุหรี่ ตั้งปี 2518 ลุง สมานเล่าว่า “ชีวิตผมมาจากศูนย์ จึงต้องพึ่งตนเองให้ได้ ต้องรู้จักตัวเองว่าจนเพราะอะไร คนเราต้อง อยู่บนความไม่ประมาท ในขณะที่เรายังมีแรงก็ควรขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ เมื่อทำ

เป็นเหรียญกกลุ่ม ลุงสมานสนับสนุนให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มออกทรัพย์ฯ ฝากเงินไว้กับกลุ่มรวมเดือนละ 2,500 บาทนอกจากนี้ยังฝากเงินไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ฯ ระดับตำบล อีกเดือนละ 1,000 บาท และรายได้ที่ได้รับจากการขายผลผลิตต่างๆ ก็จะนำฝากธนาคารไว้เพื่อใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพต่อไป (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 30 -35)

2.24 จำต้องจด อดเพื่อออม... บัญชีครัวเรือนของจริงพิสูจนชีวิต บ้านนาโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

นายคำผิง คำจ่าง บ้านนาโพธิ์ หมู่ 5 ต.ในเมือง อ. บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

“...ตื่นเช้าได้งานหลาย ต้นสายได้งานน้อย ขึ้นเที่ยงเป็นแมลงวันขยันเป็นแมลงผึ้ง พักอาศัยอยู่ไร่สวน หมั่นขุดพรวนไม่อดกิน ปลุกพืชผักคู่แผ่นดิน สร้างทรัพย์สินให้เป็นทอง..”

นี่คือข้อคิดแห่งความสำเร็จในการดำเนินชีวิตของนางคำผิง คำจ่างด้วยวัยที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมา 48 ปี กับคติสอนใจในการทำงานที่ติดตัวมาตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นย่า คำสอนที่ให้มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักตื่นแต่เช้าจะได้มีเวลาทำงานมากขึ้น อย่าเกียจคร้านอย่างแมลงวันที่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไร อาศัยได้ต่อไปเรื่อย ตนเองได้ใช้ผืนดินทำอาชีพเพาะปลูกที่เป็นมรดกทอดให้เกิดรายได้เลี้ยงครอบครัวให้อยู่รอดปลอดภัย ความตั้งใจที่ต้องการอยู่อย่างพอเพียง โดยไม่ได้คิดที่จะรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่อยากจะยากจนข้นแค้นและต้องเป็นหลักให้ครอบครัวได้เพียงแค่นั้นเอง

นายคำผิง ตัดสินเข้าร่วมโครงการ คปร. ในปี 2539 ที่เกษตรตำบลได้มาประชุมที่หมู่บ้านในขณะนั้น ใจมุ่งแต่จะทำอย่างไรที่ครอบครัวได้อยู่อย่างพร้อมหน้า พ่อ แม่ และลูกชายทั้ง 2 คนซึ่งกำลังเรียนหนังสือ เลี้ยวหนึ่งของความคิดที่ว่าจะทำอย่างไร หากลูกชายเรียนจบมาแล้วไม่มีงานทำ นี่คือนโยบายเลือกว่าถ้าทำการเกษตรแบบผสมผสานนี้แล้ว คงจะสามารถถ่ายทอดเป็นมรดกแก่ลูกชายทั้งสองได้ ในระยะแรกได้ปรับที่นาให้เหมาะสม พร้อมทั้งปลูกไม้ผล 4 ชนิด คือ มะม่วง มะขามเทศ มะพร้าวน้ำหอม และมะนาว ซึ่งในปีแรกยังไม่ผลผลิต จึงได้ปลูกผักสวนครัวไปด้วย เพื่อไว้กินในครอบครัวส่วนที่เหลือก็จำหน่ายภายในหมู่บ้าน รายได้ที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้มากมายพอที่จะหักกลบลบหนี้เดิมที่มีอยู่ลงไปได้ในทันที แต่ที่ยังได้ให้พอมีความหวังอยู่ก็คือ ช่อมะม่วงที่ผลิดอก มะขามเทศที่ออกฝักเต็มต้น มะพร้าว น้ำหอมอีกหลายทะลาย และมะนาวที่ผลิดอกออกผลสีเขียวน่าดูอีกหลายต้น

ผ่านช่วงเริ่มต้นมาด้วยความมุ่งมั่น เมื่อก้าวเข้าสู่ปีที่ 3 พ.ศ. 2541 โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ได้เข้ามาช่วยชีวิตนางคำผาง การที่ได้รับสนับสนุนด้านวิชาการต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาแนะนำ พร้อมนำมาปรับใช้ในกิจกรรมที่ทำอยู่ จากมีที่ดินใช้ทำนา

จำนวน 14 ไร่ นำมาจัดสรรตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ คือ 30: 30 : 30 : 10 โดยแบ่งพื้นที่เพื่อขุดบ่อเลี้ยงปลา 2 ไร่ (2 บ่อ) นาข้าว 5 ไร่ ไม้ผล 5 ไร่ ผักสวนครัวและที่อยู่อาศัย 2 ไร่

หลังจากได้มาดำเนินชีวิตแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้รายได้ในครอบครัวดีขึ้น สามารถที่จะผ่อนชำระหนี้ ธกส. ได้ ส่วนหนึ่งเกิดจาก การทำบัญชีรับจ่ายของตนเองและครอบครัว นางคำผางได้มีการจัดทำบัญชีรับ-จ่าย ในครอบครัวทำให้รู้ได้ว่าปีหนึ่ง ๆ มีรายได้เป็นอย่างไร สามารถที่จะวางแผนการใช้จ่ายภายในครอบครัว ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งกว่าที่จะลบความคิดที่ว่าบัญชีนั้นเป็นเรื่องยาก ประกอบกับมีความรู้น้อยคงจะทำบัญชีไม่เป็น ก็ต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอยู่พอสมควร ไม่ใช่จะทำกันได้ง่ายๆ แต่เพราะนางคำผางได้มีโอกาสดีกว่าอีกหลายคนที่ได้เข้าร่วมการอบรมเป็นครูบัญชีอาสาของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ซึ่งจุดนี้เองที่เป็นการจุดประกายความคิดที่จะปรับเปลี่ยนชีวิต เมื่อเรียนรู้มาทำเป็นประจำก็ทำได้ แต่เพราะต้องการที่จะถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้ทำตาม นางคำผางจะต้องฝึกฝนและทดลองทำบัญชีด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง นางคำผางเล่าถึงความคิดที่ต้องจดรายการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันว่า “...เริ่มจากปี 2543 เมื่อจดรายรับ-รายจ่ายในแต่ละวัน จดทุกสิ่งอย่างละเอียด เก็บผัก หาบปลาได้ก็คิดหมด เพราะถือว่าเป็นเงินเหมือนกัน เพราะถ้าไม่ไปเก็บไปหา ก็ต้องเอาเงินในกระเป๋ามาซื้อของเหมือนกัน แม้จะมีรายรับมาก แต่รายจ่ายก็มากตามหักลบเหลือเงินเพียง 10, 125 บาท ที่จะใช้ลงทุนต่อ จึงได้จดรายการที่เป็นรายจ่ายฟุ่มเฟือยออกมาได้จำนวนหนึ่ง เช่น ค่ายาปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีที่ใช้ในสวน ไร่ นา เป็นจำนวนเงินที่ต้องจ่ายมากกว่ารายการ อื่นๆ หลังจากนั้นในปีต่อมา ได้ลดการใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีลงครึ่งหนึ่งและหันมาใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำสกัดจากใบสะเดาแทนยาฆ่าแมลงซึ่งใช้วัตถุพิษภายในสวนของตนเอง ทำให้ต้นทุนในการผลิตลดลง เมื่อหักค่าใช้จ่ายออกไปทำให้สัดส่วนของกำไรสุทธิสูงขึ้นเป็นลำดับทุกปี เช่นในปี 2547 ลงทุนทำกิจกรรมทั้งปีเป็นเงิน 163,665 บาท รายจ่ายทั้งสิ้น 92,293 บาท คงเหลือเป็นกำไรสุทธิ 71,372 บาท...”

เมื่อทำให้ดูเป็นตัวอย่างได้แล้ว สิ่งที่นางคำผางยังสร้างความเชื่อมั่นให้คนอื่น ๆ ในชุมชนได้เห็นก็คือ การเข้าเป็นแกนนำในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาโพธิ์ ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนให้เป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์ฯ ช่วยเหลือสมาชิกในการให้คำแนะนำให้ทำบัญชีครัวเรือนและการใช้จ่ายเงิน ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนอีกด้วย นางคำผางสรุปให้ข้อคิดไว้ว่า “...ทุกวันนี้ต้องรู้จักเพียงพอเสียก่อนในเมื่อรู้ว่าความพอเพียงนั้น

ต่อไป คนในครอบครัวก็ต้องใช้ชีวิตไปในทางที่ดี ไม่ดื่มเหล้า เข้าบ่อนลุ่มหลงในอบายมุข มีเงินออมไว้เป็นทุนข้างหน้า แค่นี้ชีวิตก็อยู่ได้สบายๆ แล้ว...” ซึ่งหากครัวเรือนใดได้มีโอกาสเรียนรู้ นำหลักคิดและวิธีปฏิบัติดังกล่าว ไปปรับใช้ในครอบครัวและชุมชนของตนเองก็จะสามารถดำเนินชีวิตด้วยความผาสุกตลอดไป (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 36 - 39)

2.25 เกษตรไร้สารเคมีใช้ชีวิตยั่งยืน บ้านวังตะกู ตำบลวังตะกู อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร

บ้านวังตะกู หมู่ที่ 3 ตำบลวังตะกู อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร

บ้านวังตะกู หมู่ที่ 3 ตำบลวังตะกู มีครัวเรือนทั้งสิ้น 117 ครัวเรือน ประชากร 343 คน เป็นชาย 156 คน เป็นหญิง 187 คน ที่มาของชื่อบ้านวังตะกูที่เรียกขานกันอยู่ในปัจจุบันมาจากพื้นที่เดิมของหมู่บ้านจะมีต้นตะกู ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งเนื้อไม้มีสีเหลือง ลักษณะใบใหญ่คล้ายใบทองหลาง ผลกลมคล้ายผลลูกจันทน์มีสีเขียว ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ลำต้นนำไปประกอบเฟอร์นิเจอร์ ประชากรในพื้นที่มีอาชีพหลักคือ การทำนา เนื่องจากเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษการทำนาของประชาชนในเขตนี้ประสบปัญหาดินที่มีคุณภาพเสื่อม เนื่องจากการใช้สารเคมีและขาดการบำรุงดิน ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สารเคมีในการทำนาและจะใช้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นทุกครั้งที่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพดิน และตัวเกษตรกรผู้ใช้สารเคมีในการฉีดพ่นผลให้ร่างกายสะสมสารเคมี จนทำให้เกิดการเจ็บป่วยในที่สุด

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บ้านวังตะกูมีแหล่งน้ำทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพด้านการเกษตรของประชาชนในพื้นที่ โดยมีลำห้วย คลอง อ่างเก็บน้ำ และพื้นที่ทำไร่สวนผสม

กองทุนต่างๆ ในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ เช่น กองหมู่บ้านกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมุนเวียนต่างๆ ในชุมชนซึ่งคนในชุมชนได้ใช้บริการในการกู้ยืมเงินประกอบอาชีพ

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีลักษณะที่เป็นคนรักสงบ มีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียว มีความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลืองานในชุมชนอย่างสม่ำเสมออีกด้วย

ชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพขึ้นเมื่อปี 2544 มีสมาชิก 25 คน วัตถุประสงค์หลักของกลุ่มเพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้การทำปุ๋ยชีวภาพสูตรต่างๆ ใช้ในไร่นาของตนเอง เป็นการลดต้นทุนการผลิต ซึ่งวัตถุดิบที่ใช้ในการทำปุ๋ยได้จากภายในหมู่บ้าน ยกเว้นกากน้ำตาลที่ต้องซื้อจากภายนอก ใช้แรงงานของสมาชิกภายในกลุ่มโดยไม่ต้องจ้างแรงงานจากที่อื่น แต่คิดเป็นมูลค่าของปุ๋ยซึ่งนำกลับไปใช้ในไร่นาของตนเอง เครื่องมือ อุปกรณ์การทำปุ๋ยอัดเม็ดเกิดจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดัดแปลงเพื่อให้ได้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการนำไปใช้งาน

หลังจากมีการนำปุ๋ยชีวภาพไปใช้ในไร่นา เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้สารเคมีพบว่าต้นทุนการผลิตต่อไร่ลดลง ดังนี้

เดิมต้นทุนการผลิต 1,000 บาท/ไร่ ผลผลิต 45-50 ถัง/ไร่ รายได้จากการจำหน่าย 10,000 บาท/ไร่ หลังจากใช้ปุ๋ยชีวภาพแล้วปรากฏว่าต้นทุนการผลิต 700-800 บาท/ไร่ ผลผลิต 70-80 ถัง/ไร่ รายได้จากการประมาณ 30,000 บาท/ไร่ รายได้จากการประมาณ 30,000 บาท/ไร่ ทำให้เกษตรกรผู้ทนามีรายได้เพิ่มขึ้น ลดความเสี่ยงจากการใช้สารเคมีและเป็นการบำรุงฟื้นฟูให้มีสภาพที่ดีขึ้น จุดเด่นและผลสำเร็จที่กลุ่มภาคภูมิใจ คือ สามารถขยายผลไปยังหมู่บ้าน ตำบลใกล้เคียงจนเป็นเครือข่ายเกษตรปลอดสารพิษระดับจังหวัดการผลิตปุ๋ยชีวภาพสำเร็จรายแรกของ จังหวัดพิจิตร และการผลิตหัวเชื้อจุลินทรีย์ได้สำเร็จระดับภาคเหนือ

ความพอประมาณ เกษตรกรบ้านวังตะกูนั่นเกษตรกรพึ่งตนเอง การปลูกผักปลอดสารพิษไว้บริโภคในครัวเรือน การทำปุ๋ยชีวภาพโดยใช้วัตถุดิบในชุมชน ซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิต

ความมีเหตุผล การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดัดแปลงเพื่อให้ได้อุปกรณ์การทำปุ๋ยอัดเม็ดที่เหมาะสมกับการนำไปใช้งาน การยึดหลักประชาธิปไตยและการมีระเบียบกติกาในการบริหารจัดการกลุ่ม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภูมิคุ้มกัน การคงใช้ปุ๋ยเคมีและใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อความปลอดภัยในชีวิต การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกได้มีการออมเงิน สมาชิกมีการเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ปริมาณการใช้ปุ๋ยทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการเตรียมวัตถุดิบในชุมชนให้พร้อมกับความต้องการของผู้บริโภค

เงื่อนไขความรู้ กิจกรรมที่ลดความรุนแรงของปัญหาจากการใช้สารเคมี ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตให้กับกลุ่ม การสืบทอดภูมิปัญญาและนำมาประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ให้เหมาะสมกับกิจกรรมที่ทำ ความรอบรู้เหตุการณ์ ศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ เข้าร่วมประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

เงื่อนไขคุณธรรม สมาชิกกลุ่มและคนในชุมชนมีความรัก ความสามัคคี เอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผู้นำและผู้บริหารกลุ่มมีความซื่อสัตย์โปร่งใส ตรวจสอบได้

“การส่งเสริมเกษตรปลอดสารพิษ ไม่ใช่แค่เรื่องของการเกษตรใดๆ ไม่ใช่เรื่องของ คนใดคนหนึ่ง ไม่ใช่การทำงานเพียงเพราะหน้าที่แต่เป็นการทำงานที่เกิดจากความเข้าใจระบบ สุขภาพของคนและสังคม ที่เชื่อมโยงอยู่กับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมซึ่งต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ จากประสบการณ์จริงของคนหลากหลายที่มีความมุ่งมั่น และพร้อมจะอุทิศตนเองเพื่อความคิดและ

ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสุขภาพ ความสุขที่ได้จะยั่งยืนมากกว่าการทำเพราะเป็น เพียงหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ” ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ สรุปความคิดของตนเองให้ฟัง(กรมการพัฒนา ชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 41 – 44)

2.26 ทุนชุมชน...สร้างความพอเพียง บ้านโงกน้ำ ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

วิถีชีวิตของชาวโงกน้ำ หมู่ที่ 8 ตำบลนาขยาด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง สะท้อน เรื่องราวการพึ่งตนเองของคนชุมชนอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อ การผลิตที่ยาวนานกว่า 22 ปี ความพยายามในการผลักดันให้เกิดกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เกิดเป็น คุ่มกันของชุมชน

26 สิงหาคม 2526 จุดเริ่มต้นของการออมเกิดจากกลุ่มสตรีในหมู่บ้าน โดยพัฒนาการเป็น ผู้จุดประกาย คณะกรรมการสตรีเป็นแกนนำ จากสมาชิกเพียง 61 คน เงินออม 2,640 บาท ทุกอย่าง ก้าวดำเนินการด้วยความรอบคอบ บนความคิดที่ต้องการพึ่งตนเองของชุมชน และค่อยๆ เติบโต อย่างมั่นคง ทุกกิจกรรมดำเนินด้วยความมีเหตุผลและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจวบจน ปัจจุบันกว่า 22 ปีแล้ว มีผู้สมัครใจร่วมออมเงินเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชนจำนวน 866 คน เงินออม รวม 14,307,470 บาท

เมื่อการดำเนินงานผ่านไปในแต่ละปี กลุ่มจะนำกำไรมาจัดสรรเป็น 4 ส่วน ร้อยละ 55 เป็นเงินปันผลและเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิก ร้อยละ 20 เป็นกองทุนสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชน ร้อยละ 15 เป็นค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ และอีกร้อยละ 10 สมทบเป็นทุนดำเนินการกลุ่ม สมาชิกทุกคนและชุมชนต่างมีความพึงพอใจในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผลประโยชน์

จากการรวมพลังการออม การร่วมคิด ร่วมทำ ทำให้ชาวโงกน้ำมีความมุ่งมั่นที่จะ พึ่งตนเองให้ได้ด้วยการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อีกหลายกิจกรรมที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชุมชน

1. ทุนประกอบอาชีพ ชาวโงกน้ำร่วมใจกันระดมเงินออมเพื่อเป็นทุนของชุมชนในการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ชาวโงกน้ำมีแหล่งเงินทุนสำหรับประกอบอาชีพของตนเอง ด้วยดอกเบี้ย

2. ศูนย์สาธิตการตลาด เป็นการดำเนินกิจกรรมที่ต้องการช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องการลดต้นทุนการประกอบอาชีพ และลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนโดยคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มออมทรัพย์ฯ นำประสบการณ์จากการทำงานกลุ่มมาใช้ในการบริหารงานศูนย์สาธิตการตลาด สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯทุกคนเป็นเจ้าของศูนย์สาธิตฯ ร่วมกัน ได้ซื้อสินค้าในราคาถูกกว่าท้องตลาดและยังได้เงินเฉลี่ยคืนจากยอดซื้ออีกด้วย สำหรับสินค้าที่นำมาจำหน่ายให้กับสมาชิก ได้แก่ ปัจจัยการผลิต และสินค้าอุปโภค บริโภค ต่างๆ

3. โรงงานปุ๋ยชีวภาพ ชาวโกงน้ำประกอบอาชีพทำสวนยางพาราเป็นหลัก จึงมีค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาดินเป็นพิษ ความพยายามที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว ชาวโกงน้ำจึงสร้างโรงงานปุ๋ยชีวภาพขึ้น เพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักชีวภาพขึ้นใช้ในชุมชน การดำเนินงานโรงงานปุ๋ยชีวภาพนี้ตั้งอยู่บนความมีเหตุมีผล ชาวโกงน้ำได้ศึกษาถึงผลเสียของการใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยชีวภาพรวมถึงการสร้างความรู้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยหมักชีวภาพโดยได้เรียนรู้จากหมู่บ้านใกล้เคียงและต่างจังหวัด กลุ่มจะรณรงค์ให้มีการใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพนี้ให้ครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน เพื่อรักษาสภาพที่ดินทำกินของชุมชน และเป็นการลดต้นทุนการผลิตของชาวโกงน้ำอีกทางหนึ่ง ขณะนี้ได้เชื่อมโยงเครือข่ายโดยสมัครเป็นสมาชิกชมรมปุ๋ยชีวภาพ อำเภอควนขนุน

4. สวัสดิการชุมชนผลพวงจากการเสริมภูมิคุ้มกัน นอกเหนือจากการออกมาแล้ว กิจกรรมที่ถือว่าเป็นการเสริมสร้างชีวิตแก่ชาวโกงน้ำที่สำคัญคือการจัดสวัสดิการต่างๆ นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต เริ่มจากมอบ ของขวัญแก่ผู้เกิดใหม่กลุ่มจะรับบุตรของสมาชิกเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มตั้งแต่แรกเกิด ด้วยการเปิดบัญชีออมเงินกับกลุ่มให้จำนวน 1,000 บาทต่อเด็ก 3 คน เป็นทุนประเดิมและส่งเสริมให้มีการออมเงินตั้งแต่แรกเกิดเพื่อจะให้สะสมไว้เป็นทุนการศึกษาในอนาคต กองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็ก ในวันเด็กของทุกปี กลุ่มจะมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กที่เรียนดี ขยัน สุภาพเรียบร้อยและขาดแคลนทุนทรัพย์ กองทุนกีฬาแก่เยาวชน กลุ่มเสริมสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และเพื่อสนับสนุนให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ไม่มั่วสุมยาเสพติด ด้วยการจัดแข่งขันกีฬาระหว่างเขตปกครองในหมู่บ้าน กองทุนรักษาพยาบาล สมาชิกกลุ่มที่ไม่สบาย หากเข้ารับการรักษาที่สถานอนามัยจะได้รับเงินช่วยเหลือครั้งละ 50 บาท เดือนละไม่เกิน 2 ครั้ง หากเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลจะได้รับเงินช่วยเหลือครั้งละ 100 บาท เดือนละไม่เกิน 2 ครั้ง และหากต้องเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลจะได้รับเงินช่วยเหลือครั้งละ 100 บาท เดือนละไม่เกิน

ภาพแห่งความพอเพียงได้ปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้าน
 ington้ำดังถ้อยคำของนายสงวน จิตราขาว หนึ่งในสมาชิกกลุ่มกับความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่ง
 ของความสำเร็จ “...กิจกรรมที่สำคัญๆ นอกเหนือจากการออมของชาวington้ำแล้ว ยังนํารายได้ของ
 กลุ่มส่วนหนึ่งมาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชน เป็นการสร้างสวัสดิการจากการ
 ออม และหลักการทำงานที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วม คือร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ ร่วมกันรับผิดชอบ ชาว
 ington้ำมีคติพจน์ที่สำคัญ คือ เงินเหลือนำฝาก นอกจากนี้ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานประสบ
 ความสำเร็จก็เพราะกรรมการทำงานโปร่งใส ชาวบ้านรักและศรัทธา ทุกวันนี้คนในชุมชนมี
 ความสุขที่ได้พึ่งตัวเองไม่ต้องห่วงกังวลอะไร...” (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 :
 45 – 49)

2.27 ผืนผ้าแสดงภูมิปัญญา วิถีชีวิตแห่งความพอเพียง บ้านดอนมะนาว ตำบลดอน มะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

ปณิธานที่มุ่งมั่นในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานประเพณี วัฒนธรรม
 ไททรงดำ ของกลุ่มทอผ้าไทยทรงดำที่นางขวัญยืน ทองคุณจุย ประธานกลุ่มได้ให้ข้อมูลแก่ผู้มา
 เยือนกลุ่มทอผ้าที่นี่ ภาพของสมาชิกจำนวนมากที่ช่วยกันย้อมสี ทอผ้ากันอย่างขะมักเขม้น
 สอดคล้องกับคำกล่าวที่เต็มไปด้วยภูมิรู้ของประธานถึงกิจกรรมของกลุ่ม

“...งานของชาวโง้งจะประกอบไปด้วยงาน 4 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ งานพิธีกรรมงานด้าน
 ศิลปะการแสดง งานด้านการแต่งกาย และงานด้านภาษา กลุ่มทอผ้าของเราได้ช่วยกันสืบสาน

ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มที่ได้รวมตัวกันทอผ้าและนำออกจำหน่าย จึงสามารถสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนและครัวเรือนได้อย่างต่อเนื่อง โดยที่มีต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิถีชีวิตของตนตามสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด นั่นก็คือ ต้องมีการวางแผนจัดการที่ดี กลุ่มทอผ้าที่นั่นจึงเป็นจุดศูนย์รวมในการทำงานเพื่อชุมชน อันได้แก่ บ้าน โรงเรียน วัด ซึ่งเป้าหมายแรก คือ การทำหมู่บ้านให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มทอผ้าไทยทรงดำบ้านคอนมะนาว ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าด้วยกี่โบราณ กี่กระตุก การย้อมผ้า การเย็บปักถักร้อย (เอื้อแล้ว) เครื่องแต่งกายชาวไทยทรงดำ ซึ่งไทยทรงดำมีคำนิยามว่าหญิงสาวต้องเย็บปักถักร้อย ปักสอดเส้นด้ายเป็นลวดลายต่างๆ จึงออกเรือนได้ ฝ่ายชายหนุ่มต้องหัดขึ้นเชือกผูกวัวควาย และสานเครื่องใช้เป็น ดังคำกล่าวที่ว่า “ทอผ้ายังไม่เป็นไม่เหม่ที่จะให้ใครเป็นของขวัญ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมยังไม่เป็น ยังอยากจะมีครอบครัว” ศูนย์แห่งนี้จึงเป็นแหล่งชุมนุมผู้คนชาวไทยทรงดำที่เมื่อว่างเว้นจากการประกอบอาชีพมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเพิ่มพูนทักษะของแต่ละคนตามคำกล่าวโบราณของคนในชุมชนที่ได้บอกเล่าต่อกันมา

เป้าหมายถัดมา คือ โรงเรียน สถานศึกษาที่กลุ่มมองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะคงอยู่ได้ ทรานานเท่านานก็ต้องอาศัย สมองและสองมือของลูกหลานในชุมชน ด้วยความตระหนักในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าสไต้ไทยทรงดำ จึงได้จัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่น

การดำเนินงานของกลุ่มทอผ้าบ้านคอนมะนาว จึงเป็นการผสมผสานวิถีชีวิตดั้งเดิม ความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขณะที่ภายในชุมชนก็ยังมีทุนทางสังคมในด้านต่างๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยทั้งหมดนี้ดำเนินไปด้วยความรอบคอบ ที่จะนำความรู้มาพิจารณาวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน คำนึงศักยภาพของท้องถิ่น และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีไว้ให้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยพัฒนาชุมชนและครัวเรือนให้มีชีวิตอยู่ได้ด้วย ความพอเพียงและยั่งยืนตลอดไป (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 50 -54)

2.28 กระเจี๊ยบเขียวสร้างชุมชนเอื้ออาทร บ้านคอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

นางหนู อรุณรุต ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านคอนขุนวิเศษ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดปฐม ได้บอกเล่าถึงกิจวัตรประจำวันของคนที่นี่ ให้แก่ผู้ที่มาเยือนดินแดนแห่งนี้

หากย้อนกลับไปในอดีตจากเดิมที่คนในหมู่บ้านทำนาเพียงอย่างเดียว เพราะมีระบบน้ำ การชลประทานดีผลผลิตมีจำนวนมาก แต่ต่อมาเกิดภาวะข้าวยากหมากแพง ทำให้คนในชุมชนนี้เกิดปัญหาขายข้าวไม่ได้ราคาหลายต่อหลายครัวเรือนประสบปัญหาการเงิน จึงได้ปรึกษาเจ้าหน้าที่โดยได้รับคำแนะนำให้ปลูกพืชที่ไม่ใช้ระยะเวลาสั้น ให้ผลผลิตมาก เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้ที่ประสบปัญหาทำนาเพียงอย่างเดียว ไม่มีอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ซึ่งในขณะนั้นได้มีการสำรวจตลาดแล้วพบว่ามีความต้องการกระเจี๊ยบเขียวจำนวนมาก เกษตรกรจึงมีความคิดที่จะปลูกกระเจี๊ยบเขียวขาย เพราะสามารถปลูกขายในระยะเวลาไม่ยาวนานนัก และได้รายได้ที่แน่นอนและมีพ่อค้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน การรวมกลุ่มในปี 2535 เริ่มต้นด้วยคนที่สนใจใฝ่รู้จริงๆ เพียง 15 คน ลองผิดลองถูก แต่อาศัยความอดทน ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกเป็นจำนวนถึง 63 คน มีการรวมหุ้นเป็นทุนจำนวน 100 หุ้นๆ ละ 100 บาท เป็นเงิน 10,000 บาท นางหนู อรุณรุต เล่าถึงวัตถุประสงค์อื่นที่เป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจจัดตั้งกลุ่ม

“...ต้องการให้สมาชิกมีความรู้ด้านเกษตรใหม่ๆ มีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว แม้จะเป็นรายได้ ที่ไม่มากมายนักแต่ก็ดีกว่าไม่ทำอะไรเลย ที่สำคัญการรวมกลุ่มได้นั้นเป็นการส่งเสริมความสามัคคีในกลุ่ม หมู่บ้าน ตำบล ที่จะร่วมมือร่วมใจใช้พลังกลุ่มในการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการกินดีอยู่ดีถ้วนหน้ากัน อย่างกระเจี๊ยบนี่จริงๆ แล้วตอนเริ่มต้นเอาเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านมาปลูก แต่ส่งออกไม่ได้ ถ้าส่งออกจะต้องเป็นพันธุ์ที่ต่างประเทศต้องการจริงๆ ...กระเจี๊ยบเขียวกินฝัก กระเจี๊ยบแดงกินน้ำ คนมักจะสับสนเรียกแต่กระเจี๊ยบเข้าใจผิดว่าจะเป็นชนิดเดียวกัน ที่ส่งออกคือ กระเจี๊ยบเขียวหรือกระเจี๊ยบมอญ หรือที่ฝรั่งเรียกว่า โอครา เป็นที่นิยมในแถบอเมริกาใต้

เมดิเตอร์เรเนียน อินเดีย แต่ตลาดที่นิยมจริงๆ คือ ญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญกับสุขภาพมาก การกินกระเจี๊ยบเขียวของคนญี่ปุ่นไม่ใช่แค่รสชาติที่อร่อยอย่างเดียวยังมีสรรพคุณทางยาป้องกันอาการหลอดเลือดตีตัน ความดันโลหิตสูง ลดอาการโรคกระเพาะอาหาร แม้ว่าจะปลูกได้เองในญี่ปุ่นแต่บางช่วงก็ไม่มีผลผลิตออกมาเพราะในช่วงฤดูหนาวหิมะตกจะไม่มีผลผลิตออกมาเพราะในช่วงฤดูหนาวหิมะตกจะไม่มีผลผลิต ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ...” จุดนี้เองที่ทำให้รับรู้ถึงความต้องการของตลาดที่แท้จริง จึงได้ติดต่อไปยังบริษัทนิยามาซึ่งเป็นบริษัทที่ส่งออกกระเจี๊ยบเขียว ทำการตกลงเงื่อนไข ที่กลุ่มต้องดำเนินการ คือ ปลูกกระเจี๊ยบเขียวส่งให้บริษัทโดยปลอดสารเคมี ปัจจุบันนี้มีโรงงานส่งรถแช่เย็นมารับฝักกระเจี๊ยบ และนำฝักกระเจี๊ยบที่เก็บได้มาล้างและคัดเกรด ซึ่งจะมีเกณฑ์การคัดขนาดของบริษัท เมื่อคัดขนาดแล้วจะนำฝักกระเจี๊ยบมาเรียงในตะกร้าพลาสติกคล้ายตะกร้าผ้า โดยวางเรียงเป็นชั้นๆ และเจ้าหน้าที่ของบริษัทจะนำขึ้นไปเรียงในรถแช่เย็น ระยะเวลาในการปลูก 45 วัน สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ถึง 110 วัน แล้วต้องเว้นการปลูกไปเพราะฉะนั้นจะต้องมีระบบการจัดการผลผลิตที่ดี ใช้พื้นที่ปลูกพืชสลับเวียนกันไปตามห้วงระยะเวลาของพืชผักที่ปลูกได้ซึ่งการจัดการต้องดี โดยนางหนู อรุณรุต และกรรมการที่มีอยู่ตลอดจนสมาชิกก็ได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน แบ่งสมาชิกให้ได้ทำงานที่ตรงกับความสามารถของแต่ละบุคคล ได้แก่ แผนกวิถีดุติบ แผนกการตลาด แผนกบัญชี และแผนกการผลิต เป็นการทำหน้าที่อย่างลงตัว บริหารจัดการเป็นระบบทำให้ทุกอย่างราบรื่น

“...การปลูกกระเจี๊ยบเขียวไม่ว่าจะทำเท่าไรก็ได้ จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณด้วยกรรมการต้องพิจารณาด้วยว่าสมาชิกมีความสามารถที่จะทำได้หรือไม่ จะต้องดูแรงงานในครอบครัว เช่น ถ้ามีอยู่ 4 คน ก็ให้ทำ 2 ไร่ แต่ถ้ามี 2 คน ก็ให้ทำ 1 ไร่ เพราะการทำต้องอาศัยความละเอียดอ่อนในการปลูกไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ทางกลุ่มได้ให้คำแนะนำและชักชวนให้สมาชิกได้ใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ อย่างกระเจี๊ยบเขียว ฝักบั้ง ตำลึง และผักอื่นๆ ก็นำมาผสมกับกากน้ำตาลทำเป็นปุ๋ยชีวภาพได้...” นางหนู อรุณรุต เล่าถึงสิ่งที่กลุ่มได้ช่วยกันลดต้นทุนการผลิต การที่ไม่ต้องซื้อปุ๋ยทำให้ลดรายจ่ายลงไปมากทีเดียว ไม่ได้ใช้ที่ปลูกกระเจี๊ยบยังเอาไปใส่ที่นา ที่ปลูกพืชผักต่างๆ ของ

แม้ในขณะนี้ กลุ่มจะมีรายได้หลักที่แน่นอนจากการปลูกกระเจี๊ยบเขียว และพืชผักอื่นๆ ส่งออกต่างประเทศ แต่ก็ไม่ได้ทำให้สมาชิกกลุ่มนี้อยู่อย่างประมาท ทุกวันนี้ภายในบริเวณบ้านของสมาชิกที่สามารถปลูกพืชได้ก็จะปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ เป็ด ไก่ หมู ปลา เพื่อลดรายจ่าย ไม่ต้องไปหาซื้อจากตลาด ที่ต้องซื้อหาจากตลาดคือ ที่ผลิตเองไม่ได้และจำเป็นต้องใช้จริงๆ แต่ก็ได้เห็นว่าการใช้จ่ายที่เคยจ่ายอย่างฉะปะลดลงไปอย่างเห็นได้ชัด

“...สิ่งสำคัญนั้นต้องมีความเห็นอกเห็นใจต่อกัน รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวมทำงานเป็นกลุ่มต้องอาศัยความขยัน ฝึกฝน มีมานะ อดทน แล้วยังต้องให้ความไว้วางใจ และซื่อสัตย์ต่อกัน สุดท้ายที่จะลืมไม่ได้คือต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ไม่โทษเขา โทษเรา...” นี่คือ หัวใจหลัก 5 ประการ ในการทำงานของกลุ่มผู้ปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อส่งออกที่นางสายฝน นุ่นยืนขจรองประธานกลุ่ม ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม และได้เล่าถึงแผนการดำเนินงานที่คณะกรรมการบริหารกลุ่มได้วางไว้คือจะก่อสร้างอาคารที่ทำการกลุ่ม เพื่อใช้ในการเป็นสถานที่ประชุมของสมาชิกกลุ่มเพื่อส่งสินค้าให้กับบริษัทและปัจจุบันนี้ กลุ่มฯ ยังได้ขยายกิจกรรมของกลุ่มอีก คือ ผลิตภัณฑ์จากกล้วย เช่น กล้วยฉาบรสต่างๆ และพัฒนาในด้านบรรจุภัณฑ์ของกล้วย เพื่อเป็นอาชีพเสริมรองจากการปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อส่งออก และใช้ทรัพยากรในพื้นที่ คือ กล้วยให้มีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งทั้งกิจกรรมหลักและกิจกรรมเสริม เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนได้เป็นอย่างมาก เกิดจากความขยันขันแข็ง ใช้พื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์สูงสุด สมาชิกทุกคนและคนในชุมชนมีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข นำไปสู่การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงพึ่งตนเองได้ในที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 55 -58)

2.29 พลังการออม ก่อเกิดอาชีพ..อยู่อย่างพอเพียง บ้านแดง ตำบลบ้านเหล่า อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

หมู่บ้าน “บ้านแดง” ตามชื่อต้นไม้ คือ ต้นแดง ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานในคำขวัญประจำหมู่บ้านที่ว่า บ้านแดงไม้งาม เลิศล้ำป่าโลกเส เสน่ห์เห็ดชม เพลินชมห้วยท่าลี่ สตรีโสภางาม ตาสาละใหญ่ จิตใจใฝ่ธรรม ลือล้าวัดโพธิ์ตาลิ ความเพียบพร้อมเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ปรากฏให้เห็นในหมู่บ้าน ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม ตลอดจนความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน เหล่านี้คือการจุด

ด้วยบทบาทของกรรมการกลุ่มสตรีซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านมาเป็นเวลานานหนึ่งในนั้นคือ นางศิริพงษ์ กลางเมืองขวา ได้รวมกลุ่มสตรีซึ่งมีความคิดเห็นตรงกันที่จะช่วยคนในชุมชนได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยจุดประกายให้กับคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญของการออมทรัพย์เพราะรายได้ที่เกิดขึ้นจากอาชีพการเกษตรเดิมๆ แม้จะไม่มากมายนักแต่ก็เห็นควรว่าน่าจะมีหนทางการสะสมเงินที่มีอยู่ เพื่อใช้เป็นทุนในอนาคต การก่อเกิดของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดง จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในวันที่ 10 กันยายน 2538 สมาชิกก่อตั้ง 55 คน ปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 110 คน เงินสะสมจะสะสมกว่า 170,000 บาท นางศิริพงษ์ กลางเมืองขวา ซึ่งได้รับความไว้วางใจทุกคนให้เป็นเพื่อการผลิตบ้านแดงบอกเล่าให้ทราบว่า “..กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดง แม้จะมีเงินสะสมจะสะสมไม่มากนัก แต่ก็มีการฝากเงินสะสมจะเป็นประจำไม่เคขาด คุณธรรม 5 ประการของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ปี 38 ได้หล่อหลอมคนในชุมชนให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จุดหมายปลายทางของกลุ่มจึงไม่ได้อยู่ที่จำนวนเงินที่มากขึ้น หากแต่เป็นการฝึกคนที่นี่ให้รู้จักเก็บรู้จักออม และที่สำคัญไปกว่านั้นคือ การฝึกคนให้ทำกิจกรรมร่วมกันและใช้คุณธรรม 5 ประการ ในการพัฒนาคนในชุมชน..”

การยึดมั่นในคุณธรรม 5 ประการ อันได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจ และความไว้วางใจต่อกัน คือ สิ่งที่เอื้อให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแดงได้ดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านและคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง

ภาพของสวนผักกานาพันธุ์ ที่กระจายอยู่เต็มพื้นที่ตามหัวไร่ปลายนา เป็นอาชีพเสริมที่คนในชุมชนทำมาโดยตลอด พื้นที่ว่างนอกเหนือจากที่นาที่มีที่บริเวณโดยรอบของบ้านพักอาศัยผักต่างๆ ที่ปลูกนั้นก็จะจะเป็นประเภทผักสวนครัว ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนและส่วนที่เหลือก็นำไปจำหน่ายได้ ความเป็นอยู่ในเรื่องนี้ นางรัชนิวรรณ โควิ เลขานุการกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้บอกต่ออีกว่า “...กรรมการและสมาชิก ตลอดจนคนในชุมชน ที่ส่วนใหญ่แล้วมีการปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อกินเอง ไม่ได้ไปเที่ยวซื้อหาจากตลาด หลายครอบครัวปลูกผักเพื่อขาย ก็ได้ยืมเงินจากกลุ่มของเราไปลงทุนซื้อเมล็ดพันธุ์มาปลูกจำหน่าย รายได้แม้จะไม่มากมายนัก แต่ก็เป็นรายได้เสริมให้ครอบครัวได้ดีทีเดียว อย่างที่เห็นก็คือเป็นการลดรายจ่าย เพราะปลูกผักกินเองไม่ต้องเสียเงินซื้อเขา จะซื้อก็พวกกะปะ น้ำปลา ที่เราไม่ได้ทำเอง...”

นางเพ็ญศรี เพชรสงคราม เภรบุญกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้สรุปถึงการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ฯ ที่ประสบผลสำเร็จเป็นที่ยอมรับคือ “..เรามีการบริหารจัดการที่ดี กรรมการมีความโปร่งใส รับผิดชอบงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และที่สำคัญที่สุดคือ กรรมการและสมาชิก

เมื่ออาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว รู้จักเก็บออม และใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผล ทำให้หนี้สินที่เคยมีลดน้อยลง และบางส่วนหมดไป ความเป็นอยู่ภายในครอบครัวก็อบอุ่นมากขึ้น เพราะทุกคนทั้งพ่อแม่ลูก ได้อยู่พร้อมหน้ากัน คนในชุมชนได้ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันและกัน ภาพวิถีชีวิตที่อยู่อย่างพอเพียงจึงปรากฏให้ทุกคนได้เห็นและสัมผัสได้จากผลการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแต่่งที่เป็นเสาหลักสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านแห่งนี้ตลอดไป (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 59 - 62)

2.30 ทางเลือกอาชีพ...เกษตรกรท้องถิ่นไทย ปลุกผักปลอดภัยสู่ครัวโลก ชุมชนห้วยพระ อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม

เมื่อปี 2545 วิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านห้วยพระได้เข้าสู่จุดเปลี่ยนสำคัญ เมื่อไม่อาจทนกับสภาพของการใช้สารเคมีจำนวนมากที่ไม่ช่วยให้ผลผลิตดีขึ้น แต่กลับส่งผลให้สุขภาพของผู้ปลูกลดน้อยลง ด้วยผลจากการเข้าไปขอคำปรึกษาจากนักวิชาการที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ทำให้รับรู้ว่า พืชที่ปลูกนั้นไม่เหมาะกับดินที่เสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมีมากเกินไป จึงต้องเปลี่ยนชนิดของผักที่ปลูกให้เหมาะสม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกษตรกรคิดได้ว่า หากต้องเปลี่ยนก็ควรจะเปลี่ยนวิธีการปลูก โดยการลดสารเคมีและปรับปรุงดินให้มีคุณภาพดีขึ้น แนวคิดนี้ก่อเกิดเป็นรูปร่างขึ้น โดยการแนะนำของนักวิจัยให้ทดลองปลูกผัก

ความร่วมมือของเกษตรกรผู้ปลูกผัก นักวิชาการ และบริษัทผู้ส่งออกผักจึงเกิดขึ้นในโครงการ พัฒนาคุณภาพและผลิตผักปลอดสารในจังหวัดนครปฐม โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ด้วยปัจจัยที่ว่าพื้นที่จังหวัดนครปฐมมีศักยภาพในการผลิตพืชผลทางการเกษตรสูง ประกอบกับมีเส้นทางการคมนาคมที่สะดวกและอยู่ใกล้ศูนย์กลางตลาดภายในประเทศ หากมีการปรับตัวให้ทันต่อการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพได้ จะทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ฉะนั้นการประสานงานระหว่างนักวิจัย บริษัทเอกชนที่ส่งออกผลผลิตทางการเกษตร และเกษตรกรจึงเกิดขึ้น โดยมีนักวิชาการให้ความรู้ บริษัทให้ข้อมูลที่เป็นเงื่อนไขการผลิตผักปลอดภัย ขั้นตอนการควบคุมคุณภาพการผลิต จนในที่สุด เกษตรกรชุมชนห้วยพระสามารถเข้าสู่ระบบการผลิตผักปลอดภัยที่มีคุณภาพ

การปลูกผักปลอดภัยของชุมชนห้วยพระ เน้นการใช้สารเคมีให้น้อยที่สุด มีการตรวจสอบสารเคมีตกค้างทั้งในแปลงผักและผู้ผลิตเองด้วยการตรวจเลือดของเกษตรกรทุกเดือน เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า ผักที่ส่งออกสู่ผู้บริโภคมีความปลอดภัยจากสารเคมีอย่างแท้จริง การเปลี่ยนวิถีการเกษตรแบบที่คุ้นเคยเข้าสู่วิถีใหม่โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของตนเองและผู้บริโภค โดยไม่ใช้สารเคมีอย่างเกินพอดี ทำให้ชีวิตเกษตรกรกลุ่มนี้ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน ทั้งสุขภาพกายและใจ คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เมื่อเห็นว่าการปลูกผักปลอดภัยสามารถเปลี่ยนชีวิตของเกษตรกรได้จึงมีการรวมกลุ่มในนาม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตำบลห้วยพระ ที่มีการขยายเครือข่ายสมาชิกกว่า 50 คน ผลิตผักหลายชนิด อาทิ ผักบุ้ง กะเพรา โหระพา ใบแมงลัก ผักชีฝรั่ง หน่อไม้ฝรั่ง กระเจี๊ยบเขียว ถั่วเหลือง ผักสด ข้าวโพดฝักอ่อน โดยมีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอนเพื่อส่งขายทั้งในและนอกประเทศ ตลาดภายในประเทศที่รับซื้อคือ การบินไทย และซูเปอร์มาร์เก็ตต่าง ๆ ส่วนตลาดต่างประเทศ มีทั้งญี่ปุ่น ยุโรป และอเมริกา

ทั้งนี้ ราคาผักที่เกษตรกรได้รับนั้นจะประกันราคาไว้ที่กิโลกรัมละ 10 บาท แต่ละรายจะเก็บผลผลิตได้วันละไม่ต่ำกว่า 100 กก. ทำให้มีรายได้ที่แน่นอนและสม่ำเสมอ “ทำการเกษตรมาทุกรูปแบบแล้ว ทำนา ทำไร่ ทำสวน แต่ไม่เคยมีเงินเก็บเลย แต่ขณะนี้ชุมชนห้วยพระ มีเงินฝากไว้ในธนาคารสหกรณ์ ไม่มีหนี้สิน เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมาก จากที่เมื่อก่อนถือว่าเป็นชุมชนที่ยากจนมาก แต่ปัจจุบันเราพึ่งตนเองได้ด้วยการปลูกผักปลอดภัยขาย ใช้ความรู้และประสบการณ์เดิมที่มีบวกกับโอกาสและความรู้ใหม่ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น สุขภาพก็ดีขึ้นด้วย เพราะเรากิน

นอกเหนือจากผู้บริโภคจะมีความปลอดภัยแล้ว สิ่งสำคัญที่ชุมชนห้วยพระได้รับคือ วิถีชีวิตใหม่ที่ปลอดภัยจากการใช้สารเคมีซึ่งเป็นวิถีที่มีความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ตนเอง และสิ่งแวดล้อม ใช้เหตุผลและความรู้ในการเลือกที่จะประกอบอาชีพ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เกิด การพึ่งพาตนเองของชุมชนได้ต่อไปในอนาคต การปลูกผักปลอดภัย จึงเป็นทางเลือกที่ชุมชนแห่งนี้ เลือกเดินมาอย่างถูกต้อง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 46 - 49)

2.31 สร้างสมดุลให้ชุมชน..หล่อหลอมชีวิตที่พอเพียง บ้านดอนทอง ตำบลคอนข่อย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

เรื่องราวที่น่าสนใจของชาวดอนทอง ได้ถูกถ่ายทอดผ่านนายสมาน ทองเดีย ผู้ใหญ่บ้านกับจุดเริ่มต้นนับตั้งแต่ที่บรรพบุรุษของชาวอนทองได้อพยพมาจากอำเภอเขาย้อยจังหวัด เพชรบุรีมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณป่าไผ่ มีต้นไม้หลากหลายนานาพันธุ์ ที่เรียงรายตลอดแนวสันดอนที่ทอดยาวเกือบ 1 กิโลเมตร บริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการเพาะปลูก จึงมีอาชีพหลักคือการทำเกษตร แต่ปัจจุบันความเจริญด้านการคมนาคมและเทคโนโลยีด้านต่างๆ ทำให้หมู่บ้านดอนทองมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น หลายอาชีพที่ทำและใช้เองในครอบครัว และถ้าเหลือก็ส่งขายตลาด ไม่ว่าจะเป็นการจักสานที่มีผู้ชำนาญอยู่ไม่น้อย ดายจักสานเครื่องจับปลาที่หนองน้ำในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านที่มีชื่อด้านนี้คือ นายเขียน แสนกองแก้ว ซึ่งได้เล่าว่าที่จักสานเก่งและมีฝีมือประณีตเพราะว่าได้รับการสอนจากบรรพบุรุษ ซึ่งในสมัยก่อนในช่วงว่างจากการทำนา พ่อบ้านแทบทุกหลังคาเรือนจะทำการจักสานของใช้ต่างๆ ในครัวเรือน เช่น ทำกระบุง, ตะกร้า, กระจาดสำหรับใส่ปลา ฯลฯ ซึ่งนายเขียนก็ได้ถ่ายทอดการจักสานดังกล่าวให้กับเยาวชนรุ่นหลังๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกดังกล่าวไว้ ซึ่งนายเขียนกล่าวว่า “... ปัจจุบันเครื่องใช้ของใช้แทบทุกชนิด มักจะทำจากพลาสติกมีทั่วไปดาษดื่น ถ้าอยากจะหาความประณีต ความคงทนถาวรเป็นเอกลักษณ์ของไทย ต้องกลับมาใช้ของที่มาจากวัสดุธรรมชาติ หวาย ไม้ไผ่ที่ยังคงหาได้ที่บ้านเรา ประการสำคัญเป็นการทำจากมือและผสมความใส่ใจของผู้ทำซึ่งได้ใส่ใจ ความคิด ความรู้สึกลงไปในเรื่องที่ทำด้วยของเหล่านี้ทำให้มีคุณค่าทางด้านจิตใจ...” อีกหลายอาชีพที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการทำเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน นับเป็นอาชีพหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับครอบครัว การช่วยกันทำงานแต่ละชิ้นให้เสร็จและรายได้แบ่งปันกัน ฝีมือการทำเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้านของที่นี่มีชื่อเสียงมาก งานประณีตสวยงามและราคาไม่แพง กลุ่มช่างทำเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน

นอกจากอาชีพซึ่งคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิก หรือทำงานในสถานประกอบการ ยังมีอาชีพดั้งเดิมคือการทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองทุกบ้าน และบางครั้งยังหาปลาตามลุ่มน้ำในหมู่บ้าน บางครั้งหาได้มากก็ยิ่งเหลือขาย บางครอบครัวเลี้ยงกุ้งเป็นอาชีพหลัก โดยมีการผสมอาหารเพื่อเลี้ยงกุ้งเอง เป็นการประหยัดรายจ่าย และขายให้กับผู้เลี้ยงกุ้งรายอื่นอีกด้วย ซึ่งอาชีพนี้ก็จะสร้างรายได้ที่ดีให้กับครอบครัว และบ้านที่เลี้ยงกุ้งแทบทุกบ้านจะปลูกพืชต่างๆ ไว้ที่ขอบบ่อเลี้ยงกุ้งเช่น มะละกอ มะเขือ พริก ฯลฯ ซึ่งนอกจากจะให้ความร่มรื่น ดูสวยงามแล้ว ยังมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือมากพอก็นำไปจำหน่าย ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการลดต้นทุน โดยการณรงค์ให้คนในชุมชนได้มีการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมีอีกด้วย โดยมีวัดคอนทองเป็นสถานที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการปลูกสมุนไพรนานาชนิดและใช้ปุ๋ยอินทรีย์มาโดยตลอด

กลุ่มเศรษฐกิจที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคอนทอง ที่จัดตั้งเมื่อปี 2536 กฎ กติกาที่ถูกกำหนดโดยสมาชิกกลุ่ม กับความเข้มงวดของการส่งเงินคืนของสมาชิก การยึดถือในสัจจะ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเงินสัจจะรายเดือน การส่งเงินกู้รายเดือนให้ตรงตามเวลา ความโปร่งใสของคณะกรรมการ การจัดทำบัญชีที่ถูกต้องเป็นปัจจุบัน การขยายกิจกรรมโดยการ จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดโดยนายสมชาย สิบแฉ่ง ประธานศูนย์สาธิตการตลาดบ้านคอนทอง เล่าว่า “...ความคิดในการพูดคุยกับคณะกรรมการของกองทุนหมู่บ้าน ถึงปัญหาของชาวคอนทองที่ต้องซื้อของใช้ในราคาที่แพง จากการที่มีศูนย์สาธิตการตลาดของหมู่บ้าน ถึงปัญหา ของชาวคอนทองที่ต้องซื้อของใช้ในราคาที่แพง จากการที่มีศูนย์สาธิตการตลาดของหมู่บ้าน มีสมาชิกของศูนย์มาซื้อสินค้ากันตลอดเวลา ส่วนมากเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นที่ใช้ในครัวเรือนเช่น อาหารแห้งชนิดต่างๆ น้ำดื่ม เพราะว่าที่นี่ขายของในราคาที่ถูกกว่าร้านค้าปลีกทั่วไป และเมื่อสมาชิกมาซื้อของมากๆ เราจะมีบัญชีลงการใช้บริการไว้ สิ้นปีมีการปันผลคืนกำไรให้กับสมาชิกอีก นับว่าเป็นการดำเนินงานที่ดีอย่างหนึ่ง...”

กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าภูมิปัญญาลาวโซ่ง หรือที่หลายคนรู้จักในชื่อเดิมว่า กลุ่มทอผ้าและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสิ่งทอ เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2541 ด้วยแรงบันดาลใจที่ต้องการอนุรักษ์งานหัตถกรรมที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่มีความสวยงามโดดเด่นเฉพาะตัวของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) การรวมกลุ่มกันลงหุ้น นำไปซื้อวัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิตทอผ้าฝ้ายพื้นบ้าน (ลายแดงโม) ผ้ามัดหมี่ และผ้าพื้นจากไหมประดิษฐ์ จากนั้น นางสาววิวรรณ สิบแฉ่ง ประธานกลุ่มฯ ได้ริเริ่มแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น หมอนเพื่อสุขภาพ หมอนรูปต่างๆ กระเป๋าผ้ารูปทรงต่างๆ ของใช้

จะเห็นได้ว่ากลุ่มกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล และมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้แก่ชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่สอนให้คนในชุมชนรู้จักออม รู้จักการใช้เงินอย่างประหยัดและเหมาะสม เป็นที่พึ่งของคนในชุมชนในด้านการเงิน การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดทำให้คนในชุมชนได้รู้จักที่จะใช้จ่ายให้เป็นและให้รู้จักที่จะมีการลงทุนเข้าหุ้นเพื่อเป็นพื้นฐานในการบริหารการใช้จ่ายเงิน ในส่วนของกลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าภูมิปัญญาลาวโซ่งนั้น ทำให้คนในชุมชนได้นำภูมิปัญญาอันเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ภาพสะท้อนอาชีพอันหลากหลายที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ที่ลงดำเนินอยู่ภายใต้หลักความพอเพียงทั้งในด้านความพอประมาณ และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันไปในตัว โดยจะเห็นได้จากอาชีพของแต่ละครอบครัว การทำการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ สะท้อนถึงความรอบคอบและมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต ความขยันขันแข็ง คือตัวกระตุ้นให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การสร้างสมดุลให้ชุมชนไม่ให้กลายเป็นชุมชนวัตถุนิยม ที่ให้ความสำคัญกับเงินตราหลงลืมวิถีชีวิตดั้งเดิม เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดสมดุลภายในชุมชนได้แก่ ระบบเครือญาติ และเผ่าพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดคอนทองเป็นศูนย์กลางในการรวมจิตใจ ความศรัทธา และการเผยแพร่ศาสนาจะมีการอบรมและนั่งวิปัสสนาให้แก่บุคคลทั่วไป สถานศึกษาทั้งภายในตำบล อำเภอ จังหวัด และจังหวัดใกล้เคียงนำนักเรียน นักศึกษามาอบรมในด้านการปฏิบัติ ทำให้มีความเป็นอยู่อย่างสงบมีความสุข และอยู่ได้อย่างปกติสุข ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบ อันเป็นเครื่องยืนยันหนทางไปสู่วิถีชีวิตความพอเพียงที่ทุกชุมชนปรารถนาได้ในที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2549 : 71 - 75)

2.32 รวมกลุ่ม...พึ่งตนเอง...ชีวิตที่พอเพียง บ้านถ้ำสนุก ตำบลบ้านนา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

บ้านถ้ำสนุก หมู่ 5 ตำบลบ้านนา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองชุมพร ห่างจากศาลากลางจังหวัดประมาณ 15 กิโลเมตร โดยเดินทางจากสี่แยกปฐมพรไปทางจังหวัดระนองประมาณ 4 กิโลเมตร จะถึงทางแยกเข้าสู่หมู่บ้าน บ้านถ้ำสนุกแบ่งการปกครองออกเป็น 7 เขต มีสมาชิก 155 ครัวเรือน รวมชาวถ้ำสนุกจำนวน 565 ชีวิต สภาพพื้นที่เป็นที่

ชาวถ้ำสนุกพยายามที่จะดำรงรักษาวัฒนธรรมและการพึ่งตนเองของชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป ด้วยการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมเพื่อการพึ่งพาตนเอง รวมกันออมเงิน เป็นจุดเริ่มต้นที่ชาวถ้ำสนุกคิดที่จะพึ่งตนเอง สถาพร สุบรรพต ผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า “....การออมเงินถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการพึ่งตนเองของชุมชน เมื่อชุมชนมีทุนแล้ว ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพึ่งพาตนเองได้...” ชาวถ้ำสนุกจำนวน 38 คน จึงรวมตัวกันออมเงินโดยจัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ขึ้น เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2526 รวมเงินออมครั้งแรก 1,770 บาท จากกลุ่มเล็กๆ ที่มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิก ทำให้ชาวถ้ำสนุกเห็นถึงความสำคัญของการออมเงิน และเข้าร่วมออมเงินกับกลุ่มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 669 คน รวมเงินออมของชุมชนถ้ำสนุก จำนวน 6,234,952 บาท

รวมกันซื้อ จากสภาพพื้นที่ที่เปลี่ยนไป ชาวถ้ำสนุกหันมาทำสวนยางพารา สวนปาล์ม สวนทุเรียนเป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว ทำให้มีรายจ่ายในการลงทุนประกอบอาชีพเป็นจำนวนมาก เนื่องจากต้องเข้าไปซื้อสินค้าในตัวเมืองในลักษณะต่างคนต่างซื้อ ชาวถ้ำสนุกจึงใช้ประสบการณ์ การรวมกลุ่มกันออมเงิน มารวมกลุ่มกันซื้อเพื่อลดค่าใช้จ่ายและสามารถต่อรองราคาได้ โดยการจัดตั้ง ศูนย์สาธิตการตลาด ขึ้นเพื่อรวมกันซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภค และปัจจัยการผลิต รวมถึงน้ำมันเชื้อเพลิง มาจำหน่ายให้กับสมาชิกและชุมชนทำให้ไม่ต้องเดินทางไปซื้อสินค้านอกพื้นที่ที่มีราคาแพงและเมื่อถึงสิ้นปีก็มีการปันผลกำไรกลับคืนให้แก่สมาชิกอีกด้วย

รวมกันผลิต จากประสบการณ์การออมเงินทำให้ชาวถ้ำสนุกมีความมั่นใจในการพึ่งพาตนเองมากขึ้น ความพยายามที่จะพึ่งตนเอง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มสร้างอาชีพต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และเพื่อส่งเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยเน้นเรื่องการออมเป็นจุดเริ่มต้นดำเนินการกลุ่ม กลุ่มแปรรูปผลไม้ เริ่มดำเนินการในปี 2543 เพื่อแก้ไขปัญหาผลไม้ล้นตลาด และการกดราคาของพ่อค้าคนกลาง ชาวสวนทุเรียนในชุมชนถ้ำสนุกจึงรวมตัวกันนำผลไม้ที่มีในชุมชนได้แก่ ทุเรียน ถั่วลิสงลิ้นมือนาง มาแปรรูปเพื่อชะลอการขายผลผลิตและเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต กลุ่มประมงน้ำจืด ก่อตั้งเมื่อปี 2544 โดยรวมกลุ่มผู้สนใจจำนวน 56 คน ร่วมลงทุนและรวมกันออมเงินเป็นรายเดือนๆ ละ 100 บาท เพื่อ เป็นทุนหมุนเวียนของกลุ่มให้สมาชิกกู้ยืมไปขุดบ่อเลี้ยงปลา กบ ไก่บริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้สู่ครัวเรือนโดยนำส่วนที่เหลือไปขายให้กับคนในชุมชน ปัจจุบันมีการส่งเสริมให้สมาชิกจัดหาพ่อแม่พันธุ์ปลา กบ มาเพาะเพื่อเลี้ยงเองและจำหน่ายให้แก่ผู้สนใจต่อไป กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทำให้วิถีการผลิตเพื่อบริโภคในชุมชนต่างๆ เปลี่ยนเป็นเพื่อการค้า การใช้

รวมกันช่วยเหลือ ว่าสภาพพื้นที่ สภาพสังคมของชุมชนถ้าจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ภาพการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความรัก ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันของชาวถ้าสนุกในอดีตยังคงเข้มแข็งในความทรงจำ และความพยายามที่จะรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่ ตามแรงลงแขก เป็นการช่วยเหลือกันระหว่างผู้ประกอบการอาชีพเหมือนกัน เช่น การราลงแขกแต่งแขนงทุเรียน โยงลูก โยงกิ่งทุเรียน การลงแขกเก็บเมล็ดกาแฟ แต่งแขนงกาแฟ เป็นต้น ฅาปนกิจสงเคราะห์ เป็นการช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิตโดยการจัดตั้งกลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ขึ้นในปี 2541 มีสมาชิกจำนวน 258 คน จะเก็บเงินจากสมาชิกคนละ 50 บาท เพื่อช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิต ปลูกปารักษาธรรมชาติ ชุมชนบ้านถ้าสนุกมีพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านเดิมเป็นป่าหญาไ้ใช้เป็นที่พักสัตว์ เช่น วัว ควาย ปัจจุบันชาวบ้านได้ร่วมกันรณรงค์ให้มีการปลูกต้นไม้ เพื่อจัดเป็นสวนป่าเฉลิมพระเกียรติ สร้างความร่มรื่น แก่ชุมชน และเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่ง พัฒนาสิ่งแวดล้อม ชาวถ้าสนุกจะร่วมแรงร่วมใจกันดูแล และพัฒนาสภาพแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนสม่ำเสมอ เช่น การพัฒนาถนน แม่น้ำลำคลอง ให้มีความสะอาด และมีสภาพที่พร้อมใช้งานได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีการจัดเก็บขยะมูลฝอยที่ถูกสุลัษณะ โดยรับบริการการจัดเก็บขยะ จากองค์การบริหารส่วนตำบล หากครัวเรือนใดมีขยะน้อยก็จะทำลายโดยการฝังกลบเพื่อป้องกันการเกิดปัญหามลพิษในชุมชน

รวมกันสืบสาน ถ้าสนุก..หมู่บ้านเล็กๆ ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ผู้คนในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคี ช่วยเหลือ พึ่งพากันเหมือนญาติพี่น้อง ชาวถ้าสนุกเป็นไทยพุทธ และมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมที่เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันของชุมชนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชนมีความรักต่อกัน ในทุกปีสมาชิกชาวถ้าสนุกจะร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน

รวมกันปกป้อง นอกจากการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพ รายได้แก่สมาชิกชาวถ้ำสนุก และการพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชนแล้ว ยังมีการจัดตั้งผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยในทรัพย์สินของชุมชน นอกจากนี้ชาวถ้ำสนุกได้ร่วมฝึกอบรม อบรม. ตำบลบ้านนา ฝึกอบรมการดับเพลิง ฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน และที่สำคัญชาวถ้ำสนุกได้ฝึกกำลังกันต่อต้านยาเสพติด สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามที่จะให้ชุมชนถ้ำสนุกอยู่อย่างสงบ และมีความสุข

รวมกันเรียนรู้ จากความพยายามในการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งตนเอง ทำให้ชุมชนบ้านถ้ำสนุกเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอื่นๆ ทั้งในจังหวัดชุมพร และจังหวัดต่างๆ มีชุมชน องค์กรต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก แต่ชาวถ้ำสนุกก็ได้หยุดนิ่งหรือปิดกั้นตัวเองที่เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันภายในชุมชน หากใครมีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมได้ความรู้ใหม่ๆ มา ก็จะถ่ายทอดให้เพื่อนๆ ชาวถ้ำสนุกทราบ การเชิญวิทยากรภายนอกมาให้ความรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่ม องค์กร ชุมชนที่มาศึกษาดูงานในชุมชน

รวมกันคิด นอกจากกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชาวถ้ำสนุกยังร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการพึ่งตนเองที่แท้จริงอันจะนำไปสู่วิถีที่พอเพียง ชาวถ้ำสนุกกำหนดแผนชุมชนขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ยังมีอยู่ในชุมชน โดยขณะนี้กำลังดำเนินการสร้างโรงงานผลิตปุ๋ยชีวภาพ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชาวถ้ำสนุกใช้ผลิตปุ๋ยชีวภาพ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชาวถ้ำสนุกใช้ผลิตปุ๋ยชีวภาพ เป็นการลดต้นทุนการผลิต สร้างโกดังสินค้าเพื่อเป็นสถานที่เก็บปุ๋ยและใช้เป็นสถานที่รับซื้อ-ขาย ผลผลิตทางการเกษตรของสมาชิกชาวถ้ำสนุก นอกจากนี้ยังมีโครงการสร้างโรงงานผลิตน้ำดื่ม เพื่อผลิตน้ำดื่มสะอาดให้กับชุมชน และการพัฒนาถ้าสุขารมย์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว และเป็นที่ย้ายสินค้าน้ำของชุมชน

บ้านถ้ำสนุก..จากชุมชนเล็กๆ ที่สมาชิกมีความรักใคร่สามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน และดำเนินการด้วยความรอบคอบ อย่างมีเหตุมีผล ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้แม้เวลาและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป แต่ชุมชนถ้ำสนุกจะยังคงสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยแรงใจแรงกายของชาวถ้ำสนุกด้วยกัน

การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีเหตุผล การใช้กิจกรรมต่างๆ เพื่อดึงดูดให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเองตามความสนใจ การบริหารจัดการกลุ่มที่เหมาะสมกับสถานการณ์และฐานะของตนเอง ความร่วมแรงร่วมใจของชุมชนเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี การช่วยเหลือเกื้อกูล การเห็นอกเห็นใจกันของชุมชนถือเป็นวิถีชีวิตแบบพอเพียงที่

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ในทัศนะของพ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าว ว่า ตัวผู้นำชุมชนสำคัญมาก โดยเฉพาะในเรื่อง แนวความคิด ความเข้าใจต่อทิศทางการ ทำงาน ซึ่งต้องชัดเจนว่า “เราต้องพัฒนาไปที่ คน – ความคิด - จิตใจของเขา” เมื่อพัฒนาคนได้ แล้ว พัฒนาอะไรก็ได้ทั้งหมด และโดยหลักการพัฒนาคนนั้น การเน้นเรื่อง คุณค่ามีความสำคัญมาก ได้แก่ คุณค่าของมนุษย์ทุกคน บุญคุณของพ่อแม่ผู้ให้ชีวิต บุญคุณของบรรพบุรุษ ผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน บุญคุณของแม่พระธรณี – แม่พระคงคา ขณะเดียวกันผู้นำกับการปฏิบัติตัวเองที่เป็นแบบอย่าง เป็น สิ่งที่ต้องทำควบคู่ไปด้วย ตามหลักคิดที่พ่อผายพูดถึงหลักคตินี้อยู่บ่อย ๆ ว่า “อ่านตัวออก บอกตัว ได้ ใจตัวเป็น” ซึ่งหมายถึง ทุกคนต้องมีชีวิต รู้ถึงฐานะรายได้ของตัวเอง รายรับ รายจ่ายใน ครอบครัว และใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตและการทำงาน โดยสอนตนเองให้ได้ก่อนจึงสอนคนอื่น ได้

ทีมงานร่วมเป็นร่วมตาย เป็นทีม เป็นหมู่คณะ กับผู้ที่โศกตาย ผู้อาสาดูแลเดียวกัน เพื่อ หมู่บ้าน เพื่อแผ่นดินเกิด ซึ่งมีการแบ่งงาน แบ่งอำนาจหน้าที่รับผิดชอบกัน โดยระบบงานที่เห็น ชัดเจนคือ การแบ่งการปกครองดูแลทุกข์สุขของชุมชน เป็นระบบหมู่บ้าน ๆ ละ 10-15 ครัวเรือน แต่ละคุ้มมีการเลือกแกนนำคุ้มขึ้นเอง เป็นการดูแลกันเอง แกนนำและหัวหน้าคุ้มทำหน้าที่ตัดสินใจ เป็นสภากลางในการค้นหาปัญหาความต้องการของสมาชิกในคุ้ม รวมทั้งการออกกฎระเบียบในการ พัฒนาและการแก้ไขปัญหของคุ้มและชุมชน หมู่บ้าน ส่วนปัญหาบางอย่างที่คุ้มจัดการไม่ได้ จะเข้า พบผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการต่อไป หรือนำเข้าเวทีประชุมชน เพื่อพิจารณาแก้ไข ซึ่งระบบงานคุ้ม

การประชุมสื่อสารและติดตามงานต่อเนื่อง ทั้งในกลุ่มแกนนำ และสมาชิกชุมชน ซึ่งจะมีการปรึกษาหารือกันเพื่อชี้แจงไฟทางปัญญาให้ลูกโซน มีแสง มีปัญญาอยู่เสมอ โดยแกนนำหรือทีมงานจะมีการประชุมปรึกษาพบปะกันบ่อยครั้งกว่าสมาชิก และจะมีการชักชวนความเข้าใจที่ชัดเจนในกลุ่มแกนนำให้ชัดเจนก่อนที่จะมีการประชุมใหญ่กับสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะการยึดถือมติหรือกฎระเบียบของกลุ่ม ชุมชน และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ตัวอย่างกฎระเบียบบ้านสระคู 7 ข้อ ได้แก่

1. ห้ามเผาถ่านในบ้าน
2. ห้ามนำสัตว์ลงแหล่งน้ำสาธารณะ
3. ห้ามไถนาวันพระ
4. ห้ามจับปลาในหนองน้ำสาธารณะ
5. ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน
6. ห้ามตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าชุมชน

7. ห้ามขาดประชุม ถ้าขาดประชุม ปรับครั้งละ 5 บาท ขาดเกิน 3 ครั้ง ไม่ให้ร่วมกิจกรรมของชุมชน ซึ่งกฎระเบียบดังกล่าวได้ริเริ่มในปี 2526 และยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นเงิน หนักเบาตามน้อยขึ้นอยู่กับข้อกำหนดที่วางไว้ โดยนำเงินค่าปรับเข้าเป็นกองทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน

การรวมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลายและทำงานต่อเนื่อง ในบ้านสระคูมีกลุ่มต่าง ๆ มากมายหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มเลี้ยงไหม กลุ่มจักสาน กลุ่มปลูกป่า กลุ่มไร่นาสวนผสม เป็นต้น กลุ่มคนผู้สนใจงานร่วมได้คิดวางแผนและทำงานร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดการพบปะกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้สติปัญญาความรู้ความสามารถของคน รวมทั้งความรักความสามัคคีจะได้รับการพัฒนาระดับขึ้น จากการทำงานเป็นกลุ่มที่เรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน

พอผาย ได้ให้ทัศนะสำคัญถึงการสร้างความยั่งยืนของงาน ได้แก่

1) การหาตัวตายตัวแทน คนสืบทอดเจตนารมย์ เช่น การเลือกพ่อบุญตาเข้ามาร่วมงานกับตนเอง และทีมงานอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ปี 2527-2528 เพื่อการเรียนรู้และสืบทอดงานด้วยการร่วมเดินทางไปเป็นวิทยากร และการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด หรือการให้ผู้นำเยาวชนกลุ่มขึ้น

2) ผลงานที่เกิดขึ้นในงานเกษตรผสมผสานที่คนเกือบทั้งหมู่บ้านทำกัน ได้เกิดขึ้นเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ทำแล้วมีอยู่มีกิน มีความสุข พึ่งตนเองได้มากขึ้น งานเกษตรผสมผสานจึงเผยแพร่ขยายผลอย่างต่อเนื่องตลอดมา นับแต่ปี 2528 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะพัฒนาไปสู่การเป็นเกษตรแบบยั่งยืนต่อเนื่องไปสู่อนาคตได้อย่างแน่นอนที่สุด

3) การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หมั่นประชุมกันเป็นกิจ คือกิจวัตรประจำวันของผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชนที่นี่ ข้อมูลใหม่ สถานการณ์ใหม่ โดยทีมผู้นำและโดยเฉพาะพ่อผาย ที่ได้ตระเวนไปเป็นวิทยากร หรือเข้าร่วมประชุมสัมมนา จะมีการนำมาเล่าต่อกันในเวทีแกนนำ และขยายผลสู่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และยังมีเวทีเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านในตำบลโคกล่าม และเครือข่าย “กลุ่มอีโต้้น้อย” เรียนรู้ระหว่างตำบล จำนวน 11 หมู่บ้านของจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดนครราชสีมา

4) แนวคิด ทิศทางที่มุ่งเน้น “การพัฒนาคน” คืออุดมการณ์และความมุ่งมั่นที่มั่นคง และสืบทอดกันมาของผู้รู้อาวุโส เช่นพ่อผายวัย 72 ปี หรือพ่อบุญตา วัฒนา วัย 57 ปี หรือผู้ใหญ่ใจ สะเทียรรัมย์ วัย 49 ปี คือหลักคิดที่ยึดถือเป็นเอกภาพแห่งความเข้าใจที่แน่นยำ สืบทอดกันอย่างเหนียวแน่นที่สุด “วปอ.ภาคอีสาน” หรือ การอบรมสร้างวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคอีสาน ซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาตลอดในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา โดย “เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน”

2.35 ศูนย์การเรียนรู้วิถีกรรมธรรมชาติ ชุมพรคาบาน่า รีสอร์ท

ภูมิหลังของธุรกิจ ชุมพรคาบาน่า รีสอร์ทและศูนย์กีฬาคาน้ำ ชุมพรคาบาน่าฯ ก่อตั้งเมื่อปี 2525 บนที่ดิน 30 ไร่ ริมหาดทุ่งวัวแล่น ตำบลสะพลี อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร โดยคุณสุชุม สดากร ซึ่งเป็นชาวชุมพรโดยกำเนิดได้ซื้อที่ดินผืนนี้ไว้เมื่อปี 2523 ก่อนที่จะทำธุรกิจด้านโรงแรมนั้น คุณสุชุม สดากร ได้เริ่มต้นจากการทำร้านอาหารก่อนและต่อมา ปรับเปลี่ยนมาทำธุรกิจโรงแรม โดยใช้เงินลงทุนจากการกู้เงินในสถาบันการเงินมาในวงเงิน 3 ล้านบาท

การดำเนินกิจการและวิกฤติที่เผชิญ การดำเนินธุรกิจในเมืองเล็ก ๆ อย่างจังหวัดชุมพรนั้น เป็นเรื่องยากที่จะดำเนินธุรกิจให้ คืบคลานได้อย่างรวดเร็วเหมือนกับการทำธุรกิจโรงแรมในจังหวัดอื่นได้ เนื่องจากจังหวัดชุมพรไม่ใช่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกทั้งยังเป็นเมืองผ่านแต่ผู้บริหารของโรงแรมก็ไม่ได้นั่งนอนใจพยายามหาทางที่จะประชาสัมพันธ์โรงแรมของตนตลอดเวลา ดังนั้นในปี 2528 ทางโรงแรมได้ร่วมมือกับทางจังหวัดจัดงานกรมหลวงชุมพรเพื่อดึงดูดให้คนมาเที่ยวในจังหวัดแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ในช่วงปี 2532 จังหวัดชุมพรเกิดภัยธรรมชาติพายุเกย์ จังหวัดได้รับความเสียหายเป็นอันมากทำให้หนักท้องเที่ยวไม่เข้ามาท่องเที่ยว แม้ว่าในพื้นที่ที่โรงแรมตั้งอยู่จะไม่ได้ได้รับความเสียหายเลยเนื่องจากเป็นจุดที่มีลมพัดออกวิกฤติที่เกิดขึ้นดังกล่าวก็ไม่ได้ทำให้ผู้บริหารโรงแรมเกิดความย่อท้อ และพยายามแก้ไขปัญหายอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับการผู้บริหารโรงแรมมีตำแหน่งเป็นนายกสมาคมการท่องเที่ยวจึงเป็นหัวแรงใหญ่ในการจัดงานเปิดโลกทะเลชุมพร ซึ่งกิจกรรมนี้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดมาทำให้มีลูกค้าเพิ่มขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ตามเมื่อมีรายรับเพิ่มขึ้นรายจ่ายก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว

ต่อมาในปี 2539 ได้ขยายวงเงินกู้เพื่อนำมาขยายกิจการ เพราะเห็นโอกาสของการทำธุรกิจเนื่องจากสนามบินชุมพรที่ใกล้จะแล้วเสร็จ และการขยายถนนจาก 2 เลนเปลี่ยนเป็น 4 เลน โดยจะปรับมาเป็นริสอร์ทขนาด 5 ดาว และขยายห้องพักที่ประมาณ 130 – 150 ห้อง ซึ่งในช่วงนี้ผู้บริหารรุ่นที่สอง คือ คุณวริศ รัชพันธุ์ เข้ามามีบทบาทในการบริหารงานอย่างเต็มที่โดยเป็นผู้เขียนโครงการเงินกู้ด้วยตนเองเพื่อขอสินเชื่อจากสถาบันการเงิน แต่โอกาสเหล่านี้ไม่ได้ช่วยทำให้การบริหารงานของโรงแรมดีขึ้นเลย เพราะปลายปี 2539 เงินที่ปล่อยกู้ก็ยังปล่อยกู้ให้ไม่ครบทำให้ทางโรงแรมขาดเงินในส่วนของการตกแต่งอาคาร นอกจากนี้อัตราดอกเบี้ยได้พุ่งสูงขึ้นถึงร้อยละ 16 ทำให้โรงแรมมีภาระที่ต้องจ่ายดอกเบี้ยเดือนละ 2 ล้านบาท ซึ่งเป็นภาระหนักเกินกว่าโรงแรมจะแบกรับได้ ประกอบกับในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจนี้ จังหวัดชุมพรเกิดพายุซัดทำให้หนักท้องเที่ยวน้อยมาก ทำให้ทางโรงแรมไม่สามารถส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยกับสถาบันการเงินได้ ส่งผลให้ภาระหนี้สินเพิ่มขึ้นเป็น 300 ล้านบาท

คุณวริศ รัชพันธุ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า “ตอนนั้นเหมือนขี้นหลังเสือเมื่อมาได้ลงทำธุรกิจอย่างเต็มตัวแล้ว และโรงแรมยังสร้างไม่เสร็จ สถาบันการเงินก็ไม่ปล่อยกู้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งเงินทุนนอกระบบซึ่งอัตราดอกเบี้ยที่สูงมาก เพราะไม่ต้องการให้สิ่งที่กำลังสร้างกลายเป็นอนุสาวรีย์”

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาพลิกฟื้นธุรกิจ “ชุมพรคานารีริสอร์ท ธุรกิจมีชีวิต ยิ่งทำยิ่งได้ ยิ่งให้ยิ่งมี” หลังจากทีโรงแรมเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจดังกล่าว และมีภาระหนี้สินท่วมท้นทำให้ผู้บริหารตระหนักว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่ทางโรงแรมจะหาทางหาเงินมาชำระหนี้ได้ ทฤษฎีการบริหารทุกทฤษฎีไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เลยแต่ในความมืดมิดที่เกิดขึ้นก็มีสิ่งหนึ่งที่จุดประกายความคิดไม่ให้เกิดความท้อแท้ในชีวิต คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทำให้เกิดแนวคิดที่จะนำปรัชญาด้านเศรษฐกิจพอเพียงมาแก้ไขวิกฤติที่เกิดขึ้น โดยเป็นผลมาจากการศึกษาในวัยเด็กของคุณวริศ ที่โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ที่ได้ปลูกฝังในเรื่อง “ข้าแผ่นดิน ต้องนับถือ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” รวมทั้งในช่วงที่อยู่วชิราวุธวิทยาลัยได้มีโอกาสเล่นดนตรีต่อหน้าพระพักตร์

“....ในช่วงที่เผชิญวิกฤติดังกล่าวซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่พระองค์ท่านได้พระราชทานความคิดในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ใช้เวลาทบทวนในสิ่งที่ผ่านมาในอดีตแล้วพบว่ามีค่าใช้จ่ายเงินในสิ่งที่ไม่จำเป็นหลายอย่าง เช่น การตกแต่งสวนตามคำแนะนำของสถาปนิกในวงเงินที่สูง มีการจ้างผู้บริหารระดับสูงด้วยเงินระดับหลักแสน และการบริหารกิจการภายในหลายกิจกรรม ดำเนินการแบบพึ่งพาจากธุรกิจภายนอกทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการสั่งซื้อ ข้าวสาร อาหาร เครื่องดื่ม และนํ้ายาทำความสะอาดต่าง ๆ ในจำนวนเงินหลายแสนบาทต่อเดือน และคิดว่าจะหันมาพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด ในช่วงแรกของการพึ่งพาตนเองยังเป็นช่วงที่ต้องผิคลอกลูกอยู่เพราะยังไม่เข้าใจปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง แต่คิดว่าจะเริ่มต้นที่การปลูกข้าวก่อนเพราะมีความฝักใฝ่ในเรื่องการปลูกข้าวมาก เนื่องจากในครั้งที่คุณแม่มีโอกาสดูเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชวังไกลกังวล คุณแม่ได้เล่าให้กับลูก ๆ ฟังตลอดเวลาในสิ่งที่พระองค์ตรัสถึงคือ “ชุมพรมีข้าวนะ อย่าทิ้งเรื่องข้าว เพราะคนได้จะลำบากถ้าไม่มีข้าวกิน....”

ในปี 2540 ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่าจังหวัดชุมพรเผชิญกับพายุซิด้า ทำให้เกิดน้ำท่วมใหญ่ในจังหวัดชุมพรขณะทำงานในกองงานส่วนพระองค์ได้มาพักที่ชุมพรคาบาน่า และพระองค์ท่านทรงบัญชาการตลอดเวลาเพื่อแก้ไขปัญหานี้ จึงได้รับรู้ว่าพระองค์ท่านทรงเป็นห่วง มีพระเมตตา ไม่เคยทิ้งประชาชน และเมื่อพระองค์ทรงมาช่วยในคราวนั้นชุมพรก็ไม่เคยมีน้ำท่วมมาจนถึงทุกวันนี้

ในปี 2541 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาจังหวัดชุมพรเป็นการส่วนพระองค์เพื่อทอดพระเนตรโครงการแก้มลิง ยิ่งทำให้เกิดความประทับใจมากขึ้นที่เห็นพระองค์ท่านไม่เคยทิ้งประชาชน เมื่อคิดได้ดังนั้นจึงคิดว่าแล้วเราจะทิ้งท่านได้อย่างไร นอกจากนี้ ข้าราชบริพารเคยถามพระองค์ในวันพระราชสมภพว่า พระองค์ท่านต้องการสิ่งใดพระองค์ท่านตรัสว่า “ต้องการเห็นประชาชนมีความสุข” จึงคิดว่าจะทำในสิ่งที่พระองค์ทรงพระประสงค์ให้ได้

เมื่อทำการศึกษาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ทำให้เริ่มรู้สึกว่าคุณเองไม่พอประมาณ และคิดถึงคำพูดของดร.สุเมธ ตันติเวชกุลที่พูดว่า “แก้วของคนเราไม่เท่ากันแก้วมีรอยร้าวตรงไหนก็อุดตรงนั้นรู้จักให้บ้างยังให้ยังมีเหลือก็แบ่งให้คนอื่นใช้ ขาดทุนคือกำไร (ยังให้ยังดียิ่งรู้จักให้ก่อน) ในช่วงเศรษฐกิจทางโรงแรมประสบปัญหาแต่พนักงานก็ไม่ออกจากงานในช่วงเวลานั้นรู้สึกถูกแรงกดดัน และเห็นว่าพนักงานไม่ทิ้งโรงแรม ซึ่งทางโรงแรมก็จะไม่ละทิ้ง

จากปรัชญาสู่ธุรกิจ “ระเบิดจากภายใน”

กรณีที่หนึ่ง : การแปลงแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงสู่ภาคปฏิบัติที่นาหุรอ

“การปลูกข้าว” ถือเป็นเป็นโครงการแรกในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามา โดยร่วมมือกับชาวนากลุ่มสุดท้าย ซึ่งมีอยู่ประมาณ 6 – 7 ครอบครัว โดยเริ่มตั้งแต่ปรับดินทราย ให้สามารถปลูกข้าวได้โดยการใช้น้ำหมักและปุ๋ยอินทรีย์ เป็นปัจจัยในการผลิต ร่องน้ำเดิมถูกปรับเปลี่ยนเป็นแปลงข้าวที่ใช้น้ำน้อย ด้วยมีเป้าหมายหลัก ๆ ในการรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ดีที่มีชื่อเสียงที่ดี “ข้าวเหลืองประทิว” ขณะที่พื้นที่ที่เหลือก็ใช้ปลูกไม้ผลไม้ดอก โดยไม่ใช้สารเคมี แต่กลับใช้ขยะจากครัว หลายหญ้าแฝกมาเป็นวัตถุดิบในการหมักแบบชีวภาพ เมื่อทำเสร็จด้วยการเปลี่ยนดินทรายให้สามารถปลูกข้าวได้ จึงนำองค์ความรู้ไปเผยแพร่และรณรงค์ในชุมชนเพื่อให้ลด ละ เลิกในการใช้ปุ๋ยเคมี โดยเริ่มที่บ้านหนองใหญ่ซึ่งอยู่ในโครงการพระราชดำริ ต.นาชะอัง อ.เมือง จ.ชุมพร ซึ่งอยู่บริเวณ “แก้มลิง” แต่กลับได้ผลไม่ดีเท่าที่ควร ต่อมาจึงเลือกวิธีที่จะ “ระเบิดจากภายในก่อน”

ในเวลานั้นได้รับซื้อข้าวที่ปลูกโดยไม่ใช้สารเคมี ในราคาเกวียนละ 5,000 – 7,000 บาท ซึ่งเป็นข้าวหักหรือข้าวขึ้นที่ขายตามท้องตลาดไม่ได้ แต่โรงแรมรับซื้อในราคาเท่าข้าวปกติ ทำให้ชาวบ้านพอใจเพราะได้เงินไปจุนเจือครอบครัวในช่วงว่างเว้นจากการทำนา ผลจากการที่โรงแรมซื้อข้าวจำนวนมาก โดยเฉพาะโครงการสวัสดิการพนักงานที่มีการเลี้ยงอาหารพนักงาน โครงการนี้เองที่เป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านกลับมาปลูกข้าวอินทรีย์ ซึ่งท้ายที่สุดขยายพื้นที่รวมกว่า 200 – 300 ไร่บริเวณรอบหุบเขาบ้านทุ่งวัวแล่น ขณะเดียวกันโรงแรมเริ่มสีข้าวเองที่ไม่เพียงพอแต่จะได้ข้าวสาร ยังได้แกลบและรำเพื่อทำปุ๋ยหมักด้วย

กรณีที่สอง : ศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรยั่งยืนสวนเพลิน

ระเบิดจากภายในอีกเรื่องคือ การพัฒนาพื้นที่บริเวณรอบสระน้ำกว่า 15 ไร่ ให้กลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรยั่งยืนและทฤษฎีตามแนวพระราชดำริต่าง ๆ โดยใช้ชื่อว่าสวนเพลิน ซึ่งมาจาก Play + Learn ซึ่งยึดหลัก 4 ต. เช่น ดู-สวงาม คม-ดอกไม้ล้อแมลง ดิน-ชื่นใจ โดยมีหลักคิด “ขาดทุนคือกำไร ยิ่งให้อิ่งมี” “ง่าย ๆ” “ยั่งยืน” โดยกิจกรรมในสวน อาทิ ไถธรรมชาติ ซึ่งเป็นแปลงพืชที่ใช้ในการบำบัดน้ำเสีย บ้านอนุรักษ์ธรรมชาติและพลังงานด้วยระบบหล่อเย็น การปลูกต้นไม้ในโรงแรมด้วยเกษตร 4 ชั้น โดยปลูกทั้งต้นไม้ยืนต้น ทรงพุ่ม กลุ่มดิน และได้ดิน การปลูกพืชด้วยการห่มดินปลูกข้าว โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นไฮไลต์ของกิจกรรม

กรณีที่สาม : ร้านค้าชุมชนโครงการอู่ชุมชน “เศรษฐกิจพวกเรา – อู่ชุมชนไม่จำกัด”

ที่โรงแรมมีการจัดตั้งโครงการร้านค้าชุมชน มีการตั้งร้านค้าเล็กบริเวณประตูทางเข้าออกของพนักงาน ซึ่งใครมีอะไรก็เอามาวางขาย ซึ่งโรงแรมจะซื้อผัก ผลไม้จากร้านนี้ไปผลิตเช่นกัน

นอกจากนี้ ยังมีโครงการอู่ชุมชน โดยจดทะเบียนชื่อ “บริษัทอู่ชุมชนไม่จำกัด” เพื่อ “อู่ชุมชน” เกษตรกรซึ่งเป็นพนักงานและเครือญาติของโรงแรม เพื่อให้พนักงานอยู่ได้โดยมีการจัดตั้งบริษัทจำลองขึ้นมาในรีสอร์ท ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่าง “วิสร” กับ “พนักงาน” เพื่อเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ ความเข้าใจและยังทำให้พนักงานมีรายได้เพิ่มจากเงินเดือน ซึ่งเป็นรายได้ประจำ

ในปัจจุบันมีหลายโครงการ ที่เกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจการของโรงแรม เช่น

1. โครงการไข่สุโข เป็นโครงการเลี้ยงไก่แบบเกษตรอินทรีย์และนำไข่ที่ได้มาขายให้กับโรงแรม
2. โครงการปลูกต้นไม้พันธุ์พื้นเมือง เป็นโครงการที่ใช้ต้นไม้พันธุ์พื้นเมืองที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ทำให้ลดรายจ่ายค่าพันธุ์ไม้ซึ่งบางพันธุ์ราคาสูงมาก แต่ไม่เติบโต
3. โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาทองและปลานิล เป็นโครงการที่จัดระบบบำบัดน้ำเสีย เพื่อรักษาระบบนิเวศภายในบริเวณโรงแรม
4. โครงการกาแฟไร้สารสิน เป็นโครงการที่แก้ปัญหาขายกาแฟสดแบบไร้ความหวัง มาเป็นการปลูกแบบอินทรีย์นำไปคั่วและขายให้กับโรงแรม ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นนับแสนบาทต่อปี
5. โครงการบ้านมีน้ำยา เป็นโครงการผลิตแชมพูสระผม น้ำยาทำความสะอาดต่าง ๆ ขึ้นมาใช้เองเพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก โดยใช้บรรจุภัณฑ์ดินเผาที่ทำให้ลดค่าใช้จ่ายและลดขยะพลาสติก

6. โครงการจากบางชนมหา เป็นโครงการของพนักงาน ชื่อ นายดาบ ดำรงคำ เป็นคนชอบประดิษฐ์คิดค้น จึงสนใจเครื่องกลั่นใบโอดีเซล โดยนำน้ำมันที่ใช้แล้ว ในโรงครัวมาผ่านกระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ใบโอดีเซล สามารถใช้ได้กับเครื่องมือ เครื่องอุปกรณ์การเกษตร ทำสวน แปลงสาธิต ฯลฯ ภายในโรงแรม ลดค่าใช้จ่ายของโรงแรมลง ซึ่งโครงการนี้ได้ขยายขอบข่ายของงานออกสู่ชุมชนภายนอก โดยมีรถเคลื่อนที่ออกรับซื้อน้ำมันใช้แล้วจากชุมชนใกล้เคียง

2.36 ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบบ้านทอนอม ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร

ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบบ้านทอนอม ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร หรือเรียกตามชาวบ้านว่า “สวนลุงนิล” ลุงนิลหรือนายสมบุรณ์ ศรีสุบัติ จากจังหวัดชุมพร หนึ่งใน 25 ปราชญ์เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับการคัดเลือกจากสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) คัดเลือกขึ้นมาเป็นปราชญ์เกษตรฯ นำร่อง เพื่อเป็นกลไกขยายผลองค์ความรู้และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดิน และประชาชนทั่วไป

ชีวิตลุงนิลนั้น ลุงนิลเคยล้มทั้งยืนมาแล้วจากการปลูกทุเรียนตามแพชั่น ทำให้ลุงนิลทำไปด้วยความไม่รู้ จึงต้องประสบภาวะขาดทุน หหมดกำลังใจ แต่เมื่อปี 2540 ลุงนิลได้มีโอกาสรับฟังพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง จึงทำให้ลุงนิลสิดีสู้อีกรอบ โดยคราวนี้ลุงนิลใช้ความรู้ของตัวเองที่มีอยู่และยึดมั่นเศรษฐกิจพอเพียง โดยประยุกต์เกษตรแนวใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จนทำให้ชีวิตลุงนิลกลับสู่ความมั่งคั่งอย่างยั่งยืน มีรายได้อย่างสม่ำเสมอ โดยเมื่อปีที่แล้วรายได้ของลุงนิลรวมแล้ว 1,371,000 บาท ซึ่งถือว่าสูงมากสำหรับเกษตรกรที่เกือบจะล้มละลาย

ปัจจุบันสวนลุงนิลได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ต.ช่องไม้แก้ว อ.ทุ่งตะโก จ.ชุมพร มีเจตนารมณ์ที่จะแผ่แผ่ แบ่งปันและขยายผลปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่เพื่อนบ้าน ชุมชน เกษตรกรในพื้นที่และอำเภอใกล้เคียง รวมทั้งผู้สนใจทั่วไปด้วย ซึ่งขณะนี้คนในชุมชน ได้เข้ามาเรียนรู้และปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว กว่า 85% อนาคตลุงนิลมีแผนที่จะเพาะกล้าไม้พื้นเมืองและปลูกไม้ใช้สอยในสวนเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังมีแผนที่จะชักชวนลูกหลานให้กลับมาพัฒนาบ้านเกิดด้วย “ทำอะไรก็ตาม อย่าทำมาก ต้องค่อย ๆ ลองทำไปก่อน ต้องเรียนรู้ก่อน ค่อยทำจริง หลังเปลี่ยนแนวคิดสู่ความพอเพียง ทำให้ชีวิตผมเปลี่ยนไป ปัจจุบันครอบครัวสามารถปลดหนี้ได้ ไม่มีหนี้สิน อยู่อย่างมีความสุข พอมีพอกิน และยังมีเงินเหลือเก็บ”

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง " ลุงแกพูดว่า เดินตามรอยเท้าพ่อ ในหลวงหรือพ่อหลวงของเรชาวไทย " และภูมิใจที่สามารถชวนลูกกลับบ้านได้ (ลูกชายคนเดียวอยู่ กทม. มาอยู่ช่วยพ่อทำเศรษฐกิจพอเพียง) ลุงนิลเป็นต้นแบบของการทำอยู่ทำกิน พอเพียง ด้วยการทำเกษตรแบบผสมผสานปลูกพืช 9 ระดับ หรือ พืชคอนโด 9 ชั้น ได้แก่ระดับที่ 1 เริ่มจากในน้ำ เช่น ปลูกบัว และเลี้ยงปลา ระดับที่ 2 ขึ้นใต้ดิน เช่น พืชหัว เช่น กลอย มันหอม ระดับที่ 3 เป็นพืชพุ่มเตี้ย เช่น พริก ใบเหลียง ระดับที่ 4 เป็นไม้ผลขนาดกลาง เช่น ส้มจี๊ด ระดับที่ 5 กล้วยเลื้อยมีอนาง ระดับที่ 6 ไม้ผลขนาดใหญ่ เช่น ทุเรียน ระดับที่ 7 ปลูกพืชแซมโคนต้นทุเรียน ด้วยการปลูกพริกไทย ระดับที่ 8 ปลูกไม้ใช้สอย และระดับที่ 9 ปลูกไม้ยุง ไม้ยาง โดยลุงนิลมีรายได้รายวัน ซึ่งได้จากการขายพืชสารพัดชนิด ขมิ้น ตะไคร้ ฯลฯ , รายอาทิตย์ ซึ่งได้จากกล้วยเลื้อยมีอนาง , ส้มจี๊ด รายได้รายเดือน ซึ่งได้จากการขายหมู รายได้รายปี ซึ่งได้จากการขายทุเรียนปลอดสาร เกษตรกรท่านนี้ ได้ใช้วิธีศึกษาดูงานและการเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ เพื่อฟันฝ่าอุปสรรคและปัญหาต่างๆ จึงเป็นเหตุเป็นผลทำให้มีรายได้อย่างมีระบบตลอดปี

2.37 ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร โดยการนำของคุณสมชาย แสงสว่าง หรือ หมอดินอาสา เป็นศูนย์เรียนรู้ที่ยึดหลักพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาประยุกต์ใช้ ในการทำสวนผสมของตนเองจนประสบความสำเร็จ และเผยแพร่ความรู้ให้แก่เพื่อนบ้านใกล้เคียง มีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข โดยการประยุกต์ใช้ระบบอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในดิน น้ำ ป่าไม้ ควบคู่กับความเป็นอยู่ของตนเอง และผลักดันให้เกิดขึ้นในชุมชนของตัวเองอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นตัวอย่างชักชวนเพื่อนบ้านทำเกษตรอินทรีย์ และเป็นที่ตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์เป็นจุดเชื่อมชมของหน่วยงานต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นศูนย์บริการข่าวสารงานพัฒนาที่ดิน และช่วยเหลือเจ้าหน้าที่หน่วย บริการสารเร่ง พด.1-7 สารปรับปรุงดิน เมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยสด (ถั่วพรี) กล้วยแฝก แก้วผู้สนใจทั่วไปอีกด้วย

ซึ่งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว มีพื้นที่ทั้งหมด 35 ไร่ ลักษณะดิน เป็นดินร่วน และดินลูกรัง มีการปลูกพืชสวน เช่น เงาะ ลองกอง ส้ม และพวกไม้เศรษฐกิจ ต่าง ๆ มีแหล่งน้ำในการทำการเกษตร เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ ฝายกั้นน้ำเป็นระยะ บุดสระเก็บน้ำ และเลี้ยงปลา อีกทั้งยังมีกิจกรรมจุดเรียนรู้ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ อาทิเช่น การปลูกกล้วยแฝกบริเวณคันนา ขอบถนน เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน แปลงสาธิตการใช้ปุ๋ยพืชสด การสาธิตการทำปุ๋ยหมัก (พด.1) การสาธิตการทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำ (พด.2) การสาธิตการทำและใช้สมุนไพรกำจัดศัตรูพืช (พด.7) ในสวนส้มโชกุน มีเตาเผาถ่านโดยใช้ระบบปิดไม่ให้อากาศเข้า ทำให้ได้ถ่านมีคุณภาพดีและใช้

จากการสอบถาม ว่าเคยได้รับการอบรมหรือมีประสบการณ์ทางด้านนี้หรือไม่ อย่างไร คุณสมชาย บอกว่าเคยไปดูงานและฝึกอบรม ณ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง จังหวัดชลบุรี ของ อาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร หลักสูตร “การจัดการเกษตรอินทรีย์ในด้านสวนและการปรับปรุงสวนแบบอินทรีย์ร้อยเปอร์เซ็นต์ เมื่อปี 2547” ตลอดจนดูงานและอบรม ณ ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ จังหวัด นครนายก ในพระราชดำริปี 2549 ด้วย ปัจจุบันจึงได้เป็นวิทยากรอบรม หลักสูตร กิจกรรม ธรรมชาติ ในศูนย์พลินีแห่งชุมพรคาบานารีสอร์ท ตลอดจนถ่ายทอดความรู้แก่ชาวบ้านใกล้เคียง เป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้งานพัฒนาที่ดิน แก่เพื่อนบ้านและผู้มาเยือน ฯลฯ

สำหรับบทบาทและการมีส่วนร่วมในสังคม คุณสมชาย แสงสว่าง ได้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วม อาทิเช่น เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวกับ “การจัดการเกษตรอินทรีย์ โดยเผยแพร่และสาธิตการทำปุ๋ยหมัก การเผยแพร่การปลูกหญ้าแฝกในชุมชน” ร่วมผลักดันในเชิง ปฏิบัติการร่วมกับเครือข่ายชุมชนทั้งจังหวัดชุมพร และภาครัฐ โดยความร่วมมือกันเป็นระบบ เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับกลุ่มชาวบ้านทั้งจังหวัด และร่วมผลักดันพร้อมกับกลุ่มสมาชิกในจังหวัด ชุมพร เพื่อเดินเรื่อง “ธนาคารต้นไม้” ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวข้อง

จากการลงศึกษาภาคสนามจะเห็นได้ว่าศูนย์เรียนรู้ดังกล่าว ได้ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน โดยยึดการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง และครอบครัว พร้อมรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ และสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้โดยการพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันในชุมชน

2.38 ทฤษฎีใหม่หนองหม้อ : ชุมชนบ้านหนองแอก ตำบลหนองหม้อ อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์

แสงตะวัน โผล่พ้นขอบฟ้าได้ไม่นาน ราษฎรตำบลหนองหม้อและตำบลใกล้เคียง ต่าง กุฏิจอหอปลูกงูหลานเดินทางมายังโครงการพัฒนาที่ดินของมูลนิธิชัยพัฒนา ตำบลหนองหม้อ อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ มารอเฝ้ารับเสด็จฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่จะเสด็จฯ มาถึงในช่วงบ่าย โครงการพัฒนาที่ดินผืนนี้ ดำเนินการตามพระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรูปของแปลงสาธิตทฤษฎีใหม่ โดยคำนึงถึงเกษตรกรเป็นสำคัญว่าพืชที่ปลูกเป็นตัวอย่างและวิธีการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่นั้น เกษตรกรจะต้องนำไปปรับใช้ในพื้นที่การเกษตรของตัวเองได้จริง และที่สำคัญที่ดินที่นี่จะไม่ใช้สารเคมีใดๆ เลย เน้นการใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยพืชสดที่หาได้ในพื้นที่ของตนเอง

พื้นที่ส่วนหนึ่งยก่องทำสวนปลูกไม้ผลต่างๆ เช่น มะม่วงพันธุ์เขียวเสวยและหนองแขง ฝรั่งไร้เมล็ด ทับทิม ส้มโอพันธุ์ขาวแตงกวา กระท้อนเป็นพันธุ์ปุยฝ้าย มะกอกน้ำ พุทราพันธุ์จัมโบ้ ส่วนพื้นที่แปลงเกษตรผสมผสาน ได้คัดเลือกพันธุ์พืชมาปลูกหลากหลายชนิด เช่น ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดเทียน เห็ดนางฟ้า มะเฟือง มะกอก ตะลิงปลิง รวมไปถึงพืชยอดนิยมของเกษตรกรที่ดูแลง่ายและโตเร็ว ก็คือ กล้วย ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน และช่วยเป็นไม้พี่เลี้ยงและร่มเงาให้ต้นไม้ผลต่างๆ ในช่วงปลูกใหม่ๆ ด้วย มีทั้งกล้วยน้ำว่า กล้วยหอม และกล้วยไข่ พืชผักสวนครัว ได้แก่ มะเขือเปราะ มะเขือม่วง พริก บวบ ชะอม ฟักทอง และผักหวาน โครงการพัฒนาที่ดินในรูปของแปลงสาธิตทฤษฎีใหม่ดังกล่าว ได้เป็นพื้นที่ตัวอย่างในการปรับใช้ในพื้นที่ของเกษตรกรในชุมชนบ้านหนองแอก ต.หนองหม้อ อ.ดาศลิ จ.นครสวรรค์ ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง กับโครงการพัฒนาที่ดินดังกล่าว

ชุมชนบ้านหนองแอก เป็นชุมชนหนึ่งในตำบลหนองหม้อซึ่งเป็นพื้นที่ที่โครงการพัฒนาที่ดินของมูลนิธิชัยพัฒนาไปลงเพื่อเป็นพื้นที่ตัวอย่างสาธิตทฤษฎีใหม่ ตามพระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นชุมชนที่ยังมีความเป็นชุมชนอยู่จะเห็นได้จากงานกิจกรรมในชุมชน ซึ่งชาวบ้านก็ยังให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี ทั้งที่เป็นงานส่วนตัวและงานส่วนรวม ซึ่งเวลามีปัญหาหรือมีเรื่องเดือดร้อน ชาวบ้านก็ร่วมกันหรือช่วยกันแก้ปัญหา ในชุมชนไม่ค่อยมีปัญหาขัดแย้งกันซักเท่าไรนัก แต่ถ้ามีส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันเล็กน้อย ซึ่งก็จะมีวิธีการแก้ปัญหาโดยไปปรึกษากับผู้ใหญ่บ้าน หรืออบต. เพื่อหาทางแก้ไขต่อไป สำหรับผลการตัดสินใจในการแก้ปัญหาของผู้นำชุมชนหรือผู้อาวุโสในชุมชนนั้น ชาวบ้านก็บอกว่าเหมาะสม ยุติธรรมดี แต่ถ้ามีปัญหารุนแรงก็ต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าผู้นำชุมชนหรือผู้อาวุโสในชุมชนนั้นเป็นคนดี มีความเป็นผู้นำ ถือคำพูดเป็นใหญ่ เป็นคนเปิดเผย แต่ก็มีบางส่วนที่ไม่ชอบโดยบอกว่ามีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ให้ความสำคัญกับคนบางกลุ่ม

นอกจากนี้ชุมชนยังยึดเหนี่ยวกันด้วยการรวมกันทำกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น กลุ่มสายใยรักแห่งครอบครัว กลุ่มทำดอกไม้จันทน์ กลุ่มแปรรูปผลไม้และพืชผักตามฤดูกาลเช่น มะม่วง หน่อไม้ กลุ่ม D&D (ทำขนม) กลุ่มทำน้ายาส้างจาน กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งมีทั้งการผลิตด้วยเครื่องจักรและการผลิตด้วยมือ ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และปรับสภาพดินเสื่อมโทรม อีกทั้งชาวบ้านในชุมชนก็ยังมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันทั้งในและนอกชุมชน เช่น สงกรานต์ ออกพรรษา การทำบุญกลางบ้าน หรืองานประเพณีต่าง ๆ ในส่วนบทบาทขององค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนนั้น จากการสัมภาษณ์ พบว่า องค์กรที่เข้ามามีบทบาทมากในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ก็คือ องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองหม้อ ซึ่งเป็นองค์กรภายในที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการแก้ปัญหาหรือพัฒนา

สำหรับสิ่งยึดเหนี่ยวของคนในชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ คนในชุมชนบ้านหนองแอก จะมีความเชื่อ ความศรัทธาสังศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนที่สืบทอดกันมานาน ได้แก่ ปู่เจ้าเสมียนทอง โดยมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษาหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขและปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง ซึ่งจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ กล่าวว่า ในบางวันเวลากลางคืนก็จะได้ยินเสียงคนควมม้าวิ่งรอบหมู่บ้านก็มี และสิ่งยึดเหนี่ยวของคนในชุมชนอีกประการหนึ่ง ก็คือ หลวงพ่อเงิน เจ้าอาวาสวัด ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน โดยเวลามีปัญหาต่าง ๆ ก็จะไปขอคำปรึกษา

ในด้านของทรัพยากรธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์และการสำรวจบริเวณชุมชน พบว่ามีความอุดมสมบูรณ์ดี มีคลองชลประทานที่ชาวบ้านใช้อุปโภค บริโภคตลอดทั้งปี ถึงแม้ว่าสภาพภูมิอากาศจะไม่เอื้ออำนวย มีพื้นที่สาธารณะของชุมชน แต่ชาวบ้านยังไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะเท่าไรนัก แต่ก็เริ่มมีการพัฒนา ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมทำนา ทำไร่ โดยพื้นที่เป็นของตนเองบ้าง และบ้างก็เช่าพื้นที่ทำกิน โดยส่วนใหญ่เจ้าของที่จะเป็นคนที่มีฐานะอยู่ในกรุงเทพ ฯ บ้างก็จังหวัดใกล้เคียง แต่ชาวบ้านบางคนก็ยังโชคดีที่เจ้าของที่เป็นคนใจดีเก็บค่าเช่าไม่แพงมากนัก จะเห็นได้ว่าจุดแข็งของคนในชุมชน คือ มีคลองชลประทานไหลผ่านตลอดทั้งปี ทำให้พื้นที่สำหรับทำการเกษตรไม่มีปัญหาเพราะได้อาศัยน้ำจากคลองชลประทานเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียง นอกจากนั้นก็จะอาศัยจากการขุดบ่อบาดาลและอาศัยน้ำฝนซึ่งจะมีปัญหาเฉพาะหน้าแล้งและภาวะฝนทิ้งช่วงเท่านั้น สำหรับปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรมชาวบ้านก็หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เพื่อฟื้นฟูดินให้ดีขึ้น

จะเห็นได้ว่าชุมชนดังกล่าวได้รับการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ เช่น แหล่งน้ำ การพัฒนาปรับปรุงดิน เพื่อใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ส่งเสริมกิจกรรมเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ พัฒนากิจการร้านค้าชุมชน โรงสีชุมชน ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดีรวมทั้งสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้แก่หมู่บ้านตำบลเดียวกันและตำบลใกล้เคียงเป็นอย่างดี ในด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ

ซึ่งจากการที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ รวมทั้งสิ้น จำนวน 38 ชุมชน โดยได้จากการสังเคราะห์เอกสารจำนวน 32 ชุมชน และจากการลงศึกษาชุมชนต้นแบบในพื้นที่จริง จำนวน 6 ชุมชนแล้วนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ ทำการศึกษาเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผลการศึกษา ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง มีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียงโดยนัยยะของความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองที่ ปรากฏอยู่ในรูปของความสมดุลระหว่างการผลิต และการบริโภค รวมทั้งดุลยภาพระหว่าง ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ ความสมดุลระหว่างกายกับจิตของมนุษย์ นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้สังคมประเพณีของหมู่บ้านนี้ได้ด้วยเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ

ประการแรกคือ การมีวิถีการผลิตแบบยังชีพของหมู่บ้าน ซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อ ตอบสนองต่อการบริโภคของตนเองเป็นหลัก

ประการที่สองคือ ศักยภาพของหมู่บ้านที่ยังคงสามารถดำรง รักษา “อำนาจ” ในการดูแล จัดการทรัพยากรต่าง ๆ และกระบวนการจัดการทางสังคมของตนเองไว้ ทำให้สามารถใช้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่จัดการให้กิจกรรมการผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ตอบสนองความ ต้องการในการบริโภคของตนเองอย่างสมดุล

นอกจากนั้นยังพบว่าเงื่อนไขอื่น ๆ อีก 4 ประการที่เป็นเงื่อนไขสนับสนุน ทำให้ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ในโครงสร้างสังคมประเพณีของหมู่บ้านคือ

- 1) การปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพลภายนอกและระบบการค้าแบบเงินตรา
- 2) สภาพของป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทรัพยากรที่เพียงพอ
- 3) เทคโนโลยีที่มีขนาดเหมาะสมและไม่ซับซ้อนจนเกินไป
- 4) จำนวนประชากรที่เหมาะสม

การมีวิถีการผลิตหลักแบบยังชีพของหมู่บ้านนั้น ทำให้ความต้องการบริโภคของ ครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดลักษณะของกิจกรรมการผลิต ไม่ว่าจะเป็นชนิด หรือจำนวนผลผลิตต่าง ๆ ในขณะที่อำนาจของชุมชนจะเป็นปัจจัยที่ควบคุมดูแลให้การผลิต นับตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ รวมถึงกระบวนการผลิต ตลอดจนกระทั่งการแลกเปลี่ยน หรือจัดสรรผลผลิตที่เกิดขึ้นให้สามารถตอบสนองต่อความ ต้องการในการบริโภคอย่างสอดคล้องและพอเพียง

ดังนั้น ข้อเสนอที่ได้ก็คือ วิธีการผลิตแบบยั่งยืนจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างการผลิตและการบริโภค ในขณะที่อำนาจของชุมชนและครอบครัวจะทำหน้าที่บูรณาการให้เกิดความสมดุลระหว่างสองกิจกรรมนี้ในช่วงต่อมา ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินไปควบคู่กันไปทั้งสองประการ จึงจะทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้ (อรสุดา เจริญรัต. 2543 : 76-77)

จากการศึกษาสามารถสรุปปัจจัยและเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ ปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

1. ทูตทางสังคม

ทูตทางสังคมถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งทูตทางสังคมดังกล่าวแบ่งออกเป็น

1.1 ทูตมนุษย์ ต้องเริ่มจากผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน มีความรักใคร่ ไว้วางใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่า และหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ

1.2 ทูตทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย ต้องมีความเป็นปึกแผ่น ร่วมคิด ร่วมทำ มีความเป็นชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน ชมรม อาสาสมัคร สื่อมวลชน สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

1.3 ทูตทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ มีจิตสำนึก มีวัฒนธรรมประเพณียึดโยงกัน ทำให้คนอยู่รวมเป็นกลุ่ม

2. ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึง ทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ พื้นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย

3. ทูตทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี

ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก

4. นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก

นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก หมายถึง กระบวนการทางนโยบายจาก หน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏ อยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน / ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ (Implementation) ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่น

ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
Nakhon Sawan Rajabhat University

ตารางที่ 3 แสดงผลการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

แหล่งเรียนรู้/ชุมชนต้นแบบ	ทุนทางสังคม			ทุนทาง ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี	นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก
	ทุนมนุษย์	ทุนทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย	ทุนทางวัฒนธรรม			
1. บ้านโคกพยอม	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. บ้านใหม่	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3. พระยาบันลือ	✓	✓	✓		✓	✓
4. ประดิษฐ์โทรการ	✓	✓	✓		✓	
5. คลองจินดา	✓	✓		✓	✓	✓
6. บ้านดิงไทร	✓	✓		✓	✓	✓
7. เกษตรสมบูรณ์ คอนสาน หนองบัวแดง	✓	✓		✓	✓	✓
8. น้ำขาว	✓	✓			✓	✓
9. เขียงราย	✓	✓	✓		✓	✓
10. อุทัยธานี	✓	✓		✓	✓	✓
11. ยางคำ	✓	✓		✓	✓	✓
12. บ้านละลอกกระสัง	✓	✓	✓	✓	✓	

ตารางที่ 3 ต่อ

แหล่งเรียนรู้/ชุมชนต้นแบบ	ทุนทางสังคม			ทุนทาง ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี	นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก
	ทุนมนุษย์	ทุนทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย	ทุนทางวัฒนธรรม			
13. บ้านเขาราวเทียนทอง	✓	✓		✓	✓	
14. นครนายก	✓	✓	✓	✓	✓	✓
15. บ้านสามขา	✓	✓		✓	✓	✓
16. ชุมชนนักปฏิบัติ	✓	✓		✓	✓	
17. กะมียอ	✓	✓	✓		✓	✓
18. บ้านศรีลาภรณ์	✓	✓			✓	✓
19. บ้านทาป่าเปา	✓	✓		✓	✓	✓
20. บ้านศรีจุฬา	✓	✓			✓	✓
21. บ้านมณฑล	✓		✓		✓	
22. บ้านหัวเมือง	✓			✓	✓	
23. บ้านคอยจัน	✓	✓	✓		✓	
24. บ้านนาโพธิ์	✓	✓			✓	✓
25. บ้านวังตะกู่	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ตารางที่ 3 ต่อ

แหล่งเรียนรู้/ชุมชนต้นแบบ	ทุนทางสังคม			ทุนทาง ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	ทุนทางความรู้ สติปัญญา / เทคโนโลยี	นโยบาย / กระบวนการพัฒนา จากภายนอก
	ทุนมนุษย์	ทุนทางสถาบัน กลุ่ม / เครือข่าย	ทุนทางวัฒนธรรม			
26. บ้านน้ำโจก	✓	✓			✓	
27. บ้านคอนมะนาว	✓	✓	✓		✓	
28. บ้านคอนขุนวิเศษ	✓	✓		✓	✓	
29. บ้านแดง	✓	✓	✓	✓	✓	
30. ห้วยพระ	✓	✓			✓	✓
31. บ้านคอนทอง	✓	✓		✓	✓	
32. บ้านถ้ำสนุก	✓	✓	✓	✓	✓	
33. ห้วยฝาย	✓	✓		✓	✓	
34. บ้านสระคูณ	✓	✓	✓	✓	✓	
35. ชุมพรคานาปริศนอร์ท	✓	✓		✓	✓	✓
36. บ้านทอนอม	✓	✓		✓	✓	
37. พุ่งคา	✓	✓		✓	✓	✓
38. หอนงหม้อ	✓	✓	✓	✓	✓	✓

3. ผลการกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย

จากผลการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ทำให้เห็นว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบมีสภาพเป็นการบูรณาการผสมผสานกันจนเกิดเป็นพลวัตให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยที่เงื่อนไขหรือปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิถีการคิด / ระบบคิด ของคนในชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง โดยเริ่มจากรวมกลุ่มกันของผู้ที่มีความต้องการหรือปัญหาที่คล้ายคลึงกันมาร่วมกันคิด เพื่อหาทางออกของปัญหาร่วมกัน โดยมีระบบความคิดความเชื่อคล้ายกัน และการรวมกลุ่มกันทำให้เกิดพลังอำนาจ (Empowerment) เกิดขึ้นในการที่จะหาวิถีทางในการจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ซึ่งเกิดการปรับตัวตั้งแต่กระบวนการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน ให้เชื่อมโยง และสมดุล จากนั้น คณะผู้วิจัย ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนเป้าหมาย จึงได้ร่วมกันประชุมระดมสมอง (Brainstorming) เพื่อกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งผลปรากฏดังต่อไปนี้

3.1 การสร้างความรู้ความเข้าใจ

การสร้างความรู้ความเข้าใจในการกำหนดโจทย์ปัญหาเพื่อการพัฒนา การนำหลักการหรือแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยมีแนวพระราชดำริเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกำกับอยู่เป็นการมุ่งสนับสนุนให้คนทุกระดับในท้องถิ่น ใช้งานวิจัยเป็น “เครื่องมือ” และ “แนวทาง” ในการศึกษาค้นคว้า ฟันฟู จัดระบบ และสร้างความรู้ขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับตนเอง (Self Knowledge) และความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเอง ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในแนวปฏิบัติกับเรื่องต่าง ๆ ที่ตนเอง ชุมชนหรือท้องถิ่นได้สัมผัส และสามารถดำรงอยู่ในทิศทางที่มั่นคงยั่งยืน ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรู้เท่าทัน

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community base Development) ซึ่งพจนานา สานศรี (Potjana Suansri, 2007 : 20) ได้เสนอไว้ ดังนี้

การใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนานั้น ต้องมีการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง ในการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องเข้าใจบริบทดังกล่าวจึงจะทำให้การดำเนินงานพัฒนานั้นมีประสิทธิภาพและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีมิติที่ต้องทำความเข้าใจชุมชนมี 5 ด้าน คือ

1. ด้านสังคม

- 1.1 การพัฒนาโดยประชาชนเป็นศูนย์กลาง
- 1.2 ความเป็นธรรมในสังคม
- 1.3 ความพอใจในคุณภาพชีวิต
- 1.4 การจัดกิจกรรมชุมชน

2. ด้านวัฒนธรรม

- 2.1 การศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
- 2.2 การส่งผ่านวัฒนธรรมท้องถิ่นไปยังคนรุ่นถัดไป
- 2.3 การรักษาวัฒนธรรม

3. ด้านเศรษฐกิจ

- 3.1 รายได้จากผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
- 3.2 ความหลากหลายของเศรษฐกิจท้องถิ่น
- 3.3 ความน่าเชื่อถือในตนเอง

4. ด้านสิ่งแวดล้อม

- 4.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม
- 4.2 ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม
- 4.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

5. ด้านการเมือง

- 5.1 การมีส่วนร่วมของชุมชน
- 5.2 การพัฒนาในการตอบสนองความต้องการของชุมชน
- 5.3 ความเป็นประชาธิปไตย

ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 17

ด้านเศรษฐกิจ

- รายได้จากผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
- ความหลากหลายของเศรษฐกิจท้องถิ่น
- ความน่าเชื่อถือในตนเอง

ด้านการเมือง

- การมีส่วนร่วมของชุมชน
- การพัฒนาในการตอบสนองความต้องการของชุมชน
- ความเป็นประชาธิปไตย

ด้านสิ่งแวดล้อม

- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม
- ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม
- การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านสังคม

- การพัฒนาโดยประชาชนเป็นศูนย์กลาง
- ความเป็นธรรมในสังคม
- ความพอใจในคุณภาพชีวิต
- การจัดกิจกรรมชุมชน

ด้านวัฒนธรรม

- การศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
- การส่งผ่านวัฒนธรรมท้องถิ่นไปยังคนรุ่นถัดไป
- การรักษาวัฒนธรรม

แผนภาพที่ 17 แสดงห้าลักษณะหลักของการพัฒนาชุมชน

ที่มา : พจนา สานศรี (Potjana Suansri, 2007 : 20)

สำหรับรายละเอียดของการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว และชุมชนนั้น มีรายละเอียด ดังนี้

1. การสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ จิตสำนึกและปรับทัศนคติ มีวิธีคิดที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเอง โดยมีความรู้ ความเข้าใจ รู้จักปัญหาที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่ และประเมินศักยภาพของตนเองได้ รวมทั้งมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติที่นำไปสู่การคิดพึ่งพาตนเองได้

2. การสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารสิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นการเรียนรู้เพื่อความรู้ความเข้าใจกับการดำรงชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ในสถานการณ์แวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้นทั้งด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนและสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การกำหนดแบบแผนในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ

การสร้างความรู้ ความเข้าใจดังกล่าว เป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งระดับปัจเจกและระดับกลุ่มหรือชุมชน โดยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการเรียนรู้ คือ

1. เรียนรู้และวิเคราะห์ปัญหาของตนเอง ครอบครัว และชุมชน
2. เรียนรู้เรื่องศักยภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
3. เรียนรู้เรื่องแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง
4. เรียนรู้เรื่องการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อกำหนดแนวทางในการดำเนินการอย่างถูกต้องชัดเจน
5. ปรับเปลี่ยนวิถีคิดในการดำรงชีวิต เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง

3.2 การปฏิบัติการเพื่อความพอเพียงในระดับตนเอง ครอบครัว และชุมชน

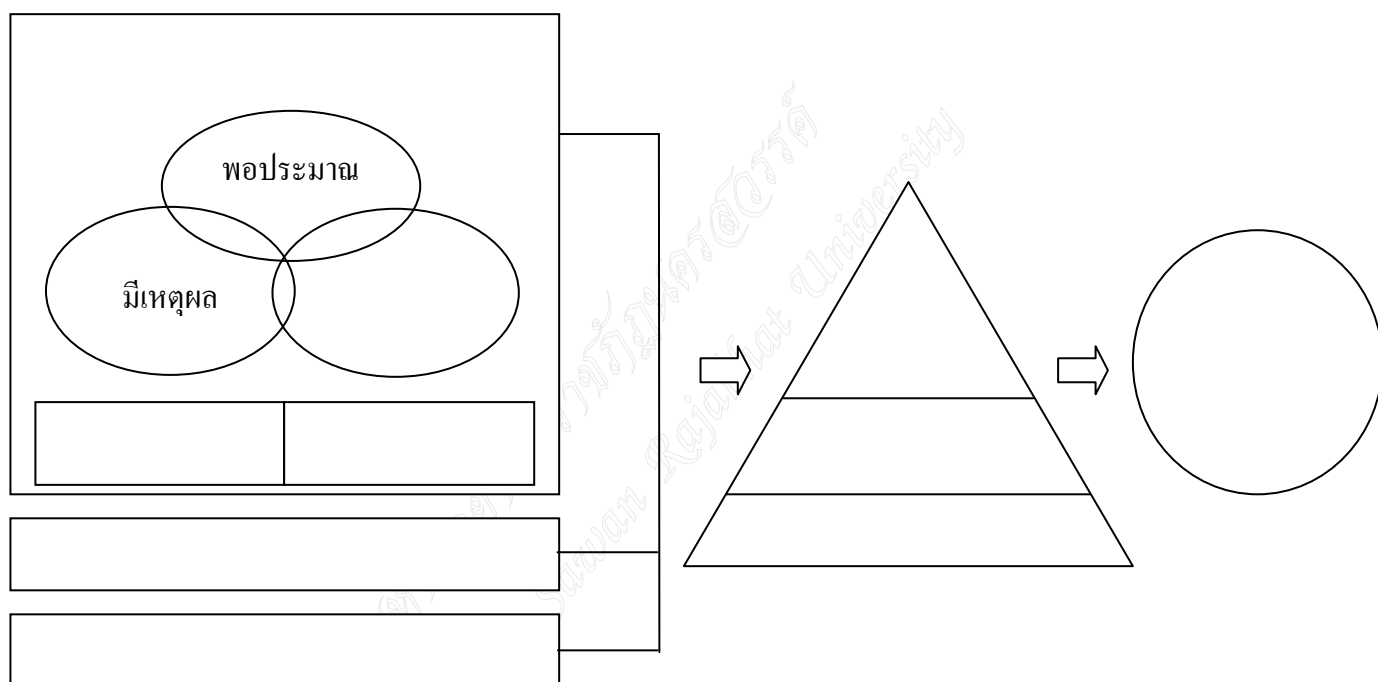
เป้าหมายสำคัญที่สุดของการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ คือ การพึ่งพาตนเอง นั่นคือต้องเริ่มจากการเข้าใจตนเอง ครอบครัว และชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำเอาความรู้ความเข้าใจดังกล่าวมากำหนดเป็นแผนที่หรือแนวทางการปฏิบัติทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว และชุมชน ดังนี้

3.2.1 การสร้างอาชีพหลักให้มั่นคง หมายถึง การปรับเปลี่ยน ปรับปรุง วิธีการผลิต การบริโภค (Pattern of Production and Consumption) ซึ่งต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิถีคิด (Way of Thinking) ตามขั้นตอนแรก ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและการบริโภค โดยน้อมนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงนั้น ต้องยึดหลักพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ซึ่งต้องเงื่อนไข 2 อย่าง คือ ความรู้กับคุณธรรม ดังนั้น การผลิตและการบริโภคจึงมุ่งไปสู่การพึ่งตนเองเป็นประการสำคัญ ซึ่งมีคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” หรือ “กิน แจก แลก ขาย” คือ ทำเพื่อกินก่อน เหลือแล้วจึงแจกจ่าย แลกเปลี่ยนและสุดท้ายจึงขาย

3.2.2 การสร้างเสริมอาชีพรองหรืออาชีพเสริม หมายถึง การแสวงหาวิธีการเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง และครอบครัว โดยมีแนวทางการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส กล่าวคือ เมื่อครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่งจึงค่อย ๆ หาทางที่จะเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีก อย่างไรก็ตาม การดำเนินการในขั้นตอนทั้งสองนี้ต้องกำกับด้วยแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องของความพอประมาณ การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ไม่ทำกิจการเกินตัว และมีเป้าหมายเพื่อหวังผลกำไรจนเกินไป

3.3.3 เพิ่มเติมสวัสดิการ หมายถึง การที่ครอบครัว ชุมชน หันมาให้ความสนใจกับการดำรงชีวิตที่ไม่ใช่การกินดีอยู่ดี แต่เป็นการกินอยู่แต่พอดี มีความสุข ซึ่งจะต้องหันมาให้ความสนใจ เกี่ยวกับเรื่อง สวัสดิการกลุ่ม การออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

จากแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย สามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 18

แผนภาพที่ 18 แสดงกรอบแนวคิดในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน

จากขั้นตอนดังกล่าวจะพบว่า มีความสอดคล้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานมาเป็นแบบอย่างเป็นรูปธรรมตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ คือ

ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น สถานะพื้นฐานของเกษตรกร คือ มีพื้นที่น้อย ค่อนข้างยากจน อยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก โดยในขั้นที่ 1 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิต เสถียรภาพด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชนชนบท เป็นเศรษฐกิจพึ่งตนเองมากขึ้น มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ให้แบ่งพื้นที่ ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและ ใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักคะเจด ๆ ได้ด้วย) พื้นที่ส่วนที่สองประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณ 10% ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่น ๆ (ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น

ขั้นที่ 2 ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการในด้าน

(1) การผลิต เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มตั้งแต่ ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

(2) การตลาด เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาขี๋ยุรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายลงด้วย

(3) ความเป็นอยู่ ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง

(4) สวัสดิการ แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานอนามัยเมื่อป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้ให้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

(5) การศึกษา มีโรงเรียนและชุมชนมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

(6) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสำคัญ

ขั้นที่ 3 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้น ฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัทห้างร้านเอกชน มาช่วยในการทำธุรกิจ การลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัท จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ซึ่งทั้ง 3 ขั้นนี้ อาจทำเป็นขั้นตอนหรือทำไปพร้อม ๆ กัน แต่ต้องคำนึงถึงการนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยเอกสาร ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อศึกษาการนำแนวทางพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน จากชุมชนต้นแบบในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง (2) เพื่อศึกษาชุมชนต้นแบบของการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ (3) เพื่อกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ 1 การสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปี 2540 ถึงปัจจุบัน

ระยะที่ 2 การศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร และศึกษาภาคสนาม (Field Trip) โดยศึกษาจากเอกสารเกี่ยวกับชุมชนต้นแบบ และชุมชนต้นแบบในเรื่องการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน

ระยะที่ 3 การกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย ใช้วิธีการประชุมระดมสมอง (Brainstorming) ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนเป้าหมาย

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปผลการดำเนินการวิจัยได้ดังนี้

ผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง พบว่า จากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงได้ คือ (1) ทิศทางสังคม ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งแบ่งออกเป็น ทุนมนุษย์ ทุนทางสถาบัน กลุ่ม/เครือข่าย และทุนทางวัฒนธรรม (2) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับผลการศึกษาชุมชนต้นแบบในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ พบว่า จากการศึกษารวมทั้งสิ้น จำนวน 38 ชุมชน โดยได้จากการสังเคราะห์เอกสารจำนวน 32 ชุมชน และจากการลงศึกษาชุมชนต้นแบบในพื้นที่จริง จำนวน 6 ชุมชนแล้วนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ ทำการศึกษาเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผลการศึกษา ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังพบว่า วิธีการผลิตแบบยังชีพจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างการผลิตและการบริโภค ในขณะที่อำนาจของชุมชนและ ครอบครัวจะทำหน้าที่บูรณาการให้เกิดความสมดุลระหว่างสองกิจกรรมนี้ในช่วงต่อมา ซึ่งเงื่อนไข ดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินไปควบคู่กันไปทั้งสองประการ จึงจะทำให้ความพอเพียงเกิดขึ้นและ สามารถดำรงอยู่ได้ ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบมีสภาพเป็นการ บูรณาการ ผสมผสานกันจนเกิดเป็นพลวัตให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางกระบวนการ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยที่เงื่อนไขหรือปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิธีการคิด/ระบบคิด ของคน ในชุมชน นำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง โดยเริ่มจากรวมกลุ่มกันของผู้ที่มีความต้องการหรือปัญหา ที่คล้ายคลึงกันมาร่วมกันคิด เพื่อหาทางออกของปัญหาร่วมกัน โดยมีระบบความคิดความเชื่อ คล้ายกัน และการรวมกลุ่มกันทำให้เกิดพลังอำนาจ เกิดขึ้นในการที่จะหาวิถีทางในการจัดการกับ ทรัพยากรที่มีอยู่จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ซึ่งเกิดการปรับตัวตั้งแต่กระบวนการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน ให้เชื่อมโยง และสมดุล

ในส่วนของผลการศึกษาแนวทางในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไป ใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย พบว่า แนวทางในการนำเอาแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย มี 2 แนวทาง ด้วยกัน คือ (1) การสร้างความรู้ความเข้าใจ โดยสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และ

อภิปรายผล

จากการสังเคราะห์เอกสารและการศึกษาชุมชนในพื้นที่จริงรวมทั้งหมด 38 ชุมชน ผู้วิจัยจะนำประเด็น ซึ่งเป็นผลการวิจัยมาอภิปรายผล ดังต่อไปนี้

ผลการวิจัยทำให้คณะผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการนำเอาแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ โดยขับเคลื่อนผ่านกระบวนการวิจัย โดยคณะผู้วิจัยเป็นทีมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากชุมชนเองและคณะภายนอก โดยกำหนดเป็น 3 ขั้นตอน ซึ่งอาจทำทีละขั้นหรือทำพร้อม ๆ กันก็ได้ โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพหลัก ส่งเสริมอาชีพรอง/อาชีพเสริม และเพิ่มเติมสวัสดิการของชุมชน/กลุ่ม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเกิดจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในหมู่คณะผู้วิจัย ซึ่งกระบวนการที่เสนอดังกล่าวสอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ และ วิจิต นันทสุวรรณ (2545 : 227) ที่กล่าวว่าประชาพิจัยเป็นกระบวนการวิจัยและพัฒนาของประชาชน มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในกลุ่มประชาชนที่เข้าร่วมกระบวนการประชาพิจัย เป็นกระบวนการวิจัยที่เกิดจากการสรุปประสบการณ์ของชุมชนในชนบท การเรียนรู้ในกระบวนการประชาพิจัย คือ การเรียนรู้ที่เน้นให้คนที่เข้าร่วมกระบวนการรู้จักตนเอง และรู้จักโลก การรู้จักตนเองและรู้จักโลก การรู้จักตนเองและรู้จักโลกต้องการข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ชุมชนและเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้อง หรือมีอิทธิพลต่อชีวิตและชุมชนของตนเอง การดำเนินกระบวนการประชาพิจัยจึงมีเครื่องมือและวิธีการชุดหนึ่งเพื่อช่วยให้เข้าถึงข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้อง

การรู้จักตนเองและรู้จักโลกนำไปสู่การเข้าใจตัวเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสังคมที่กว้างไกลกว่าชุมชน เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของโลก การเปลี่ยนแปลงของสังคม และผลกระทบที่ทำให้ชีวิตของตนเองเปลี่ยนแปลงไป ความเข้าใจนี้จะนำไปสู่การหาทางเลือกใหม่ให้กับชีวิตและชุมชน

จากหลักการและแนวคิดดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้นำเอากระบวนการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ชุมชนเป้าหมาย โดยมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ การนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ปัญหาความยากจน และการสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของบุคคลตามแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่เป้าหมายที่คณะผู้วิจัยขับเคลื่อนอยู่ 2 พื้นที่ คือ ชุมชนตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี และ ชุมชนตำบลตุ๊กตุ่น อำเภอทัพทัน

ข้อเสนอแนะ

1. คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการดำเนินการวิจัยอันเป็นโครงการต่อเนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้ คือ 1) โครงการวิจัย การดำเนินการแก้ไขปัญหาคาความยากจน ตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี 2) โครงการวิจัย การดำเนินการแก้ไขปัญหาคาความยากจน ตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลคอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งต้องการนำเอากระบวนการที่ค้นพบเป็นผลที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

2. การศึกษาชุมชนพื้นที่เป้าหมายมีขอบเขตจำกัดในเรื่องระยะเวลา การศึกษาการวิจัยครั้งต่อไปควรเพิ่มทั้งเวลาและงบประมาณในการดำเนินการให้มากกว่าเดิม

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.(2549).คู่มือปฏิบัติการ เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน เพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน.สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน .กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน
- กรมวิชาการ .(2546).แนวทางการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง.กรุงเทพฯ ฯ : กรมวิชาการ
- กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์.(2546).กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์
- ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. (ออนไลน์) ข้อมูลจาก www.sufficiencyeconomy.org
20/03/50
- กันยา สุวรรณแสง. (2544). จิตวิทยาทั่วไป= General Psychology. กรุงเทพฯ : บริษัท รวมสาส์น (1977) จำกัด.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง.(มปป).การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (ออนไลน์).ข้อมูลจาก www.sufficiencyeconomy.org 20/03/50
- จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ. (2543) . จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ ไหวหาร.(2546). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณีชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
- ชื่นฤทัย กาญจนจิตรและคณะ. (2548). ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความยากจน. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ .(2535). ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ . รายงานการวิจัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). วาทกรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ ฯ : วิทยา.
- ณรงค์ โชควัฒนา. (2542). เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. (2545). คนจนไทยในมิติทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด
- ทิสนา เขมณีและคณะ. (2545). กระบวนการเรียนรู้ ความหมาย แนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อใจ. กรุงเทพฯ : บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

บรรณานุกรม (ต่อ)

- นวพร ปัญญากรสกุล (2545) . รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ.วิทยานิพนธ์
หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิรัต ถึงนาค และ ชมพูนุท เมฆเมืองทอง .(2550).การวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนิน
ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม เมฆเมืองทอง .
วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 47 ฉบับที่1/2550 หน้า 181 - 182
- บุญเสริม บุญเจริญผล. (2543, มกราคม – มิถุนายน). แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.วารสารวิชาการ
เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก. (1): 4.
- ประเวศ วะสี.(2542). เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางประชาสังคม : แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจ
สังคม. กรุงเทพฯ ฯ : หมอชาวบ้าน
- ประเวศ วะสี. (2542). เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.
กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ปิยะวัติ บุญ – หลง และคณะ. (2545). “ การวิจัยเพื่อท้องถิ่น”, ใน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : รากฐาน
แห่งพลังปัญญา. การประชุม การวิจัยเพื่อท้องถิ่นครั้งที่ 1 ปี 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่. หน้า
42 – 51. เชียงใหม่ :วนิดาเพรส.
- พระมหาสุทนต์ อาภาภโร.(2548).นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา ใน ปรัชชาติ
วลัยเสถียร บรรณาธิการ.กรุงเทพฯ ฯ : พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต
- วิชิต นันทสุวรรณ. (2545).แนวทางและแนวทำกระบวนการประชาพิชัย ใน แผนแม่บทชุมชน
ประชาพิชัยและพัฒนา. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ และ วิชิต นันทสุวรรณ.กรุงเทพฯ ฯ :
เจริญวิทย์การพิมพ์
- วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.).(2549).หลากหลาย พอเพียง ยิ่งยืน.พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ ฯ :
เดือนตุลา
- วีระวุฒิ วงศ์สันต์ (2542).รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร.วิทยานิพนธ์
หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สกล พรหมสิน. (2546). ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับ
คุณภาพชีวิตของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกำแพง จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2547). ประมวลข้อมูลและความรู้เบื้องต้นสำหรับการทำงานเพื่อ
เอาชนะความยากจน. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์
- สมบัติ กุสุมาวดี (มปป). หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กร .การสัมมนาวิชาการ
ประจำปี 2550 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการ
พัฒนา.คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ : กรุงเทพฯ ฯ
- สมพร เทพสิทธิ์.(2546).การเดินทางรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความ
ยากจนและการทุจริต.ศรีเมืองการพิมพ์ : กรุงเทพฯ ฯ
- สมศักดิ์ สุขวงศ์.(2544). ปากกับปากท้องคนจน ในเอกสารประกอบการประชุมเวทีวิชาการ เรื่อง
กระบวนการพัฒนากับปัญหาความยากจน วันที่ 14 – 15 พฤษภาคม 2544.กรุงเทพฯ ฯ :
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม
- สัตยา กลิ่นพันธุ์.(2548).ผลการดำเนินงานการแก้ไขปัญหาคความยากจนระดับครัวเรือน กรณีศึกษา
อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม.รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารทั่วไป).
วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา .ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2543). งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การสร้าง
พลังปัญญาจากฐานราก.เชียงใหม่ : วนิดาเพรส.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2545). การวิจัยเพื่อท้องถิ่นรากฐาน
แห่งปัญญา. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2548). ดอกผลแห่งปัญญา รวมเรื่อง...
บทเรียนและกระบวนการวิจัยจากโครงการวิจัยดีเด่น สกว. สำนักงานภาค ประจำปี 2545 –
2547. เชียงใหม่ :วนิดาเพรส.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2549).การเรียนรู้ สู่สมดุล ปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น.เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). **ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2 .**นนทบุรี : เพชรรุ่งการพิมพ์
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). **การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ 2 .**กรุงเทพ ฯ : คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สืบค้นจาก www.sufficiencyeconomy.org วันที่ 20/03/50
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2540). **เศรษฐกิจพอเพียง.กรุงเทพ ฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.**
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2548). **เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพ ฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.**
- สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.(2549). **แผนที่ทุนทางสังคม มิติใหม่ในการจัดการทุนของชุมชน.**วารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ 43 ฉบับที่ 4 ตุลาคม – ธันวาคม 2549. สหมิตรพรินต์ติ้ง : กรุงเทพ ฯ
- สินธุ์ สโรบล.(2548). **”กระบวนการค้นคว้าวิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา” กระบวนการค้น คว้าวิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา.** เชียงใหม่: วนิตาเพรส.
- สิริลักษณ์ อิมประสาทพร.(2548). **กระบวนการค้นคว้าใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน.** ใน ปาริชาติ วลัยเสถียร บรรณาธิการ.กรุงเทพ ฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ์. (2539). **“ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน,”**ใน การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.หน้า 51 – 121. เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมทางวิชาการระหว่างวันที่ 18 พฤศจิกายน 2538. ณ โรงแรมเซ็นทรัล พลาซ่า. กรุงเทพ ฯ :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) .
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ.(2539). **“การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”** ใน การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมทางวิชาการระหว่างวันที่ 18 พฤศจิกายน . ณ โรงแรมเซ็นทรัล พลาซ่า.กรุงเทพ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุทธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2547). “บูรณาการงานวิจัยเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนา,” ในเรียงถ้อยร้อย
ความคิด งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพลวัตสังคมไทย. บรรณาธิการโดย กชกร ชินะวงศ์. หน้า
29 – 33 . เชียงใหม่ :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)สำนักงานภาค.
- สุนทร กุลวัฒนาพรพงศ์. (2544). ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง-ทฤษฎีใหม่.กรุงเทพฯ :
ชมรมเด็ก.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง.(2549).แนวทางปฏิบัติ 7 ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง .มูลนิธิวิถีสุข :
กรุงเทพ ฯ
- สุพัตรา ขาดิปัญญาชัย.(มปป).กระบวนการเรียนรู้ แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.
กรุงเทพ ฯ : พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต
- สุเมธ ตันติเวชกุล .(2541).การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ.มติชน
รายสัปดาห์ ฉบับที่ 5 ข.ค.(5 ธันวาคม 2541).กรุงเทพฯ ฯ : มติชน
- เสน่ห์ จามริก .(2546). “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการทางสังคม,” ใน ชุมชนท้องถิ่นกับการ
จัดการความรู้โดยอิสระ. การประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ครั้งที่ 2 ปี2545 ระหว่าง
วันที่ 28 – 29 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. หน้า5 – 14. เชียงใหม่ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- เสรี พงศ์พิศ และ วิจิต นันทสุวรรณ.(2545).แผนแม่บทชุมชน ประชาพิสัยและพัฒนา.กรุงเทพฯ ฯ :
เจริญวิทย์การพิมพ์
- เสรี พงศ์พิศ.(2549).เศรษฐกิจพอเพียงการพัฒนายั่งยืน.กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- อดุลย์ วังศรีคุณ. (2543). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้
ชุมชนเข้มแข็ง : การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุพงษ์ วาวงศ์มูล. (2542). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวนบพในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ
ตามแนวพระราชดำริใหม่: ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท.วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตร
ศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2548).การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ : บทเรียนจากการวิจัยภาคสนาม.
กรุงเทพฯ ฯ : พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์.(2539). “ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น” .เอกสารประกอบคำบรรยาย
วิชาการบริหารและการนิเทศโครงการศึกษานอกระบบ (053731) .เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อภิชัย พันธเสน.(2546).วารสารสหวิทยาการ.ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2546
- อมรวิทย์ นาคทรรพ. (2547). ปฏิรูประบบวิจัยเคลื่อนไหวสังคมไทยด้วยความรู้.กรุงเทพฯ : มปท.
- อรสุดา เจริญรัตน์.(2543).การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การ
เปลี่ยนแปลงของสังคมไทย.ปริญญาการศึกษาคุฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อำพล เสนาณรงค์ . (2542). “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ใน เอกสาร
การประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.ขอนแก่น:
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อุทัย ดุลยเกษม. (2545). “การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณเหมือนและต่างกันอย่างไร,”
ใน สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา.
บรรณาธิการ โดย สุเทพ บุญซ้อน. หน้า 55 – 61. พระนครศรีอยุธยา : เทียนวัฒนา.
- Potjana Suansri.(2003).**Community Based Tourism Handbook**.Thailand : Mild Publishing
- Philip Hirsch.(1990).**Development Dilemmas in Rural Thailand**.Ubi Avenue : Peter Chong